

Ny forskning i grammatik

Fællespublikation 6
Rolighedsymposiet 1998

Igangsæt af Statens
Humanistiske Forskningsråd

ODENSE UNIVERSITETSFORLAG

Indholdsfortegnelse

Forord	5
<i>Åse Almlund</i> : En semantisk rollemodel	7
<i>Hanne Leth Andersen</i> : Subjektets plads i ikke-spørgende sætninger på spontant talt fransk.....	23
<i>Peter Colliander</i> : Rumlighed – en mere prominent kategori i tysk end i dansk? Overvejelser over de tyske akkusativ-dativ-præpositioner	41
<i>Solvej Ettrup</i> : PM og linkninger	63
<i>Ulrik Hvilshøj</i> : Refleksivitet i dansk, <i>Sig</i> og <i>sig selv</i> i et typologisk perspektiv	81
<i>Lisbeth Falster Jakobsen</i> : Grammatiske regler og leksikalsk udfyldning – hvilken indbyrdes status skal man give dem i diskursbeskrivelsen?	107
<i>Lotte Jansen</i> : Transitivitet, grounding og russisk og dansk tekststruktur	127
<i>Bente Lih Jensen</i> : V og V-konstruktioner på dansk. En parahypotaktisk konstruktion?	145
<i>Mette Wigh Jensen</i> : Passiv på italiensk	163
<i>Hanne Korzen</i> : Principper for opstillingen af modus i kompletivsætninger på fransk	181
<i>Iørn Korzen</i> : Anaforer og anaforiske relationer	205
<i>Rikke Larsen</i> : Klassifikation af bisætninger på de romanske sprog.....	227
<i>Henrik Høeg Müller</i> : Brugen af præpositioner i spanske nominalsyntaxmer med deverbale kerne	245
<i>Jens Nørgård-Sørensen</i> : En eller flere? Numerus i dansk og russisk	263
<i>Johan Pedersen</i> : Koncessive/adversative sætningskomplekser i spansk. En grammatisk analyse af konnektorfunktionen.....	285
<i>Rita Therkelsen</i> : Betydningsforskellen mellem <i>der-</i> og <i>som-</i> relativsætninger	309

© Forfatterne og
Odense Universitetsforlag 1999
Redaktion: Carl Bache,
Lars Heltoft & Michael Herslund

Tryk og sats: Narayana Press, Gylling
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN 87-7838-486-9

Odense Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99
Fax 66 15 81 26
E-mail press@forlag.ou.dk
Internet-location: <http://www.ou.dk/press>

Forord

Det femte bind i serien *Ny Forskning i Grammatik – Igangsat af Statens Humanistiske Forskningsråd*, der udkom i 1998, markerede afslutningen på fem års koordinering af seks forskergrupperes arbejde inden for programmet **Lingvistik og Fremmedsprog**. Det blev på det afsluttende fællesseminar besluttet at søge forskningsrådet om midler til at fortsætte det frugtbare grammatiknetværk og udvide det med ph.d. studerende og adjunkter inden for de relevante fagområder. SHF imødekom ansøgningen, og det udvidede netværk kunne afholde sit første faglige symposium på kursus ejendommen Rolighed, Skodsborg, d. 2 - 4. november 1998. Bind 6, som vi her har fornøjelsen af at fremlægge, indeholder en række bidrag fra dette symposium. Som et direkte resultat af netværksudvidelsen indeholder bindet bidrag fra en bredere kreds af forskere end de tidligere bind, og som noget nyt indgår spansk nu på lige fod med dansk, engelsk, fransk, italiensk, russisk og tysk.

Odense, august 1999

Carl Bache, Lars Heltoft & Michael Herslund

En semantisk rollemodel

Åse Almlund

1. Indledning

Den specielle semantiske rollemodel, som vil blive præsenteret i denne artikel, er først og fremmest udarbejdet til et ganske bestemt formål. Dens formål er, at den skal kunne anvendes i en praktisk analyse, og specielt i en analyse af danske og franske juridiske tekster.¹ Denne rollemodel har sit udspring i en antagelse om, at semantiske roller må kunne bruges som målfast enhed til at undersøge oversætterens tendens til at kopiere kildetekststrukturen. Det er altså et krav til modellen, at den skal være egnet til at foretage sammenlignende analyser af den semantiske struktur i sætningen. Både en sammenligning af strukturerne i kildetekst og oversættelse og også en sammenligning af strukturerne i flere oversættelser af samme tekst. Fuldstændig kopiering af kildeteksten kan i visse tilfælde være tegn på oversætterens manglende forståelse af kildeteksten, som fx i oversættelse (1a) af den franske kildetekstsætning fra en kontrakt i (1):

(1) Le notaire a reçu le présent acte

(1a) Notaren har modtaget nærværende dokument

Oversættelse (1a) afslører manglende kendskab til det scenario, som udspilles ved en kontrakts indgåelse i Frankrig. En mere præcis gengivelse af situationen vil fremgå af oversættelsen i (1b):

(1b) Dokumentet er oprettet for notar

Artiklen vil indeholde en redegørelse for nogle af de overvejelser, der

---

¹ Den semantiske rollemodel er anvendt som redskab i en ph.d.afhandling om juridisk oversættelse (Almlund 1998).

ligger bag den semantiske rollemodel, og også en diskussion af mulighederne for at forbedre modellen med henblik på at gøre den anvendelig til andre formål.

2. Rolleproblematikken

Projektets fundamentale antagelse er, at alle sprog bygger på universelle begreber, som først og fremmest tager udgangspunkt i mennesket selv og dernæst i menneskets relation til dets omverden. Det kan være begreber som retning, kraft, forgrund/baggrund. De semantiske roller er et forsøg på at indfange nogle af de universelle begreber, sådan som de optræder i sproget. Som allerede nævnt tager den semantiske analyse i dette projekt udgangspunkt i sætningen, som i sin grammatiske struktur indeholder universelle begreber om, hvem der gør hvad mod hvem, hvor og hvornår osv.

Charles Fillmore var som bekendt ikke den første som forsøgte at gøre rede for universelle begreber i sætningen, men hans kasusroller fra 1968 (Fillmore 1968) åbnede for diskussionen om universelle roller og om hvilke roller og hvor mange, man skal operere med, hvis man stræber mod at opstille en definitiv liste af roller.

De mange diskussioner i tidens løb om kasusroller har gjort det klart, at det er urealistisk at opnå en fuldkommen liste (jf. fx Somers 1987, Schack Rasmussen 1996). Sproget indeholder en fleksibilitet med hensyn til at inkorporere betydning i ord og strukturer, og det er svært at forestille sig at denne fleksibilitet skulle kunne indfanges i en simpel opstilling af en rolleliste. Dobbeltrolleproblemet er et eksempel på det. I (2) er Hans både Agent og Modtager af bogen:

(2) Hans køber en bog af Peter

Opstillingen af en rolleliste kan til dels karakteriseres som en kategoriseringsopgave. Og det er selve formålet med rollelisten, som afgør, om man skal operere med en grov kategorisering i fx tre roller, som det bl.a. er blevet foreslået af Korzen et al. (1983), nemlig Agent, Topos, Locus.

Til en praktisk analyse og sammenligning af autentiske tekster skal alle elementer i sætningen tildeles en semantisk rolle. Samtidig må man forsøge at begrænse rolleantallet mest muligt og undgå at tilføje nye roller, hver gang man støder på et nyt problem for ikke at ende med en uendelig lang liste af roller.

3. De universelle verbalsituationer

Mange lingvister skelner som bekendt mellem roller, som er knyttet til verbets valens, og de roller, som er uafhængige af verbet, også kaldet sceniske roller. Denne skelnen ser ud til at være velegnet i en praktisk analyse og vil derfor også blive anvendt i den rollemodel, som beskrives i denne artikel. De danske betegnelser hoved- og biroller vil her blive anvendt om de to overordnede typer af roller.

For at kunne fastlægge et hovedrolleinventar, altså de roller, som er knyttet til verbet og dets valens, tager jeg udgangspunkt i, hvad jeg kalder *universelle verbaltyper* og de latente roller, som findes i deres verbalrod. Jeg har valgt at begrænse mig til at operere med verbalroden, og udelukker fx tempus for at opnå en så enkel model som mulig, en model, der er egnet til en sammenlignende praktisk analyse af tekster.

Mit udgangspunkt er de 3 verbalsituationstyper: *Tilstand*, *Aktivitet*, og *Aktion*. Det er samme tredeling som Durst-Andersen (1992) anvender til inddeling af verballeksemer.

Fig. 1 *Universelle verbalsituationer*

	fysisk	psykisk
Tilstand	Per er i skole	Lone er glad
Aktivitet	Han leger	Han lytter
Aktion	De bygger en bro	Han glæder hende med blomster

Som man kan se i fig.1, skelner jeg desuden mellem fysiske og psykiske verbalsituationer. Tilstand og Aktivitet beskriver situationer uden forandring og uden begrænsning i tid, Aktion kan betragtes som en situation, der er sammensat af de to andre delsituationer, en Aktivitet og en Tilstand. I eksemplet *De bygger en bro*, er der tale om en Aktivitet, der afsluttes med en Tilstand, nemlig at *broen er bygget*.

3.1. De fysiske verbalsituationer

De tre grundlæggende typer kan derefter inddeles i 8 universelle fysiske typer, som hver har deres rollemønster (fig. 2).

Fig. 2 Fysiske verbalsituationer

Verbal-type	latent rolle 1	latent rolle 2	latent rolle 3	eksempel
Aktivite I	Agent			Jan løber
	Patient			Huset brænder
Aktion III	Agent	Lokation		Jan rejser til Oslo
	Agent	Patient		Jan maler huset
	Agent	Patient	Lokation	Jan lægger æblet i kurven
VI	Agent	Patient	Possessor	Jan giver Ole æblet
Tilstand VII	Patient	Lokation		Æblet ligger på bordet
	Possessor	Patient		Ole har et æble

Den traditionelle opstilling af de tre verbaltyper er nu ændret, således at Aktion er placeret i midten, da Aktion kan betragtes som en udvidelse af de to andre verbaltyper. Man kan sige, at en Aktion kun kan finde sted, hvis én af de to delsituationer Aktivitet og Tilstand foreligger. Den aktivitet, som foregår i (3), kan omsættes/udvides til en aktion, som får en afslutning i (4):

(3) Naboerne bygger

(4) Naboerne bygger et skur

Lokative verber er også aktionsverber, og de beskriver en flytning af en genstand fra et sted til et andet. De forudsætter som udgangspunkt en Tilstand (5):

(5) Glasset står på bordet

Aktionen, som kan få en afslutning i en ny tilstand, ses i eksempel (6):

(6) Han stiller glasset på bakken

De latente roller i verbalroden ses i fig. 2. Agent (AG) er den rolle, der udfører og kontrollerer verbalsituationen, Patient (PT) er den rolle, der udsættes for verbalsituationen, Lokation (LOK) er det sted, de andre roller kan befinde sig, eller bevæge sig henimod eller fra. Possessor (POSS) svarer til en +animeret Lokation.

3.2. De psykiske verbalsituationer

Det har vist sig meget vanskeligere at identificere de psykiske verbalsituationstyper. Min første antagelse var, at de psykiske måtte svare til de fysiske, men det lykkedes ikke umiddelbart at finde 8 psykiske verbalsituationstyper, som svarer til de 8 fysiske. Det afgørende kriterium i distinktionen mellem en fysisk og en psykisk verbalsituation er, at Experientrollen på en eller anden måde skal være til stede, for at der kan være tale om en psykisk verbalsituation. De psykiske verbaltyper beskriver typisk en relation mellem to roller, den ene rolle er en stimulus og den anden er en modtager. Det er modtageren af stimulus, der er Experient (EXP). I eksemplerne i de to første typer (I og II) i fig. 3

er der kun fokuseret på den ene af de to roller. Det vil jeg vende tilbage til.

Fig. 3 Psykiske verbalsituationstyper

Verbal-type	Latent rolle 1	Latent rolle 2	eksempel
Aktivitet I	Experient		Ole lytter
II	Patient (stimulus)		Sæben lugter
Aktion IV	Experient	Patient (stimulus)	Jan opfatter lyden
VI	Agent (stimulus)	Experient	Jan gør Ole glad
Tilstand VII	Experient		Ole er glad

4. Den semantiske rollemodel

Jeg har derefter foretaget en yderligere inddeling og opstillet de fundne situationer i et matrixlignende skema, som er inspireret af den matrix, som Cook opstillede i 70'erne (Cook 1979).

Fig. 4 Det universelle verbalskema

		FYSISK		PSYKISK
		Basal	Lokativ	Experientel
A K T I V I T E T	Agent-aktivitet	bade snakke lege AG	løbe klatre svømme AG	se høre tænke EXP (+PT)
	Patient-aktivitet	koge smelte vokse PT	falde komme dryppe PT	lugte lyde varme PT (+EXP)
A K T I O N	Aktivitets-aktion	male sy bygge AG + PT	rejse flygte ankomme AG + LOK	mærke opdage forstå EXP + PT
	Lokativ <i>attributiv</i> aktion		give købe sige AG+ PT (+LOK/POSS)	skræmme gøre glad begejstre AG + EXP
	Lokativ <i>possessiv</i> aktion		få (en gave) miste (penge) tabe (en maske) POSS + PT	få (feber) miste (modet) tabe (besindelsen) EXP + PT
T I L S T A N D	Lokation	hvile sidde ligge PT	være (i skole etc.) PT + LOK	være (glad etc.) EXP
	Possession		tilhøre have eje POSS + PT	have (lyst etc.) EXP

Der er i fig. 4 tilføjet en basal fysisk dimension, ligesom Cook har i sin matrix. Cook opererer desuden med en fjerde dimension, en benefaktiv dimension, som jeg til gengæld finder unødvendig som selvstændig dimension, da benefaktiv enten hører hjemme i den lokative dimension, som en (+anim) lokation, dvs. som *Peter* i (7):

(7) Peter har fået et æble

eller i den experientelle dimension, dvs som *Ole* i (8):

(8) Ole har fået influenza

Possessor er den betegnelse, der er valgt i dette rolleinventar, for at bruge en så neutral betegnelse som muligt. *Peter* er altså Possessor i (7), mens *Ole* er Experient i (8). Som man kan se er det objektet, der afgør om rollebetegnelsen skal være Possessor eller Experient.

Det universelle verbalskema er tænkt som et analyseværktøj til at af-dække den semantiske struktur i sætningen. Hensigten er, at man ved hjælp af skemaet skal kunne fastlægge hovedrollerne for hvert eneste verbum i de tekster, man analyserer. Derved kan man sikre sig, at man anvender samme rolleamme for samme verbum, hver gang man møder det i en tekst. Det er en særlig stor fordel fx i de tilfælde, hvor der er tale om dobbeltroller, som i (9):

(9) Han skræmmer pigen
AG   PT/EXP

Pigen kan både karakteriseres som Patient og Experient. Ved at tildele verbet en plads i skemaet, lægger man sig fast på én læsning af denne sætning.

Modellen skulle også gerne tage højde for, at nogle ord er polysemer. Fx kan *skræmme* også have et subjekt, som ikke selv er herre over, eller kontrollerer, sin handling. Det er kun, når subjektet kontrollerer verbalsituationen, at den semantiske rolle skal karakteriseres som Agent. Dette valg er i overensstemmelse med Melis (1983), som påpeger, at netop denne distinktion mellem +/- kontrol bør indgå i afgrænsnin-

gen af Agent. I (10) skal subjektet derfor ikke karakteriseres som Agent, men som Patient:

- (10) Fremtiden skræmmer pigen
 PT EXP

Verbet *skræmme* er nævnt i skemaet (fig. 4) som eksempel på en *psykisk lokativ attributiv aktion* med de latente roller Agent og Experient. *Skræmme* kunne altså også have været nævnt som eksempel på en *psykisk patientaktivitet*, hvor det grammatiske subjekt er en passiv stimulus, og objektet er modtager af stimulus, dvs. Experient. Skemaet tager altså højde for dobbeltrolleproblemet og tillader samtidig, at nogle verber har flere rollerammer, som det er tilfældet med *skræmme* og *gå*, som det fremgik af (7) til (10).

Modellen er som tidligere nævnt afprøvet på juridiske tekster, to franske kontrakter og to danske domme, og det har vist sig meget nyttigt analyse-mæssigt at notere, hvilken verbaltype et givet verbum tilhører. I de juridiske tekster viste det sig, at mange verber var menings-ytrings-verber og ofte med et inkorporeret instrument, som fx i *bekræfte*, *berigtige*, *nægte*. Analyse-mæssigt er det dog ikke så afgørende, om verbet *bekræfte* (11) bliver karakteriseret som et instrumentelt verbum (aktivtets-aktionsverbum) eller som et lokativt attributivt verbum, fordi rolletildelingen vil blive den samme, uanset hvilken kategori, der vælges, nemlig Agent og Patient. Som det ses i (12), vil *confirmer* derimod blive éntydigt karakteriseret som et lokativt attributivt verbum, når det anvendes med samme betydning som *bekræfte* i (11):

- (11) Vi bekræfter modtagelsen af Deres brev
 AG PT
- (12) Nous vous confirmons la réception de votre lettre
 AG POSS PT

Til gengæld kan det være vigtigt at beslutte sig for rollerammen for et hyppigt forekommende verbum som *modtage*. Spørgsmålet er, om det skal betragtes som *lokativt attributivt* med Agent som subjekt eller *lokativt possessivt* med Possessor som subjekt. Begge muligheder kan for-

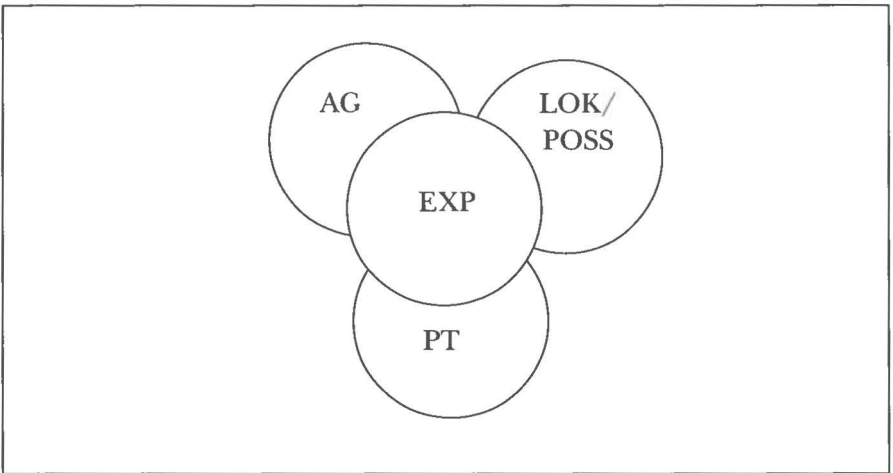
svares. Jeg valgte at karakterisere det *lokativt attributivt* og betragter dermed verbalsituationen som en dynamisk modtagesituation, hvor modtager er Agent, som udfører og kontrollerer verbalsituationen. Når analysen skal bruges til sammenligning, er det som allerede nævnt vigtigt at vælge én læsning, når der er tale om dobbeltroller.

4.1. Nogle regler for hovedrollebesætning

Ved at nærlæse skemaet og undersøge de forskellige rollemønstre, der ses i skemaet, kan man opstille en model, som viser hvilke hovedroller der har mulighed for at optræde sammen i en sætning, hvis man anvender det universelle rolleskema i fig. 4.

For at kunne vise alle rollerne på én gang har jeg taget udgangspunkt i et trivalent verbum, med tre hovedroller gemt i sin verbalrod.

Fig. 5 Hovedrollebesætningen

Hovedrollerne kan kun optræde én gang hver ved et verbum. Derfor er der altid minimum to af de fem hovedroller, der udelukkes fra at deltage, hvis verbet er trivalent.

Det væsentlige ved modellen i fig. 5 er, at den viser, hvilke roller der udelukker hinanden. Lokation kan fx aldrig optræde sammen med Possessor. Og Experient er altid en slags dobbeltrolle. Dvs. når Experi-

ent optræder i sætningen har den samtidig træk fra enten Agent, Patient eller Lokation/Possessor som man allerede kunne se i eksemplerne (8) og (9) med *få* og *skræmme*. Derfor lapper Experient ind over de andre roller i modellen. Som tidligere nævnt beskriver de psykiske verbalsituationer normalt relationer mellem to roller, og de psykiske verber er derfor typisk divalente. Af samme grund vil minimum 3 af de 5 roller være udeladt af rollebesætningen ved psykiske verber. Lokation/Possessor optræder ikke sammen med Experient, men Experient kan som i eksempel (8) dele rolle med Possessor. For at undgå dobbeltrolleproblemet i analysen har Experient fået fortrinsret, og den rolle, som Experient lapper over i en given sætning, udelukkes normalt fra at optræde i sætningen, når Experient er tilstede. Der er dog en undtagelse i de tilfælde, som betegnes *psykisk patientaktivitet* i fig. 4. Når subjektet er stimulus og karakteriseret ved [-kontrol], kan rollen både karakteriseres som Agent og Patient. Problemet fremgår af eksemplerne (13) og (14) nedenfor:

(13) Radiatoren varmer mine hænder

(14) Radiatoren varmer stuen

Anvender man distinktionen [+/- kontrol] til at skelne mellem Agent og Patient, betyder det, at *radiatoren* i begge tilfælde skal karakteriseres som Patient. Reglen om at en hovedrolle kun kan optræde én gang ved et verbum giver her en konflikt, da Patient ikke kan optræde to gange ved et verbum, og *stuen* i (14) kan kun være Patient. Derimod kan *mine hænder* i (14) være Experient, og konflikten er løst i dette eksempel. Anvendelsen af den semantiske rollemodel bevirker altså, at verbet *varme* ikke får helt samme betydning i de to eksempler. I (13) bliver varmefølelsen understreget. (13) kan fx parafraseres til (13a):

(13a) Jeg føler varmen fra radiatoren i mine hænder

I (14), hvor *stuen* er Patient, og *radiatoren* derfor må være Agent, er det derimod årsag og virkning, der understreges. (14) kan fx omskrives til (14a):

(14a) Radiatoren gør stuen varm

4.2. *Birollerne*

For at kunne operere med hele sætningen skal de sceniske roller, birollerne, som beskriver omstændighederne omkring verbalsituationen, også fastlægges. Birollerne er selvstændige roller, og problemet med at fastlægge biroller er at afgøre, hvor generelle de skal være. I dette projekt har jeg valgt at gå ud fra de roller, som Cook har foreslået, og ændret listen lidt for at tilpasse dem til juridiske tekster. De 9 valgte biroller, som stort set svarer til de overordnede adverbialtyper, er: *Udgangspunkt (hypotetisk, reelt)*, *Instrument*, *Måde*, *Mål*, *Resultat*, *Tid*, *Sted*, *Benefaktiv*.

5. Nogle perspektiver

Birollerne er ganske vist selvstændige roller, som grammatisk er uafhængige af verbet, og de kan i princippet optræde flere gange hver ved samme verbum. Ikke desto mindre er der noget der tyder på, at der er visse semantiske bindinger med hensyn til hvilke biroller et verbum tillader at optræde i sætningen. Når vi omtaler distinktionen mellem perfekte og imperfektive verber, kan samme distinktion karakteriseres ved hjælp af biroller. Imperfektive verber tillader, at birollen *Varighed* optræder i sætningen. Perfektive verber tillader ikke birollen *Varighed*, men derimod birollen *Tidspunkt*. Denne distinktion indgår også i det universelle verbalskema (fig. 4). Som man kan se, indgår *Tidspunkt* og *Varighed* ikke i birolleinventaret ovenfor, og da det perfekte/imperfektive aspekt indgår som inddelingskriterium i rollemodellen, er der god grund til at specificere den generelle birolle *Tid* og inddrage *Tidspunkt* og *Varighed*, når birollerne skal anvendes i forbindelse med det universelle verbalskema.

Den semantiske rollemodel kan naturligvis forbedres, og det næste skridt kunne være et forsøg på at inddrage biroller i det universelle skema, sådan at rollemodellen også viser, hvilke biroller en given verbaltype tillader, eller omvendt hvilke biroller verbaltypen ikke tillader, for derved at få flere kriterier til inddeling af verberne.

Verbet *berigtige* blev tidligere nævnt som et instrumentelt meningsytringsverbum. Birollen *Instrument* ligger altså gemt i verballeksemet ligesom hovedrollerne *Agent* og *Patient* (15):

- (15) Anklagemyndigheden *har* under domsforhandlingen *berigtiget* anklageskriftet, således at ordet opbevaret erstattes med ordet besiddet

Instrument

Eksempel (15) viser, at det kan være vanskeligt at skelne mellem birollerne Instrument og Måde. Umiddelbart ville man måske karakterisere ledsætningen som Måde. Men ved at tage udgangspunkt i verbalroden, kan man også argumentere for, at der må være tale om **Instrument**, da det er nærliggende at antage, at det må være det inkorporerede instrument, der her er udmøntet i birollen.

Det er formentlig tilladt for nogle biroller at optræde i alle sætninger. Det gælder sandsynligvis for Udgangspunkt (Årsag), Sted og Instrument. Det må dog først undersøges nærmere. Men ved at inddrage biroller som Varighed, Tid og Afstand i den øverste halvdel af det universelle verbalskema kan skemaet formentlig forbedres. Det ser lidt anderledes ud i den nederste halvdel, hvor vi har de lokative aktionsverber, da de beskriver punktuelle aktiviteter, som ændrer en tilstand til en anden tilstand. Her kan man til gengæld anvende en birolle som Tidspunkt.

Det er specielt de psykiske verbaltyper som kan være vanskelige at placere i skemaet. Verber som *tænke*, *fryse*, *sove*, *lære* placeres ikke med samme selvfølgelighed i skemaet som *bygge*, *bade*, *løbe* etc. Den diffuse grænse mellem tilstand og aktivitet kan også iagttages, når man sammenligner, hvordan forskellige sprog udtrykker samme psykiske situation på forskellig måde:

- (16) Det lille barn fryser

- (17) Le petit enfant a froid

Den sproglige overflade i det danske eksempel (16) gengiver barnets oplevelse som en (Agent)aktivitet, mens det franske eksempel (17) beskriver barnets oplevelse som en Tilstand (Possession). Den usikkerhed, som afspejles i overfladen, kan afspejle en generel usikkerhed i opfattelsen af selve den psykiske oplevelse.

Usikkerheden i afgrænsningen af Aktivitet og Aktion er også størst i den psykiske dimension. Jeg antog, at man uden videre kunne kopiere kriterierne fra (den basale dimension) fx *han bygger* til (den experientielle dimension) fx *han lytter*. Dvs., jeg antog, at man, hvis man kan tilføje Patient til et aktivitetsverbum, ville få en Aktion, både når der var tale om en fysisk og en psykisk verbalsituation.²

Ved at indsætte et passende tidsadverbial viser det sig, at den psykiske Agentaktivitet ikke nødvendigvis ændres til en Aktion ved at få tilføjet Patient. Birollen Varighed skal kunne kombineres med verbalet, for at der kan være tale om en aktion, som det ses i (18):

(18) Han bygger **et hus** (på x dage)
AG PT

(19) nedenfor kan ikke kombineres med Varighed, men derimod med ubestemt tid:

(19) Jeg lytter **til musikken** (længe, i x timer)
EXP PT

Der er altså stadig tale om en aktivitet i (19), også selv om der er en Patient.

Det ser altså ud til, at distinktionen mellem Varighed (*på x tid*) og Tid (*længe, i x tid*) og eventuelt Tidspunkt kan bidrage til at forbedre modellen, specielt inden for den experientielle dimension, hvor det kan være særlig svært at skelne mellem Aktivitet, Aktion og Tilstand.

Skal man fx indplacere de to psykiske verber *frygte* og *opdage* i skemaet, kan man tage birollerne til hjælp.

I eksempel (20) har vi:

---

² Denne regel gælder ikke, når Patient står i ubestemt flertal.

- (20) Danskerne frygter vinteren
 EXP PT

Den sætning kan udvides med birollen Tid, dvs. *længe* (fx *i månedsvis*), og ikke Varighed (fx *på x mdr.*) Der er altså tale om en Aktivitet.

I eksempel (21) har vi:

- (21) Han opdager vejspærringen
 EXP PT

Den sætning kan udvides med en punktuelt birolle, Tidspunkt (fx *i sidste øjeblik*) eller Varighed (fx *på 1 sek*), men ikke med ubestemt Tid (fx *i mange sekunder*). *Opdager* må altså være en aktion, nærmere bestemt en aktivitetsaktion.

Som man kan se, er rollerammen ens for de to verber *frygte* og *opdage*. Den indeholder i begge tilfælde Experient og Patient, og det ville derfor være en væsentlig forbedring af rolleskemaets anvendelighed til fx teksttypologiske undersøgelser, hvis kriterierne til at skelne mellem de forskellige verbaltyper blev forbedret og fx udvidet til at omfatte de biroller, som ser ud til på en eller anden måde at være inkorporeret i de forskellige verbaltypers verbalrod.

Henvisninger

- Almlund, Å. (1998). *Kasusroller og oversættelse af juridisk sprog*. Ph.d. afhandling. Handelshøjskolen i København.
- Cook, W. A. (1979). *Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970-1978)*. Georgetown University Press.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Fillmore, C. J. (1968). *The Case for Case*. In E. Bach and R. T. Harms (eds.) *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1-88.
- Fillmore, C. J. (1977). *The Case for Case reopened*. In P. Cole and J. Sadock (eds.) *Grammatical Relations 8. Syntax and Semantics*. New York: Academic Press. 59-81.

- Herslund, M. (1996). Kapitel III. Valens og transitivitet (foreløbig version). I *Det franske sprog*. SHF- projektet Lingvistik og fremmedsprog. Handelshøjskolen i København.
- Korzen, H., H. Nølle, H. Prebensen & F. Sørensen (1983). PC-grammar: an Alternative? *Acta Linguistica Hafniensia* 18, 5-52.
- Melis, L. (1983). *Les circonstants et la phrase*. Louvain: Presses Universitaires de Louvain.
- Schack Rasmussen, L. (ed.) (1996). Semantiske roller. *Odense Working Papers in Language and Communication*. No.10. Odense Universitet.
- Somers, H. L. (1987). *Valency and case in computational linguistics*. Edinburgh University Press.

Subjektets plads i ikke-spørgende sætninger på spontant talt fransk

Hanne Leth Andersen

1. Indledning

Man kan især på *talt* fransk med en vis ret regne det pronominale subjekt for en næsten fast del af verbalet (cf. Bally 1926, Togeby opr. 1949, Harris 1978, Lambrecht 1987, Gadet 1997). Et generelt argument er, at de bundne pronominer ikke kan fungere uafhængigt af et finit verbal, og for talt fransk gælder der derudover, at subjektspronominet næsten er obligatorisk fx ved sideordning (Gadet 1997: 132), og at det ikke kan adskilles fra verbalet af andet end den i talt fransk lidet benyttede nægtelsespartikel *ne*, som er særligt sjældent benyttet efter pronominalt subjekt (Coveney 1996), og af objektspronominerne. Man kunne vælge kun at anse sætninger med nominalt subjekt for at have et udtrykt subjekt, hvilket Pedersen, Spang-Hanssen og Vikner (1980, §27) også lægger op til ved at placere nominalt subjekt i forfeltet, mens det pronominale subjekt placeres i verbalfeltet. Fransk adskiller sig ud fra en sådan beskrivelse kun fra italiensk og spansk ved at angivelsen af tal og person på fransk er foranstillet.

Hvis der både er et nominalt og et pronominalt subjekt, placeres det nominale subjekt imidlertid altid “uden for sætningen” (Skårup 1998) eller uden for valensledsfeltet (cf. fig. 1). På talt fransk er denne dobbelte repræsentation af subjektet forholdsvis hyppig, hvilket kunne styrke analysen af de franske ubetonede subjektspronominer som en slags verbalfleksiver.¹ Dette medfører imidlertid en del problemer i forhold til den traditionelle beskrivelse af fænomenet “omvendt ordstilling” eller “inversion”, fordi de personlige pronominer selv på talt

---

1 I så fald måtte objektspronominerne også betragtes som en del af dette udvidede verbal-syntagma.

fransk faktisk indimellem efterstilles i forhold til det finitte verbal (dog som vi skal se primært i stivnede former og i ganske få funktioner) og ikke mindst fordi de ikke er obligatoriske, omend brugen af dem synes betydeligt mere udbredt på talt fransk end i fransk skrift. Det må ud fra disse overvejelser indtil videre være mest hensigtsmæssigt at regne det pronominale subjekt for en selvstændig subjektsform og på traditionel vis at bruge begrebet ekstraposition² om de tilfælde, hvor et subjekt er repræsenteret både af et pronomen og af et substantiv.

Et subjekt i ekstraposition kan placeres før eller efter verbalfeltet, ligesom et subjekt inde i verbalfeltet kan være placeret foran og/eller efter det finitte verbal. Når et subjekt placeres efter det finitte verbal inde i valensledsfeltet, taler man normalt om inversion.

Ekstrapositionsfeltet foran verbalfeltet er i talt fransk, og formentlig i mange andre talesprog, en slags "topic-felt" (jf. Chao 1967, Li & Thompson 1981), mens det efterhængte ekstrapositionsfelt ofte betegnes som temagenoptagende (cf. Rothenberg 1989) og dermed opklarende: Ashby (1994) benævner den hyppigste funktionelle type af efterhængt ekstraposition "clarification".

Efterstilling af subjekt inde i verbalfeltet er forholdsvis ualmindeligt på talt fransk; Pedersen, Spang-Hanssen og Vikner udtrykker det med følgende glimrende tommelfingerregel: talesproget har "aversion mod inversion". Men der er alligevel nogle inversionstyper, man må medregne selv i fremsættende sætninger på spontant talt fransk. Jeg vil her undersøge placeringen af det pronominale og det nominale subjekt i ikke-spørgende sætninger på talt fransk.

Et overordnet teoretisk problem er selve afgrænsningen af det spontane talesprog. Der er en lang række parametre, som er bestemmende for de syntaktiske strukturer, man vælger (fx teksttype, tekstgenre, emnevalg, modtager, afstand), og det er selvfølgelig umuligt i praksis at genfinde en streng tvedeling af talesproget, som fx standardfransk over for spontant talt fransk. Men måske er det muligt alligevel at tale om to forskellige prototypiske normer, der befinder sig i et kontinuum af re-

2 Jeg foretrækker dette begreb frem for det generative dislokation, som underforstår en flytning af en konstituent, hvilket heller ikke diakront synes at være tilfældet (cf. Simone 1997).

gistre, inden for hvilket den skrivende eller talende til enhver tid placerer sig.

De normer for subjektets stilling, jeg vil forsøge at skitsere, gælder for dette efter min mening prototypiske (spontane) talesprog, og jeg har valgt at basere beskrivelsen dels på en række korpora³, der er kendetegnede ved et forholdsvis spontant sprog, dels på eksempler fra grammatikker og enkelte egne eksempler, og endelig et særligt korpus med eksempler på efterstillet subjekt i talt og skrevet fransk, udarbejdet af Paul Cappeau i forbindelse med hans afhandling om dette emne (Cappeau 1992). Informationsstrukturen er et vigtigt kriterium for forståelsen af et sprogs opbygning (ikke mindst talesprog over for skriftsprog) og rækkefølgen nominalt subjekt (N) + verbal (V) er tilsyneladende uhensigtsmæssig og forholdsvis lidt brugt i spontant talt fransk, når N indeholder ny information (Lambrecht 1987, 1988). Her foretrækker talesproget andre strukturer, såsom kløvninger og efterstillet nominalt subjekt, og placerer ofte et nyt N i andre funktioner end S. Dette vil jeg kort komme ind på i afsnittet om informationsstruktur.

2. Ekstraposition og sætningskema

Mange udsagn på talt fransk indeholder som nævnt to subjekter, både et pronominalt og et nominalt (fx: *Mon père il dit*, jf. dansk: *Min far han siger*). Det pronominale subjekt (P) har sin placering umiddelbart før verbalet inde i verbalfeltet. Det nominale subjekts placering er i forfeltet (cf. eksempel 4) eller i slutfeltet (45 og 5), men når dette led samtidig er repræsenteret inde i verbalfeltet, taler man normalt om ekstraposition eller dislokering (cf. Nølke 1997a). Der kan være intonationsbrud mellem valensledsfeltet og det ekstraponerede subjekt, hvilket giver en forskel i fokalisering, og man kan diskutere, om skellet mellem subjekt i forfeltet og subjekt i ekstraposition i talt fransk ikke snarere går ved dette træk end ved tilstedeværelsen af et pronominalt subjekt. Intonationsbruddet har stor betydning for den efterstillede ekstraposition: her er der ifølge Raffaele Simone tale om en reanalyse (1997: 55) af en oprindelig dobbeltkonstruktion, hvor pausen

³ Jeg bruger i nærværende fremstilling følgende korpora, der så vidt muligt kan regnes for spontane: 1) "Discussion sur les normes linguistiques", tilhørende Thomas Kotschi, Freie Universität Berlin, (Korpus Kotschi, forkortet KK). 2) En samling transskriberede optagelser bestående af monologer og gruppesamtaler (Jürgen Eschmann 1984, forkortet JE).

er et sidste ydre tegn på de to deles indbyrdes afgrænsning, og hvor bortfaldet af pausen samtidig bevirker, at fokus flytter sig fra det ekstraponerede led til hovedverbalet.

Et problem i talt fransk er imidlertid, at indtil flere led kan befinde sig i ekstraposition, samlet foran eller efter valensledsfeltet eller fordelt uden om dette, og at rækkefølgen af disse led tilsyneladende ikke er klarlagt. Jeg kalder indtil videre ekstrapositionsfeltet foran valensledsfeltet for grundfelt eller topic-felt, fordi talt fransk synes at have brug for først at indkredse emne, tema, tid, sted eller person, hvilket kan sammenfattes som topic.

Fig. 1

Ekstra-Position (Topic-felt)	Valensledsfelt			Ekstra-position (verbal-fokaliserende)
	Forfelt	Verbalfelt	Slutfelt	
(1) Pierre son frère sa moto le pneu		il est crevé		
(2) le magnétophone hier soir		je l'ai cassé		
(4) par contre	mes parents	en font	plein	
(45)		elle dit	bonjour	la poupée
(3) le magnétophone peut-être au départ		ça te gêne		
(5)		ils ont ils ont	rien défini	ces académiciens
(8) en une nuit monsieur Duhamel en une nuit sur les principales places financières		se sont envolés	environ deux mille mille milliards de dollars	

Topicfeltet er ikke reserveret til bestemte ledfunktioner (vi ser i skemaet eksempler på subjekt (1 og 3) objekt (2) og sætningsadverbialer (4)), men kan siges generelt at være benyttet til indkredsning af sætningens topic, hvor man tager udgangspunkt i en kendt størrelse for at tilføje ny information, cf. eksempel (1) og (2):

- (1) Pierre son frère sa moto le pneu il est crevé
 (2) le magnétophone hier soir je l'ai cassé

Hvis der ikke er et pronominalt subjekt inde i verbalfeltet, regnes et efterstillet nominalt subjekt for at befinde sig i *slutfeltet*, hvorimod et nominalt subjekt, hvis det har "kopi" (Nølke 1997a) inde i verbalfeltet, står i ekstraposition, uden for sætningen (Skårup 1998). Jeg er enig med Simone (1997) i, at et nominalt subjekt (eller andet led) i denne position, uden pause, bevirker en fokalisering af hovedverbalet (og evt. et efterstillet objekt), hvilket også på fransk tydeligt fremgår af intonationen, som er stærkt stigende på verbalet (med nært tilknyttede led, jf. eksempel 5 og 45), og faldende på det efterstillede led i ekstraposition. Ekstraposition er forholdsvis almindeligt på moderne talt fransk, både før og efter valensledsfeltet, hvorimod foranstillede nominale subjekter uden kopi tilsyneladende er meget ualmindelige på moderne talt fransk (Jeanjean 1981 og Lambrecht 1986, 1987).

I det skema jeg foreslår, har jeg ikke medtaget sætningsadverbialers mulige placering inde i valensledsfeltet, men henviser for disses placering til Nølke (1997b). Verbaladverbialer eller andre ordklassetilknnyttede adverbialer⁴ befinder sig inden for samme felt som den kerne, de er knyttede til.

Til slut skal nævnes, at der for bisætningers vedkommende skal tilføjes et *konjunktionalfelt*, som erstatter topic-feltet. Når konjunktionalet ikke blot er konjunktionalt, men udfylder en ledfunktion i bisætningen⁵, kan konjunktionalfelt og forfelt falde sammen.

I det følgende vil jeg med udgangspunkt i en række eksempler gennemgå det pronominalt og det nominale subjekts stilling i forskellige

4 Adjektivadverbialer, adverbiumsadverbialer, substantivadverbialer etc.

5 For en diskussion heraf, se Rikke Larsens artikel andetsteds i denne publikation.

ikke-spørgende sætninger på spontant talt fransk⁶, først en række primært uindledte sætningstyper (afsnit 3-7) og herefter indledte sætninger (afsnit 8).

3. Uafhængige fremsættende sætninger

Her er ligesom i skriftsproget normalt foranstillet subjekt i kombinationerne NPV, NV, PVN og PV:

- (3) le magnétophone peut-être au départ ça te euh ça t'gêne (KK, W1-468)⁷
- (4) par contre mes parents en font plein quand ils parlent tu vois (KK, W2-167)
- (5) ils ont ils ont rien défini ces académiciens (KK, M2-220)
- (6) maintenant euh bon j'fais presque plus de fautes (KK, W2-165)

Som allerede nævnt, og som det ses i skemaet (fig. 1) er der i talt fransk en tendens til at nævne topic først, hvilket ses af eksempel (3) og (4). I (5) er der tale om genoptagelse af tema, en struktur som fokaliserer verbalet og det pronominale objekt *rien*, som placeres mellem finit og infinit verbal. Subjektet i (6) er 1. pers. sing., der kunne genoptages med det ubundne subjektspronomen *moi*. Efterstillet (*maintenant je fais presque plus de fautes moi*), ville dette medføre en fokalisering af verbal og objekt, mens det foranstillet (*moi maintenant je fais presque plus de fautes*) ville give subjektet en form for kontrastfokus.

Efter forbindelsesadverbialer, spidsstillet adverbial eller subjektsprædikat er der normalt ikke på spontant talt fransk efterstilling af nominalt subjekt, sådan som det gælder for skriftsproget (i form af såkaldt final inversion). Efter sådanne spidsstillinger vil talesproget vælge fx en præsentationskonstruktion (7), og man kan derfor næppe finde mange eksempler på andet end pronominalt subjekt i disse tilfælde:

6 Den kan således til en vis grad sammenholdes med Povl Skårups artikel om subjektets plads i nufransk (Skårup 1998), selvom den ikke beskæftiger sig med ekstraposition.

7 Nøkke (1997a, p. 91) gør opmærksom på, at gentagelse af substantivsyntagme med *ça* ofte, som her, fører til generisk reference.

- (7) Au bout de l'allée il y avait une lumière qui brillait (cf. Pedersen et al. 1980: 88⁸)

Der er imidlertid mange eksempler på en sådan efterstilling af nominalt subjekt i talt mediesprog (cf. Cappeau, *Corpus*: 88-110).

I standardfransk finder man efterstilling af nominalt subjekt ved komme- og forsvinde-verber (Tøgeby 1985: §2018.1). På talt fransk findes efterstillet subjekt uden pronominalt subjekt i verbalfeltet ved denne gruppe af verber (som fx *entrez*, *arrivez*, *allez*, *disparaître*, *s'envoler*); Cappeau har eksempler primært fra mediesprog (eksempel 8 og 9), men også fra mere dagligdags sprog (10):

- (8) en troisième position arrivent les biens médicaux (TF1. 3/3/87. 20h, cit. Cappeau, *Corpus*: 89)
- (9) en une nuit monsieur Duhamel en une nuit sur les principales places financières se sont envolés environ deux mille milliards de dollars (A2. 1/2/88 débat 21h, cit. Cappeau *Corpus*: 96)
- (10) bon arrive le soir + l'Américain se prépare (C52, LA84, DECORM, II, 25, 7, cit. Cappeau, *Corpus*: 89)

De i alt to eksempler, Cappeau citerer fra ikke-mediesprog, har begge tidsangivelser som subjekt for *arriver* (som 10), og man kan forestille sig, at disse udtryk får karakter af fast vending, og får fast status som et adverbialt udtryk for tid.

Efterstillet subjekt ved komme-verber skal adskilles fra efterstillet subjekt ved foranstillet adverbial, som findes (i mediesproget) ved en langt større gruppe verber. Det specielle ved komme- og forsvinde-verberne er, at udsagnet kan begynde direkte med V, sådan som det ses i (10).

---

8 Det efterhånden klassiske eksempel hos de tre forfattere lyder således: *Au bout de l'allée brillait une lumière.*

4. Indskudte sætninger

Indskudte sætninger er selvstændige, uafhængige sætninger, der i modsætning til parentetiske sætninger indeholder alle valensled og derfor på det syntaktiske niveau fungerer uafhængigt af den sætning, de afbryder. Da den midlertidigt afbrudte sætning normalt er repræsenteret ved et pronomen, er de dog ikke semantisk uafhængige. De har normalt en meget svagt stigende, næsten monoton intonation, som signalerer, at det drejer sig om et indskud, en parentes, og at den påbegyndte sætning vil blive genoptaget:

- (11) Ce nom s'applique, *vous le savez, docteur*, à celui qui circule sur la route (cit., M. Dessaintes 1960: 27)

5. Anførende sætninger

Anførende sætninger har typisk ligefrem ordstilling, hvadenten de forekommer før, inde i eller efter den direkte tale.

Foranstillede anførende sætninger er ifølge mine korpora de absolut mest hyppige på spontant talt fransk og de følger samme regler for subjektets stilling som almindelige fremsættende sætninger:

- (12) quand je leur téléphone *ils me disent t'as l'accent parigot* (KK, 272-M2)
 (13) c'est pas dans l'absolu que *les académiciens ils ont dit ah ouais ouais* ( ) bien euh (KK, 603-W3)
 (14) *on dira tiens elle fait une faute tiens euh* (KK, W2-334)

Midt- og efterstillede anførende sætninger står klart parentetisk (Urmson 1949, Heltoft 1989) og er syntaktisk og semantisk underordnede i forhold til den direkte tale, som i sig selv er en komplet sætning (cf. Andersen 1999). Denne underordning kan også ses ved muligheden for at anførende sætninger indledes med *que*:

- (15) vous devez tous partir *qu'il disait* (CZ 45n76, cit. Blanche-Benveniste 1997)

Denne mulighed synes at være mindre benyttet i det talte sprog end i grammatikernes og forfatterens opfattelse af talt sprog, cf. Gadet

1989: 164: “pas vraiment rare à l’oral, ce type d’exemple est constant dans la reproduction écrite des dialogues”.

Der findes i talesproget eksempler på efterstillet subjekt (N eller P) i midt- og efterstillede anførende sætninger, men primært ved verbet *dire* og enkelte andre. I Cappeaus eksempler på efterstillet subjekt i anførende sætninger er kun 16 eksempler ud af 184 mundtlige, og af disse 16 er 7 med *dire*, 2 *repren dre*, 1 *répondre*. Der indgår iøvrigt i de 184 udsagn også et par eksempler med *sembler*, som jeg regner for diskursmarkør (*evidential*), og ikke anførende, men det er ikke ødelæggende for den tentative statistik.

Der er kun følgende tre mundtlige eksempler på midtstilling, et med pronominalt subjekt i 3. pers. (16), to med nominalt subjekt (17 og 18). Især eks. 17 er påfaldende, fordi verbet ikke er *dire*. Det drejer sig da også om en *litterær genfortælling* og altså et ikke helt dagligdags register. Eksemplet med Saint Paul (18) er tydeligt meget høj stil (Bibelcitat):

- (16) donc Joseph Bé- Bédier montre un peu le: l’inanité de ce: de ce cycle de recherches – puisque *dit-il* les contes internationaux appartiennent à tous les temps et toutes les cultures (C64, LIC88-C, JONIN, 16, 9, cit. Cappeau, *Corpus*: 22)
- (17) je veux t’accompagner dans la forêt – mais *reprend Saliavant* – la marche dans la forêt est pénible (C65, ABDEL, 11, 16, cit. Cappeau, *Corpus*: 40)
- (18) ne vous endormez pas *nous dit Saint Paul* veillez car vous ne savez ni le jour ni l’heure (C82, LIC90-4, SOUDAY, 6, 7, cit. Cappeau, *Corpus*: 26)

Når det gælder efterstillet anførende sætning er verbet *dire* mest hyppigt (men vi finder også verber som *préciser*, *répondre* og *s’écrier*), og et evt. efterstillet subjekt er oftest pronominalt:

- (19) tu n’as pas l’air dans ton assiette *dit-il* (C37, TSCHAR, 17, 16, cit. Cappeau, *Corpus*: 22)
- (20) il vous trouve surexcité – *pr- a-t-il précisé* lors de son audition (C37, TSCHAR, 18, 1, cit. Cappeau, *Corpus*: 24)

Man kan altså finde efterstillet pronominalt subjekt i midt- og efterstillede anførende sætninger, primært ved verber som *dire* og *répondre*.

6. Sætningsformede diskursmarkører

Denne type parentetiske udtryk findes kun med pronominalt subjekt og har ligefrem ordstilling (PV), når de forekommer med 1. og 2. persons pronominer:

- (21) avec une espèce d'huile ou graisse quelconque *je suppose* (JE, A-p. 30)
- (22) mouvement du vingt-deux mars *je crois* (JE, A-p.96)
- (23) ah oui mais ça il est très précis *j'avoue* (KK, M2-573)
- (24) non non je n'peux pas dire que ça gêne au niveau de la compréhension *tu sais* (KK, W1-142)
- (25) *tu sais* c'est la mémoire c'est la mémoire d'écolier ... (KK, W3-II,08)
- (26) mais bon c'est c'est un automatisme *tu vois* (KK, W1-145)

Udtrykkene *paraît-il* og *(me) semble-t-il* er imidlertid ret almindelige:

- (27) la sonorisation ... avait été cassée la veille *paraît-il* ... (JE, A-p.21)
- (28) personnellement j'irais très vite dans le livre de genèse au mot beuryte c'est-à-dire alliance et *me semble-t-il* on a là la clé plutôt /l',0/ une des clés de lecture possible (Cx, DEROZ, 5, 2, cit. Cappeau, *Corpus*: 36)

Med diskursmarkørfunktion forekommer også sætninger indledt med *si*, igen med ligefrem ordstilling (PV) i 1. og 2. person:

- (29) j'y ferais pas attention *si tu veux* j'y attacherais pas d'importance (KK, W1-140)
- (30) elle était imposée par ces par ces par ces euh par ces gens-là *si je peux dire* (KK, M1-608)

7. Adverbielle ledsætninger

Ligesom efterstilling af subjektet i det skrevne standardsprog kan have

betingende betydning (ved brug af conditionnel): *Vivrait-il cent ans, il ne l'oublierait pas*, Pedersen, Spang-Hanssen & Vikner 1980: §24.3), så kan stigende intonation også bruges til at angive, at en sætning skal opfattes fx betingende eller temporalt i forhold til et efterfølgende udsagn:

- (31) *j'ai pas de dictionnaire* je change le terme de ma phrase (KK, M1-25)
 (32) *tu reçois une lettre la première lettre* euuh tu vas faire vachement gaffe aux aux aux fautes d'orthographe (KK, W2-90)
 (33) *j'ai une phrase à faire* je la écris comme comme j'la sais (KK, M4-II, 29)

Man kan også opfatte sådanne sætninger som udtryk for regelmæssighed, svarende til indledte sætninger med *si* eller *quand* (cf. Andersen 1998).

8. Indledte sætninger

Her er pronominalt subjekt altid foranstillet, og hvis indlederledet ikke udfylder nogen valensledsfunktion, ligner franske bisætninger fremsættende sætninger med hensyn til rækkefølgen SV (NV, PV eller NPV):

- (34) *tu peux dire aussi que la forme est un peu au service du contenu* (KK, W1-506)
 (35) *quand Sophie elle m'écrit* (KK, W2-106)

Ligesom det gælder for skriftsproget, er det normalt kun i bisætninger med valensledsopfyldt forfelt, man kan finde efterstillet nominalt subjekt. Dette er der i mit korpus flere eksempler på, med verbet *dire*:

- (36) *à Nantes, contrairement à ce qu'a dit (BBBBB), non pas à Flins ça ...* (JE, A-p.19)

Eksempel (36) viser efterstilling af et nominalt subjekt i en relativsætning (pronominel bisætning). Efterstillingen gør, at det ubundne subjekt bliver fokaliseret.

I (37) fungerer *comme*-sætningen indirekte anførende:

(37) tu ... tu, hein, *comme disait (VIII)* (JE, A-p.31)⁹

Mens det efterstillede subjekt i (38) er del af en pseudo-kløvning:

(38) oui mais *c'que disait Anne c'est que ...* (KK, W1-308)

I Cappeaus korpus findes en lang række forskellige verber med efterstillet subjekt i kløvninger (jf. 38). Det skal dog bemærkes, at ud af 41 eksempler på denne struktur er de 33 taget fra den talte presse, og der er ingen eksempler med pronominalt subjekt:

(39) car c'est ici *qu'aboutissent toutes les pollutions* /et, O/ on doit les prendre en compte (TF1, Reportage, 16/11786, 19h30, cit. Cappeau *Corpus*: 83)

(40) c'est cela *que nous racontent aujourd'hui les journaux soviétiques* (France Inter, 13/1/87, 8h25, cit. Cappeau *Corpus*: 86)

9. Informationsstruktur

En væsentlig forskel mellem skrift og tale består i, at informations-tætheden i det talte sprog er mindre. Dette skyldes, at de to kommunikationsituationer er så forskellige, ikke mindst med henblik på tid. Man har langt bedre tid til at planlægge, når man skriver, og kan derfor integrere flere ideer i hinanden, mens man i spontan tale kan iagttage, at informationsenhederne følger hinanden lineært (cf. Chafe 1982), og det manifesterer sig med hensyn til den her behandlede problematik i færre nominalsyntagmer, især som foranstillet subjekt, og tilsvarende flere pronominer. Der er således sætningstyper med nominalt subjekt, som principielt må siges at findes i spontant talt fransk (uden at der behøver være tale om registerskift), men som sjældnere realiseres.

Dette gælder fx for anførende sætninger, hvor jeg i mit korpus næsten udelukkende fandt eksempler med pronominalt subjekt. I det føl-

9 Cappeau anser tilsyneladende sådanne sætninger med *comme* som værende uafhængige parentetiske. I hans eksempel: *être beau: comme disait Rainu beau:* (C27, Cappeau, p. 31) er *comme*-sætningen for mig stadig anførende, selvom det drejer sig om et indirekte citat.

gende eksempel er det nominale led *des profs* ikke placeret først i udsagnet, men præsenteres først som objekt. Det logiske verbal for *des profs* (*disaient*) bliver således verbal for *qui* i en relativsætning, og sådanne præsentationskonstruktioner er meget hyppige i talt fransk (cf. Lambrecht 1988):

- (41) on avait *des profs* au lycée *qui nous disaient* bon ben vous faites un devoir (KK, W3-04)

Sådanne præsentationskonstruktioner, der tjener til at undgå nominalt subjekt er særligt påkrævede, når det er en ny referent, der inddrages (41 og 42):

- (42) moi je j'vois j'ai une j'ai *une bonne très bonne amie* que que je connais depuis bon ben pas mal de temps je sais qu'*elle fait* des fautes d'orthographe (KK, W2-95)

eller når en tidligere omtalt referent aktualiseres på ny (43):

- (43) oui bon mais si on prend *ces bouquins* ils *sont lus* par des gens quand même (KK, W3-305)

Hvis der er et nominalt subjekt, ses det ofte sammen med et pronominalt ((N)PV):

- (44) c'est pas dans l'absolu que *les académiciens* ils ont dit ah ouais ouais ( ) bien euh (KK, 603-W3)

Når det nominale subjekt er efterstillet, skyldes dette også informationsstrukturen, sådan som i følgende eksempel, hvor subjektet er tema (Rothenberg 1989: 153: "thème de rappel") og, hvis der er en pause før det ekstraponerede subjekt, fokaliseres. Hvis der ikke er nogen pause, kommer der en kraftig intonationsstigning på det foregående syntagme og altså en fokalisering af verbal og objekt:

- (45) elle dit bonjour, la poupée (cit. Marie-Louise Moreau 1987)

Det kan som nævnt i indledningen synes logisk at benævne denne ordstilling VOS, sådan som Moreau gør det (Moreau 1987), i hvert fald når der ikke er nogen pause mellem verbalfelt og nominalt subjekt: pronominet er blot til stede, fordi det finitte verbal ikke kan klare sig uden det, som en bøjningsendelse, mens det egentlige subjekt, som pronominet også følger i køn og tal, er det nominale subjekt. Valget mellem foranstilling og efterstilling af dette er et fokaliseringsspørgsmål: foranstillet (*La poupée (elle) dit bonjour*) bliver det topic, mens det efterstillet uden pause (*Elle dit bonjour la poupée*) unddrager sig fokus. Men analysen giver naturligvis problemer, ikke mindst fordi grænsen mellem en analyse VOS og en analyse VO + S i ekstraposition skal trækkes ved tilstedeværelsen af noget så svært definerbart som en pause (samt en intonationsforskel). Alligevel er det en interessant løsning, fordi den i modsætning til den traditionelle analyse giver mulighed for at placere et efterstillet nominalt subjekt i henholdsvis slutfeltet og i ekstraposition, ikke ud fra tilstedeværelsen af et pronominalt subjekt foran verbalet, men ud fra prosodien, som naturligvis spiller en stor rolle for ytringers betydning og funktion i det talte sprog.

10. Konklusion

Efterstillet pronominalt subjekt er på moderne spontant talt fransk faktisk begrænset til midt- og efterstillede anførende sætninger, samt stivnede former som *paraît-il* og *semble-t-il*. Det er interessant at notere, at langt de fleste eksempler på efterstillet pronominalt subjekt findes i mediesproget og ikke i dagligsproget.

Efterstillet nominalt subjekt uden pronominal foranstillet kopi er tilsyneladende heller ikke hyppigt, hvilket har flere årsager: den mindre informationstæthed i talesproget medfører, at der generelt er færre nominale subjekter; informationsstrukturen, som kræver, at ny information præsenteres, før den indgår i en prædikation, giver flere præsentationskonstruktioner og derefter flere pronominal subjeker, og det er uden tvivl korrekt, som Lambrecht (1986) har vist, at substantiver i spontant talt fransk i hvert fald ofte indgår som andre led end subjekt.

Jeg mener dog ikke, som Lambrecht, at SVO (med nominalt subjekt) skal udelukkes som en dominerende struktur på talt fransk, men blot

at den i mange situationer ikke er mulig, fordi den ikke kan bruges til at introducere ukendte størrelser. Man bør derfor skelne mellem mulige strukturer i en given norm/et givet medium og deres faktiske operationalitet ud fra de pragmatiske betingelser.

Jeg mener at have påvist tendenser til at subjektpronominerne i talt fransk i modsætning til skrevet fransk kan betragtes som verbalfleksiver. Det drejer sig om de tilfælde, hvor der ikke er nogen pause mellem det nominale subjekt, vi normalt betragter som værende ekstraponeret, og resten af sætningen, hvadenten denne befinder sig foran eller efter det nominale subjekt. Når der ikke er nogen pause, kan man med Simone (1997) hævde, at en oprindelig tvedelt struktur er blevet til en enhed, og der er ikke, som ved tilstedeværelsen af en pause, tale om fokalisering af det ekstraponerede led. Herudover er der er på talt fransk en større tendens end på skrevet fransk til, at der i verbalfeltet befinder sig et subjektspronomen, uanset om der er et nominalt subjekt i sætningen eller ej. Den begrænsede efterstilling af pronominalt subjekt kunne også betragtes som et tegn på, at subjektspronominerne i talesproget i mindre grad opfattes som selvstændige led. Som ved mange andre talesprogsfænomener er spørgsmålet, om det drejer sig om en generel forskel mellem skrift og tale eller om en dynamisk udvikling.

Referencer

- Andersen, H. L. (1997). *Propositions parenthétiques et subordination en français parlé*, Romansk Institut, Københavns Universitet (ph.d.-afhandling).
- Andersen, H. L. (1998). Uindledte adverbielle sætninger i moderne talt fransk, Festskrift for Knud Larsen og Jørgen Schmitt Jensen, (*Prépublications* 166, Romansk Institut, AU.
- Andersen, H. L. (1999). Discours direct en français parlé spontané. In G. Boysen & J. Moestrup (eds.) *Etudes de linguistique et de littérature dédiées à Morten Nøjgaard*. Odense: Odense Universitetsforlag. 15-31.
- Ashby, W. J. (1988). The syntax, pragmatics, and sociolinguistics of left- and right-dislocations in French, *Lingua* 75, 203-229.
- Bally, C. (1926). *Le Langage et la Vie*. Paris.
- Cappeau, P. & M. Blasco (1991). Problème de données: sujet postposé et double marquage, *Recherches sur le français parlé*, n°11, 11-30.

- Cappeau, P. (1992). *Le sujet postposé en français contemporain*. Thèse (Nouveau régime), Université de Provence.
- Chafe, W. (1982). Integration and Involvement in Speaking, Writing, and Oral Literature. In D. Tannen (ed.) *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. Norwood, New Jersey: Ablex. 35-53.
- Chao, Y. R. (1967). *A Grammar of spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.
- Coveney, A. (1996). *Variability in Spoken French. A Sociolinguistic Study of Interrogation and Negation*. Exeter: Elm Bank Publications.
- Dessaintes, M. (1960). *La construction par insertion incidente*. Paris: D'Arthey.
- Deulofeu, J. (1989). Les couplages de constructions verbales en français parlé: effet de cohésion discursive ou syntaxe de l'énoncé, *Recherches sur le français parlé*, n°9, 111-141.
- Eschmann, J. (1984). *Texte aus dem "français parlé"*. Tübingen: Gunter Narr.
- Fradin, B. (1990). Approche des constructions à détachement: inventaire. *Revue Romane* 25, 3-34.
- Gadet, F. (1997, revid. udg.). *Le français ordinaire*. Paris: Armand Colin.
- Harris, M. (1978). *The Evolution of French Syntax. A Comparative Approach*. London & New York: Longman.
- Heltøft, L. (1989). En plads til sprogvidenskabens hittebørn. Om talesprog og sætningsskema. *Selskab for Nordisk Filologi, København, Årsberetning 1987-1989*, 26-45.
- Jeanjean, C. (1981). L'organisation des formes sujets en français de conversation: étude quantitative et grammaticale de deux corpus. *Recherches sur le français parlé* 3, 99-131.
- Lambrech, K. (1986). *Topic, focus, and the grammar of spoken French*. Berkeley, California, Ph.d.-Thesis.
- Lambrech, K. (1987). SVO sentences in French discourse. In R. S. Tomlin (ed.) *Coherence and grounding in discourse (Typological Studies in Language 11)*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 217-261.
- Lambrech, K. (1988). Presentational cleft constructions in spoken French. In J. Haiman & S. Thompson (eds.) *Clause Combining in Grammar and Discourse (Typological Studies in Language 18)*. Amsterdam / Philadelphia: Benjamins. 135-179.

- Li, C. N. & S. A. Thompson (1981). *Mandarin Chinese: a functional reference grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Moreau, M.-L. (1987). L'ordre des constituants dans les productions orales entre familiers. *Travaux de Linguistique* 14-15, Gembloux: Duculot, 47-66.
- Nølke, H. (1997a). Dislokering på moderne fransk, hvorfor og hvordan? *Ny forskning i grammatik, Fællespublikation 5*, Odense Universitetsforlag. 83-108.
- Nølke, H. (1997b). L'ordre des mots et la structure discursive: le cas des adverbes de phrase. *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filología Románicas*, Universidade de Santiago de Compostela, 1989. 977-984.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner (1980). *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Rothenberg, M. (1989). Quelques moyens syntaxiques de rhématisation et de thématization en français. *Bulletin de la Société de Linguistique*, vol. 84-1, 143-161.
- Simone, R. (1997). Une interprétation diachronique de la "dislocation à droite" dans les langues romanes. *Langue française* 115, 48-61.
- Skårup, P. (1998). Subjektets plads i nufransk. (*Pré*)publications 167, Romansk Institut, Aarhus Universitet, 45-61.
- Togoby, K. (opr. 1949). Qu'est-ce qu'un mot? *Recherches structurales*, genudg. i *Choix d'articles 1943-1974*, Michael Herslund (ed.), *Études Romanes* 15, 1978, 51-65.
- Togoby, K. (1985). *Grammaire française*, vol. V. København: Akademisk Forlag.
- Urmson, J. O. (opr. 1949). Parenthetical Verbs, genudg. i C. E. Caton (ed.) *Philosophy and Ordinary Language*. Urbana: University of Illinois Press, 1963. 220-246.

Rumlighed – en mere prominent kategori i tysk end i dansk?

Overvejelser over de tyske akkusativ-dativ-præpositioner

Peter Colliander

1. Tingenes tilstand

Det slår næsten aldrig fejl: Spørger man tyskstuderende på 1. semester om, hvordan fordelingen af kasus ved præpositionerne *an*, *auf*, *hinter*, *in*, *neben*, *über*, *unter*, *vor*, *zwischen* er, får man forklaringer, der indeholder de term lignende ord “bevægelse” og “overført betydning” (fx: “*an*, *auf*, ... *zwischen* styrer akkusativ ved bevægelse og dativ ved stilstand, dog styrer *auf* og *über* akkusativ i overført betydning, resten dativ”). Dette er ikke kun mærkeligt pga. den ringe adækvathed over for objektet, men også over for de skolegrammatikker (dansk- som tysksprogede), der er gængse i folkeskole og gymnasium. Der er **ingen** af dem, der slipper så let – og uheldigt – om ved det, så det er nok ikke et for dristigt gæt, at miseren opstår ved formidlingen af stoffet. Fra diskussioner med tysklærere og seminariestuderende ved jeg, at det er den almindelige holdning, at en kategori som “bevægelse” – ud over at have traditionens blå stempel – er til at håndtere, og at man vha. den får dækket et rimeligt (i den “rigtige” betydning) antal tilfælde. Noget lignende gælder “overført betydning”, som synes at være en kategori, der har høj prioritet i det danske skolesystem, trods dens – når det kommer til stykket – alt andet end lette håndterlighed.

Det forsvar for skolegrammatikkerne, der ligger i ovenstående, skal dog ikke forstås som særligt helhjertet. Alle, jeg har konsulteret, er solidt forankret i traditionens sump: Det positive i, at kategorien “målret-

tethed” (eller “retningsbestemthed”) bruges, overskygges af, at der samtidig tales om “bevægelse” (altså “målrettet/retningsbestemt bevægelse”). Først i de mere avancerede, nyere fremstillinger til det postgymnasiale niveau (Lauridsen & Poulsen 1995: 386 ff.; Lorentsen 1995: 42 ff.) overvindes denne tradition, eller rettere sagt: den problematiseres. Ingen af dem frigør sig helt fra “bevægelse”; dertil læner begge sig (implicit hhv. eksplicit) for meget op ad Peter Jørgensens yderst detaljerede, nærmest monografiske fremstilling (Jørgensen 1958/1992: 102-183(!)), der gennemsyres af “bevægelse” og “overført betydning”, og som selvfølgelig også skolegrammatikkerne er præget af. Desuden må de dansksprogede skolegrammatikker klandres for den ureflekterede overtagelse af visse tysksprogede grammatikkers (bl.a. Duden-Grammatik’s) forestilling om, at man ad testens vej kan afgøre, hvilken kasus der i et konkret tilfælde skal bruges (Lorentsen 1995: 44 f. antyder noget lignende): Kan man spørge med *wohin*, skal der bruges akkusativ, kan man spørge med *wo*, skal der bruges dativ. En sådan test er efter min mening meningsløs, når det drejer sig om fremmedsprogsindlæring. Den lærende ville automatisk gribe tilbage til sit modersmål, når han skulle vælge mellem *wo* og *wohin*, og man ville stå i den absurde situation, at modersmålets formning af både udtryks- og indholdssubstans i Hjelmlevs forstand så at sige ville blive påtvunget det fremmedsprog, hvis tilsvarende formning man ønsker at tilegne sig. At den nævnte test i realiteten heller ikke er specielt egnet for modersmålstalende (den kan kun anvendes i et fåtal af de relevante sammenhænge (fx: *er denkt an + ? – *wo/wohin denkt er?*, men: *woran/an wen denkt er?* – og så er man lige langt!), forstærker kun min afvisning af den.¹

At hverken “bevægelse” eller “overført betydning” er adækvate kategorier i forbindelse med de nævnte præpositioners rektion, kan vises vha. nogle få enkle eksempler. I (1) – (4) er der vel indiskutabelt tale om bevægelse; kun i (1) og (3) styrer præpositionerne akkusativ:

---

1 Forklaringen i *Du9* vedr. *bestehen auf* er netop af samme grund håbløs. Den indebærer desuden en semantisk skelnen mht. “målrettethed” mellem *beharren auf*, *fordern* og *verlangen*, som jeg ikke mener er mulig.

- (1) Wir gehen **in den Wald**
- (2) Wir gehen **im Wald** spazieren
- (3) Ich binde den Hund **an den Baum**
- (4) Ich binde den Hund **an dem Baum** fest

Eksempler som (1) bruges ofte til at diskutere, om (og påstå, at) det er muligt i **samme** kontekst vha. kasusreaktion at differentiere semantisk svarende til dansk “at gå **ind** i skoven” vs. “at gå **inde** i skoven”. Jeg mener, at det er farligt at interpretere kasusreaktionen ved de relevante tyske præpositioner på den måde, da det langt fra er en generel mulighed. Man kan lede længe efter autentiske belæg af typen *Wir gehen im Wald*.² Det er – også didaktisk set – derimod vigtigt at slå fast, at reaktionsdifferentiering vel er semantisk **begrundet**, men normalt **ikke** semantisk **differentierende**.

Forholdene kompliceres af, at det er muligt at differentiere semantisk ved verber som *gehen*, *laufen*, *fahren*, når præpositionen er *auf*:

- (5) Du darfst nicht **auf der Straße** gehen, geh doch endlich **auf den Gehweg**

Jeg kan her kun antyde en forklaring: En præpositionsgruppe (PG) med P = *auf* denoterer **overfladen**, inden for hvilken aktiviteten finder sted. Disse verber har “overflade”, men ikke “rum” som en del af deres semantik; derfor forholder de sig forskelligt over for “overflade” og “rum”.

En lille hage ved “bevægelse” er også spørgsmålet om intentionalitet. Er der fx i (6) tale om en “rigtig” bevægelse (se senere om rektionen)?

---

2 Wunderlich (1984: 74) fører eksempler som *Sie legt einen Teppich auf der Diele* og *Sie geht zwischen den Zwillingen* (og også “omvendte” tilfælde som *Die Kommode steht auf dem Teppich*). Jeg mener, at det første og det sidste eksempel er konstruktioner, der måske nok ville kunne forekomme i helt specielle kontekster, men som fortrinsvis er teoretikerens konstrukter, der ikke har – eller bør tillægges – nogen praktisk betydning (for første eksempel gælder dette naturligvis ikke, hvis *legen* bruges synonymt med *verlegen*, men så ville der ikke være noget specielt ved eksemplet).

- (6) Das Flugzeug verschwand **hinter die/den Wolken** (se s. 56)

I (7) er der vel ligeså indiskutabelt tale om overført betydning, men alligevel styrer *auf* dativ:

- (7) Er steht **auf eigenen Füßen**

Også ved “overført betydning” er der en hage, nemlig spørgsmålet om, hvor “egentlig betydning” ophører og “overført betydning” begynder. Ved *stehen auf* er afgørelsen ikke svær: I (7) bruges konstruktionen “overført”, i (8) ikke:

- (8) Er steht **auf einem Bein**

Men hvad med *bestehen auf*, *beruhen auf* osv.? Er “overført betydning” overhovedet en relevant kategori ved sådanne verber? Jf. eksempler som (9) og (10):³

- (9) Ich bestehe **auf meinem Recht**
 (10) Das muss **auf einem Irrtum** beruhen

2. Traditionsbrud

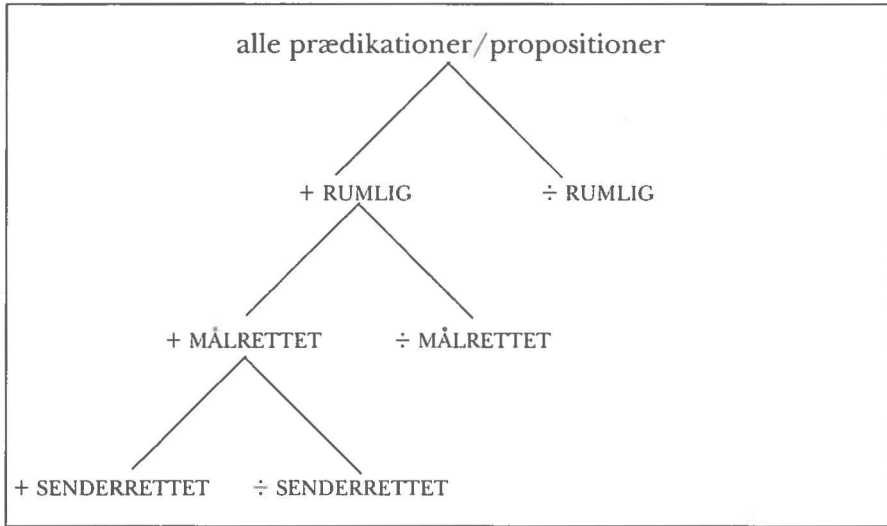
Mit forslag til skabelse af større klarhed på området går ud på følgende:

“Bevægelse” og “overført betydning” droppes; kategorierne er ikke kun svært håndterlige, men også direkte misvisende. I stedet vil jeg tage mit udgangspunkt i en opdeling af alle prædikationer/propositioner i to klasser på grundlag af de inhærente semer [$\pm$ RUMLIG] og en subklassificering af [+RUMLIG]-prædikaterne/propositionerne på grundlag af de inhærente semer [$\pm$ MÅLRETTET]. Endelig subklassificeres [+MÅLRETTET] i [$\pm$ SENDERRETTET].

---

³ Se yderligere i afsnit 5; jf. også note 1.

Fig. 1

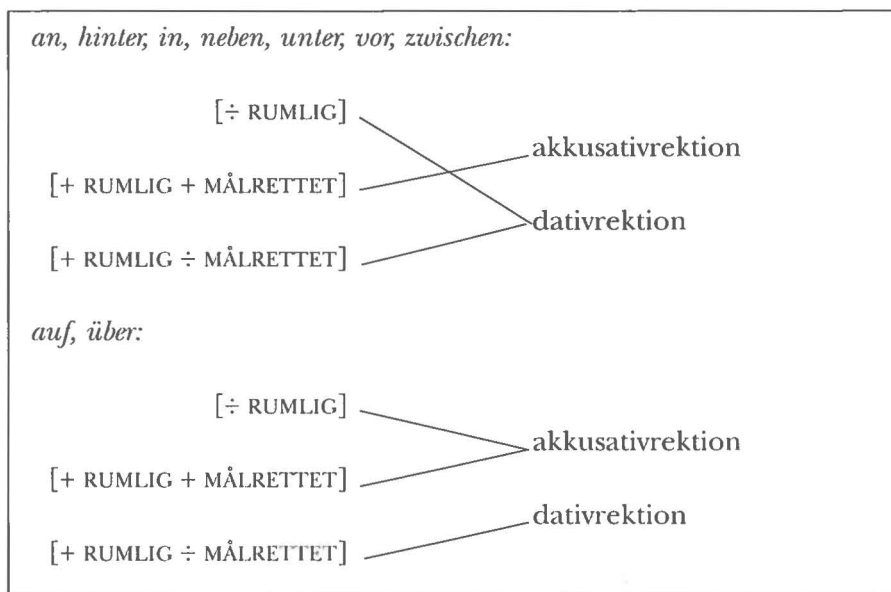

Præpositionerne *an, auf, hinter, in, neben, über, unter, vor, zwischen*⁴ er i sig selv neutrale over for kategorierne “rumlighed”, “målrættethed” og “senderrettethed”. Først gennem realiseringen af deres kasusreaktion ved dannelsen af en PG med et nomen som dependens⁵ ophæves denne neutralitet. Det er dog kun “rumlighed” og “målrættethed”, der udtrykkes vha. kasusreaktionen, mens “senderrettethed” har andre sproglige udtryk (se senere). Da der imidlertid kun er en alternation mellem **to** kasus, men **tre** semkombinationer ([÷ RUMLIG], [+ RUMLIG + MÅLRETTET], og [+ RUMLIG ÷ MÅLRETTET]), siger det sig selv, at indholdet ikke kan være en enetydig funktion af udtrykket, og at der heller ikke kan være tale om udelukkende enetydige funktioner. Forholdet kompliceres yderligere af, at de pågældende præpositioner ikke danner en homogen, men derimod to disjunkte mængder: *auf* og *über* danner én mængde, de øvrige én. De styrer alle akkusativ ved [+ RUMLIG + MÅLRETTET], men dativ ved [+ RUMLIG ÷ MÅLRETTET]; ved [÷ RUMLIG] styrer *auf* og *über* akkusativ, de øvrige dativ.

4 *Außer* er ved at tilslutte sig denne gruppe, jf. Du9: 101.

5 Indskrænkningen er nødvendig, da det kun er nominerne blandt de mulige dependenter, der har kasusfleksion.

Fig. 2

Ved *an, hinter, in, neben, unter, vor, zwischen* er der således enentydig relation mellem akkusativreaktion og [+RUMLIG + MÅLRETTET], mens der ved *auf* og *über* er enentydighed mellem dativreaktion og [+RUMLIG ÷ MÅLRETTET]. Disse enentydigheder skal man ikke undervurdere værdien af: Det er faktisk ikke så sjældent, at man kan slutte negativt vha. dem, fx: I (11) vil det altid være muligt at afgøre, om der er tale om [+RUMLIG ÷ MÅLRETTET] eller ikke, men derimod nok ikke, om der er tale om [÷RUMLIG] eller [+RUMLIG + MÅLRETTET], men det er også lige meget, da der ved *auf* er enentydighed mellem [+RUMLIG ÷ MÅLRETTET] og dativreaktion; altså medfører non-[+RUMLIG ÷ MÅLRETTET] entydigt akkusativreaktion.

(11) Wir warten **auf das/dem Auto**

3. Kasusreaktionens funktion

Tilbage til klassificeringen af prædikationer/propositioner. Det er på den ene side rigtigt, at alle propositioner, uafhængigt af deres tilhørsforhold til kategorierne "rumlighed" og "målrettedhed", i princippet

kan situeres lokalt og temporalt (frit efter Lorentsen 1995: 45), bl.a. vha. en PG med en af de her omtalte præpositioner som *regens* og *dependens* i dativ. Fx:

- (12) **Zuhause** gehe ich oft **am Abend** ins Bad, **im Urlaub** jedoch immer **in der Frühe**

Men det er dristigt at slutte videre, at tysk generelt udnytter disse præpositioners rektion til semantisk differentiering af i princippet **samme** prædikation/proposition. I (12) er der tale om, at prædikatet GEH i kraft af det inhærente sem [+ MÅLRETTET]⁶ kan forbindes med en anden størrelse indeholdende samme sem, nemlig *ins Bad*. At der er tale om et valensbetinget argument, der skal udtrykkes (dvs. obligatorisk aktant), er i og for sig ligegyldigt. **Hele** propositionen GEH-(Arg₁,Arg₂) er argument i en anden proposition, nemlig LOC(GEH-(Arg₁,Arg₂)), hvor LOC udtrykkes i *Zuhause* hhv. *im Urlaub*.⁷ Alle prædikater, der er [+ RUMLIG], kan i kraft af dette sem kombineres med lokale størrelser, der matcher prædikatets specifikation i [$\pm$ MÅLRETTET]. Derudover kan der så at sige kommes udenpå, **hvor** (altså noget, der er [$\div$ MÅLRETTET]) propositionen finder sted, ligegyldigt om den er [+ MÅLRETTET] eller [$\div$ MÅLRETTET], men logisk nok ikke **hvorhen**. Jeg er så tilbage ved eks. (1) – (4). Alle implicerede verber er [+ RUMLIG], *gehen* og *binden* derudover [+ MÅLRETTET], mens *spazieren gehen* og *festbinden* er [$\div$ MÅLRETTET]. I alle tilfælde er en [$\div$ MÅLRETTET]-størrelse mulig, ved *gehen* og *binden* dog kun **ud over** en [+ MÅLRETTET]-størrelse og altså ikke som ved *spazieren gehen* og *festbinden* som eneste [+ RUM-LIG]-størrelse. Eksempler som (13) vil jeg ikke som Lorentsen (1995: 44) tolke som eksempel på *et* verbum, der differentieres semantisk vha. præpositionernes kasusreaktion:

6 Jeg går i det følgende ud fra, at [+ RUM-LIG] er redundant både i forhold til [+ MÅLRETTET] og [$\div$ MÅLRETTET].

7 For overskuelighedens skyld går jeg ikke nærmere ind på de temporale udtryk, men nøjes med at fastslå, at tysk generelt set behandler temporalitet og lokalitet ens (sml. *ein Blick in die Zukunft/den Saal*); mine kategorier "rumlighed" og "målrettedhed" omfatter således begge områder.

(13a) Er reist **im** Ausland

(13b) Er reist **ins** Ausland

I (13a) er der tale om et *reisen*, der er [÷ MÅLRETTET] (og implicerer “at være handelsrejsende”), i (13b) derimod om det givetvis mere frekvente *reisen*, der er [+ MÅLRETTET]. Indirekte bliver der naturligvis tale om en differentierende funktion ved rektionen, men det er et tilfælde, at der findes disse to *reisen*.

Et verbum som *wandern* er interessant i denne sammenhæng. Det er i modsætning til *gehen* [÷ MÅLRETTET], altså *im Wald/im Gebirge wandern*, i hvert fald anvendt i helt konkret betydning. Så snart vandrestøvlerne udskiftes med vandre-indifferent – eller slet intet – fodtøj, har vi med et *wandern* at gøre, der er [+ MÅLRETTET], og det forbindes med en tilsvarende størrelse:

(14) Für dieses Delikt muss er **ins Gefängnis** wandern (*DuU*)

(15) Der Brief wanderte direkt **in den Papierkorb** (efter samme)

Lorentsens forslag, at et verbum, der “i sig selv [er] er et stilstandsverbum” i nogle tilfælde kan danne sætning, der udtrykker bevægelse, kan jeg heller ikke (og ikke kun af terminologiske grunde) tilslutte mig (Lorentsen 1995: 44). Hun anfører bl.a. følgende eksempler:

(16) Die Zweige hängen **über das Wasser**

(17) Sie hält die Hand **vor den Mund**

og taler også om “hvileverber, der transformeres til at udtrykke bevægelse” (Lorentsen 1995: 46). Jeg mener, at der findes (mindst) to forskellige intransitive *hängen*; det, der er brugt i (16), er [+ MÅLRETTET], det i (18) er [÷ MÅLRETTET]:

(18) Die Zweige hängen **an der Wand**

I (17) har vi at gøre med et paradeeksempel på noget centralt, som Lorentsen selv er meget opmærksom på, og som jeg kommer tilbage til, nemlig det, at tilsyneladende synonyme nok ikke er det alligevel, **eller** – og det er noget helt andet, men måske sandheden endnu nærme-

re – at man med dansk som modersmål ikke er særlig godt rustet til at klassificere prædikationer og propositioner mht. “rumlighed” og “målrettethed”. Hvis man på dansk ville bruge eksplicite udtryk for “målrettethed” i oversættelser af (16) og (17), ville man nok bruge dem, der udtrykker [+ MÅLRETTET]:

- (16') Grenene hænger **ud**/**?ude** over vandet
 (17') Hun holder hånden **op**/**?oppe** foran munden (el. **hen**/**?henne**)⁸

I begge tilfælde ville [÷ MÅLRETTET]-udtrykkene selvfølgelig være i orden i sig selv – men ikke længere oversættelser af (16) og (17).

4. Midtvejsstatus

Den første overvejelse, man må gøre sig, når man skal afgøre en præpositions rektion, er, om PG'en skal bruges med rumlig betydning (inkluderende både lokalitet og temporalitet, jf. note 7) eller ikke.

Hvis der er tale om ikke-rumlig betydning, styrer *auf* og *über* akkusativ, de øvrige dativ. Eksempler:

- (19) Doch **auf einen Gewinner** aus Nordrhein-Westfalen warten 7,3 Millionen Mark (AZ 21.6.98 23/3)
 (20) **Auf welchen Namen** möchten Sie den Tisch reservieren?
 (21) Ich [Ilona Christen] verstehe nicht, warum hauseigene Kollegen ... **über mich** öffentlich herziehen tz 27.(28.7.96 23/2
 (22) Die 25jährige litt **unter ihrer großen “Oberweite”** (SZ 20.3.98 51/3)
 (23) Kein Anschluss **unter dieser Nummer**

Hvis der er tale om rumlig betydning, skal det fastslås, om PG'en skal bruges til at situere en (del af en) proposition generelt, eller om den skal “matche” et sem i en af en propositions konstituenten. I første til-

8 Dvs.: Hun holder sig for munden.

fælde styrer præpositionen dativ, da der altid vil være tale om [$\div$ MÅLRETTET]. I sidste tilfælde afhænger rektionen af, hvilket af de to semer [$\pm$ MÅLRETTET] der skal matches, akkusativ ved [+ MÅLRETTET], dativ ved [$\div$ MÅLRETTET].

Et par eksempler:

- (24) Die Hauptdarsteller des Films sind Fischadler. Die seltenen und scheuen Vögel kehren **im Frühjahr** aus ihrem Winterquartier **in Afrika an den Ort** zurück, **an dem** sie geboren und aufgewachsen sind (*stern tv magazin* 22.10.98 35/2)
- (25) Ein schmutziger Witz **in der Kantine**, ein Kniff **in den Po einer jungen Kollegin** – alles total normal oder sexuelle Belästigung **am Arbeitsplatz**? (*stern tv magazin* 22.10.98 35/2)
- (26) Der Einzug der Gäste **auf die Wartburg** (scene i Wagners *Tannhäuser und der Sängerkrieg auf (der) Wartburg*)
- (27a) Verehrte Kundin, sehr geehrter Kunde, ein "Profi in Sachen Gehkomfort" hält Einzug **in Ihrem Haushalt** ("Beipackzettel" ved skolæste)
- (27b) Die Truppen halten Einzug **in dem Ort** (n-tv 25.11.94)

Ad (24): *im Frühjahr* situerer propositionen ZURÜCKKEHR(Arg₁, Arg₂)⁹ temporalt, *in Afrika* situerer WINTERQUARTIER lokalt, og *an dem* situerer propositionerne GEBÄR(Arg₁, Arg₂) og AUFWACHS-(Arg₁) lokalt, derfor dativrektion i alle tilfælde. Anderledes ved *an den Ort*, hvor akkusativen forårsages af *zurückkehren*.

Ad (25): *in der Kantine* og *am Arbeitsplatz* situerer WITZ hhv. propositionen BELÄSTIG(Arg₁, Arg₂) lokalt, derfor dativrektion, mens akkusativen i *in den Po einer jungen Kollegin* er forårsaget af semet [+ MÅLRETTET] i *Kniff*.

Ad (26): Akkusativen i *auf die Wartburg* skyldes semet [+ MÅLRETTET] i *Einzug*, (mens dativen i *auf der Wartburg* skyldes situeringen af *Sängerkrieg* lokalt).

9 For overskuelighedens skyld tager jeg kun hensyn til det, jeg opfatter som kernepropositionen.

Ad (27): I funktionsverbumbindelsen *Einzug halten* mister *Einzug* semet [+ MÅLRETTET], og *in*'s dativreaktion kan forklares på to måder: 1. prædikatet EINZUG HALT indeholder semet [÷ MÅLRETTET], der skal matches i PG, eller 2. PG situerer propositionen EINZUG HALT (Arg₁) lokalt. Den første forklaring implicerer, at EINZUG HALT anses for at være et divalent prædikat, hvis ene argument, der har rollen LOC, (her) udtrykkes i en PG. Under alle omstændigheder må *Einzug* tolkes som udtrykkende en del af prædikatet, hvilket ikke hindrer, at det på udtrykkssiden har status som aktant.¹⁰ *Einzug*'s semantiske status forklarer måske, at det kan miste et sem.

Kategorierne "rumlighed" og "måltethed" synes at være adækvate over for objektet set ud fra et teoretisk synspunkt, og det er den første forudsætning for, at de også er brugbare i didaktisk sammenhæng. Men her melder sig det egentlig trivielle spørgsmål, om de, der skal have praktisk nytte af teorien, nemlig tyskelever i bred forstand, nu også kan applicere den på objektet. Jeg tror, at det kan volde vanskeligheder, endog temmelig store vanskeligheder, når modersmålet er dansk, hvilket imidlertid nok ikke så meget skyldes teoriens kompleksitet eller sværhed – den er ingen af delene – men i overvejende grad netop det danske modersmål. Teorien nødvendiggør stillingtagen af semantisk art, som man med dansk som modersmål ikke er "gearet" til, da den relevante indholdssubstans formes forskelligt på de to sprog, eller sagt på en anden måde: "Rumlighed" (og dermed også "måltethed") er en mere prominent kategori i tysk end i dansk, forstået sådan, at det tyske sprog – primært i kraft af det stadig relativt komplekse kasussystem – i et stort antal tilfælde har en tydelig indholdsformning inden for "rumlighed" og "måltethed", en indholdsformning, der netop "lever af" den komplekse udtryksformning, der ligger i kasussystemet, og som kun har svage paralleller i dansk. Det vil kort og godt sige, at det for en med dansk som modersmål er svært at af-

---

10 Nogle konstruktioner indtager en form for mellemposition mellem funktionsverbumbindelse og "normal" konstruktion som fx *Wir machten einen dicken Strich unter die Geschichte*, hvor *unter*'s akkusativreaktion hverken kan siges at skyldes *machen* eller *Strich*, men kombinationen af dem. *Einen Strich machen* kan dog ikke siges at være en fulgyldig funktionsverbumbindelse.

gøre, om et forhold kan opfattes rumligt, og at skelne mellem [$\pm$ MÅLRETTET]. Dansk har relativt begrænsede muligheder for at udtrykke disse kategorier og gør det desuden ikke engang i alle, egentlig mulige tilfælde. Et forsøg på at parallelisere med dansk mislykkes derfor ofte, og det rummer selvfølgelig også den risiko – som antydnet ovenfor – at man kommer til at sammenligne størrelser, der ikke er synonyme.

I det følgende vil jeg gå lidt nærmere ind på de to kategorier “rumlighed” og “målrettethed” og give eksempler på kontrastivt interessante og dermed didaktisk vanskelige tilfælde. I et sidste afsnit før det afsluttende vil jeg kort komme ind på nogle specielle forhold.

5. Rumlighed

PG'er med akkusativ-dativ-præpositionerne bruges – som bl.a. også adverbier – både med rumlig og ikke-rumlig funktion. Set ud fra et dansk synspunkt er den ikke-rumlige brug relativt sjælden, eller sagt på en anden måde: Det tyske sprog “behandler” en lang række abstrakte situationer som rumlige, der af en med dansk som modersmål nok ikke ville blive opfattet som sådan. Eksempler herpå er (9) og (10):

- (9) Ich bestehe **auf meinem Recht**
 (10) Das muss **auf einem Irrtum** beruhen

Der er en tydelig tendens til, at man ved metaforer, der bygger på oprindeligt konkrete, rumlige udtryk, bevarer den rumlige synsvinkel. Et eksempel på dette er (7). Udtrykket bygger tydeligvis på det meget konkrete *Jemand steht auf etwas*, hvor *stehen* entydigt er [$\div$ MÅLRETTET]. Uafhængigt af, om lokationen gør, at det samlede udtryk forbliver konkret eller bliver metaforisk, bevares dette sem og dermed præpositionens dativreaktion. Andre eksempler:

- (28) Hier steht viel **auf dem Spiel** (jf. *irgendwo stehen*)
 (29) Hast du etwas **auf dem Herzen?** (jf. *etwas irgendwo haben*)
 (30) Sie werden **auf frischer Tat** ertappt (jf. *jmdn. irgendwo ertappen*)
 (31) Er sitzt **über der Arbeit** (jf. *irgendwo sitzen*)
 (32) Sie ist **auf freiem Fuß** (jf. *irgendwo sein*)

Tilsvarende gælder ved [+ MÅLRETTET]:

- (33) Wie kann man so viel **aufs Spiel** setzen? (jf. *etwas irgendwohin setzen*)
 (34) Sie hält ihm seine Ausschweifungen **unter die Nase** (jf. *jmdm. etwas irgendwohin halten*)¹¹
 (35) Er stellt sich **auf eigene Füße** (jf. *sich irgendwohin stellen*)
 (36) Sie wird **auf freien Fuß** gesetzt (jf. *jmdn. irgendwohin setzen*)
 (37) Wie kann man so einfach seine ganze Existenz **aufs Spiel** setzen! Er unterstrich, ... daß wir nicht daran dächten, bewährte Freundschaften **aufs Spiel** zu setzen (Brandt: 383) (jf. *etwas irgendwohin setzen*)

I et eksempel som (38) er der nok ikke tale om en undtagelse, men snarere om et andet *stehen*, parallelt til de to *hängen*, der er omtalt ovenfor (ekss. (16) og (18)):

- (38) Ihre Haare stehen **in alle Richtungen**

Den rumlige forestilling kan dog forsvinde:

- (39) Sie steht **auf hausgemachtes Eis/den Chef**

Måske forsvinder den rumlige forestilling her så at sige af nød: Hvis man havde bevaret den (gennem dativreaktion), ville en konkret interpretation af (39) være en mulighed, da subjektet er [+ANIM], i modsætning til (28), hvor subjektet er [+ABST]. Den konkrete interpretation undgås vha. akkusativreaktionen ([+ MÅLRETTET]-tolkning er usandsynlig). Parallelt hertil i (40):

- (40a) Der Flieger ist **über dem Berg**
 (40b) Der Flieger ist **über den Berg**

(40a) er uproblematisk: dativen i *über dem Berg* skyldes semet [÷ MÅLRETTET] i *sein*, og sætningen kan oversættes med "Flyet befinder sig

¹¹ Sml. med (17).

over bjerget”. I (40b) undgås faren for en [$\div$ MÅLRETTET]-tolkning ved at lade *über* styre akkusativ, og konstruktionen kan forstås som et eksempel på [$\div$ RUMLIG] og oversættes med “Piloten er kommet over krisen”. En mindre attraktiv tolkning er den elliptiske: *Der Flieger ist über den Berg gekommen*.

Endnu et eksempel med *über*, sammenlignet med *unter*:

- (41a) Temperaturen **über dem Nullpunkt** sind hier selten
 (41b) Temperaturen **unter dem Nullpunkt** sind hier selten

Der må være tale om [+ RUMLIG], ellers ville *über* have styret akkusativ. [+ RUMLIG] kan forklares sådan: Begrebet “temperatur” kan opfattes som en skala, der selvfølgelig kan inddeles i vilkårligt mange afsnit, heriblandt de tre, der udgøres af nulpunktet, alle temperaturer over nul og alle under nul. Da selve skalaen kan opfattes som rumlig, kan afsnittene det også. Interessante modeksempler, hvis rigtighed bekræftes i i *Du9*, men hvor den tyske sprogbrug ikke er entydig, idet der i hvert fald i *unter*-tilfældet er vaklen (i øvrigt er der også usikkerhed i tilfælde som (41)):

- (42a) Menschen **über 80 Jahre** sind hier selten
 (42b) Menschen **unter 80 Jahren** sind hier selten

Forskellen til (41) kan måske forklares med, at begrebet “menneske” ikke kan opfattes rumligt på samme måde som “temperatur”; det skalære begreb “alder” er kun en del af de egenskaber, der konstituerer “menneske”. *Mensch* er derfor – i modsætning til *Temperatur* – [$\div$ RUMLIG].

Über byder i øvrigt på en række problemer, som jeg ikke kan komme ind på her.

Eksempler som (43) har jeg ingen forklaring på:

- (43a) Der Glaube **an das Guten im Menschen** ([+ RUMLIG + MÅLRETTET]?)
 (43b) Der Zweifel **an dem Guten im Menschen** ([$\div$ RUMLIG]?)

6. Målrettethed

“Målrettethed” er nok en mere håndgribelig kategori end “rumlighed”, men ikke desto mindre en kategori, som man med dansk som modersmål ikke er særlig bevidst om. Og prøver man i didaktisk sammenhæng at gøre dansksprogede følsomme for den, viser det sig, at de spontant, intuitivt opfatter langt flere situationer som [+ MÅLRETTET], end det tyske sprog faktisk koder dem. Fx:

- (44) Sie versteckte sich **hinter ihrem Chef**
- (45) Die Solisten verschwanden schnell **hinter dem Vorhang**
- (46) Was für ein Drang, ... den Fluß zu durchqueren, um **in den dunklen Armen des Dschungels** zu versinken (*SZ Magazin* 6/96 26/3)
- (47) Also nehmen Sie eine Tüte mit, ... heben Sie auf, was ihr Vierbeiner fallen ließ und versenken Sie es **im nächsten Abfall-eimer** (*Maxvorstadt aktuell* Juli/August 1996 1/5)
- (48) Der Film ist ein einziger großer Kniefall **vor einer Zielgruppe**, die Hollywood bislang komplett ausgeblendet hat: junge Mädchen (*STERN* 16/98 48/3)
- (49) Computervira sind also Programme, die sich **in anderen Programmen** einnisten (BRα 27.6.98)

De fleste af sådanne eksempler er imidlertid også tvivlstilfælde for den tyske modersmålstalende (et godt bevis herpå er, at de omtales i *Du9*), og sprogbrugen (og normeringen) er tilsvarende usikker, men dog ikke mere, end at tendensen til dativreaktion er udtalt og synes at forstærkes.

I nogle af disse tilfælde snyder dansksprogedes intuition dem; fx koder dansk også *at gemme sig* som [÷ MÅLRETTET]:

- (44') Hun gemte sig **omme/*om** bag sin chef

Parallelt ved *landen/at lande*, hvor danske tyskstudierende notorisk laver fejl:

- (50) Der Flüchtling ist dann nicht wieder **im Knast**, sondern **auf dem Friedhof** gelandet (ard 29.12.98 (*Tatort*))

- (50') Flygtningen landede så ikke igen **inde**/***ind** i brummen, men **ude**/***ud** på kirkegården

Du9 anfører ved næsten alle disse tvivlstilfælde, at rektionsforskellen (kan) udnyttes semantisk, en påstand, som det ikke er lykkedes mig at få bekræftet i den tyske sprogbrug. Det synes alt overvejende at gælde, at ét leksem er stabilt mht. [$\pm$ MÅLRETTET], og at subtile semantiske forskelle på varianterne i eksempler som (6) sjældent udnyttes (med akkusativreaktion forsvandt flyet virkelig om bag skyerne, med dativreaktion forsvandt det i det fjerne, "opslugtes" af skyerne). Det kan i hvert fald ikke tilrådes ikke-modersmålstalende at eksperimentere med rektionen på den måde.

Den omvendte situation, at et forhold efter dansk intuition skulle være [$\div$ MÅLRETTET], men ikke er det, forekommer sjældnere. (51), (52) og måske også (53) er eksempler på dette:

- (51) Sie hält sich **an die Regeln/Vorschriften/Abmachung**¹²
 (52) Er klammert sich **an das Leben**
 (53) Der 29jährige Begründer des etwas anderen Taxi-Unternehmens namens Rikscha-Mobil ... beschäftigt mittlerweile knapp ein Dutzend Fahrer auf insgesamt sieben Radl-Taxis. Auch er selbst tritt immer noch kräftig **in die Pedale** (*tz* 15.7.98 1/2)

Entydigt forskellig opfattelse af en situation findes fx i

- (54) Unsere Bemühungen sind **im Sande** verlaufen (løbe **ud** i sandet)
 (55) Willkommen **in Kopenhagen, der Hauptstadt Dänemarks** (til K.)¹³

Vigtige er også de tilfælde, hvor tysk stiller gloser/konstruktioner til rådighed, der er forskellige mht. "målrettethed", men hvor dansk ikke rigtig har noget valg, fx

¹² Sml. med (17) og (34).

¹³ Jeg opfatter *til* som [+ MÅLRETTET].

- (56a) Sie kniete **neben ihm**
 (56b) Sie kniete sich **neben ihn**

7. Diverse forhold

Det gælder generelt, at de interne forhold i en proposition ikke berøres af propositionens eventuelle indlejring i en anden proposition, hvilket har betydning for rektionsforhold på en måde, som nok er kontraintuitivt for en dansker. Fx: *sitzen* er [$\div$ MÅLRETTET] og forbindes derfor med en PG med dependens i dativ, jf. (31). *Beugen* derimod er [+ MÅLRETTET], hvorfor en eventuel PG's dependens skal stå i akkusativ. Ved siden af hinanden står således

- (31) Er sitzt **über der Arbeit**
 (31a) Er beugt sich **über die Arbeit**

Indlejres propositionen BEUG(Arg₁, Arg₂, Arg₃) i propositionen SITZ(Arg₁, Arg₂)¹⁴ som Arg₂, fås SITZ(Arg₁, (BEUG(Arg₃))₂)¹⁵

- (31b) Er sitzt **über die Arbeit** gebeugt

Parallelt hertil (57):

- (57) Der Hund steht **an den Baum** gebunden

Et overordnet verbals tempus og diatese har som hovedregel ingen indflydelse på de inhærente kategorier "rumlighed" og "målrettethed". Fx:

- (58a) Er fasste den Edelstein **in reines Gold** (præt. aktiv)
 (58b) Der Edelstein ist **in reines Gold** gefasst worden (perf. dyn. pass.)
 (58c) Der Edelstein ist **in reines Gold** gefasst (præs. stat. pass.)

¹⁴ Arg₂ kan have forskellige roller, bl.a. LOC og MÅDE.

¹⁵ Reduktionen af BEUG's argumenter kan jeg ikke komme ind på; den er i sig selv ikke vigtig på anden måde, end at ét argument forbliver intakt, nemlig Arg₁.

Også i attributive/appositionelle participialkonstruktioner bevares de inhærente semer, hvad nok også er kontraintuitivt for en dansker:

- (59) Das Glück der ersten Monate, Abdul, gekrallt **ins warme und weiche Fell deiner Mutter**, wirst du nie wieder erleben (*SZ Magazin* 6/96 26/3)

Men i nogle tilfælde mister [+ MÅLRETTET] så at sige sin kraft i statisk passiv. At det netop er her (og ikke i dynamisk passiv) er umiddelbart forståeligt ud fra, at den statiske passiv netop **ikke** er procesorienteret, som den dynamiske passiv er det, men derimod resultatorienteret, hvilket harmonerer dårligt med [+ MÅLRETTET], der er nært beslægtet med [+ PROCESORIENTERET]. Ved nogle verber som fx *eintragen* er dativreaktion i forbindelse med statisk passiv ligefrem obligatorisk, ved andre som fx *integrieren* en mulighed, der bruges sjældent, og ved atter andre som fx *einbauen* det normale, men dog ikke det eneste mulige. Fx:

- (60) Umgekehrt ist das bei Sommerreifen nur dann erlaubt, wenn auch die T-Alternative freigegeben bzw. **in den Fahrzeugpapieren** eingetragen ist (*ADAC motorwelt* 3/96 11/1)¹⁶
- (61a) Multimedia muß **ins firmeneigene Marketing** integriert werden können (*Wirtschaftsmagazin Rhein-Neckar* 3/97 16/3)
- (61b) Beides [Browser und Mailprogramm] ist meist **im Software** integriert (ib. 3/97 18/3)
- (62a) Man baute ein zweites Schloss **in diese Tür** ein
- (62b) Es wurde ein zweites Schloss **in diese Tür** eingebaut
- (62c) **In dieser(/diese)** Tür ist bereits ein zweites Schloss eingebaut

En interessant korrespondance kan man i nogle tilfælde finde mellem fordelingen af tempus-auxiliar *haben-sein* og rektion: Intransitive verber, der er [+ MÅLRETTET], kræver *sein* som auxiliar. Der er derfor en korrespondance mellem *sein* som auxiliar og akkusativreaktion. I tilfælde, hvor der er vaklen mellem akkusativ- og dativreaktion, følges akkusativreaktion og *sein* og dativreaktion og *haben* ad (se (63)), og i tilfælde, hvor et verbum kan forbindes med både *sein* og *haben*, er det kun i

¹⁶ Men: *etwas in die Papiere eintragen*.

forbindelse med *sein*, at en PG, der er [+MÅLRETTET], kommer på tale (se (64)).

- (63a) Sie wollen **in die Bank** einbrechen
- (63b) Sie **sind in die Bank** eingebrochen
- (63c) Sie wollen **in der Bank** einbrechen
- (63d) Sie **haben in der Bank** eingebrochen
- (64a) Er **hat/ist** den ganzen Vormittag geschwommen
- (64b) Er ***hat/ist an das andere Ufer** geschwommen

Som et sidste særligt forhold vil jeg nævne de mere omfattende muligheder for ellipser, som tysk har i forhold til dansk pga. den indholdsformning, som præpositionernes rektion bevirker. I (65) bevirker *an*'s akkusativrektion, at der ingen problemer er med at forstå konstruktionen som en instruks ("Hunde skal i snor")¹⁷, i (66) (der er udpræget (sydtysk?) talesprog) er det ligeså uproblematisk at forstå, at "Sie" er taget til byen, og i (67) kan *auf den Videomarkt* **ikke** forstås som stedet, hvor noget lykkedes, men kun som et mål:

- (65) Hunde [müssen] **an die Leine** (skilt i park)
- (66) Sie ist **in die Stadt** [gefahren/gegangen osv.]
- (67) Der kanadische Thriller von 1996 schaffte es bei uns nur **auf den Videomarkt** [zu gelangen] (*stern tv magazin* 29.10.98 16/2)

8. Resultater og desiderata

Det primære resultat er en mere adækvat tolkning af kasusbrugen ved de omtalte præpositioner, en tolkning, der tager Hjelmlev og dermed det tyske sprogs egenart alvorligt, og som derfor i sluteffekten er mere egnet i forb. m. kontrastering med andre sprog. Sekundært er der blevet gjort opmærksom på en række problemer, der vel at mærke ikke specielt ligger ved **min** tolkning af fænomenerne, men ved objektet. Jeg mener ikke, at det blot drejer sig om terminologi, når man erstatter "bevægelse-stilstand" med "målrettethed"; der er virkelig tale om

---

17 Den parallelle danske konstruktion *Hunde i snor* er ikke entydig mht. "målrettethed" og derfor ikke så egnet som instruks.

en substantiel forskel. Dermed være ikke sagt, at min terminologi er optimal. Fx er det en diskussion værd, om begrebet "kontakt", som bl.a. Schröder (1990) og Durst-Andersen (1996, 1997) arbejder med, kunne kaste endnu mere lys over objektet. At begrebet ikke er uden problemer for tysk, viser et eksempel som (53).

Dermed har jeg allerede nævnt et desideratum. Yderligere fx:

- En nærmere undersøgelse af problemerne ved *gehen in vs. auf*; jf. også Schröders eksempler (Schröder 1978: 9):

(68a) Sie tanzten **in den Saal**

(68b) Sie tanzten **in dem Saal**

- En undersøgelse, der mere allround ser på "rumlighed" og "målrettethed" og tysks og dansks muligheder for at udtrykke disse kategorier, dvs. en undersøgelse, der inddrager flere udtryksmuligheder end PG. Jeg mener bestemt, at disse kategorier går igennem flere dele af det tyske sprog som en rød tråd, både inden for leksikken og inden for ordklassen adverbium, og at der er vigtige kontrastive forskelle. (69) kan illustrere dette:

(69a) Du mußt **hier** verschwinden (sml. med (6))

(69b) Ich will **hier** weg

(69c) Sie kommen **hier** nicht weg

(69d) Weg **da!**

I alle tilfælde ville dansk bruge noget, der er [+ MÅLRETTET] (*herfra*).

- En undersøgelse af [+ MÅLRETTET] i tysk mht. underkategorierne [$\pm$ SENDERRETTET], jf. eksempler som

(70) Ich muß noch etwas vom Auto *eintragen/**hin-/herein**tragen
(på dansk i begge tilfælde *ind*)

I forb. m. [+MÅLRETTET] er *her-*principielt [+SENDERRETTET], *hin-* [-SENDERRETTET], men i forskellige, tit let afgrænselige tilfælde overholdes

dette ikke; en del detaljer kan findes i *Du* 9: 364.¹⁸ Det første vigtige skridt, kontrastivt set, er imidlertid ikke den detaljerede indsigt i fordelingen af *her-* og *hin-*, men derimod erkendelsen af, at der morfologisk over for et dansk leksem ofte står et **plus** to tyske som fx *at bære ind* vs. *eintragen plus hineintragen* og *hereintragen*. Det danske leksem er semantisk set ikke ubetinget pendant til alle tre tyske leksemer og heller ikke kun til det ene tyske leksem, men som i det aktuelle eksempel ofte til de to tyske *her-* og *hin-*komposita. I mange tilfælde kræver tysk en specifikation mht. "senderrettethed", som ikke kodes i dansk, fx: *ud (i den friske luft)!* vs. *heraus (an die frische Luft)/hinaus (an die frische Luft)/*aus (an die frische Luft)!* I nordtysk talesprog falder *her-* og *hin-*sammen til *r-*, hvilket selvfølgelig neutraliserer "senderrettethed", men der skelnes stadig mellem fx *aus(-)* og *raus(-)*, og det er kontrastivt vigtigt.

- Undersøgelse af verbale præfikkers korrespondance med præpositioners rektion. Sml. med (58) (forskellig rektion *trods* samme præfiks):

(71) In einer neuartigen Umgebung müssen Sie sich erst eingewöhnen (*STERN* 9/97 83/1)

- Her kunne man også inddrage spørgsmålet om *kommen* vs. *herkommen* osv. i eksempler som:

(72a) Wo kommst du her? (ard 4.1.99 (*Tatort*)) (vs. *Woher kommst du?*)

(72b) Wo hat sie dich hinbestellt? (ib.) (vs. *Wohin hat sie dich bestellt?*)

- Svar på titelspørgsmålet: ja.

---

18 I forb. m. [÷RUMLIG] er "senderrettethed" irrelevant, og *her-* og *hin-*indeholder hverken [+SENDERRETTET] eller [÷SENDERRETTET].

Henvisninger

- DUDEN Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich 1959/³1995: Dudenverlag. *Der Duden in 12 Bänden*, Band 4. (Du4)
- DUDEN Richtiges und gutes Deutsch. Wörterbuch der sprachlichen Zweifelsfälle. Der Duden in 12 Bänden*, Band 9. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich 1965/³1996: Dudenverlag. (Du9)
- Durst-Andersen, P. (1996). Russian Case as Mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4.2, 177-273.
- Durst-Andersen, P. (1997). Præpositioner og kasus i russisk. In L. F. Jakobsen & G. Skytte (eds.) *Ny forskning i grammatik*. Fællespublikation 4. Odense: Odense Universitetsforlag. 171-192.
- Jørgensen, P. (1958/1992). *Tysk grammatik*. Bd. 2. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Lauridsen, O. & S.-O. Poulsen (1995). *Tysk Grammatik*. København: Munksgaard.
- Lorentsen, A. (1995). *Kasusbrug på tysk. Publications of the Department of Languages and Intercultural Studies, Aalborg University* 14. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Schröder, J. (1978). Zum Zusammenhang von Lokativität und Direktionalität bei einigen wichtigen deutschen Präpositionen. *Deutsch als Fremdsprache* 1, 9-15.
- Schröder, J. (1986/²1990). *Lexikon deutscher Präpositionen*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Wunderlich, D. (1984). Zur Syntax der Präpositionalphrasen im Deutschen. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 3, 65-99.

Kildehenvisninger

- Brandt, Willy. 1976. *Begegnungen und Einsichten*. Hamburg: Hoffmann & Campe.
- DUDEN Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich ³1996: Dudenverlag. (DuU)
- Dagbladene *Abendzeitung* (München) (AZ), *Süddeutsche Zeitung* (SZ), *Tageszeitung* (München) (tz).
- Periodikaene ADAC Motorwelt, Maxvorstadt aktuell, STERN, Wirtschaftsmagazin Rhein-Neckar.
- TV-senderne ard, BRa, n-tv.

PM og linkninger

Solvej Ettrup

1. Indledning

Det følgende vil handle om en metode, der hedder den Pronominelle Metode (den danske version af l'Approche Pronominale, en konstruktivistisk distributionsanalyse, der er udarbejdet af Karel van den Eynde & Claire Blanche-Benveniste, her forkortet til PM) og om linkninger, det vil sige verbale alternationer.

PM's behandling af verbalvalens kombinerer det syntaktiske beskrivelsesniveau med det semantiske. Verbalbeskrivelsen er relevant for leksikologiske undersøgelser.

1.1. Disposition

Den Pronominelle metode	2.
Proportionalitetskriteriet	2.1.
Distributionsanalyse	2.2.
Ordbogsopdeling i læsninger	3.
Skelnen mellem homografer og polysemer	3.1.
Kvalitativ og kvantitativ valens	3.2.
Alternationer	3.3.
Andres overvejelser	4.

Allerførst vil jeg gøre rede for den Pronominelle Metode, som udover at den bliver brugt til en syntaktisk analyse, også bruges til opdeling af ordbetydninger i ordbøger, jf. ordbøgerne: den danske OVD (Odense Valency Dictionary) og en fransk og en nederlandsk valensordbog udgivet af Karel van den Eynde og PROTON-gruppen i Leuven i Belgien.

Siden vil jeg diskutere, hvordan man kan opdele en ordbog i læsninger, og illustrere nogle af de problemer man støder på i denne for-

bindelse. Det er her, jeg vil introducere begrebet verbale alternationer – også kaldet linkninger.

Til sidst vil jeg resumere nogle overvejelser, som allerede er gjort mht. linkninger og give et overslag over, i hvilken retning mit projekt skal gå, og hvad jeg regner med at få ud af det.

2. Den Pronominelle Metode

2.1. Proportionalitetskriteriet

Inspireret af Quine og Harris, men også af bl.a. den gamle danske Togeby har Karel van den Eynde og hans PROTON-gruppe på universitetet i Leuven sammen med Claire Blanche-Benveniste fra Aix-en-Provence udviklet PM.

Et af PM's fundamentale aksiomer, Proportionalitetskriteriet, siger, at der inden for et givet sprog eksisterer en konstant, proportional relation mellem et pronominalparadigme og de forskellige konstituent, det kan repræsentere. (Et pronominalparadigme er en bestemt samling proformer, som alle kan udfylde det samme specifikke led. Proformer er dels pronominer dels visse adverbier såsom 'her' og 'der'.)

2.1.1. Pronominerne som fundamentale byggestene

Som Togeby siger, (se Knud Togeby 1965) er det praktisk først at beskrive en kategori med et lille, begrænset inventar for så lettere at kunne foretage en præcis karakteristik af et større, måske ubegrænset. Pronominerne kan bøjes i genus, kasus, numerus og person og udgør en lukket (=begrænset) klasse. I PM tager man ligefrem udgangspunkt i pronominerne, der betragtes som en slags algebraiske variable, hvorefter man systematisk erstatter dem med de leksikalske størrelser, der svarer til pronominerne. Denne proces kaldes "lexicalisation" (*Pronom et Syntaxe*, 1987, s. 26). De leksikalske størrelser er altså sekundære i forhold til pronominerne, som anses for primære:

Pronouns are the basic media of reference; nouns might better have been named propronouns (Quine, 1964, *From a logical point of view*)

Sémantiquement, les pronoms constituent des éléments fondamentaux de la langue (Blanche-Benveniste et al., *Pronom et Syntaxe*, 1987, s. 26)

... le pronom, [...] est antérieur au nom (ibid.)

Pronominerne markerer nemlig vha. deres morfologiske form såvel syntaktisk ledfunktion som semantiske træk.

2.1.2. Proportionalitet

At relationen er konstant, proportional vil sige, at et pronominalparadigme har de samme træk som de tilsvarende leksikalske konstituenten, som så ydermere er individuelle for hver leksikalsk enhed.

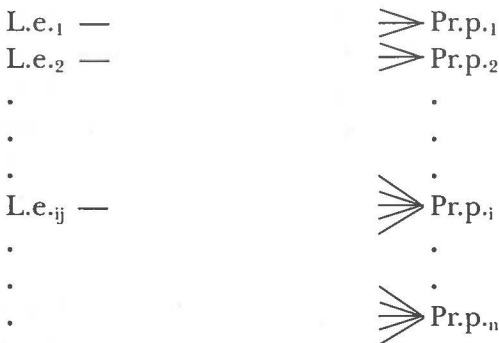
Betragt for eksempel relationen mellem pronominalparadigmet {elle, la, lui,...} og "reine". De konstante fællestræk kan beskrives med: [konkret, human, femininum, singularis], men relationen er proportional, idet "reine" indbefatter en social angivelse, dvs. at substantivet indeholder yderligere oplysninger. Pronominalparadigmet besidder ikke denne leksikalske semantik, og kan derfor i princippet repræsentere uendeligt mange leksikalske størrelser, hvis træk bl.a. er [konkret, human, femininum, singularis], fx:

ma cousine, Brigitte Bardot, cette secrétaire, osv.

og på denne måde opfattes som en variabel.

Dette kan illustreres i følgende figur:

Fig. 1

hvor Pr.p.₁,...Pr.p._n er de endeligt mange (n) pronominalparadigmer,

og L.e.₁, L.e.₂,... angiver de uendeligt mange leksikalske enheder. Stregerne repræsenterer relationerne: én ud fra hver leksikalsk enhed hen til et bestemt pronominalparadigme og mange ud fra hvert pronominalparadigme hen til forskellige konstituentter (L.e.'er). Det kan lade sig gøre, da der er uendeligt mange L.e.'er.

Bemærk, at der i alt er lige mange streger, nemlig uendeligt mange, ud fra Pr.p.'erne og L.e.'erne, for relationen er konstant.

En relation mellem et pronominalparadigme, Pr.p._i, og de leksikalske enheder det kan repræsentere, L.e._{i1}, L.e._{i2},..., er altså proportional, såfremt trækkene for Pr.p._i er en ægte delmængde af trækkene for L.e._{i1}, L.e._{i2},... .

Betragt igen eksemplet med relationen mellem {elle, la, lui,...} og “*reine*”. Den er proportional, fordi mængden af [human, femininum, konkret, singularis] er en ægte delmængde af mængden af [human, femininum, konkret, singularis, regalis (royal)] – og dermed naturligtvis omvendt for de tilsvarende mængder af leksikalske størrelser med de pågældende træk: mængden af ord med trækkene [human, femininum, konkret, singularis, regalis (royal)] er en ægte delmængde af mængden af ord med trækkene [human, femininum, konkret, singularis], fx er *Brigitte Bardot* med i den sidste mængde og ikke med i den første, da hun ikke har blå blod.

2.1.3. “Konstanthed”

At relationen er konstant betyder endvidere, at ingen elementer kan byttes om. For nemheds skyld kalder jeg de endeligt mange pronominalparadigmer for Pr.p.₁, Pr.p.₂,...Pr.p._n, hvor Pr.p.₁ er det pronominalparadigme, hvor fællestrækkene er [konkret, maskulinum, singularis], Pr.p.₂ er det pronominalparadigme, hvor fællestrækkene er [konkret, maskulinum, pluralis], hvor Pr.p.₃ er det pronominalparadigme, hvor fællestækkene er [konkret, femininum, singularis], Pr.p.₄ er det pronominalparadigme, hvor fællestrækkene er [konkret, femininum, pluralis] osv.

Bemærk, at der dels er pronominalparadigmer, som er ægte delmængder af disse, og dels pronominalparadigmer, som disse er ægte delmængder af, fx [konkret, maskulinum, singularis, human, nominativ] hhv. [konkret, maskulinum].

Sætter man disse (endeligt mange) pronominalparadigmer til at være tællere og lader uendeligt mange brøkstreger repræsentere relationen, kunne denne skrives op vha.:

Fig. 2

<u>Pr.p.₁</u> le garçon	<u>Pr.p.₁</u> l'homme	<u>Pr.p.₁</u> boulangier	<u>Pr.p.₁</u> Jacques Brel	<u>Pr.p.₁</u> l'étalon	osv. ...
<u>Pr.p.₂</u> les garçons	<u>Pr.p.₂</u> les hommes	<u>Pr.p.₂</u> boulangiers		<u>Pr.p.₂</u> étalons	osv. ...
<u>Pr.p.₃</u> la fille	<u>Pr.p.₃</u> la femme	<u>Pr.p.₃</u> boulangère	<u>Pr.p.₃</u> Édith Piaf	<u>Pr.p.₃</u> jument	osv. ...
<u>Pr.p.₄</u> les filles	<u>Pr.p.₄</u> les femmes	<u>Pr.p.₄</u> boulangères		<u>Pr.p.₄</u> juments	osv. ...
osv.					
•					
•					
<u>Pr.p._n</u> substantiv ₁	<u>Pr.p._n</u> substantiv ₂	osv. ...			

Her er brøkerne opstillet i n rækker og uendeligt mange søjler. At relationen er konstant betyder altså, at ingen elementer, hverken tællere eller nævnere, kan flyttes til en anden række end den, de står i.

Talbrøker, derimod, giver stadig mening, når man bytter rundt på elementerne, hvis bare nævnerne er forskellige fra nul:

$$\frac{1}{3} \quad \frac{2}{5} \quad \frac{9}{17}$$

er lige så vel talbrøker som

$$\frac{1}{17} \quad \frac{2}{3} \quad \frac{9}{5}$$

så relationen i talbrøker (almindelig division) er ikke "konstant".

2.1.4. Konklusion

Min konklusion på Proportionalitetskriteriet må være, at ordet “proportional” hører til den relation, som her er repræsenteret af brøkstreger med samme tæller, dvs. den holder sig inden for en given række, mens ordet “konstant” vedrører en anden relation, nemlig én som er mellem brøkerne med forskellige tællere, dvs. den er mere overordnet. Derfor mener jeg, at den “konstante, proportionale relation” i proportionalitetskriteriet i virkeligheden må være sammensat af to forskellige relationer.

Man kunne opstille Proportionalitetskriteriet således:

PROPORTIONALITETSKRITERIET

Definition 1 En relation mellem et pronominalparadigme, $Pr.p._i$, og de leksikalske enheder det kan repræsentere, $L.e._{i1}, L.e._{i2}, \dots$, er **proportional**, såfremt trækkene for $Pr.p._i$ er en ægte delmængde af trækkene for $L.e._{i1}, L.e._{i2}, \dots$.

Definition 2 En relation mellem et pronominalparadigme, $Pr.p._i$, og de leksikalske enheder det kan repræsentere, $L.e._{i1}, L.e._{i2}, \dots$, er **konstant**, såfremt en hvilken som helst ændring i pronominalparadigmet medfører en ændring af mindst én af $L.e._i$ 'erne og vice versa.

Aksiom 1 Der eksisterer en konstant, proportional relation mellem et pronominalparadigme og de forskellige konstituenten, det kan repræsentere.

Når jeg skal lave min valensbeskrivelse, deler jeg først og fremmest sproget op i en indholdsside og en udtryksside og forsøger at beskrive, hvad en sproglig form er, og hvordan dens syntaks går ind i et samspil med indholdssiden. Dertil bruges en distributionsanalyse, som hjælper til at få hul på en given sætning:

2.2. Distributionsanalyse

Demain,	<i>il</i>	<i>le</i>	<i>fera</i>	<i>bien sûr</i>	<i>devant sa femme</i>
	<i>il</i>	<i>le</i>	<i>fera</i>	<i>bien sûr</i>	<i>devant sa femme</i>
	<i>il</i>	<i>le</i>	<i>fera</i>	<i>bien sûr</i>	
	<i>il</i>	<i>le</i>	<i>fera</i>		
*	<i>il</i>		<i>fera</i>		
*		<i>le</i>	<i>fera</i>		
*			<i>fera</i>		

OSV. ...

Ved at fjerne leddene ét for ét ser man, hvilke led der er valensled (dem, sætningen ikke kan undvære, må være VL) og hvilke der blot er frie tilføjelser (lidt mere kompliceret, da VL godt kan være optionelle, og man ikke nødvendigvis kan slutte om et undværligt led, at det er en FT).

I den PM går man ud fra, at sætningen er bygget op omkring en valenskerne – det sætningskonstituerende led, som er verbet (evt. verbet i kombination med en nominal eller en verbal valenskerne som i støtteverbumbonstruktioner som fx: hun har GRUND til at være gal).

3. Ordbogsopdeling i læsninger

Nu er det sådan, at ordbogen indtager en mere og mere central plads i de nyere lingvistiske teorier, og interessen for alment tilgængelige maskinlæsbare ordbøger er meget stor (se fx J. Pustejovsky 1991). Samtidig er kravene til ordbogsoplysningernes omfang og præcision markant anderledes i de datamatiske anvendelser end de krav der hidtil har været stillet til ordbøger for den menneskelige bruger. Som eksempler på forhold, der ofte er upræcist behandlet i traditionelle ordbøger til human brug kan nævnes læsningsopdeling samt angivelse af kvantitativ og kvalitativ valens (se S. Kirchmeier-Andersen, 1997).

3.1. Skelnen mellem homografer og polysemer

Først og fremmest er man nødt til at skelne homografer (fx ord der er skrevet ens: 'solår'/'solar' kan enten være noget astrologisk eller omhandle en so: dens lår hhv. en lur den tager sig) og polysemer, altså

ord med mange betydninger, som fx *doubler*. Dette implicerer, at man må definere, hvad en læsning er. Nogle ord har oplagt kun én læsning svarende til én betydning, fx: *vidéocassette*. Andre ord kan have mange læsninger, som fx: *doubler* (=fordoble, fordobles, medføres, overhale, gå om, eftersynkronisere, fore (en jakke)), men spørgsmålet er, om man bør have fx 7 forskellige læsninger til verbet *doubler*, eller om man kan slå to eller flere sammen på en hensigtsmæssig måde. Det kunne fx være de to første betydninger ('fordoble' og 'fordobles'), da der uden tvivl er en vis beslægtethed i de to betydninger. Ifølge PM er dette imidlertid ikke muligt, da pronominalparadigmerne ikke er ens: (dette er min fortolkning af den franske udgave af PROTON-ordbogen):

quelqu'un (/quelque chose) double quelque chose ('fordoble')
quelque chose double ('fordobles')

I PM er syntaks og semantik nemlig to sider af samme sag. Semantiske forskelle mellem sproglige størrelser manifesterer sig som forskellige syntaktiske egenskaber og omvendt. Dvs. at hvis der er 7 forskellige syntaktiske mønstre, er der 7 forskellige betydninger af verbet *doubler*. I praksis er det imidlertid ofte vanskeligt at trække grænsen mellem forskellige læsninger =homografer og fx kontekstafhængig betydningsforskel =polysemer. Eksempler på vanskelige tilfælde vil blive diskuteret i følgende afsnit.

3.2. *Kvantitativ og kvalitativ valens*

I følgende eksempel:

- (a) *quelqu'un mange*
- (b) *quelqu'un mange quelque chose*

er der to analysemuligheder: 1) at opfatte (a) og (b) som samme læsning, men med optionelt objekt i (a), eller 2) at opfatte (a) og (b) som to forskellige læsninger med hver sin kvantitative valens.

Jeg mener, at objektet blot vil opfattes som optionelt, og at det derfor vil være underforstået i (a), at der spises ét eller andet, som blot ikke udspecificeres.

M. Herslund har i personlig kommentar påpeget, at verber som *manger* og særligt *boire* og *fumer* kan skifte betydning, når objektet ikke er til stede, nemlig at *je bois* kan betyde, at jeg er drunker og ikke nødvendigvis drikker, mens jeg siger det. M. Herslund mener faktisk, at der for alle verber med optionelt objekt er to forskellige valensskemaer, et med en transitiv anvendelse og et med en intransitiv anvendelse, som kan bruges til at udtrykke noget generelt.

Hvad angår ændring af betydning, så er der jo også en betydningsnuance i valg mellem imparfait og passé simple, og nægtelser kan ligeledes have indflydelse på aktionsart: *il fume les cigarettes – il ne fume pas les cigarettes*. Disse væsentlige forskelle kunne lige fuldt inddrages til læsningsopdeling som tilstedeværelse eller fravær af et optionelt argument. Det væsentlige i denne diskussion er at finde kriterier for, hvornår der er tale om en ny læsning (dvs. et nyt valensskema). Såfremt vi har forudsigelige betydningsændringer ved syntaktiske ændringer, kan der ikke være tale om læsningsforskelle. Det gælder fx for *il lit* over for *il lit un livre* samt *il mange* over for *il mange quelque chose*. Det gælder derimod ikke i tilfældet *il boit* over for *il boit quelque chose*. Dvs. vi må skelne mellem helt specifikke tilfælde af typen *il boit* i betydningen: han er alkoholiker og andre former for optionalitet, hvor det fraværende valensled frit kan realiseres inden for verbets leksikalske muligheder.

Altså ville jeg underinddele *doubler* på baggrund af 7 forskellige nominalparadigmer, hvorimod jeg ikke ville underinddele *manger* blot pga. fravær af et optionelt VL.

Helt fundamentalt vil jeg sige, at hvis der ikke er lige mange VL (obligatoriske som fakultative) i to forskellige brug af et givent verbum, så er der grundlag for opdeling i to læsninger; dvs. at overensstemmelse i den kvantitative valens er ét af kriterierne for, at et verbum ikke underopdeles i flere læsninger.

Det gælder også, at forskellig kvalitativ valens medfører forskellige læsninger, som ved følgende to anvendelser af verbet *picoter*, hvor det andet VL er hhv. direkte objekt og dativobjekt:

(c) *la poule picote du pain* ('pikke i')

(d) *les yeux me picotent* ('klø') (Lene Schøsler: foredrag fra oktober 1998)

hvor det tilmed er tydeligt, at der semantisk set er tale om to helt forskellige verber; syntaks og semantik er som sagt to sider af samme sag og trækkene for bl.a. subjekterne i de to anvendelser er forskellige, fx skal S i (d) helst være en legemsdel, mens det er udelukket i (c).

3.3. Alternationer

Der findes imidlertid en række verber, som på basis af kvantitative og kvalitative valensforskelle skal underopdeles i flere læsninger, men hvor de forskellige anvendelser af et verbum minder så meget om hinanden – og de forskelle, der er, går igen i et vist mønster for alle verber af den slags – at det er interessant på en eller anden måde at samle disse forskellige anvendelser af et sådant verbum.

Med andre ord er det hensigtsmæssigt at slå beslægtede læsninger sammen. Når to verber er homografer, er der altså basis for at undersøge, om der er sammenhænge mellem de to verber, og i givet fald hvilke. PM beskæftiger sig i den forbindelse med såkaldte linkninger, som er af tre hovedtyper:¹ 1) "permutation", hvor to led permuterer, dvs. byttes om, 2) "permutation og reduktion", hvor ét af de permuterede led falder bort og 3) "merging", hvor to led flettes sammen til ét. Jeg vil kort beskrive dem i det følgende.

3.3.1. Hovedtyper

1) Permutation

Les poissons fourmillent dans le lac

Le lac fourmille de poissons

2) Permutation og reduktion

Je double le prix

Le prix double

3) Merging

Je relie ce point avec l'autre point

Je relie les points

1 Benævnelserne samt de danske eksempler i afsnit 3.3.2.-3.3.4.B har jeg fra *Studies in Valency II*.

3.3.2. *Permutation*

A: *Jeg lægger træ på vognen*
Jeg lægger vognen med træ

B: *Fiskenes vrirler i floden*
Floden vrirler med fisk

På dansk er der to hovedtyper af konstruktioner med permutationer: A-typen, hvor permutationen foregår til højre for verbet. Her vil verbet have en imperfektiv hhv. en perfektiv brug. I B-typen permuteres hen over verbet, og også her er der en betydningsnuance: kun i anden sætning kan man være sikker på, at der er mange fisk (da floden vrirler med dem); at de fisk, der er i floden, vrirler, betyder ikke nødvendigvis, at der er mange. Dvs. der kan altså ikke være tale om biimplikation.

Ved permutation mellem størrelser, der er så forskellige som lokativpronominer (her 'i floden')/direktionalispronominer (her 'på vognen'), som jo ikke er nominale størrelser, og pronominalparadigmer, der er proportionale med nominale konstituenten, opstår der problemer, da størrelserne ikke er sammenlignelige på det samme niveau. Fx er

'De vrirler HER' ikke kommunsurabel med
 'Denne her vrirler med dem'; derimod er
 'De vrirler I DENNE HER' kommunsurabel med
 'Denne her vrirler med dem'

3.3.3. *Permutation og reduktion*

A: *Jeg knækker grenen*
Grenen knækker

B: *Jeg opløser pillen i vandet*
Vandet opløser pillen

Tilsvarende er der to hovedtyper af konstruktioner med permutation og reduktion: A-typen med SVO, som 'stoppe', 'køre' og 'lukke' er an-

dre eksempler på; mens B-typen er med SVlokO, som ‘omgive’ og ‘illustrere’ er eksempler på. I begge typer foregår permutationen hen over verbet.

Denne type verber kaldes ofte for ergative verber.

3.3.4. Merging

A: *Broen forbinder by1 med by2*
Broen forbinder by1 og by2/byerne

B: *Han samarbejder om programmet med hende*
Han og hun/de samarbejder om programmet

Endelig er der tre hovedtyper af konstruktioner med merging: A-typerne med sammenfletning til højre for verbet; B-typerne med sammenfletning fra begge sider af verbet til venstre side af verbet og C-typerne, som jeg straks vender tilbage til. Andre eksempler på A-typeverber er: ‘sammenligne’, ‘adskille’ og ‘blande’, hvorimod verberne ‘drøfte’, ‘forhandle’ og ‘vædde’ er af B-typen.

C: *Maja river Jesper i håret*
Maja river i Jespers hår

Maja kysser Jesper på kinden
Maja kysser Jespers kind

Maja afbryder Jesper i samtalen
Maja afbryder Jespers samtale

4. Andres overvejelser

4.1. Lene Schøsler og Sabine Kirchmeier-Andersen

L. Schøsler og S. Kirchmeier-Andersen har undersøgt danske konstruktioner, hvori indgår såkaldt “umistelige besiddelser”, og har etableret tre klasser af verber på basis af hvilken alternationstype, a eller b, de indgår i. De skelner mellem aggressive, kærlige og intellektuelle verber:

a: <i>Maja river Jesper i armen</i>	b: <i>Maja river i Jespers arm</i>
a: <i>Maja kysser Jesper på kinden</i>	b: <i>Maja kysser Jespers kind</i>
a: <i>Maja afbryder Jesper i samtalen</i>	b: <i>Maja afbryder Jespers samtale</i>

I a-konstruktionerne fokuseres lige meget på helheden og delen (dvs. på Jesper og hans umistelige besiddelse) – det er en holistisk opfattelse af situationen, hvorimod der i b-konstruktionerne fokuseres på en del af helheden, som ikke nødvendigvis er en umistelig besiddelse: ‘*Jespers arm*’ kunne f.eks. være armen på en dukke, som Jesper har, eller man kunne tænke sig den drabelige situation, at han har mistet en ellers umistelig besiddelse: Maja hakker Jespers arm af og river i den som en slags triumf.

Situationen bliver så ikke mindre drabelig i forbindelse med et kærligt verbum som “at kysse”, men valensmønstrene for aggressive og kærlige verber er forskellige. De er godt nok ens i a-konstruktionerne: subjekt-verbum-objekt-lokativ, men i b-konstruktionerne er leddet efter verbet en lokativ hhv. et objekt.

De intellektuelle a-konstruktioner har et indirekte objekt i stedet for en lokativ, og deres b-konstruktioner er ligesom de kærlige verbers b-konstruktioner.

4.2. Carmen Eggermont

C. Eggermonts ph.d.-afhandling bestående af de to bind: *Reformulations et reconstructions, deux aspects de la systématique des verbes français* og *Reformulations et reconstructions, annexe: analyses des verbes* fra 1994 er et første udkast til en systematisk gennemgang af de franske verbers linkninger. Hendes afhandling rummer imidlertid en del uløste problemer og er desværre fyldt med fejl; der er følgende tre fundamentale problemer:

4.2.1. Generelle fejl hos C. Eggermont

- 1) Hun mangler en præcis og operationel definition af begrebet ‘linkning’, som hun benævner ‘alternation’, og medregner derfor alternationsformer, som ikke er egentlige linkninger, men som hører hjemme i en anden sammenhæng, nemlig passive-

ring og især alternationer, som ikke har ens paradigmer.

- 2) Hendes analyse er inkonsistent, hvilket medfører, at hun for samme læsning af et verbum somme tider angiver flere forskellige paradigmer rundt omkring i sin afhandling, og somme tider fejlagtigt slår uens mønstre sammen.
- 3) Vigtige linkningstyper mangler.

4.2.2. Tre eksempler fra C. Eggermonts afhandling: verberne 'doubler', 'traduire' og 'voler'

Lad os vende tilbage til verbet *doubler* og se, hvordan det er behandlet hos Carmen Eggermont:

doubler (to linkede konstruktioner):

2TP1^{m1}   REDP0<P1   1T^{m1}

{2TP1^{m1}:   *le nouveau cuisinier a doublé la quantité de légumes* }

{1T^{m1}:   *le bénéfice va doubler* }

“REDP0<P1” betyder en (permutation og) reduktion, hvor det oprindelige P0 – her i en sætning med to VL (jf. 2TP1^{m1}) – erstattes af P1, og den nye sætning bliver her med ét VL (jf. 1T^{m1}). “m1” betyder, at verbet bibeholdes i aktiv. Tilsvarende betyder “m2”, at verbet skal stå i sæ-passiv og “m3”, at verbet skal stå i “être+perfektum participium”-passiv. Eggermonts to eksempler svarer til ’fordoble’ og ’fordobles’.

For *traduire* er det betydningerne ’at fortolke’, ’at udtrykke’ og ’at komme til udtryk’, som linkes hos Eggermont, mens den måske mest almindelige, nemlig den helt konkrete ’at oversætte’, ifølge hende ikke er tilstrækkeligt beslægtet med de øvrige til at være med her.

traduire (tre linkede konstruktioner):

3TP1par^{m1}   REDP0<par   2TP1^{m1}

3TP1par^{m1}   REDP0<P1   2Tpar^{m2}

2TP1^{m1}   PERMP0<>par   2Tpar^{m2}

{3TP1par^{m1}:   *l'artiste traduit par son oeuvre les tumultes de l'âme* }

{2TP1^{m1}:   *les mots traduisent la pensée* }

{2Tpar^{m2}:   *cette haine se traduit par un vague désir de nuire* }

“REDP0<par” i første linje betyder, at præpositionsobjektet indledt af *par* går ind og overtager pladsen for det oprindelige P0, som selv fjernes. Dette illustreres i de to første eksempler, hvor VL'ene desværre ikke går igen. *les mots...*-eksemplet kunne være konstrueret, så sammenhængen blev tydeligere, for eksempel: {...: *son oeuvre traduit les tumultes de l'âme* }. Sidste eksempel hører både til anden og tredje linje; i anden: “REDP0<P1”, er det P1, som overtager P0's plads. Også her kunne eksemplet på passende vis være konstrueret ud fra første sætning: {...: *les tumultes de l'âme se traduisent par/dans son oeuvre* }.

Det bør nævnes, at reduktionen efter REDP0<P1 kræver et verbum i *sø*passiv, hvilket er angivet til højre. Her er det til gengæld ikke angivet, at præpositionen *dans* godt kan erstatte *par*, som indikeret i mit eksempel, og dermed er højre spalte ikke nogen fuldstændig “sætnings-forskrift” for eller noget udtømmende mønster på, hvordan de linkede konstruktioner ser ud, men snarere blot vejledende.

I tredje linje: “PERMP0<>par” er der ikke tale om nogen reduktion, og derfor siger den vejledende forskrift, at der er lige mange VL (nemlig to) før og efter linkningen. Denne linkning virker på en allerede linket konstruktion, nemlig den allerførste, hvilket bekræftes i og med, at første “højre-spalte-forskrift” og tredje “venstre-spalte-forskrift” er identiske. På samme måde kan man også bekræfte, at tredje sætning er resultat af både anden og tredje linkningstype, idet de to typer medfører samme (dog kun vejledende) forskrift. Koderne til venstre viser, hvordan de oprindelige sætninger ser ud, lige fra antal VL til verbets form. Alt dette kan synes meget rodet og svært at forstå, men der er system i virvaret. Jeg vil nu opstille systemet på en mere læsevenlig måde, idet jeg anvender samme sætning, så det bliver mere tydeligt, hvordan de linkede sætninger er opstået ud fra denne via én eller to linkninger. Desuden vil jeg benævne de tre linkningstyper med bogstaverne A, B og C, og nummerere sætningerne, hvor 1 er valgt som udgangspunkt. Således lattes overskueligheden, når jeg på ny skitserer sammenhængen:

traduire:

A	3TP1par ^{m1}	REDP0<par	2TP1 ^{m1}
B	3TP1par ^{m1}	REDP0<P1	2Tpar ^{m2}
C	2TP1 ^{m1}	PERMP0<>par	2Tpar ^{m2}
1	{3TP1par ^{m1} : <i>l'artiste traduit par son oeuvre les tumultes de l'âme</i> }		

- 2 {2TP1^{m1}:   *son oeuvre traduit les tumultes de l'âme* }
 3 {2Tpar^{m2}:   *les tumultes de l'âme se traduisent par son oeuvre* }

1 er som sagt valgt som udgangspunkt. 2 er opstået ud fra 1 via A. 3 er opstået dels ud fra 1 via B og dels ud fra 2 via C. En del af forklaringen på Eggermonts dårligt relaterede eksempler kan være, at hendes forskning er baseret på autentiske eksempler, og hun så vidt muligt undgår konstruerede sætninger.

voler:

- 3TP1^à^{m1}   REDP1<à   2TP1^{m1}
 {3TP1^à^{m1}:   *un pickpocket lui a volé son portefeuille* }
 {2TP1^{m1}:   *il nous a volés comme dans un bois* }

“REDP1<à” betyder, at udfyldningen på P1’s plads fjernes, mens det led, som indledes af *à* overtager P1’s plads. Eggermonts eksempler er også dårlige her, da det umiddelbart kan være svært at se, at *nous* er et akkusativobjekt og ikke et dativobjekt, og desuden passer eksemplerne igen ikke sammen. Bedre er følgende konstruerede eksempler:

un pickpocket a volé ('stjal') le portefeuille au petit garçon
un pickpocket a volé ('bestjal') le petit garçon

4.3. Mit projekt

Det er mit mål at etablere en model for verballinkninger og udarbejde en ny og bedre beskrivelse af franske verballinkninger på basis af mere præcise og konsistente definitioner end dem der for fransk er foreslået af C. Eggermont samt dem, der for engelsk er fremstillet hos B. Levin. Selv om linkninger er sprogspecifikke, vil jeg lade mig inspirere af S. Kirchmeier-Andersens definition af linkninger i dansk og definere en alternation som en linkning, hvis:

- 1) Der eksisterer en ensidig implikationsrelation mellem de to alternerende former og altså ikke en biimplikation. Hvis (a) *jeg knækker grenen*, så er det sandt, at (b) *grenen knækker*, men man kan ikke slutte omvendt fra (b) til (a), at det er mig, der har knækket den.

Herved udelades passiveringer og kløvninger (hvor der klart altid er biimplikation).

- 2) Ordstillingen er kanonisk. Herved udelukkes kløvninger, ekstraposition, indsættelse af ekspletiver osv. Dvs. udgangspunktet er SVO som i deklarative sætninger i præsens.
- 3) Der er morfologisk stabilitet. Herved udelukkes passivering. (*Studies in Valency II*. 1997, s. 79)

Derefter vil jeg forsøge at udarbejde en verbaltypologi på basis af linkninger, som det er gjort af Beth Levin (i arbejdet med semantiske verballinkninger) og af Lene Schøsler og Sabine Kirchmeier-Andersen (på basis af possessivlinkninger).

Henvisninger

- Blanche-Benveniste, C. et al. (1987). *Pronom et syntaxe. L'approche pronominale et son application au français*. Deuxième édition augmentée. Paris: Selaf.
- Eggermont, C. (1994a). *Reformulations et reconstructions, deux aspects de la systématique des verbes français*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Eggermont, C. (1994b). *Reformulations et reconstructions, annexe: analyses des verbes*. Leuven: KUL.
- Kirchmeier-Andersen, S. (1997). *Lexicon, Valency and the Pronominal Approach. An application of the Pronominal Approach to Danish Verbs and Nouns*. København: HHK. Reproafdelingen.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pustejovsky, J. (1991). *The Generative Lexicon*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Schøsler, L. (under udgivelse). *Le statut de la forme zéro du complément d'objet direct en français moderne*. Foredrag fra okt. 1998.
- Schøsler, L. & S. Kirchmeier-Andersen (1997). *Studies in Valency II. The Pronominal Approach Applied to Danish*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Togeby, K. (1965). *Fransk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Quine, W. van O. (1964). *From a logical point of view*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Refleksivitet i dansk

Sig og *sig selv* i et typologisk perspektiv

Ulrik Hvilshøj

... but pay especial attention to Danish *sig*, the sole and unambiguously reflexive pronoun in Danish ... (Thrane 1983: 7)

1. Indledning

Det hører til elementær grammatisk viden at der i dansk findes et pronomen *sig* hvis funktion er at markere at en konstruktion er reflektiv; pronomenet kaldes derfor et reflexivpronomen. Et eksempel der i grammatikker over dansk typisk gives på en konstruktion med et reflexivpronomen, dvs. en reflexivkonstruktion, er (1):

(1) *Han vaskede sig.*

Denne artikel sætter spørgsmålstegn ved rimeligheden af at kalde *sig* et reflexivpronomen og viser i den forbindelse at en sætning som (1) hverken i et dansk eller i et typologisk perspektiv er en typisk reflexivkonstruktion. En central påstand er at det er *sig selv*, og ikke *sig*, der markerer refleksivitet i dansk. Påstanden støttes bl.a. af en række tværproglige observationer; nogle få af disse præsenteres herunder.

Se først på sætningerne (2) - (10) der indeholder repræsentative eksempler på typiske reflexivkonstruktioner fra en række ubeslægtede

og typologisk forskellige sprog, og læg især mærke til de danske oversættelser:¹

- (2) *Karika nafsahu.* (arabisk)
 hadede REFL:3:SG:POSS
 'Han hadede sig selv.'
- (3) *He hit himself.* (engelsk)
 'Han slog sig selv.'
- (4) *Mies raksastaa vain itseään.* (finsk)
 mand elske:3:SG kun REFL:PAR:3:POSS
 'En mand elsker kun sig selv.'
- (5) *Mi gaañi hooreqam.* (fula)
 jeg sårede REFL:1:SG:POSS
 'Jeg sårede mig selv.'
- (6) *Emísei heautón.* (græsk)
 hadede 3:SG:REFL
 'Han hadede sig selv.'
- (7) *Imminut tuqup-puq.* (grønlandsk)
 REFL:ALL dræbe-3:SG:INDIK
 'Han dræbte sig selv.'
- (8) *Jibun o aishite iru.* (japansk)
 REFL ACC elske PROG
 'Han elsker sig selv.'

1 Eksemplerne fra fula stammer fra hhv. Faltz 1985: 32 og Klaiman 1992: 36. De finske eksempler er fra Sulkala & Karjalainen 1992: 122, 133, og det kinesiske fra Li & Thompson 1981: 137. De øvrige eksempler (på nær de engelske) kan jeg takke de følgende for: Karl-G. Prasse (arabisk), Birgitte Jacobsen (grønlandsk), Johnny Christensen (græsk), Kirsten Refsing (japansk) og Nils Bjervig (russisk). Ingen af de nævnte kan dog holdes ansvarlige for de interlineariseringslinjer som jeg delvis på egen hånd har forsynet deres eksempler med. Følgende forkortelser er anvendt: REFL = reflexiv; SG = singularis; POSS = possessiv; PAR = partitiv; INDIK = indikativ; OBJ = objektmarkør; PROG = progressiv; DUR = durativ; IMPERF = imperfektum.

- (9) *Lisì zài zébèi zìjì.* (kinesisk)
 Lisi DUR bebrejde REFL
 'Lisi bebrejder sig selv.'
- (10) *On nenavidel sebja.* (russisk)
 han hadede REFL
 'Han hadede sig selv.'

Det såkaldte refleksivpronomen *sig* forekommer i de fleste af oversættelserne ovenfor, men aldrig alene; markøren optræder overalt i selskab med *selv* hvis tilstedeværelse i disse sætninger er obligatorisk. Noget tyder derfor på at dansk bruger *sig selv* (*mig selv, dig selv, os selv, jer selv*) hvor sprogene nævnt ovenfor anvender deres refleksivmarkører.

På den baggrund er det vanskeligt at se *sig* som et refleksivpronomen, og endnu vanskeligere bliver det hvis vi oversætter nogle af de sætninger der i grammatikker over dansk gives som gode eksempler på refleksivkonstruktioner. Af (11) - (18) fremgår det at ingen af de nævnte sprog ved oversættelse af sådanne eksempler anvender deres refleksivmarkører; de bruger alle en anden type markør eller blot intransitiv morfologi:

- (11) *ʿYtasal.* (arabisk)
 MEDIUM:vaske
 'Han vaskede sig.'
- (12) *He washed.*² (engelsk)
 'Han vaskede sig.'
- (13) *Nainen esittä-yty-i.* (finsk)
 kvinde præsentere-MEDIUM-IMPERF
 'En kvinde præsenterede sig.'

2 Flere har undret sig over fraværet af *himself* i dette eksempel hvorfor det er nødvendigt at bemærke at verbet *wash* kun optræder med refleksivt objekt „either when the subject-object coreference is to be called attention to by means of contrastive stress ... or else when the speaker wishes to detach from the event its status as a common socio-cultural phenomenon” (Faltz 1985: 7). Ingen af disse særlige omstændigheder tilsigtes i eksemplet der derfor ser ud som det gør.

- (14) *O loot-ake.* (fula)
 han vaskede-MEDIUM
 'Han vaskede sig.'
- (15) *Eloúe-to.* (græsk)
 vaskede-3:SG:MEDIUM
 'Han vaskede sig.'
- (16) *Asap-poq.* (grønlandsk)
 vaske-3:SG:INDIK
 'Han vaskede sig.'
- (17) *Butsukatte kega shita.* (japansk)
 støde.ind.i.ngt. skade gøre
 'Han stødte ind i noget og slog sig.'
- (18) *On myl-sja.* (russisk)
 han vaskede-MEDIUM
 'Han vaskede sig.'

Ud over det forhold at disse sprog generelt ikke anvender deres reflexivmarkører hvor dansk anvender *sig*, er der i (11) - (18) endnu en vigtig observation at foretage, nemlig at *sig* flere steder korresponderer med en såkaldt mediummarkør. Kategorien 'medium' beskrives i afsnit 2.1.2.; foreløbig kan vi nøjes med at notere denne korrespondens samt de øvrige observationer foretaget ovenfor der alle viser at det i et typologisk perspektiv er problematisk at kalde *sig* et reflexivpronomen.

Påstanden om at *sig selv* fungerer som reflexivmarkør, og at *sig* ikke gør det, støttes af en række forskelle i *sig* og *sig selv*s distribution der hidtil har levet i ubemærkethed i de hjemlige beskrivelser af dansk og er blevet utilfredsstillende forklaret eller mangelfuldt beskrevet i de ganske få engelsksprogede arbejder der har observeret dem. Først og fremmest bygger påstanden dog på en definition af reflexivitet der adskiller sig fra tidligere definitioner ved at være af et overvejende semantisk-pragmatisk tilsnit og ved at være formuleret på et bredt tværsprogligt grundlag. Definitionen gives i afsnit 2 der beskæftiger sig

med refleksivitet i et alment og typologisk perspektiv. Afsnittet forholder sig ikke direkte til den problemstilling der knytter sig til distributionen af *sig* og *sig selv*, men det tilbyder en definition af refleksivitet der har konsekvenser for hvordan refleksivitet bør beskrives i såvel typologiske undersøgelser som i undersøgelser af enkeltsprog. Dette udsagn bekræftes af analysen af refleksivitet i dansk i afsnit 3.

2. Refleksivitet

Ved 'refleksivitet' forstås traditionelt en egenskab ved en syntaktisk konstruktion i hvilken to argumenter til et prædikat har identisk reference. Normalt defineres begrebet med henvisning til koreference mellem subjekt og objekt, jf. fx Givón der giver den følgende definition af hvad han kalder "ægte" refleksiver: "The subject is coreferent with the object, and thus acts upon itself (reflexively)" (1990: 628).

Et gennemgående træk ved de fleste definitioner og beskrivelser af refleksivitet er fraværet af en semantisk karakteristik af det vi kan kalde den refleksive situation. Dette skyldes dels den traditionelle transformationsgrammatiske opfattelse af at en redegørelse for distributionen af de refleksive pronominer kan foretages næsten udelukkende med reference til syntaktiske domæner, dels nyere pragmatisk orienterede opfattelser der mener at sagen bedst belyses med henvisning til hhv. konversationsmaksimer (Levinson 1987, 1991) og såkaldt *referential accessibility* (Ariel 1988, 1994). Implicit heri ligger en formodning om at de semantiske aspekter ved refleksivitet nok er vigtige, men også forholdsvis trivielle: Det handler om at argumenterne der repræsenterer to deltagere i en situation, refererer til den samme entitet, dvs. om koreference. Begrebet 'koreference' indgår under en eller anden betegnelse i alle behandlinger af refleksivitet jeg kender til, og tillægges som oftest stor værdi, men udforskes sjældent nærmere.

2.1. Refleksivernes semantik

Jeg vil i dette afsnit se nærmere på refleksivernes semantik og demonstrere at den er alt andet end triviel. Med udgangspunkt i tværproglige arbejder af Suzanne Kemmer og John Haiman, der hører til nogle af de relativt få lingvister der har beskæftiget sig med de semantiske aspekter ved refleksivitet, vil jeg foreslå at koreferencen i den refleksive situation ikke bare er et spørgsmål om koreference, men om **uven-**

tet koreference, og at det forhold sammen med et andet, beslægtet forhold, **deltagernes grad af distinkthed**, er de væsentligste aspekter ved refleksivernes semantik. Det er aspekter der sætter os i stand til at skelne mellem den refleksive situationstype og beslægtede situationstyper der ofte analyseres som refleksive, men ikke er det, nemlig mediumsituationer.

Af det foregående fremgår det at jeg med 'semantik', i lighed med bl.a. Langacker (1987), forstår en begrebsmæssig og erfaringsbaseret, snarere end en sandhedsbetinget semantik. Betydningen af et udtryk, hvad enten det er et ord eller en sætning, er lig de begreber og forestillinger det aktiverer hos sprogbrugeren. Vigtigst i den aktuelle sammenhæng er at betydning dermed involverer sprogbrugers viden om og forventninger til hvilke deltagere der normalt indgår i en situation, og hvad argumenterne der repræsenterer dem, refererer til. Det vil snart stå klart hvad der menes hermed.

2.1.1. *Den refleksive situation vs. den transitive situation*

Lad os først sammenligne den refleksive situation med den transitive situation. Et karakteristikum ved den prototypiske transitive situation er at deltagerne refererer til distinkte entiteter. (19) er et eksempel på en sådan situation:

(19) *Holger slog en lille hund.*

Hvis agenten i stedet retter denne handling mod sin egen person som i (20), opstår den specielle – refleksive – situation at prædikatets argumenter refererer til den samme entitet fremfor til distinkte entiteter som man skulle forvente i den prototypiske transitive situation:

(20) *Holger slog sig selv.*

Det er netop i dette element af forventning at et centralt træk ved refleksivernes semantik skal findes. Det er indlysende at refleksivmarkøren er til stede for at signalere at argumenterne er koreferentielle, men fordi den ofte optræder sammen med transitive verber, er det endvidere rimeligt at antage, som bl.a. Kemmer (1995: 65) gør det, at refleksivmarkørens funktion ikke alene er at signalere koreference,

men at signalere koreference **hvor det ikke forventes**. Se også Haiman 1983, 1985, 1995 og Faltz 1989.

At denne tillægsformulering til den traditionelle definition ikke er et forsøg på at få en banal sag til at se kompleks ud, understøttes af den kendsgerning at mange sprog har en særlig markør der optræder i forbindelse med bestemte klasser af verber til hvis argumenter den **normale** forventning er at de refererer til den samme entitet. En sådan markør kaldes en 'mediummarkør' (eng. *middle marker*) idet den markerer hvad Kemmer (1993) refererer til som 'mediumsituationstyper'.

2.1.2. Den reflektive situation vs. mediumsituationer

Betegnelsen 'medium' bruges traditionelt om en verbalform der morfologisk står i opposition til den aktive og den passive form. Eksempler fra fula, et niger-kongo-sprog, ses i (21) fra Klaiman 1992: 35-36 (de danske oversættelser er mine); (21c) er en såkaldt mediumkonstruktion, hvor verbet er markeret med mediummarkøren *-ake*.

(21a) 'o   *loot-ii*   *mo*
han   vaske:PERF-AKTIV   ham
'Han vaskede ham.'

(21b) 'o   *loot-aama*
han   vaske:PERF-PASSIV
'Han blev vasket.'

(21c) 'o   *loot-ake*
han   vaske:PERF-MEDIUM
'Han vaskede sig.'

Kemmer (1993) har i sin undersøgelse af kategorien 'medium', der bygger på data fra ca. 30 sprog, isoleret en række mediumverbalklasser der viser sig at være markeret med mediummarkører i sprog efter sprog. De vigtigste af disse typer, her illustreret med danske eksempler, er: soigneringsmedium (*frisere sig, barbere sig*), kropshandlingsmedium (*strække sig, vende sig, sætte sig, lægge sig*), indirekte medium (*erhverve sig, få sig*), følelsesmedium (*beklage sig, glæde sig*), kognitionsmedium (*tænke sig, forestille sig*) og spontan medium (*åbne sig, lukke sig*).

Fællestræk for såvel disse situationstyper som for den refleksive situation er koreference mellem verbets argumenter samt at den handling der beskrives af verbet, “affects the subject of the verb or his interests” (Lyons 1968: 373). Det sidste træk er det karakteristikum der traditionelt siges at kendetegne mediumkategorien, men eftersom det deles af refleksiverne, kan hverken det eller koreferentialiteten forklare hvorfor visse sprog koder mediumsituationer forskelligt fra refleksive situationer – hvad enten de gør det med en særlig mediummarkør som russisk i (22b) eller ved hjælp af intransitiv morfologi som engelsk i (23b):

(22a) *On nenavidit sebja.*
 han hader REFL
 ‘Han hader sig selv.’

(22b) *On brejet-sja.*
 han barberer-MEDIUM
 ‘Han barberer sig.’

(23a) *He hates himself.*

(23b) *He shaves.*

Ifølge Kemmer (1993) er et af de forhold der motiverer den formelle kontrast mellem reflektiv- og mediumsituationer, uventet vs. forventet koreference mellem verbets argumenter. Mediumverber betegner en klasse af handlinger der selvom visse af dem til tider kan udføres på andre, almindeligvis udføres af folk på sig selv. Påstanden er dermed at der til et verbum som fx *vaske* er knyttet en forventning om koreference mellem dets argumenter. Det samme gælder ikke et verbum som *hade*, til *hade* er der en forventning om at argumenterne netop ikke refererer til den samme entitet. Uafhængig støtte til den påstand kommer fra fortolkningen af nominaliseringer i fx frisisk. En nominalisering af *waskje* ‘vaske’ fortolkes altid som beskrivende en handling der er rettet mod den underforståede agent, mens en nominalisering af *haatsje* ‘hade’ altid gives den modsatte fortolkning, dvs. at handlingen eller begivenheden ikke er rettet mod den underforståede agent, men mod en anden. Sammenlign (24a) og (24b) fra Reinhart & Reuland 1991: 299:

(24a) *waskjen is sîn*
washing (oneself) is healthy

(24b) *haatsjen is net sîn*
hating (only someone else) is not healthy

Forskellige undertyper af verber der falder under mediumkategorien, er blevet behandlet under navne som 'inherente refleksiver', 'kvasi-refleksiver' og 'pseudorefleksiver'. De beskrives ofte som semantisk refleksive verber, men beskriver som regel ikke refleksive situationer. Det fremgår som bl.a. Haiman (1983, 1985) har argumenteret for, ikke alene af forskellen forventet vs. uventet koreference, men også af forskellige konceptualiseringer af de to situationstyper.

I den refleksive situation udfører agenten en handling rettet mod sig selv på omtrent samme måde som han eller hun ville udføre den på andre. Selvom den refleksive markør signalerer at argumenterne der repræsenterer situationens to deltagere, er koreferentielle, opfattes de to deltagere i en vis forstand som distinkte. Tag fx (25a) og (25b) fra Haiman 1995: 223:

(25a) *I got up.*

(25b) *I got myself up.*

Ifølge Haiman er den mest plausible tolkning af den refleksive sætning i (25b) at agenten på en eller anden måde er besværet, handicappet eller meget søvngig, og derfor er tvunget til at behandle sin krop som dødvægt eller som et fremmedlegeme, dvs. omtrent som han eller hun ville behandle et andet objekt. De to deltagere, udtrykt ved *I* og *myself*, kan derfor siges til en vis grad at være distinkte: Der skelnes mellem den der igangsætter handlingen, og den der berøres af den.

I mediumsituationen i (25a), og i (26a) nedenfor, er der ikke på samme måde en konceptuel adskillelse mellem den handlende og den påvirkede:

(26a) *Han lagde sig på sengen.*

(26b) *Han lagde frakken på sengen.*

I mediumsituationerne skelnes der ikke mellem en agent og en patient: Her udfører agenten en handling rettet mod sig selv der ofte indebærer at agentens egen krop eller de i handlingen berørte kropsdele indgår som en integreret eller uadskillelig del af aktiviteten. En aktivitet der har en helt anden karakter hvis han eller hun retter den mod andre objekter, jf. (26b).

På baggrund af observationerne foretaget i dette afsnit kan den reflek-sive situation sammenfattende siges at adskille sig fra mediumsituationen mht. to parametre, udtrykt i (27a) og (27b):

(27a) **forventning om koreference:** i den reflek-sive situation er koreferencen mellem argumenterne der repræsenterer situationens deltagere, uventet; i mediumsituationen er den forventet;

(27b) **grad af distinkthed:** i den reflek-sive situation opfattes deltagerne til en vis grad som distinkte entiteter, men ikke totalt fordi argumenterne er koreferentielle; i mediumsituationen opfattes deltagerne som non-distinkte.

2.2. *Opsummering*

I sin typologiske undersøgelse af refleksivitet har Faltz (1985) opstillet en universel "arketypisk refleksiv kontekst", hvori den reflek-sive situation beskrives af en simpel sætning med ét prædikat hvis argumenter, hhv. en menneskelig agent eller experiencer og en patient, refererer til den samme entitet. Denne definition lider af den samme svaghed som den traditionelle karakteristik af mediumkategorien; den formår ikke at skelne mellem refleksiv- og mediumsituationer, men hvis vi kombinerer den med parametrene i (27a) og (27b), fås en brugbar semantisk beskrivelse af den prototypiske reflek-sive situation, udtrykt i (28):

(28) Den prototypiske reflek-sive situation er en simpel situation med to deltagere, hhv. en agent eller experiencer og en patient, der er repræsenteret af to argumenter der mod forventning refererer til den samme entitet, men hverken opfattes som totalt distinkte (som i den transitive situation) eller non-distinkte (som i mediumsituationen).

I den traditionelle brede forstand dækker begrebet 'refleksivitet' over alle situationer i hvilke der er koreference imellem to argumenter til et prædikat. I den snævrere definition i (28) dækker begrebet kun over en delmængde af disse situationer, som vi kan kalde de "ægte" refleksive situationer. Det er de situationer der altid markeres med en særlig refleksivmarkør i sprog der har en sådan. Ikke alle sprog skelner formelt mellem refleksiv- og mediumsituationer, men mange gør. I en typologisk undersøgelse af refleksivitet er sontringen derfor uhyre vigtig, og som det vil fremgå af det følgende afsnit, spiller den tillige en afgørende rolle i beskrivelsen af refleksivitet i dansk.

3. Refleksivitet i dansk

Dansk siges traditionelt at have to særlige refleksive pronominer der bruges ved henvisning til en tredjepersons antecedent: pronomenet *sig*, der bruges hvad enten antecedenten står i ental eller flertal, og det possessive *sin* (*sit/sine*), der bruges når besidderen er tredje person ental; er besidderen tredje person flertal, bruges *deres*.³ I første og anden person bruges i refleksiv anvendelse de ikke-refleksive personlige pronominer: *mig/min*, *os/vores* og *dig/din*, *jer/jeres*. Den traditionelle opfattelse af det refleksive paradigme for dansk er fremstillet i tabel 1.

Tabel 1: Det danske refleksivparadigme

	refleksiv		refleksiv possessiv	
	SG	PL	SG	PL
1.	<i>mig</i>	<i>os</i>	<i>min</i>	<i>vores</i>
2.	<i>dig</i>	<i>jer</i>	<i>din</i>	<i>jeres</i>
3.		<i>sig</i>	<i>sin</i>	<i>deres</i>

Om de traditionelle beskrivelser af refleksivitet i dansk rækker det at bemærke at de i høj grad er optaget af et klassisk problem i dansk

³ Med "dansk" mener jeg her og i det følgende "dansk rigsmål". Det er velkendt at forholdene er anderledes i visse danske dialekter. Dialektal sprogbrug berøres ikke i denne artikel; se i stedet de spredte oplysninger om sprogbrugen i dialekter hos Diderichsen 1939, og se Jul Nielsen 1986 der beskriver brugen af *sin* (*sit/sine*) i jysk.

grammatik: nemlig brugen af anaforisk pronomener hvor vi efter reglerne skal vente et reflektivt. Skoleeksemplet, der normalt anses for at være udpræget dialektalt, er: *Han tog hans hat og gik hans vej*. Det er dog ikke kun hos forfattere opvokset i Jylland eller i “den mere skødesløse Dagligtale”, men også “hos en Række af vore bedste Prosaister”, som Diderichsen (1939: 18) skriver, at man finder eksempler på en sprogbrug der er i strid med den traditionelle grammatiks regler. Diderichsens knap 100 sider lange artikel *Om Pronominerne sig og sin* fra 1939 handler hovedsagelig om det problem.

I de danske grammatikker omtales kontrasten *sig* over for *sig selv* enten kun ganske kortfattet eller slet ikke. Hverken Diderichsen (1939, 1946) eller Mikkelsen (1911) nævner forskellen, og de bringer begge kun få eksempler på *sig* i selskab med *selv*. Der synes i de fremstillinger at være en indirekte formodning om at forskellen på *sig* og *sig selv* er syntaktisk og semantisk irrelevant, og at vi derfor må antage at forskellen er pragmatisk motiveret. Allan et al. (1995: 166) bemærker at “in emphatic use, i.e. with contrastive emphasis, the word *selv* is usually added to *sig*.” Det gælder fx for (29b):

(29a) *Peter vaskede sig.*

(29b) *Peter vaskede sig selv.*

Selv signalerer her enten at det var sig selv Peter vaskede og ikke en anden, eller at det var Peter selv og ikke fx hans mor der vaskede ham. *Selv* synes i (29b) ganske rigtigt at fungere som en markør af emfase eller kontrast, men i forsøget på at afdække de semantiske eller pragmatiske forskelle der kommer frem i kontrasten *sig* over for *sig selv*, er det ikke minimalpar af den type som vi ser i (29), vi skal tage udgangspunkt i. Det er mere frugtbart at se på de tilfælde hvor *sig* og *sig selv* er komplementært distribueret, og sådanne tilfælde findes der faktisk en lang række af – på trods af de traditionelle beskrivelseres tavshed på dette punkt.

3.1. *Sig vs. sig selv: distribution*

Hvor hovedparten af de danske grammatikere mener at *selv* i forbindelse med *sig* er en art **optional** emfatisk markør, viser de distributionelle fakta noget andet. Ved en lang række verber er tilstedeværelsen af

sig selv **obligatorisk** når der er koreference mellem verbets argumenter. Ved andre verber er *sig selv* udelukket under de samme betingelser; ved disse kan kun *sig* forekomme. Ved en tredje type verber kan både *sig* og *sig selv* forekomme. Eksempler på de tre typer ses i (30) - (32):⁴

- (30) *Han arresterede / bedrog / beundrede / dræbte / elskede / foragtede / forgiftede / hadede / hjalp / hørte / kærtegnede / myrdede / opererede / pinte / rådgav / snød / spurgte / så / torturerede / tævede / undersøgte / underviste / vejledte sig selv.*
- (31) *Han besindede / betakkede / blærede / brokkede / brystede / forelskede / forhastede / forløftede / forregnede / godtede / hyggede / korsede / skammede / teede / ømmede sig.*
- (32) *Han barberede / brændte / druknede / forsvarede / friserede / gemte / hængte / præsenterede / pyntede / skød / slog / sminkede / tørrede / vaskede sig / sig selv.*

Verberne i (31) benævnes traditionelt inherent eller ægte refleksive eller blot refleksive verber. Hermed menes verber der kun kan tage et refleksivt objekt, til forskel fra de "uægte" refleksive verber i (32) der også kan tage andre typer objekt. Om forholdet mellem disse to typer og verberne i (30) hvor *sig* er udelukket, siges der intet i den danske litteratur. Der findes nogle få engelsksprogede arbejder der har bemærket den i visse kontekster komplementære distribution. Jeg skal her diskutere et enkelt.

3.2. Sig vs. sig selv: nyere beskrivelser

Jakubowicz (1994) mener at distributionen af *sig* og *sig selv* er styret af verbets natur: Hun hævder at *sig* er tilladt ved verber med et "affected" eller berørt objekt, dvs. ved verber der beskriver en handling som forårsager en fysisk eller abstrakt forandring af objektet, og at *sig selv* også er tilladt, men da med en kontrastiv eller adverbial læsning til følge. Ved verber med et "non-affected" eller ikke-berørt objekt er *sig* udelukket og kun *sig selv* tilladt. Efter typen af objekt tildeler forfatteren de to typer verber notationerne [+a] og [÷a] og eksemplificerer med verberne i (33) og (34):

4 Punktummerne i (30)-(32) skal tages alvorligt. Det er distributionen i de helt simple sætninger jeg ser på her. I andre sammenhænge kan distributionen være anderledes, jf. *sigs* mulighed for at optræde sammen med verbet *se* i et eksempel som *Han så sig i spejlet*. Eksemplet indgår som en del af eksempel (36) i afsnit 3.3.1.

(33) [+a]-verber

vaske / børste / rede / sminke / barbere / frottere / dække / beskytte / forsvare / redde / befri / løsrive

(34) [÷a]-verber

høre / betragte / beundre / respektere / elske / hade / kende / invitere / nævne / forstå / huske / love

Distinktionen ‘berørt vs. ikke-berørt’ er et bud på hvad der ligger bag distributionen, men det er ikke et attraktivt bud. Ser vi på (33) - (34), er det rigtigt at verberne med berørt objekt tager *sig* (og under visse betingelser også *sig selv*), mens verberne med ikke-berørt objekt kun tager *sig selv*. Problemet er at der findes en række verber med klart berørt objekt; verber der burde tillade *sig* ifølge Jakubowicz, men ikke gør det. Et lille udsnit ses i (35):

(35) *Han bedrog / forgiftede / kærtagede / pinte sig selv.*

En anden problematisk forklaring på hvad der styrer distributionen af *sig* og *sig selv*, gives i Vikner 1985 og 1986. Bedre er Kusters (1994) analyse af nederlandsk *zich* og *zichzelf* der uden problemer kan overføres til dansk. De omtalte arbejder diskuteres i Hvilshøj 1998 hvor det bemærkes at ingen af de tre analyser er tilfredsstillende, men at de hvis de betragtes samlet, bestyrker hypotesen om at den formelle kontrast *sig* vs. *sig selv* bedst beskrives med henvisning til distinktionen ‘medium- vs. reflektiv’. Den hypotese bekræftes i det følgende afsnit.

3.3. *Sig vs. sig selv: mediummarkør vs. reflektivmarkør*

Jeg præsenterede i afsnit 3.1. data der eliminerer den traditionelle formodning om at *selv* i forbindelse med *sig* altid er en art optionel emfatisk markør. Sætningerne i (30) viste at *sig + selv* er obligatorisk ved visse verber når der er koreference mellem verbets argumenter. Verberne i disse sætninger er alle såkaldte ekstroverte verber (jf. Haiman 1983), dvs. de beskriver handlinger der normalt rettes mod andre. Med terminologien fra den almene definition af reflektivitet kan vi sige at disse verbers argumenter mod forventning refererer til den samme entitet og i øvrigt opfattes som hverken totalt distinkte eller non-distinkte. Ydermere er sætningerne i (30) alle simple, og de består af ét prædikat med to argumenter der betegner hhv. en menne-

skelig agent eller erfaringer og en patient. Sætningerne er med andre ord alle eksempler på prototypiske refleksive situationer der i en lang række sprog markeres med en særlig refleksivmarkør i hvert fald i tredje person. I sin typologiske undersøgelse af refleksivmarkering fandt Faltz ingen sprog med mere end én type refleksivmarkør. Som Kemmer (1993: 47) bemærker, er det forhold om ikke et absolut universalium, så dog en universel tendens, hvilket betyder at den markør der optræder i den prototypiske refleksive situation i et givet sprog, er refleksivmarkøren i det sprog. På den baggrund og på baggrund af *sig selv*s obligatoriske tilstedeværelse i eksemplerne i (30) må *sig selv* betragtes som refleksivmarkøren i dansk. Heraf følger det at *sig* ikke kan have status af en refleksivmarkør, men må markere noget andet end refleksivsituationer. En oplagt mulighed er at betragte *sig* som en mediummarkør.

3.3.1. *Sig som mediummarkør*

Der er mindst tre gode grunde til at betragte *sig* som en mediummarkør: *i.* Ser vi på hvordan forskellige mediumsituationer udtrykkes i dansk, opdager vi at *sig* optræder i en stor del af disse; *ii.* i sprog med særlige mediummarkører udtrykkes disse altid med mindre morfologisk eller fonologisk materiale end refleksivmarkørerne; størrelserne *sig* og *sig selv* synes at leve op til denne universelle korrelation; *iii.* det er ydermere kendetegnende for sådanne sprog at der ved visse verber er mulighed for at begge former, den lette og den tunge, forekommer, og da er kontrasten altid forbundet med en forudsigelig betydningsforskel der har at gøre med en kontrast mellem refleksiv og medium; det samme synes at gøre sig gældende i dansk. Her kan jeg af pladshensyn kun uddybe den første af de tre gode grunde, men se Hvilshøj 1998.

Nedenfor nævnes en række mediumsituationstyper som ofte markeres med en mediummarkør i sprog der betjener sig af en sådan. Det er på forhånd vigtigt at understrege at differentieringen i typer er foretaget på et semantisk grundlag, og at det således ikke hævdes at dansk skelner imellem dem på et formelt grundlag.⁵ Nogle af de relevante verbalklasser kan forekomme med flere typer objekt, andre blot med én

5 Se Hvilshøj 1998 mht. en kortfattet gennemgang af de enkelte mediumtypers semantiske karakteristika og Kemmer 1993 mht. en udtømmende beskrivelse.

bestemt type, men det er ikke eventuelle formelle forskelligheder der er af interesse her. Det vigtige er at vise at disse mediumsituationer der er identificeret på et bredt tværsprogligt grundlag, markeres med *sig* i dansk.

Det gælder for **soigneringsmedium** (36), **kropshandlingsmedium** (37), **indirekte medium** (38), **følelsesmedium** (39) og **kognitionsmedium** (40):

- (36) *Han barberede / friserede / pudrede / pyntede / redte / skrubbede / sminkede / tørrede / vaskede sig / klædte sig på / smurte sig ind / så sig i spejlet.*
- (37) *Han bukkede / bøjede / drejede / dukkede / kastede / lagde / rejste / satte / smed / strakte / vendte / vred sig.*
- (38) *Han erhvervede sig rettighederne / byggede / fik / købte / valgte sig et hus / spiste / lavede / smurte sig en mad / gik / løb sig en tur.*
- (39) *Han beklagede / besindede / blærede / brokkede / forelskede / frydede / glædede / godtede / hyggede / morede / skammede / undskyldte / ærgrede sig / følte sig glad / hidsede sig op.*
- (40) *Han besluttede / bestemte / fordybede / koncentrerede / noterede / undrede sig / forestillede sig noget / hæftede sig ved noget.*

Øvrige, mere specifikke mediumsituationstyper end de ovenstående har at gøre med eksempler på: **utilsigtet selvbeskadigelse** (41); **selvmord** (42), der indeholder verber der i modsætning til rent ekstroverte livsfrarøvelsesverber som *dræbe* og *myrde*, beskriver typiske måder at tage livet af sig på; **parathed** (43); **selvkontrol** (44) og endelig **selvbeskyttelse** (45). Alle typerne har i dansk medlemmer der markeres med *sig*:

- (41) *Han brændte / rev / skar / slog sig.*
- (42) *Han druknede / hængte / skød sig.*
- (43) *Han forberedte sig / gjorde sig klar.*
- (44) *Han kunne ikke styre sig / opføre sig ordentligt.*
- (45) *Han beskyttede / forsvarede / gemte / skjulte sig.*

I modsætning til de hidtil nævnte typer der alle har at gøre med handlinger igangsat af en menneskelig eller animat deltager, findes der en mediumstype, **spontan medium**, der betegner en handling eller proces der enten sættes i gang spontant eller af en ikke udtrykt agent. En ræk-

ke af de spontane mediumsituationer markeres i dansk med *sig*, jf. (46). Det samme gælder for den **facilitative medium** (47) der betegner den lethed eller vanskelighed hvormed handlingen ifølge taleren lader sig udføre:

- (46) *Pulveret opløste sig / rygten spredte sig / vejen forgrenede sig / mindet for-tonede sig / døren åbnede / lukkede / slog sig.*
- (47) *Trøjen lader sig let vaske / resultatet lader sig kun vanskeligt udregne / bogen lader sig let læse / det kan sagtens / umuligt lade sig gøre / det kan ikke betale / svare sig.*

Disse mediumsituationstyper er alle identificeret af Kemmer (1993). Det er klart at de nævnte typer ikke redegør for alle forekomster af *sig*, men de redegør for en betragtelig del af forekomsterne af *sig* i simple sætninger (om *sig* i andre sammenhænge, se afsnit 3.5.). Dette pseudo-kvantitative udsagn er ikke baseret på statistiske opgørelser, men alene på impressionistiske observationer af distributionen af *sig* i data fra Projekt Bysociolingvistik's talesprogs-korpus (se Juel Henriksen 1997 mht. en karakteristik). I det korpus findes en række forekomster der ikke falder ind under de typer Kemmer har isoleret, men vi kan til Kammers mediumtyper bl.a. tilføje **permissiv medium** (48), der er beslægtet med facilitativ medium idet den udtrykkes ved hjælp af *lade sig*-konstruktionen (forskellen er at subjektet i den permissive medium altid er animat); **resultativ medium** (49), jf. Everaert (1986: 54f.); **selv kvalifikationsmedium** (50) samt **stativ medium** (51), jf. Hermodsson (1952: 29):

- (48) *Han lod sig forvirre / piske / undersøge / undertrykke / ydmyge / ud-nævne / etc.*
- (49) *Han stirrede sig blind / talte sig hæs / spiste sig mæt / røg sig skæv / drak sig fuld / arbejdede sig op / købte sig fattig / maste sig frem / kedede sig ihjel.*
- (50) *Han dygtiggjorde / kvalificerede / specialiserede / uddannede / øvede sig / lærte sig russisk / tilegnede sig viden.*
- (51) *Han befandt / opholdt sig (på et sted).*

På baggrund af tilføjelsen af disse og andre mediumsituationstyper synes det rimeligt at antage, selvom det er en antagelse der naturligvis

bør underbygges af en systematisk undersøgelse, at alle forekomster af *sig* i simple sætninger vil kunne forklares dels ud fra en sofistisering af den semantiske karakteristik Kemmer (1993) har givet af medium-situationerne, dels ud fra en undersøgelse af *sigs* og visse verbers historiske udvikling.

Det er indlysende, for enhver sprogbruger tror jeg, at alle forekomster af *sig* på en eller anden måde er beslægtede, men det er ikke ensbetydende med at de semantiske relationer mellem alle de forskellige anvendelser er synlige i et synkront perspektiv. I de idiomatiske eksempler (52) - (54) kan *sig* således ikke umiddelbart karakteriseres som et typisk tilfælde af mediummarkøren; her er det vanskeligt eller direkte umuligt at se markørens oprindelige semantiske motivation:

(52) *Det må ikke hedde sig at jeg er doven.*

(53) *Det hører sig til.*

(54) *Det er i og for sig en god idé.*

Det gælder dog som det er demonstreret med eksemplerne (36) - (51), at en lang række af de situationstyper der i visse sprog markeres med en særlig mediummarkør, i dansk markeres med *sig*. Den kendsgerning giver os en særdeles god grund til at betragte *sig* som en mediummarkør.

3.4. *Det danske refleksiv- og mediumparadigme*

Med de tre gode grunde til at betragte *sig* som mediummarkør leveres samtidig argumenter for at der eksisterer et tilsvarende antal lige så udmærkede motiver for at betragte *sig selv* som refleksivmarkør. Det vigtigste motiv er at *sig selv* er obligatorisk og *sig* udelukket i de prototypiske refleksive situationer. Sådan har det ikke været på tidligere sprogtrin. I artiklen om *selv* i Ordbog over det danske Sprog bemærkes det at *selv* tidligere blev brugt "som et temmelig overflødig tillæg til det foreg. pron." (bind 18: 1006). Havde *selv* ikke været obligatorisk i refleksivsituationerne, ville der være grund til at hævde at ordet primært spillede en emfatisk rolle, men fordi *sig+selv* er obligatorisk i den prototypiske refleksive situation, er det klart, som Kemmer påpeger om refleksivmarkører der historisk er udviklet af emfatiske markører, at:

... its primary function has no longer anything to do with speaker emphasis or contrast: since it is obligatory in cases of coreference it must by definition occur in situations where there is no such emphasis. (Kemmer 1993: 47)

På baggrund af den viden vi nu har om refleksivitet i dansk, kan vi opstille et revideret refleksivparadigme; se tabel 2. Situationen mht. det refleksive possessiv der ikke er medtaget her, er uændret (men se senere afsnit 3.6.). Hvor det traditionelt siges at dansk har to særlige refleksiver, *sig* og *sin*, ses det af tabel 2 at antallet snarere er seks: de fem medlemmer af refleksivparadigmet og det refleksive possessiv *sin* (*sit/sine*).

Tabel 2: Det danske refleksiv- og mediumparadigme

	refleksiv		medium	
	SG	PL	SG	PL
1.	<i>mig selv</i>	<i>os selv</i>	<i>mig</i>	<i>os</i>
2.	<i>dig selv</i>	<i>jer selv</i>	<i>dig</i>	<i>jer</i>
3.	<i>sig selv</i>		<i>sig</i>	

Jeg har i analysen af refleksivitet i dansk taget udgangspunkt i typiske medium- og refleksivsituationer og dermed i forekomsten af *sig* og *sig selv* i simple sætninger, dvs. i sætninger med ét prædikat og to, i enkelte tilfælde tre argumenter. Det har jeg gjort fordi det er i disse prototypiske situationer vi forventer at markørernes prototypiske eller primære funktion kommer til tydeligst til udtryk. Jeg har vist at *sig* i de helt simple sætninger fungerer som mediummarkør. Om analysen kan opretholdes for *sig* i andre sammenhænge, er et andet spørgsmål. Det behandles i det følgende afsnit.

3.5. Sig i andre sammenhænge

Selvom det ikke kan forventes at alle forekomster af *sig* med lige stor tydelighed udviser mediumkarakteristika, kræves det af en fyldestgørende beskrivelse at også *sig* i andre sammenhænge end de helt simple sætninger tages i betragtning. Andre sammenhænge er bl.a. den såkaldte langdistancebinding af *sig* og forekomsten af *sig* (og *sig selv*) i forbindelse med præpositioner.

Sig siges at være langdistancebundet når markøren fra en ikke-finit komplementsætning henviser til (er bundet af) subjektet i hovedsætningen, og dette ikke samtidig fungerer som subjekt i komplementsætningen. Et forsøg på at opstille simple og elegante bindingsbetingelser for distributionen af *sig* og *sig selv* fører Vikner (1986: 21) til at betragte denne brug af *sig* som "the core case", dvs. som den grundlæggende brug. Jeg argumenterer i Hvilshøj 1998 for det urimelige i den påstand, bl.a. pga. den ringe hyppighed af det langdistancebundne *sig*. I Projekt Bysociolingsvistik's korpus findes 1343 forekomster af *sig* (*sig selv* fraregnet); heraf er kun fem langdistancebundne. To af disse ses i (55) - (56):⁶

- (55) *de vadede jo rundt der P Tmed syv børn P løbende efter sig ik'*
 (56) *er det ikke irriterende at have sådan en sprogforsker rendende i røven på sig hele tiden*

For disse eksempler gælder det dog at det er naturligt at tale om forventet koreference mellem *sig* og antecedenten, og at *sig* således også her kan ses som mediummarkør.⁷

Hvad de præpositionelle kontekster angår, hævder Jakubowicz (1994) at *sigs* mulighed for at optræde i en præpositionsfrase er bestemt af typen af præposition, men som eksemplerne (57) - (59) viser, er distributionen snarere styret af om verbum og præposition enten beskriver en handling der normalt eller nødvendigvis er rettet mod agenten selv, eller en handling der normalt er rettet mod andre:

- (57a) *Han tog ansvaret på sig.*
 (57b) *Han sigtede på sig selv.*
 (58a) *Han tog hende med sig.*
 (58b) *Han talte med sig selv.*
 (59a) *Han lagde fortiden bag sig.*
 (59b) *Man kan ikke stå bag sig selv.*

6 I transskriptionen angiver "P" en kort pause, og "T" en tøvlyd.

7 Diskussionen er her stærkt forenklet; se diskussionen i Hvilshøj 1998: 71-80.

Til handlinger som fx 'sigte på', 'tale med' og 'stå bag' er der sædvanligvis knyttet en forventning om at argumenterne refererer til distinkte entiteter; gør de ikke det, opstår der en reflektiv situation, og denne markeres som andre reflektive situationer med reflektivmarkøren *sig selv*. Til handlinger som fx 'tage ansvaret på sig', 'tage nogen med sig' og 'lægge fortiden bag sig' er der derimod altid en forventning om ko-reference mellem de argumenter der fungerer som subjekt og præpositionsobjekt (jf. også Hellan 1988: 129). Disse handlinger beskriver med andre ord mediumsituationer, og de markeres derfor som andre mediumsituationer med mediummarkøren *sig*.

Et sidste argument for at inddrage distinktionen 'medium vs. reflektiv' i beskrivelsen af reflektivitet i dansk leveres af en kort analyse af den reflektive possessive situation.

3.6. Den reflektive possessive situation

Tag et eksempel som (60) fra Politiken 21/9/97, og sammenlign det med den uacceptable sætning i (61):

- (60) *Man er jo ikke sin egen bedste psykolog.*
 (61) **Man er jo ikke sin bedste psykolog.*

Ligesom *sig selv* er obligatorisk i den reflektive situation er *sin egen* obligatorisk i den reflektive possessive situation i (60). Andre eksempler på obligatorisk forekomst af *sin egen* ses i den idiomatiske sætning i (62) og eksempel (63) fra Studentersektionens Nyhedsbrev, Dansk Magisterforening, nr. 3, 1997, s. 2:

- (62) *Enhver er sin egen lykkes smed.*
 (63) *Den primære forudsætning for at kunne skrive speciale er – sat på spidsen – at kunne udholde sit eget selskab... Man møder hele tiden sig selv... Man er hele tiden sin egen pisk over nakken og sin egen værste dommer.*

Hvor *sig selv* i den reflektive situation signalerer at argumenterne mod forventning refererer til den samme entitet, markerer *sin egen* i disse eksempler at agenten og besidderen af det andet argument mod forventning har samme referent.

På samme måde kan vi drage en parallel mellem mediummarkøren *sig* og det refleksive possessive *sin*. I (64) - (65) er *sin egen* udelukket. Besidderforholdet er her – som handlingen i mediumsituationen er det – subjekt- eller selvorienteret, dvs. koreferencen er forventet eller forudsigtelig:

(64) *Han tog sin afsked.*

(65) *Han faldt og slog sin næse.*

I andre tilfælde som fx (66) kan både *sin* og *sin egen* forekomme:

(66) *Han anmeldte sin/sin egen bror til politiet.*

Men det er der intet overraskende i; i medium- og reflektivsituationerne er der på lignende vis mulighed for at både *sig* og *sig selv* kan optræde. Ikke ulig situationer med *sig selv* over for *sig* signalerer *sin egen* over for *sin* i et eksempel som (66) emfase eller kontrast og/eller at koreferencen er uventet (man anmelder ikke sin egen bror til politiet).

4. Konklusion

Ved at inddrage kategorien ‘medium’ som Kemmer (1993: 243) har vist er en “cross-linguistically valid semantic category” der er grammatikaliseret i en lang række sprog, har jeg i denne artikel demonstreret at dansk hører til de sprog der skelner formelt mellem medium- og reflektivsituationer. Analysen der ligger bag den erkendelse, sætter os bl.a. i stand til at redegøre for den i visse kontekster komplementære distribution af *sig* og *sig selv*; et forhold der er af afgørende betydning for beskrivelsen af reflektivitet i dansk, men som kun er noteret af de færreste.

En mængde mere eller mindre idiomatiske tilfælde lader sig ikke umiddelbart forklare med henvisning til distinktionen ‘medium vs. reflektiv’; for at redegøre for markørernes forekomst i disse forbindelser kræves en diakron undersøgelse. Tilbage står desuden at foretage en systematisk, synkron undersøgelse af distributionen af *sig* og *sig selv* i et større korpus. En særlig udfordring ligger i at undersøge om der i dansk knytter sig formelle forskelligheder til de enkelte mediumsitua-

tionstyper nævnt i 3.3.1., og i så fald hvilke. En sådan undersøgelse vil ikke alene være et væsentligt bidrag til beskrivelsen af kategorien 'medium' i dansk, men også til opstillingen af en typologi over de semantiske typer som sprog med mediummarkører koder.

Henvisninger

- Allan, R., P. Holmes & T. Lundskaar-Nielsen (1995). *Danish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Ariel, M. (1988). Referring and accessibility. *Journal of Linguistics* 24, 65-87.
- Ariel, M. (1994). Interpreting anaphoric expressions: A cognitive versus a pragmatic approach. *Journal of Linguistics* 30, 3-42.
- Diderichsen, P. (1939). Om Pronominerne *sig* og *sin*. *Acta Philologica Scandinavica* 13, 1-95.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Everaert, M. (1986). *The Syntax of Reflexivization (Publications in Language Sciences 22)*. Dordrecht: Foris Publications.
- Faltz, L. M. (1985). *Reflexivization: A study in universal syntax*. New York: Garland Publishing, Inc.
- Faltz, L. M. (1989). A role for inference in meaning change. *Studies in Language* 13, 317-331.
- Givón, T. (1990). *Syntax: A functional-typological introduction*. Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Haiman, J. (1983). Iconic and economic motivation. *Language* 59, 781-819.
- Haiman, J. (1985). *Natural Syntax: Iconicity and erosion (Cambridge Studies in Linguistics 44)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haiman, J. (1995). Grammatical signs of the divided self: A study of language and culture. In W. Abraham, T. Givón & S. A. Thompson (eds.). *Discourse Grammar and Typology: Papers in honor of John W.M. Verhaar (Studies in Language Companion Series 27)*. Amsterdam: John Benjamins, 213-234.
- Hellan, L. (1988). *Anaphora in Norwegian and the Theory of Grammar (Studies in Generative Grammar 32)*. Dordrecht: Foris Publications.
- Hermodsson, L. (1952). *Reflexive und intransitive Verba im älteren Westgermanischen*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri.

- Hvilshøj, U. (1998). Refleksivitet i dansk: *Sig* og *sig selv* i et typologisk perspektiv. Speciale indleveret ved Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, Københavns Universitet.
- Jakubowicz, C. (1994). Reflexives in Danish and French: Morphology, syntax, and acquisition. In Lust, Hermon & Kornfilt (1994), 115-144.
- Juel Henriksen, P. (1997). *Talesprog med ansigtsløftning: Utilisering af et stort dansk talesprogskorpus (Instrumentalis 10)*. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab.
- Jul Nielsen, B. (1986). Om pronominet *sin* i jysk. *Danske Folkemål* 28, 41-101.
- Kemmer, S. (1993). *The Middle Voice (Typological Studies in Language 23)*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kemmer, S. (1995). Emphatic and reflexive *-self*: Expectations, viewpoint, and subjectivity. In D. Stein & S. Wright (eds.). *Subjectivity and Subjectivisation: Linguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 55-82.
- Klaiman, M. (1992). Middle verbs, reflexive middle constructions, and middle voice. *Studies in Language* 16, 35-61.
- Koster, J. (1994). Towards a new theory of anaphoric binding. In Lust, Hermon & Kornfilt (1994), 41-69.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1: *Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Levinson, S. C. (1987). Pragmatics and the grammar of anaphora. *Journal of Linguistics* 23, 379-434.
- Levinson, S. C. (1991). Pragmatic reduction of the Binding Conditions revisited. *Journal of Linguistics* 27, 107-161.
- Li, C. & S. A. Thompson (1981). *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Lust, B., G. Hermon & J. Kornfilt (eds.) (1994). *Syntactic Theory and First Language Acquisition: Cross-linguistic perspectives*. Vol. 2: *Binding, dependencies, and learnability*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. (1911). *Dansk ordføjningslære*. København: Lehmann & Stages Forlag.

- Reinhart, T. & E. Reuland (1991). Anaphors and logophors: An argument structure perspective. In J. Koster & E. Reuland (eds.). *Long-distance Anaphora*. Cambridge: Cambridge University Press, 283-321.
- Sulkala, H. & M. Karjalainen (1992). *Finnish*. London: Routledge.
- Thrane, T. (1983). On some assumptions and principles of contrastive grammar illustrated from the area of reflexivity in Danish and English. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 17, 5-15.
- Vikner, S. (1985). *Parameters of Binder and of Binding Categories in Danish* (*Scandinavian Working Papers in Syntax* 23). Trondheim: Linguistics Department.
- Vikner, S. (1986). Parameters of Binding in Danish and English. Speciale indleveret ved Institut for Engelsk, Københavns Universitet.

Grammatiske regler og leksikalsk udfyldning

– hvilken indbyrdes status skal man give dem i diskursbeskrivelsen?

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Sætningsgrammatik og tekstgrammatik

Igennem tiden løb ændrer sprogvidenskaben sine paradigmer. Et paradigme styrer opfattelsen af rammen for, hvordan man kan foretage undersøgelser, det er den indhegning, inden for hvilken det er tilladt at tænke. Af rammen afledes også, hvilke opgaver der er, hvilke emner man overhovedet kan tage op og stadigvæk regnes som seriøs sprogvidenskabsmand.

Fra strukturalismen og frem til ret ny tid har det været sprogsystemet med helsætningen som øverste segment og derfor øverste grænse for undersøgelsen, der stod i centrum for forståelsen af, hvad opgaven er i moderne grammatikskrivning. Det var så i lang tid koblet med, at udtryksstrukturer var det vigtige undersøgelsesobjekt; indholdsstrukturer førte en ret tilbagetrukket tilværelse, og man forsøgte ofte at behandle indholdet under udtryksstrukturens analyse. Eller man blandede udtryk og indhold i beskrivelsen uden at tage hensyn til, at beskrivelsen af de to sider ikke behøver at have ens analysebetingelser. Således har det været et almindeligt udgangspunkt, i hvert fald i syntaksen, at udtryk og indhold i en konstruktion har samme segmentering.

I de senere år har den funktionelle sprogvidenskab som et paradigme bredt sig, og diskursen, den realiserede tekst, er rykket stærkt ind som undersøgelsesobjekt i forskellige grene af funktionalismen. Eftersom en tekst i de allerfleste tilfælde består af mere end én sætning (ytring),

nemlig af en serie af sætningskonstruktioner og andre mulige konstruktioner, der for tilfældet fungerer som ytringer, medfører dette, at man må opgive helsætningen som øverste undersøgelsessegment. Helsætningen er nu blot en konstituent i en endnu større konstruktion. Helsætningen er blevet et tekstem. Vi har bevæget os fra sætningsgrammatik til tekstgrammatik.

Nu er det jo sådan, at jo højere vi kommer op i konstruktionshierarkiet, jo mere forskellige er konstruktionsmulighederne for de enkelte segmenter (Halliday 1996). Dette er ganske tydeligt, når vi kommer over helsætningsgrænsen – de enkelte ytringer i en tekst er ret forskellige. Stor forskellighed rejser problemet om, hvor meget der skal regnes under grammatikkens mere eller mindre genkommende lovmæssigheder, og hvor meget der skal tilskrives tekstens, diskursens, "tilfældige" engangvalg. De fleste grammatiske regler er bundet til (hel)sætningen som basis; d.v.s. de gælder for sætningen som domæne. Men det er ikke det samme som, at forklaringen af valg af grammatisk størrelse generelt behøver at være betinget af noget anden inden for samme sætningsdomæne. Det kan godt skyldes faktorer uden for den enkelte sætning eller helsætningen selv. Altså uden for helsætningen som tekstem.

Grammatik drejer sig om, hvordan man kan sætte sproglige tegn sammen til større tegnkonstruktioner. De fleste grammatiske regler er endvidere så abstraherede, at de drejer sig om mønstre, klasser af tilfælde, altså det endnu urealiserede, hvoraf det realiserede enkelttilfælde kan afledes. Karakteristisk for en grammatik er altså, at den stort set handler om det potentielle. Diskursen, derimod, er altid det realiserede, enkelttilfældene. Dette forudsætter, at der foretages valg ud af grammatikkens potentiale. Og det forudsætter leksikalske valg for de abstrakte konstituenten i hvert eneste tilfælde. Det kan derfor ikke undgås, at der dukker det spørgsmål op, hvilket samspil der bliver mellem de abstrakte grammatiske regler og de konkrete partikulære leksikalske valg. Og hvilket samspil der er mellem valg af de enkelte konkrete størrelser i et syntagme. F.eks i et helt sætningssyntagme.

Nu er det sådan, at det, der i sidste ende kitter tekstemeerne sammen til en tekst, er indholdet. Dette medfører automatisk i funktionel sprogvidenskab en opgradering af indholdet som interesseobjekt. Det medfører også, at det, man kan sige om enkeltstående sætningers regelmæssigheder, ikke nødvendigvis gælder for en sætning, som er et givet nummer i rækken af tekster i én tekst. Det er højst tænkeligt – og dét i flere tilfælde på indholdssiden end på udtrykssiden – at sætningen afleder en del af sin konstruktion af det faktum, at den er netop det specielle nummer i rækken. Et almindeligt anerkendt eksempel er den økonomi på indholdssiden, der gør, at man normalt starter med en fyldig og indholdsrig NP for at sætte en indholdsstørrelse ind i diskursverden, for så senere at reducere referensen til samme størrelse til et proord eller deslige, herunder nul.

Hvis man tager diskursen som det egentlige udgangspunkt, rykker indholdet ind i centrum – det er jo i de allerfleste tilfælde indholdet, der er rationalet for en tekst. Afledt heraf må også indholdet af den enkelte helsætning være det egentlige rationale, med udtrykket som vehikel for indholdet. De gamle udtryksbaserede regler må så revurderes mht., hvilket indhold de har, og hvordan man kan skille udtryk og indhold pænest muligt ad i beskrivelsen. Der altså to problematikker, jeg vil tage frem her: 1) indholdet i udtrykssyntagmerne. Det har en eksistensmodus på samme niveau som udtrykket, eftersom syntagmer som komplekse tegn har både indhold og udtryk, hvis relation er gensidig (solidarisk) og uordnet; og 2) sætningsgrammatik over for tekstgrammatik. Ganske vist er der mange regelmæssigheder, der er sætningsbaserede og ikke har virkekraft ud over sætningskonstruktionen, men det gælder ikke alle regelmæssigheder. Og hvis man betragter et syntagma som både et udtryks- og et indholdssyntagma, er det heller ikke givet, at begge sider af det komplekse tegn kan begrænses til samme betragtningsramme. Medens hele det sætningskonstituerende "skelet" på udtrykssiden ikke går ud over selve den enkelte sætningskonstruktion på udtrykssiden, har indholdssiden det ved sig, at dele af det forudgående diskursindhold bæres med ind på indholdssiden af en sætningskonstruktion i form af referenter og inferenser (jf. afsnit 5). Således går de "størrelser", der udgør diskursens verden, hvad enten det er personer, ting, lokaliteter eller tidsafsnit, som oftest igennem længere tekststræk på indholdssiden med en identitet, som

ikke svarer til en udtryksmæssig identitet igennem det samme stræk. Her er der et punkt, hvor udtryk og indhold på ingen måde har samme segmentering.

2. Infinitivkonstruktioner

Jeg har valgt infinitivkonstruktioner som demonstrationsobjekt, fordi det er et område, hvor man har døjet noget med forholdet udtryk over for indhold. Problemet er følgende: infinitivkonstruktioner i de gængse vesteuropæiske sprog kan ikke realisere et subjekt:

- (1) Wer glaubt, *etwas zu sein*, hat aufgehört, *etwas zu werden* (Kalender Wandern 98)

Verberne *sein* og *werden* kan realiseres med et subjekt og et prædikat; men i de to infinitivkonstruktioner er subjekter umulige. Nu er der jo så meget, der er umuligt; f.eks. vil et akkusativobjekt umuligt kunne realiseres sammen med *sein* eller *werden*. Hvorfor føles det så problematisk, at subjektet er umuligt her? Det skyldes, at verberne *sein* og *werden* i deres valens, altså i deres snævrere syntagmatiske potentiale, har et valensled anlagt, som realiseres som subjekt i andre konstruktions-typer:

- (1a) *Einige Menschen*_{subj} sind nach eigener Meinung etwas; *sie*_{subj} werden aber weiterhin nie was.

Der foreligger altså i infinitivkonstruktioner efter paradigmatiske valens-kegange et realiseret nul for et valensled, i hvert fald på udtryks-siden; om det er ligeså meget et nul på indholdssiden, skal jeg komme tilbage til i afsnit 5. Hvis det drejer sig om en aktiv infinitiv, er det urealiserede udtryksled det første valensled¹; det er så det, der ellers realiseres som subjekt i aktivsætninger.

1 Valensled er her brugt som term for, hvad der i andre fremstillinger kaldes Ergänzung, aktant, argument o.a. Termen 'aktant' bruger jeg i det næste for valensledets udtryks-side alene, og 'argument' for valensledets indholdsside alene.

Nu er der også en anden meget almindelig konstruktion, der ikke kan realisere 1. valensled som subjekt, nemlig passivsætninger:

(2) (af et interview med Gerhard Schröder:)

Schröder: Damals war es so, daß man Willy Brandt liebte, Helmut Schmidt respektierte und Herbert Wehner verehrte in der SPD.

Zeit: *Wollen Sie geliebt werden?*

Schröder: Mir reicht, daß man mich respektiert (Zeit 6.8.1998: 3)

Det mærkelige er, at man i mange år har plaget sig med problemet med indholdet af det manglende subjekt ved infinitivkonstruktionerne, nærmere bestemt med de manglende subjekters identifikation med en indholdsstørrelse i diskursverdenen, medens man ikke har keret sig om samme identifikation ved passivsætninger. Ved passivkonstruktioner taler man bare om, at sætningen er "agensabgewandt" o.l. (L.F. Jakobsen: 1998), og man har indtil for nylig i grammatikkerne ikke spekuleret videre over, hvordan man kunne klare sig uden identifikation af det manglende 1. valensled her. Hvordan kan det være, at der skal være forskel i spekulationerne ved passivkonstruktioner og ved infinitivkonstruktioner?

Jeg forstår det sådan, at en infinitivkonstruktion for det meste er konstituent i en større konstruktion, som før eller senere udgør helsætningen. En passivsætning derimod udgør som oftest i sig selv helsætningen, som i (2) *Wollen Sie geliebt werden?* Så efter den sætningsgrammatiske ideologi skal relationer inden for en helsætning undersøges, ergo er der noget at lave inden for infinitivkonstruktioner, medens passivsætninger normalt er helstøbte helsætninger. De har nået undersøgelsesgrænsen, så her er der ikke mere at spørge efter.

3. Gunnar Bech

Gunnar Bech, den københavnske germanist, skrev i 50erne et grundlæggende værk "Studien über das deutsche Verbum infinitum", 2 bind ud af planlagte 4 bind. Han var selv elev af Hjelmslev, og det præger værket i høj grad. Hans forskningsparadigmatiske ramme var i nogen

grad tidens: sætningsgrammatik og grammatisk regelformulering helst over udtryksplanet. Dog interesserede han sig også en del for semantiske analyser. For den danske samtid, og noget senere også for tysk, var hans arbejde efter datidens standard et mønster på stringens. Bl. andre ting tager han spørgsmålet om "orientering" op. Det vil sige spørgsmålet om, hvilket andet led i konstruktionen, altså i matrix, infinitivens manglende subjekt indholdsmæssigt orienteres efter. Samme problemstilling er senere kommet til at spille en stor rolle under navnet Control i generativ grammatik. Men Bech er altså forløberen og nyder som sådan stor veneration hos generativister, der kan læse tysk. Her holder jeg mig til Bech og hans orienteringsregler, og ikke til Controls formuleringer og anskuelser.

(3) (Nikki Stange er computerterapeut i et USA-firma, der prøver at genvinde data fra ødelagte harddiske:)

¹Nikki Stanges Job ist es, die panischen Anrufer zu beruhigen, ²während die Firmentechniker versuchen zu retten, was noch an Daten zu retten ist (ZeitMag.15.10.1998:29)

(4) ¹Daß ich mit den Kunden rede, hilft den Technikern nicht, die Daten wiederzubekommen. ²Aber es hilft den Kunden, besser die Krisenphase zu überstehen und zur normalen Arbeit zurückzukehren (ZeitMag.15.10.1998:31)

Bechs ide er nu at finde en størrelse i infinitivkonstruktionens matrix, som det manglende subjekt for infinitiven kan orienteres imod. Han kalder det orientering, jeg vil hellere kalde det identifikation. Det drejer sig hele tiden om den nærmeste matrix: i (3²) orienteres det manglende subjekt for *zu retten* mod størrelsen *die Firmentechniker*, som er subjekt i den umiddelbare matrix, også selvom denne matrix i kraft af *während*, en subjunktor, er konstituent i forhold til en endnu højere matrix, *die panischen Anrufer zu beunruhigen*. I (4) orienterer det manglende subjekt for *wiederzubekommen* sig mod dativobjektet i matrix, *den Technikern*:

(3') *Die Firmentechniker*_i versuchen *0*_i zu retten, was noch...

'N = "N

- (4') [Daß ich mit den Kunden rede]_{Sub}, hilft *den Technikern*_i nicht, *0*_i
die Daten wiederzubekommen
'D = "N

Resultatet i Bechs notation bliver for (3') 'N = "N. I eksempel (4') bliver notationen 'D = "N; ét mærke står for matrix og dobbeltmærke for den afhængige infinitivkonstruktion. Det er en notation, jeg ikke er specielt glad for. Dels blander den form og funktion sammen: godt nok står 'N, nominativ, tit som subjektets form, men jo ikke udelukkende, som det ses i eksempel (4¹), hvor subjektet har form af en ledsætning. D passer bedre som statistisk relativt entydig karakteristik af det indirekte objekt, eftersom dativobjekter helt overvejende er nominale objekter. Men det er ikke formen, der er hovedsagen; sagens kerne er, hvilken ledfunktion den pågældende størrelse har. Der er også det i vejen med notationen, at "N i forbindelse med infinitiven suggererer, at der findes et realiseret subjekt, fordi det sættes lig et realiseret andet led, som f.eks. 'D i (4¹). Det vil sige, at det egentlig er fænomener fra forskellige dimensioner, der sættes lig hinanden: dels en realiseret størrelse med fuldt udtryk og indhold, dels et udtryksmæssigt 0 med et indhold af meget mere skematisk art (se afsnit 5). Jeg vil derfor foreslå en anden notation, som tilgodeser både ledfunktionen i matrix og 0 i infinitivkonstruktionen:

- (3'') 'Sub = "0

- (4'') 'Obj_{dativ} = "0

Nu forholder det sig sådan, at det normalt er således inden for ledsætningen, at hvis matrix yderligere ikke har andre led end subjekt, bliver reglen 'Sub = "0:

- (5) Aber Menschen, die auf Städte und Länder stolz sind, denen
gebracht es an eigenem. *Siz*_i sollen lernen, *0*_i auf sich stolz zu
sein und nicht auf eine Ansammlung häßlicher Steine (Zeit-
Mag.22.10.1998:7)
'Sub = "0

Hvis matrix yderligere har et andet led, typisk et indirekte objekt i dativ, så er dét regelmæssigt orienteringsstørrelsen:

- (6) (om Nikke Stange og hendes klienter:)
 Sie rät *ihren Anrufern*, ¹0_i auf ein großes Stück Papier alles aufzuschreiben, was zu tun ist, ²dann 0_i die wichtigsten Aktionen einzukreisen, ³0_i in Kategorien einzuteilen ⁴und 0_i in tägliche Schritte umzusetzen (ZeitMag.15.10.1998:32)

$$'Obj_{\text{dativ}} = {}^1 0 + {}^2 0 + {}^3 0 + {}^4 0.$$

- (7) **Zeit:** Genießen Sie die Macht?
Schröder: Es gibt andere Objekte meines Genusses. Aber es macht *mir*, 0, mit demokratisch legitimierter und auf Zeit verliehener Macht umzugehen (Zeit 6.8.1998:3)

$$'Obj_{\text{dativ}} = 0$$

Dette er formuleret i et regelsystem, som er baseret på udtryk, nemlig på de enkelte sætningsled og deres reale eller potentielle forekomst. Bech har sidevis af eksempler med forskellige verber, hvor denne regel gælder. Regelformuleringen, som går over ledfunktioner, forudsætter dog, at matrix er holdt i aktiv; hvis den er i passiv, så kommer der kludder i reglen for det pågældende verbum, hvis reglen skal gælde generelt for alle forskellige versioner af matrixverbet:

- (8) (om finansmanden Hermann Josef Abs:)
 Als *er*, im November 1941 gebeten wurde, 0_i sich dem Kreisauer Kreis anzuschließen, lehnte er mit Hinweis auf seine Verantwortung gegenüber der Deutschen Bank ab (Zeit 13.8.1998:13)

- (8') Generel regelformulering for realisater med *bitten* som verbal i matrix:

$$'Obj_{\text{akkusativ}} = 0$$

Formulering gældende for (8) som realitat:

$$'Sub = 0$$

Man kunne derfor på dette sted overveje, om orienteringsreglerne ikke hellere skulle formuleres i form af valensregler, der ligger et abstraktionsniveau højere end realisationen i et givet sætningsmønster:

(8'') 'Valensled₂ = "Valensled₁

Indtil nu synes det muligt at formulere en generel udtrykssyntaktisk regel om indholdsidentifikation af det ikke-realiserede subjekt for infinitivkonstruktioner, der har en matrix med et enten tovalent eller trevalent verbal. (3²) *versuchen* og (5) *lernen* er tovalente, (4) *helfen*, (6) *raten* og (8) *bitten* er trevalente. Reglen skulle gå ud på, at hvis matrix har ét led foruden, typisk subjekt, bliver et identifikationsstørrelse; har det desforuden et led, bliver dette identifikationsstørrelsen.

Men, i nogle tilfælde, hvor matrix har to led at vælge imellem som mulige orienteringsstørrelser, f.eks. Subj og Obj_{dativ} er det imidlertid subjektet, der er identifikationsstørrelsen:

(9) Selbstverständlich mußte *ich*_i ihnen versprechen, *0*_i bald zu kommen (St.Zweig, cit. efter Bech I:108)
'Sub = "0

(10) *Man*_i hat mir gedroht, *0*_i mich in ein Irrenhaus zu sperren (Kellermann, cit. efter Bech I:113)

4. Hvad er mekanismen ved bestemmelsen af orienteringsregler?

(9) - (10) viser, at der altså er undtagelser til reglen om, at hvis der er flere yderligere valensled i matrix, er det ikke subjektet, der bliver identifikationsstørrelse. Men hvis reglen ikke er så mekanisk alligevel, hvad eller hvem bestemmer så, hvad der er identifikationsstørrelsen? Umiddelbart skulle man ud fra (9) og (10) tro, at det er verbalet i matrix, der i kraft af eget indhold bestemmer orienteringen, men det er ikke hele sandheden. Hvis f.eks. infinitivkonstruktionen indeholder

verbet *dürfen*, så vender opfattelsen af orienteringen sig fra den ene størrelse i matrix til den anden:²

- (9') Selbstverständlich mußte ich *ihnen*_i versprechen, *O*_i bald kommen zu dürfen
'Obj_{Dativ} = "0
- (8') *Ich*_i bat ihn, *O*_i mich dem Kreisauer Kreis anschließen zu dürfen
'Sub = "0

Et fakultativt og ikke realiseret yderligere sætningsled i matrix kan rykke ved orienteringen:

- (11) *Herbert*_i schlug *O*_i vor, *O*_i auf eine Zündholzschachtel zu schießen
(Brehm, cit.Bech I:108)
- (11') Herbert schlug *Anton*_i vor, *O*_i auf eine Zündholzschachtel zu schießen

Det manglende dativobjekt i (11) suggererer ved sin ubestemthed, at "man", en generel størrelse, er orienteringen for *O*_i, inklusivt *Herbert* selv. I (11') er orienteringen entydigt 'Obj_{Dativ} = "0. Eks. (3) er også et eksempel, der kan få en til at tvivle på orienteringsregler, der formuleres over sætningsled alene. Godt nok sættes *Nikki Stanges Job*, 'Sub = "0, som en ren udtrykssyntaktisk regel; men det tilfredsstillende jo ikke ganske, for rent indholdsmæssigt set er det vel kun attributtet, *Nikki Stange*, der er identifikationsstørrelsen (jf. Bech II:87).

En anden gruppe infinitivkonstruktioner, som mindre let følger sig ind under entydige orienteringsregler, er dem, der er styret af *um*:

2 Dette er et eksempel på, at der ikke behøver at være samme segmentering af udtryk og indhold. *Dürfen* sætter i kraft af eget indhold en person ind i diskursverdenen, nemlig den bestemmende instans, men kun med skematisk indhold. Denne person er det så muligt at identificere med en anden størrelse i diskursverdenen (L.F. Jakobsen og Jørgen Olsen: 1978). Det er netop denne identifikation, der i (9') og (8') gør det muligt at identificere infinitivens *O* med den handlingmæssigt underlegne og afhængige størrelse og dermed udelukke den anden forhåndenværende størrelse fra identifikationen.

- (12) *Nikki Stange* selvst hat längst viel zu viel computergeneriertes Leid erlebt, um θ_i ihre Daten irgendeinem Computer anzuvertrauen (ZeitMag.15.10.1998:32)
'Sub = "0
- (13) **Schröder**: Ich unterscheide Solidarität von Kumpanei. Kumpanei ist das Schaffen persönlicher Beziehungen, um θ_i sich Vorteile zu verschaffen. Solidarität gründet auf gemeinsamen Überzeugungen (Zeit 6.8.1998:3)
'? = "0
- (14) Ich möchte den amerikanischen Philologen und Psychologen William James zitieren, der in seinem 1911 erschienenen Essay "Das moralische Äquivalent des Krieges" den Standpunkt vertrat, daß unter modernen Bedingungen ein großer Krieg zu mörderisch sei, um ihn in Betracht zu *ziehen* (Zeit 5.11.1998:63)
'? = "0

I (12) er det manglende subjekt for *anzuvertrauen* orienteret mod *Nikki Stange*, subjekt i matrix; men hvad er det manglende subjekt i (13) og (14) orienteret mod? Jeg formoder, at den omstændighed, at *um-zu*-konstruktionen er frit adverbial (13) eller adverbialt attribut (14) og derfor ikke indgår i matrixverbets valens, men kan tilføjes ret frit til et utal af matrices, gør, at konstruktionen generelt må karakteriseres som orienteringsløs. Jf. også *wenn*-sætningen i (15), hvor valensled 1, repræsenteret ved θ i passiven *benutzt werden* og dernæst orientering for θ -subjektet for *verteidigen* først finder sin identifikation, når man går tilbage i teksten til *schlechte Menschen* i ytring 1.

- (15) ¹Es ist entmutigend, daß schlechte Menschen gute Gesetze benutzen, um die Gerechtigkeit zu besiegen. ²Es macht bitter, wenn gute Argumente dazu *benutzt werden*, Tyrannen zu *verteidigen* (Zeit 5.11.1998:55)

Om *um-zu*-konstruktioner siger Bech følgende:

- (16) Die orientierung von "V ist bei den *um*-konstruktionen ziemlich labil und wird zum großen teil durch semantische umstände entschieden, und zwar vor allem in dem sinne, daß das als "N zu identifizierende glied semantisch geeignet sein muß, um als agens ("logisches subj.") des betreffenden *um*-feldes zu fungieren. (G.Bech 1957:II,97)

Hvad er det, Bech siger? I lyset af alle de regler, han har formuleret indtil da, siger han egentlig, at hvor alt andet fejler, må semantikken, indholdet, hjælpe os videre. Det vil sige, at Bech ligesom underordner semantikken under klare udtryksregler; kun der, hvor de tydeligvis ikke strækker til længere, tager han tilflugt til semantikken. Men hvorfor ikke med det samme inddrage semantikken i forsøget på at finde orienteringen? Hvis den Saussureske-Hjelmslevske solidariske tegnopfattelse skal gælde – og det gør den hos Bech – så må det være lige så godt at tage indholdet med i overvejselsen fra starten; udtryk og indhold hænger jo ubrydeligt sammen. Så hvis vi nu tager fat på (6) *Sie rät ihren Anruf fern, auf ein Stück Papier alles aufzuschreiben*, og (9) *Ich muß ihnen versprechen, bald zu kommen*, hvad er det så, der afgør at i (6) er Obj_{dativ} = "0 og i (9) at Sub = "0? Det kan ikke være andet end de to verbers eget indhold, for de subjekter og dativobjekter, der forekommer i de to sætninger, kvalificerer qua eget indhold lige godt som orienteringsemner.

5. Indholdsvalets og skyggeled

Hvad er det i (12), der gør, at vi ser *Nikki Stange* som orienteringen for *anzuvertrauen* og ikke *computergeneriertes Leid*? 'Obj_{akkusativ} = "0 er ellers en teoretisk orienteringsmulighed. Det er, som Bech siger, at *Nikki Stange* er semantisk bedre egnet til orienteringen end *computergeneriertes Leid*. Og hvor kan man så få den opfattelse fra? Den får man fra *anzuvertrauens* indholdsvalets. Som på udtrykssiden er *anzuvertrauen* også på indholdssiden et trevalent verbum, som til 1. valetsled uddeler rollen Agent, Igangsætter eller hvad vi nu skal kalde det. Det kombineres med et selektionstræk for samme led: leksetet skal indeholde noget, som kan forstås som helst Human eller muligvis Animeret.

Nu er der det særlige ved indholdsvalets, at selvom aktanten (jf. fodnote 1) ikke realiseres i konstruktionen af den ene eller den anden grund, så forbliver argumentet realiseret på indholdssiden i konstruk-

tionen. Realiseret skal forstås på den måde, at man ved, at der er en faktor i foreteelsen, og at man har et omrids af den, bestående af en rolle og det eller de generelt seligerede indholdstræk. Det danner en slags "skyggeled" (en term, jeg har lånt af Pustejovsky). Dette skyggeled er selvfølgelig ikke så indholdsmæssigt robust, som hvis valensledet var realiseret fuldt ud med leksemer; men det er som oftest nok til, at det kan identificeres med en anden størrelse, som allerede er etableret i diskursverdenen.

I eks. (3) kan man muligvis som Bech sige, at infinitiven *beruhigen* orienterer sit "0 mod 'Sub i matrix, *Nikki Stanges Job*. Men for at være mere præcis vil jeg hellere sige, at indholdsvalensen i *beruhigen* gør det muligt at identificere valensled 1's argument med *Nikki Stange* i matrix, og altså ikke med *Nikki Stanges Job*. *Job* opfylder ikke rigtigt de selektionskrav, som *beruhigen* stiller. Det, der sker i (3)'s stykke diskursverden, er bl.a., at der lægges træk til den i diskursen allerede veletablerede indholdsstørrelse *Nikki Stange*. Hendes profilering vokser i løbet af artiklen ved alle de oplysninger, der kommer om hendes gøren og laden igennem diskursforløbet. Derved bliver det lettere og lettere at identificere andre størrelser, nuller eller f.eks. pronominers henvisning med hende. Så når vi allerede er blevet gjort bekendt med *Nikki Stange* og hendes profession, er det ikke vanskeligt at se hende som en hovedperson i diskursverdenen og så at relatere de fleste tegnindhold, der drejer sig om handlinger, til hende.

Skyggeleddet kan foruden de af verbets indholdsvalens medgivne træk undertiden også få lidt mere profil ved, hvad der yderligere siges i samme infinitivkonstruktion:

(17) (om en katolsk præsts professionelle iver i det protestantiske Berlin:)

Des Pfarrers; pädagogische Methode war, θ_i die fettgedruckten Katechismus-Texte erst allein und dann θ_j im Chor so oft zu wiederholen, daß sie auch der schwächste Kopf zwar nicht begriff, doch nie vergaß (Zwischenbilanz:66)

"0 kan i første omgang identificeres med *Pfarrer* fra matrix *des Pfarrers pädagogische Methode*, hvilket understøttes af *allein* i infinitivkonstrukti-

onen. Men dernæst må "0 i anden omgang på grund af *im Chor* identificeres med *Pfarrer* + nogle flere eller bare nogle andre personer. Altså med en anden størrelse end *Pfarrer* alene. Den anden persongruppes omrids er helt vagt, men vores verdenserfaring siger os, at det må være menigheden. Så 0_j kan kun ad inferensomveje finde en identifikation, og ikke ved hjælp af en udtryksbaseret regel.

Mere problematisk bliver det, hvis man ikke har andet at identificere en infinitivs skyggeled med end et andet skyggeled:

(18) **Zeit:** Verlässlicher sind internationale Institutionen.

Schröder: Sie müssen insbesondere auf dem Gebiet der Währungspolitik gestärkt werden, um Standards zu setzen zwischen dem Euro-Raum einerseits, dem Dollar- und Yen-Raum andererseits (Zeit 6.8.1998:4)

Både *stärken* og *setzen* mangler et realiseret valensled 1. Det gør identifikationen med noget bestemt meget vanskeligt; det er en diskursstørrelse uden yderligere profilering. Ligeså i (13): argument 1 for infinitiven *verschaffen* kan som det rimeligste identificeres med argument 1 for den nu substantiverede infinitiv *Schaffen*. Men da begge er skyggeled, kommer vi ikke en entydig identifikation eller profilering nærmere i disse tilfælde.³

6. Infinitivkonstruktionen som subjekt eller som selvstændig ytring

Tilbage står to typer infinitivkonstruktioner, hvor der generelt ikke er identifikationsmuligheder med et andet led i matrix. Den ene type er

---

3 Indholdsvalensens betydning for konstruktionens indholdsinterpretation kommer specielt godt til udtryk i akkusativ-med-infinitivkonstruktioner. Her kan en akkusativ til venstre for en infinitiv i aktiv form både repræsentere valensled 1(a) og et valensled 2(b):

(a) sie ließ *den Mann*₁ trinken

(b) Sie ließ *den Wein*₂ trinken

Forskellen i interpretation hænger alene på *trinkens* indholdsvalens. I enkelte tilfælde kan en interpretation alene på grundlag af helsætningen være umulig. Inden for diskursverdenen kommer det dog sjældent til interpretationsvanskeligheder:

(c) Sie ließ den SS-Mann töten

de tilfælde, hvor konstruktionen ikke har en matrix, fordi den er et selvstændigt tekstem, en selvstændig ytring i teksten:

- (19) (advarsel i tog:)
Nicht hinauslehnen!
- (20) Lebenswichtige Daten können natürlich auch einfacher verschwinden. [...] *Einmal über das Modemkabel stolpern*, und schon kracht der allwissende, allmächtige PC zu Boden, zerbrochen in ein plötzlich extrem billig wirkendes Häufchen Plastikelend (ZeitMag.15.10.1998:30)
- (21) (interview med en person, som gør sig tanker om moderniseringerne af Berlin:)
– Warum sollte ich ein zweites New York bauen oder Paris, das gibt es doch schon, und es bekommt den Menschen nicht, macht sie neurotisch, krank und einsam.
– Sie zerstören also das Vorzeigeobjekt der Deutschen?
– ¹Was denn vorzeigen? Millionen Autos, protzige Regierungsviertel, feiste Shoppingzentren, überhöhte Preise, widerliche Gebäude, Spekulanten, Großbanken, Smog und Lärm, Straßen, in denen sich keiner bewegen mag? ²Eine Stadt, die in einem ständigen Ausnahmezustand ist wie ein Dauerrave mit torkelnden Menschen zwischen Müllbergen, wem soll *man* das zeigen? (ZeitMag. 22.10.1998:7)

Den anden type er den, hvor infinitivkonstruktionen godt nok er en konstituent, nemlig subjekt. Den generelle valens i matrix, som gør konstruktionen til subjekt, er her ofte sådan, at der ikke kan eller ikke behøver at være et andet led, der kan tjene som en rimelig identifikationsmulighed (22²) og (23³⁻⁴):

- (22) (om et krav fra en BH-fabrikants side over for nogle ingeniører:)
¹Aber er bat um einen Entwurf für den ersten funktionstüchtigen BH, der den Damenunterwäschemarkt [...] revolutionieren könnte. ²“*Einen neuen BH zu konstruieren* ist auch nicht anders als eine Brücke, ³*man* ist allerdings von den Ausgangs-

bedingungen nicht so sehr eingeschränkt". ⁴*Die Ingenieure machten sich an die Arbeit (ZeitMag.22.10.1998:4)*

- (23) ¹Und noch immer ist das deutsche Filmwunder nicht in Sicht. ²Aber alle Jahre wieder erscheinen Wundermänner, die es versprechen. ³Es ist schön, *ihnen zuzuschauen*, wie sie mit ihren bunten Zelluloiddrachen aufsteigen in den Kinohimmel. ⁴Und es ist schrecklich, *mitanzusehen, wie der kühne Flug endet* (Zeit 20.8.1998:35)

Det, der normalt opnås med sådanne konstruktioner, er, at der netop ikke skal kunne identificeres en specifik størrelse for 0-argumentet. Udsagnet gælder for alle pragmatisk rimelige størrelser, der passer til de selektionstræk, som infinitiven angiver for skyggeledet. Det ses bl.a. af, at dette skyggeled som anafor har *man* (21²), (22³). *Man* er ligeså generelt, bortset fra en ene indskrænkning, at der er tale om +Hum. Men det passer til de fleste selektionstræk hos 1. valensleds skyggeled.

7. Generelle og specifikke udsagn

I en diskursverden bevæger man sig ofte mellem specifikke foreteelser, dvs. foreteelser, som er bundet til ét bestemt rum og én bestemt tid, og generelle udsagn, som kan gælde for mange rum og tidspunkter. Her har vi de generiske udsagn, som *Løver er rovdyr*, og desforuden en kategori, der ikke er generisk, men som skal gælde for en del tilfælde, der ikke deler tid og rum. Eksempler herpå er (22) - (23). Der er ikke tale om generiske udsagn, som skal forestille at gælde for alle eksemplarer til alle tider, men udsagn, som skal gælde for de ikke-specifikke eksemplarer, som pragmatisk kan komme på tale. I (22) ser man tydeligt, hvordan tekstforfatteren går fra den specifikke foreteelse: fabrikanten, der vil have en ny bh-model, til det generelle udsagn om at konstruere en sådan, som ikke er sagt om et specielt i diskursen eksisterende skyggeled (22²⁻³), og så tilbage til den specifikke situation (22⁴), hvor ingeniørerne påfølgende konkretiserer dette skyggeled ved så at sige at fylde rollen ud.

I de tilfælde, hvor infinitivkonstruktionen selv er subjekt, er der undertiden mulighed for et ikke-obligatorisk ekstra led i matrix, som kan modificere udsagnets generalitet:

- (24) (Forfatteren Singer om faderens ønske om, at han skulle være rabbiner:)
 Da ich in religiösen Fragen ein Skeptiker bin, wäre es *mir* unmöglich gewesen, andern solche Dinge zu predigen (Zeit-Mag.15.10.1998:43)

Sammenlign det med (24'):

- (24') Da ich in religiösen Fragen ein Skeptiker bin, wäre es unmöglich gewesen, andern solche Dinge zu predigen

I (24') gælder det for skeptikere som sådan, at de ikke kan stå og prædike dogmer, de ikke selv tror på; i (24) gælder det kun for Singer.

I (19) - (20) udgør infinitivkonstruktionen som sagt hele ytringen; den er ikke indlejret i en matrix. (19) er en institutionel imperativisk konstruktion, rettet fra en overordnet instans til normalt uspecificerede modtagere som togpasagerer; der behøver slet ikke at være nogen i konteksten/situationen, der tænker på at læne sig ud. Altså helt uspecifikt.

(20) - (21) signalerer også tænkte tilfælde: (20) 'Lad bare en falde over modemkablet, og så ...'. Og (21) 'Hvad skulle der vises frem?..'

Hvis man vil bevæge sig frem og tilbage mellem specifikke og generelle foreteelser i en diskursverden, er der ikke én måde at signalere dette på sprogligt. Der er en hel række. Infinitivkonstruktioner med skyggeled, der ikke umiddelbart kan identificeres med en velafgrænset størrelse i diskursverdenen, er en af måderne at springe til en generel foreteelse. Men igen: om der er en velafgrænset størrelse som referent, er ikke afhængigt af helsætningen; det kan ses ved sammenligning af f.eks. (14) og (15). Det er afhængigt af diskursverdenens specifikke opbygning.

8. Konklusion

Hvad kan man få ud af den samlede problemstilling her? Hvad er grammatisk, hvad er diskursafhængigt? Et verbums valens er et fænomen, der står på grænsen mellem leksikon og grammatik. Leksikon, for så vidt som det enkelte verbums valens er idiosynkratisk afhængigt af verbets stamme. Herom kan der ikke gøres generaliserende grammatiske udsagn. Højest nogle statistiske udsagn om prototypiske og mindre typiske valensmønstre, som verber med en bestemt indholdsprofil indgår i. Men selve de led, som et verbal realiseres sammen med, når først de er grundlæggende bestemt af verbets valens, og de mønstre, som verbet realiseres i, er genstand for grammatiske udsagn.

Det er således en udtryksgrammatisk regel, at en infinitiv ikke kan realiseres sammen med et subjekt. En infinitivkonstruktion er et realisationsmønster. Og det er en grammatisk regel, at det ikke-realiserbare valensled er et forskelligt nummer i et aktivt infinitivmønster og et passivt infinitivmønster:

- (21) a. Nicht hören zu können ist eine Qual
       "0 = Agens, valensled 1
- b. Nicht gehört werden zu können ist eine Qual
       "0 = Patiens, valensled 2

Det er en indholdsgrammatisk regel, at et verbum uddeler roller og selektionstræk til sine valensled. Og det er en indholdsgrammatisk regel, at rolle og selektionstræk stadigvæk realiseres på indholdssiden af konstruktionen, selvom udtrykket ikke realiseres. Argumentet, skyggeledet, forbliver, selvom aktanten er forgået. Hvad der derimod ikke er grammatisk, men diskursafhængigt, er, hvad skyggeledet identificeres med i det enkelte tilfælde. Hertil kræves der en diskursverden. Den kan godt nok være snævrere eller videre, men den kan ikke, som Bech (og vel også Control) forsøger, begrænses til helsætningen. Og selv her kan der teoretisk blive tale om flere muligheder, jf. (6) og (9). Det vil sige, der kan ikke opstilles mekaniske regler, bare for helsætningen alene. Endnu værre bliver det, hvis man skal længere ud i diskursverdenen for at finde en identifikation, fordi, som sagt, tekstemeerne i en tekst er meget forskelligt opbygget.

Her hjælper ikke nogen grammatisk mekanik; her hjælper kun afsender og modtager. Der skal principielt en mentalt aktiv instans til for at foretage en identifikation. Og de to instanser, afsender og modtager, der begge to foretager denne identifikation, dog ud fra forskellige præmisser, ligger uden for selve sprogproduktet. De er i sig selv kronisk specifikke og derfor ikke generaliserbare. Og hvad et specifikt individ foretager sig i en specifik kommunikationssituation, kan der hverken siges noget om eller generaliseres ud fra. Det eneste, man kan sige om deres faktiske aktivitet, er, at hvis afsender bruger den og den konstruktion, er normen, at modtager kan identificere på den og den måde. Men det afhænger af den specifikke måde, afsender koderer og modtager afkoderer den givne diskursverden på.

Endvidere kan der formuleres normer på forskellige abstraktionsniveauer: det er normen, at *versprechen* anviser identifikationen til 'Sub = "0, jf (6); men denne norm kan gennembrydes på et lavere abstraktionsniveau, dvs. et niveau nærmere realisationen, jf (9). Men normen er ikke det samme som, hvad der sker i det enkelte diskurstilfælde. I velorganiserede tekster, skabt af sprogligt drevne afsendere, er bestræbelsen dog normalt at lave identifikationsmulighederne så entydige så muligt. Men det kan gå galt; (14) er et eksempel på en lidt inadækvat realisation.

En diskursverden kan ikke mekanisk beregnes ud fra de sproglige forekomster alene; der kræves mental aktivitet fra de to kommunikationspartneres side. Og denne aktivitet begrænser sig ikke til indholdet i det sprogligt sagte alene, men arbejder også over inferenser, sandsynligheder og individuelle verdensopfattelser.

Henvisninger

- Askedal, J. O. (1998). Gunnar Bechs 'Studien über das deutsche verbum infinitum' und die deutsche Grammatikschreibung. In H. Pors, L. Falster Jakobsen & F. T. Stubkjær (eds.) *Sprachgermanistik in Skandinavien III*. Hermes Skriftserie. Århus: Århus Handelshøjskole.
- Bech, G. (1955/1957). *Studien über das deutsche Verbum infinitum I og II*. Historisk-filologiske Meddelelser. Det Kongelige Danske Videnskabskabernes Selskab, bind 35,2 og 36,6. København: Munksgaard.

- Croft, W. (1998). The Structure of Events and the Structure of Language. M. Tomasello (ed.). *The New Psychology of Language. Cognitive and functional Approaches to Language Structure*. New Jersey & London: Laurence Erlbaum.
- Fanselow, G. og S. W. Felix (1987). *Sprachtheorie 2. Die Rektions- und Bindungstheorie*. Unitaschenbücher 1442. Tübingen: Francke Verlag.
- Falster Jakobsen, L. (1996). Referens, denotat, præsupposition, implikatur – og mentale rum. In M. Herslund (ed.). *Ny forskning i grammatik III*. Odense Universitetsforlag. 172-198.
- Falster Jakobsen, L. (1998). The function of passive in discourse – a question of paradigmatic and syntagmatic balance and counterbalance within the description. In I. Korzen & M. Herslund (eds.) *Clause Combining and Text Structure. Copenhagen Studies in Language* 22, 23-43.
- Falster Jakobsen, L. og J. Olsen (1978). Textkohärenz und Involvierungen. *Deutsche Sprache* 1, 1-20.
- Halliday, M. A. K. (1996). On Grammar and Grammaticals. In R. Hasan, C. Cloran & D. Butt (eds.) *Functional Descriptions. Theory in Practice*. Amsterdam: Benjamins. 1-38.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Zifonun, G., L. Hoffmann & B. Strecker (1997). *Grammatik der deutschen Sprache I-III*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Kildehenvisninger

Zwischenbilanz: Günter de Bruyn (1994): *Zwischenbilanz – eine Jugend in Berlin*. Fischer Taschenbuch 12112. Frankfurt/M.: Fischer Verlag

numre af:

Zeit: die Zeit

ZeitMag: Zeit Magazin

Transitivitet, grounding og russisk og dansk tekststruktur

Lotte Jansen

Jeg vil gerne her kort præsentere mit ph.d.-projekt; dels ved en kort overordnet beskrivelse af projektet som sådan, dels ved en gennemgang af nogle eksempler fra mit datamateriale for dermed at vise hvilke problemstillinger jeg bl.a. arbejder med. De følgende sider skal ses som en præsentation af nogle spørgsmål og problemer, der ikke her vil få nogen udtømmende forklaring. Der vil forhåbentligt blive udredet nogle tråde, men en del vil stå tilbage med løse ender.

1. Sprogstruktur og tekststruktur

Mit projekt går i meget overordnede vendinger ud på at give en kontrastiv beskrivelse af russisk og dansk tekststruktur: jeg prøver ikke at give en samlet redegørelse for teksters struktur i hhv. russisk og dansk, men prøver at beskrive 'tekststrukturer', dvs. mere lokale strukturer i enkelte tekstafsnit, episoder, idet det i sidste ende forhåbentligt vil give et billede af den mere globale struktur.

De tekster jeg arbejder med er en række historier fortalt over en lille billedbog – "Frog, where are you?" af Mercer Mayer (1969). Jeg har 10 russiske og 10 danske historier der adskiller sig mht. længde og detaljeringsgrad, men alle fortalt ud fra de samme 24 billeder.¹ Billedbogen er brugt i et stort projekt ledet af Dan Slobin om sprogtilegnelse hos børn og materialet er mere eller mindre kendt som «the frog-stories». Dvs. de tekster jeg ser på er en række narrative tekster; jeg ser imidlertid ikke på børnesprog, men bruger kun historier fortalt af voksne.

---

¹ Forsøgspersonerne er blevet bedt om først at se bogen igennem og derefter genfortælle historien, idet de stadig har bogen, dvs. de skal ikke huske historien, men genfortælle ud fra billederne.

En af grundtankerne bag mit projekt er, at det enkelte sprogs struktur er bestemmende for hvordan ikke kun den enkelte sætning, men også teksten kommer til at se ud (jf. i øvrigt grammatikprojektet for italiensk). En af Slobins konklusioner ud fra hans arbejde med bl.a. frøhistorierne er at sproglige størrelser, sproglige udtryk gennem sprogtilegnelsesprocessen får nye og mere diskursmotiverede funktioner end de har på et mere lokalt syntaktisk og referentielt niveau. Man må, mener jeg, imidlertid antage at sådanne diskursfunktioner opstår ud fra den grundlæggende betydning eller funktion det pågældende udtryk måtte have. Det vil med andre ord sige at sprogspecifikke strukturer, der er bestemt eller betinget af det enkelte sprogsystem, i diskurs vil udfylde diskursfunktioner, funktioner der på et eller andet plan må anses for at være universelle.

Jeg vil gerne med en beskrivelse af mine tekster prøve at vise hvordan forskellige sprogspecifikke strukturer kan ses som udtryk for disse overordnede diskursfunktioner. Det næste spørgsmål vil så være om disse diskursfunktioner er universelle, eller rettere hvor overordnet eller hvor bredt en diskursfunktion skal defineres for at kunne betegnes som værende universel, almengyldig.

2. Informationsstruktur og 'grounding'

En del litteratur om tekststruktur tager udgangspunkt i begreber som information (informationsstruktur, -mængde, ny vs. gammel information), modtagers formodede viden, begreber som ofte tilskrives mere eller mindre universel status. En af mine arbejdshypoteser er – med henvisning til Nichols (1988) – at strukturer i dansk og russisk, der ofte er blevet beskrevet med disse begreber, ikke nødvendigvis kan si-destilles. Med Nichols' ord:

“If Russian were described in its own terms, those would probably not involve reference to what the hearer is assumed to know, to opening and closing of mental files, and so on. This finding does not undermine the adequacy of the received view, but it does seem to call its universality into question.” (Nichols 1988: 400)

Begreber som informationsstruktur – eller det mere dynamiske ‘information flow’ – vil i forbindelse med tekster ofte beskrive hvordan afsender leder modtageren igennem teksten: vha. forskellige strukturer (morfosyntaktiske, prosodiske, leksikalske) signalerer afsender hvordan ny information skal forbindes med given information, gammel viden. Centralt i disse beskrivelser er derfor, som Nichols nævner, ‘modtagers formodede viden’.

I beskrivelsen af tekster har et andet begreb vundet stærkt indpas i vore dage: **grounding** – i mangel af et godt dansk ord vil jeg holde mig til den engelske variant.² ‘Grounding’ går, sådan som jeg vil bruge dette begreb, så vidt jeg kan se først og fremmest tilbage til Hopper (1979) og efterfølgende Hopper & Thompson (1980): svarende (mere eller mindre) til den litterære analyses skel mellem beretning på den ene side og beskrivelse/kommentar på den anden, skelner Hopper & Thompson mellem forgrund og baggrund i narrative tekster³ og peger på hvordan specifikke sproglige udtryk synes at være forbundet med hhv. den ene eller den anden slags sætninger. Forgrundssætninger siges gennemgående at rangere højere i et ‘transitivitetshierarki’ (se nedenfor) end baggrundssætninger: Hopper (1979) og Hopper & Thompson (1980) peger således på at forgrundssætninger typisk har 2 participanter (en agent og en patient), der er typisk tale om en ‘perfektiv’ begivenhed (punktuel, telisk og afsluttet), høj grad af agentivitet og volitionalitet og objektet, patienten, vil være ‘totally affected’ og ‘highly individuated’.

---

2 Grounding svarer her ikke til ‘forankring’. Begrebet skal ses som afledt af dets to centrale elementer: ‘foreground’ og ‘background’; deraf ‘foregrounding’ og ‘backgrounding’ og det generelle ‘grounding’.

3 Jf. Weinrich, Harald (1971). *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, der beskriver hvordan tempusformerne i fransk angiver hhv. for- og baggrund i narrative tekster, svarende til beretning vs. beskrivelse.

Transitivitetsparametre:

	<i>høj</i>	<i>lav</i>
A. <i>participanter</i>	2 eller flere participanter, agent (A) og objekt (O)	1 participant
B. <i>kinesis</i>	handling	ikke-handling
C. <i>aspekt</i>	telisk	atelisk
D. <i>punktualitet</i>	punktuel	ikke-punktuel
E. <i>volitionalitet</i>	viljebestemt	ikke-viljebestemt
F. <i>affirmation</i>	bekræftende	benægtende
G. <i>modus</i>	realis	irrealis
H. <i>agentivitet</i>	høj agentivitet	lav agentivitet
I. <i>påvirkning af O</i>	O 'totally affected'	O 'not affected'
J. <i>individualisering af O</i>	høj grad af individualisering	lav grad af indiv.

(efter Hopper & Thompson 1980: 252)

Disse parametre kan diskuteres og er også blevet det. Især i Hopper (1979) forekommer begreberne forgrund/transitiv/perfektiv (hhv. baggrund/intransitiv/imperfektiv) at blive brugt mere eller mindre som synonyme, uden at der skelnes mellem hvilket niveau der beskrives: det pragmatiske eller tekstniveauet – forgrund; det syntaktiske eller sætningsniveauet – transitivitet; den grammatisk kategori eller prædikatet – aspekt og perfektivitet.

Hopper&Thompson (1980) anerkender imidlertid også at udover at kunne forklare forskelle i forgrunds- og baggrundssætninger (særlige forekomster af semantiske og grammatiske kategorier) er 'grounding' et overordnet pragmatisk fænomen:

“... grounding itself reflects a deeper set of principles – relating to decisions which speakers make, on the basis of their assessment of their hearer’s situation, about how to present what they have to say.” (Hopper & Thompson 1980: 295)

Dvs. der er tale om et pragmatisk fænomen med tydelige paralleller til et element der beskrives som centralt for informationsstruktur: 'assess-

ment of the hearer's knowledge/situation'. Der er altså tale om **afsenders** strukturering af diskursen, af teksten dels ud fra hans/hendes vurdering af modtagers viden, motivation eller lignende, dels ud fra vedkommendes (afsenders) intention: dvs. kodning af entiteter og begivenheder som nye eller gamle, som forgrund eller baggrund er et valg **afsender** foretager ud fra hvilken hensigt han/hun har med sin tekst.

Spørgsmål om grounding i denne forstand er i høj grad et spørgsmål om hvilket perspektiv afsender vælger at anlægge i ft. den situation eller episode han/hun vil beskrive. Centralt for Slobin (1991) og Berman & Slobin (1994) er at afsenderen, sprogbrugeren, i dette valg 'hjælpes på vej' af sproget:

“In addition to the fact that narrators can take expressive options in the selection and arrangement of events, and the highlighting or downgrading of event components, each language **requires** or **facilitates** particular choices.” (Berman & Slobin 1994: 11)

Sprogets struktur, dets grammatiske kategorier, syntaks, leksikaliseringmønstre, er afgørende for hvordan vores beskrivelse af verden tager sig ud. I vores beskrivelse af situationer, oplevelser eller begivenheder vil vores opmærksomhed blive fokuseret mod sider af disse, svarende til de semantiske distinktioner der er 'kodet grammatisk' i vores sprog.

3. Transitivitetshierarkiet og frøhistorierne

Jeg vil gerne i det følgende prøve ud fra en enkelt episode i frøhistorierne at vise hvordan dette synes at gøre sig gældende. Jeg kan lige ganske kort beskrive handlingen i "Frog, where are you?": den handler om en lille dreng og hans hund. De har en frø i et syltetøjsglas, men en nat stikker frøen af og resten af historien beretter om deres forsøg på at finde frøen. Under deres søgen møder de forskellige dyr: en gnaver, en masse bier, en ugle og en hjort. Til sidst finder de også en masse frøer, heriblandt – måske – deres egen.

Den episode jeg vil kigge på her er en central, lidt længere episode der strækker sig over 4-5 billeder: drengen er kravlet op på en sten for at kalde på sin frø. Her holder han fast i nogle grene, som på det næste billede imidlertid viser sig at være geviret på en hjort. Han ses således liggende på hjortens hoved og på det næste billede løber hjorten med ham på hovedet hen mod en klippekant. På det næste billede er drengen 'i luften', han og hunden er røget ud over afgrundens kant og er på vej ned i noget vand, hvor de lander på det sidste billede i denne episode. Når jeg her gør en del ud af at beskrive billederne skyldes det, at de danske og de russiske fortællere – som det fremgår af eksemplerne (1) - (6) – ser ud til at 'læse' disse billeder forskelligt.

Jeg vil lige sige mht. eksemplerne: de russiske er givet i 2 danske versioner, en ord-for-ord udgave med lidt morfologisk information og så en mere mundret variant. Forskellene disse to versioner imellem er især tilføjelse af artikel og ændret ordstilling.

- (1) Så ... pludselig kom der en hjort, og Tobias blev sat fast mellem ... hjortens gevir. Den løb rundt med ham og han blev helt forskrækket. Hunden løb ved siden af. Han faldt så derefter ned i en sø... (da10)
- (2) Poka mal' čik kričal pojavilsja kakoj-to olen', kotoryj vzjal naroga mal' čika i pones kuda-to vpered, sobaka bežit rjadom. U samogo obryva olen' sbrosil mal' čika i sobačku. Oni xljupnulis' v vodu. (ruD)

'Mens dreng_{nom.} råbte_{ipf.} viste.sig_{pf.} en.eller.anden hjort_{nom.}, der_{nom.} tog_{pf.} på gevir dreng_{akk.} og bar_{pf.} et.eller.andet.sted fremad, hund_{nom.} løber_{ipf.} ved.siden.af. Henne ved afgrund hjort_{nom.} af.kastede_{pf.} dreng_{akk.} og lille.hund_{akk.} De_{nom.} styrtede_{pf.} i vand.'

(Mens drengen råbte dukkede en hjort op, der tog drengen op på sit gevir og bar (ham) afsted fremad, hunden løber ved siden af. Helt henne ved afgrunden kastede hjorten drengen og den lille hund af sig. De styrtede i vandet med et plask.)

En sammenligning af disse to eksempler ud fra Hopper & Thompsons transitivitetshierarki viser nogle tydelige forskelle: i den russiske variant har vi transitive konstruktioner, med en agent og en patient; der er tale om en telisk, punktuell og – måske – viljebestemt handling⁴; der er en høj grad af agentivitet og objektet, patienten, er både ‘totally affected’ og ‘highly individuated’. Se f.eks. (2’):

(2’)	kotoryj vzjal na roga mal’čika	‘som tog drengen på sit gevir’
	i pones kuda-to vpered	‘og bar (ham) fremad’
	olen’ sbrosil mal’čika	‘hjorten kastede drengen af’

I de danske tekster derimod ser vi intransitive konstruktioner med kun et argument; dansk er mindre eksplicit mht. verbalklassifikation; der er typisk ikke tale om en viljebestemt handling eller om høj grad af agentivitet, tværtimod: subjektet og ikke et objekt er ‘affected’. Jf. (1’):

- (1’) Tobias blev sat fast mellem hjortens gevir
 den løb rundt med ham
 han blev forskrækket
 han faldt så derefter ned i en sø

Disse to eksempler er selvfølgelig ‘mønstereksempler’, men tendensen er helt klar gennem mine historier: de russiske placerer sig langt højere end de danske på transitivitetsskalaen, de danske er faktisk at finde i den ‘negative’ kolonne. Man kan således stille spørgsmålstejn ved om man i beskrivelsen af danske narrative tekster kan bruge Hopper & Thompsons transitivitetparametre. Dette vil jeg vende tilbage til nedenfor.

4. Perspektiv og dynamik

Berman & Slobin har i deres kapitel om ‘filtering’ og ‘event construal’ set på bl.a. denne episode (“The Deer Event. Pictures 15-18: deer picks

---

4 Det kan diskuteres hvor vidt hjorten kan tillægges en vilje og dermed en intention bag dens handlinger. Der synes at være forskellige kriterier for og dermed noget forskelligt indhold i udfyldelsen af agentrollen i hhv. russisk og dansk. Dette spørgsmål skal inddrages yderligere i det videre arbejde med de i artiklen behandlede problemer.

up and carries boy; boy and dog fall” (1994: 516)) og angiver fire valg afsender må foretage før denne og andre episoder beskrives eller ‘verbaliseres’:

- valg af topic;
- valg af ‘loci of control and effect’, dvs. fordeling af semantiske roller som agent, patient, eller ‘actor’ og ‘undergoer’;
- valg af ‘event view’, dvs. hvordan anskues situationen: de skelner mellem **cause-view** – en ‘actor’ forårsager på en eller anden måde en tilstandsændring i en ‘undergoer’; **become-view** – der er en tilstandsændring uden angivelse af ydre årsag; **state-view** – en tilstand alene. Disse er ikke fuldt ud sammenfaldende med en tilsvarende verbalklassifikation, da situationsbeskrivelsen kan gå ud over verbet, ud over den enkelte sætning;
- valg af ‘degree of agency’, dvs. hvilken ‘handlekraft’ ligger der bag de forskellige partcipanternes gøren og laden: motivation, dynamik, efterfølgende virkninger o.l.
(efter Berman & Slobin 1994: 517)

Sammenligner man disse punkter med Hopper & Thompsons transitivitetshierarki, kan man se at der er et vist sammenfald mellem de elementer der indgår: hvor mange og hvilke partcipanter; er der tale om en telisk, punktuel, kompletiv begivenhed; er den viljebestemt; hvor påvirket er partcipanterne o.l.

Det er imidlertid vigtigt at understrege, at Hopper & Thompson ser disse elementer som udtryk for en sætnings potentielle tilhørsforhold mht. fortællingens forgrund og baggrund – jo mere ‘transitiv’ en sætning er, jo større er sandsynligheden for at den er en del af fortællingens røde tråd. Berman & Slobin bruger derimod disse parametre til at beskrive forskellige fortælleres (og i sidste ende forskellige sprogtypiske) måder at ‘perspektivere’ en og samme episode, i dette tilfælde en central episode i frøhistorien. ‘Grounding’ bliver således ikke kun et spørgsmål om for- og baggrund i fortællingen og dermed om tekstinterne relationer, men om fortællerens opfattelse og gengivelse af relationer i den enkelte situation. I den her beskrevne situation om relationer mellem dens partcipanter.

Hvis vi nu prøver at beskrive de to ovennævnte eksempler ud fra de fire valg Berman & Slobin udpeger, ser vi at allerede fra det første valg – valg af topic – skilles vejene. De danske fortællere vælger at have drengen som topic, de russiske hjorten, hvilket har betydning for de næste valg.

I (1) – det danske mønstereksempel – er drengen tildelt rollen som ‘undergoer’, han foretager sig ikke selv noget (*han bliver sat fast, bliver forskrækket, falder i vandet*); der er gennemgående valgt ‘become-view’, dvs. der angives en tilstandsændring uden at denne imidlertid gives en ydre årsag; en evt. agent er fjernet, selvom der er spor tilbage i kraft af den perifrastiske blive-passiv. *Han faldt ned i en sø* er som sådan dynamisk (aktiv), men i kraft af verbets semantik, er drengen heller ikke her agent; der er tale om en fra hans side utilsigtet handling.

I det russiske mønstereksempel (2) er hjorten topic, den er ‘actor’ eller ‘agent’, drengen er ‘undergoer’ (*hjorten tager drengen, bærer ham og kaster ham*); der er tale om ‘cause-view’, dvs. hjorten forårsager en tilstandsændring; der er en høj grad af agentivitet (jf. fodnote 1).

Hvis vi prøver at se på (3):

- (3) Drengen han holdt fast i dem, mens han kiggede ud over området. Men det viste sig at det var et rensdyr der stod deroppe og drengen han endte helt oppe på hovedet af rensdyret og da rensdyret opdagede det så begyndte den at løbe. Det løb helt hen til en skrænt og lige da det nåede skrænten så standsede det og både drengen og hunden de røg lige ud i en sø. (da2)

er valg af topic ikke så klart, det skifter lidt frem og tilbage mellem hjorten og drengen (og hunden) –hvilket ses tydeligt af konstruktionerne *‘drengen han’, ‘både drengen og hunden de’*. Drengen er stadig overvejende ‘undergoer’ – der sker mere med ham end han gør noget selv: han ender oppe på hovedet af rensdyret og ryger i vandet. Denne beskrivelse er dog langt mere dynamisk end i (1): dels på grund af brugen af aktiv (*‘han ender oppe på hovedet’* vs. *‘han er blevet sat fast’*), dels fordi ‘at ryge’ over for ‘at falde’ er mere ‘kraftfuldt’ i sin semantik. Rensdyret er ‘actor’, dens handlinger kan tolkes som tilsigtede, vilje-

bestemte eller som følgerreaktion: *'da den opdager at drengen ligger på dens hoved, løber den'*, hvilket også bidrager til en større dynamik end i (1). Der er imidlertid heller ikke her nogen eksplicit angivelse af årsagssammenhæng mellem det at rensdyret standser og drengens fald, dvs. også her grundlæggende become-view.

I (4) nærmer den danske beskrivelse sig yderligere den russiske variant:

- (4) ... og pludselig kom der også et stort stort kronhjort frem og kronhjorten stangede drengen, så han hang fast oppe på hovedet af den og han løb afsted hen til en skrænt. Hunden løb efter. Og hov! så stoppede kronhjorten op og drengen og hunden faldt ned af skrænten og lige ned i en mose, plask! (da3)

Hjorten tillægges her en langt mere dynamisk og aktiv rolle end i (1), men også her må den kausale relation mellem hjortens (bratte) stop og drengens fald infereres af modtager.

(5) er helt parallelt med mønstereksemplet (2): hjorten er topic og agent; drengen er patient og der er valgt cause-view.

- (5) *Iz-za kamnja olen' vyskočil i posadil mal'čika na roga. I pones k obryvu. Zatem on skinul mal'čika, sobaka rjodom bežala. Oni buxnuli v vodu. (ruC)*

'Ud.fra sten hjort_{nom.} sprang_{pf.} og satte_{pf.} dreng_{akk.} på gevir. Og bar_{pf.} til afgrund. Derefter han_{nom.} af.kastede_{pf.} dreng_{akk.}, hund_{nom.} ved.siden.af løb_{ipf.}. De_{nom.} plaskede_{pf.} i vand.'

(En hjort sprang ud fra bag stenen og satte drengen på sit gevir. Og bar (ham) hen til afgrunden. Derefter kastede han drengen af sig, hunden løb ved siden af. De røg i vandet med et plask.)

I (6) er hjorten også topic og agent, men der er i de første sætninger valgt become-view: hjorten er eneste participant og påvirker således ikke eksplicit drengen. Først i den sidste sætning kommer drengen og hunden ind i billedet (eller rettere beskrivelsen) igen: stadigvæk som

patient, men til forskel fra de danske eksempler med en ekspliciteret årsag til den beskrevne tilstandsændring – ‘hjorten kaster ham ned i afgrunden’, dvs. cause-view.

- (6) ... a okazalsja spjaščij olen’ kotorogo oni razbudili ot glubokogo sna. Razdražennyj [?] olen’ pomčalsja v skač’. Podskočil k kraju obryva, uvidel čto éto kraj i sbrosil tuda ix. (ruH)

‘... men viste.sig_{pf.} sovende hjort_{nom.} som_{akk.} de_{nom.} vækkede_{pf.} af dyb søvn. Irriteret hjort_{nom.} afsted.satte_{pf.} i galop. Hen.galopperede_{pf.} til kant af afgrund, så_{pf.} at det kant og af.kastede_{pf.} der.ned dem_{akk.}.’

(... men det viste sig at være en sovende hjort som de vækkede af en dyb søvn. Den irriterede hjort satte afsted i galop. Den galopperede hen til kanten af afgrunden, så at det var kanten og kastede dem derned)

Sammenfattende kan man altså sige at på trods af større eller mindre variationer i beskrivelserne, ser de russiske fortællere ud til gennemgående at anlægge et mere dynamisk eller agentativt perspektiv end de danske.

5. Topic-valg i dansk og russisk

Berman & Slobin gennemgår som sagt også hjorteepisoden. I de sprog de ser på – engelsk, spansk, tysk, hebraisk og tyrkisk – har de ikke fundet noget entydigt mønster mht. valg af topic: hvis hjorten vælges er den typisk ‘actor’, mens drengen som topic forekommer både som ‘actor’ og som ‘undergoer’. De konkluderer, at de valg fortællerne foretager ser ud til at være påvirket af de i sproget tilgængelige morfosyntaktiske konstruktioner, f.eks.:

“It appears that the accessibility of some sort of mediopassive or inchoative/middle form encourages narrators to take a Become-View with boy as topic in the four languages (except for German) that provide accessible versions of such linguistic devices.”
(Berman & Slobin 1994: 526)

Dette ser imidlertid ikke ud til at kunne forklare de forskelle jeg har peget på her i de russiske og danske beskrivelser: dels viser der sig et tydeligt mønster i valg af topic, dels vælger de danske fortællere med drengen som topic oftest state-view – ‘*hang oppe på*’, ‘*hang fast*’, ‘*er spiddet*’. Det ser ud til at valget af topic tvinger de danske fortællere til et mindre dynamisk perspektiv.

Da det centrale i denne episode for hele historien er at drengen ender oppe på hjortens hoved og at han derefter lander i vandet (hvor han i sidste ende finder en/sin frø), vil det være her fokus ligger: vi ser derfor også at i de tilfælde i de danske historier hvor hjorten faktisk optræder som topic, og som agent, understreges drengens placering oven på hjorten. Se f.eks. (4): ‘*og kronhjorten stangede drengen, så han hang fast oven på hovedet af den*’; eller fra to andre historier, (7) og (8):

- (7) Og hups! så griber Erik Elg fat i Dennis dreng og løber afsted med ham **oppe på hovedet** (da4)
- (8) og hjorten får fat i drengen, som... og løber afsted **med ham på hovedet** (da6).

Da topic på dansk som oftest er sammenfaldende med det syntaktiske subjekt (i modsætning til et syntaktisk objekt) vil de danske fortællere, når de vælger drengen som topic, være tvunget til et mindre dynamisk perspektiv: hvis de vil bruge et aktivt verbum må hjorten – som agent – udelades; vil de have hjorten med, må de bruge en passiv. I begge tilfælde er der tale om konstruktioner med en lavere grad af agentivitet og dermed dynamik.

Spørgsmålet er så bare **hvorfor** de gennemgående vælger at have drengen som topic, ikke kun her men generelt i hele historien. Det synes at medføre en større global topic-kontinuitet med drengen som centrum. I beskrivelsen af episoder som den her beskrevne fører det dog til større lokal topic-diskontinuitet, med flere topic-skift (jf. (2)). Jeg har på nuværende tidspunkt ikke nogen forklaring på disse iagttagelser. Der ser imidlertid ud til at være et vist sammenfald med nogle

af de iagttagelser italienskprojektet har gjort mht. Mr. Bean-teksterne (se bl.a. Skytte et al. (1999): 400f).⁵

Hvorfor russerne vælger hjorten som topic kan måske forklares netop ud fra spørgsmålet om hvor fokus må være i ft. fortællingens centrale pointer. I russisk synes der at være en fastere relation mellem det grammatiske subjekt og den semantiske actor-rolle. Russisk udviser således større transparens mellem sætningens syntaktiske og dens underliggende semantiske struktur, svarende til hvad Hawkins (1986) beskriver i ft. tysk over for engelsk. Samtidig har russisk friere (pragmatisk) ordstilling, idet det russiske kasussystem viser både de grammatiske relationer og semantiske roller.

Dette betyder at patienten kan være topic uden at være syntaktisk subjekt, da det syntaktiske objekt, der typisk koder den semantiske patientrolle, kan foranstilles. Passivkonstruktioner forekommer således også kun sjældent i almindeligt sprog. Hvis drengen vælges som topic i russisk og samtidigt bibeholder sin semantiske patient-rolle og dermed kodes som det syntaktiske objekt (*Ego podnjaj olen' – 'ham løstede hjort'*), vil fokus i den i øvrigt umarkerede russiske sætning, dvs. med almindeligt sætningsfinalt hovedtryk og faldende intonation, falde på 'at en hjort greb ham'. For at bibeholde den røde tråd, dvs. fokus på at drengen nu ligger oven på hjorten, må drengen placeres først i sætningen og hjorten være topic.

Bemærk hvordan fortælleren i (9) først vælger drengen som topic, først som subjekt i en ufærdig sætning, derefter korrigeret til objekt. Hjorten introduceres her. Senere gentages den 'samme' sætning dog med hjorten som topic, hvorved fokus falder på plads:

- (9) On podnjajsja, on podnimalsja na derev'ja, na kamni, čtoby polučše razgljadet' mestnost'. Vdrug on nečaja..., vdrug vnezapno ego olen' podxvatil na roga. No mal'čik ne videl roga, on podumal, čto éto obyknovennye vetki. Olen' podxvatil ego i pones s ogromnoj skorost'ju, i mal'čik s sobakoj upali v boloto. (Moskva4)

5 Jf. i øvrigt Mathesius (og Pragerskolen) der har peget på, at engelsk synes at have større topic-kontinuitet end tjekkisk i narrative tekster.

'Han_{nom.} op.kravlede_{pf.}, han_{nom.} op.kravlede_{ipf.} på træer, på sten, for bedre at bese sted. Pludselig han_{nom.} tilfæl..., pludselig lige ham_{akk.} hjort_{nom.} greb_{pf.} på horn. Men dreng_{nom.} ikke så horn, han_{nom.} troede, at det almindelige grene. Hjort_{nom.} greb_{pf.} ham_{nom.} og afsted.bar_{pf.} med stor hastighed, og dreng_{nom.} med hund faldt_{pf.} i mose.'

(Han kravlede op på, han kravlede rundt i træer og på sten for bedre at se sig omkring. Pludselig kom han tilfæl..., lige pludselig greb en hjort ham med sine horn. Men drengen havde ikke set hornene, han troede det var almindelige grene. Hjorten greb ham og bar (ham) afsted i fuld fart og drengen faldt sammen med hunden i mosen.)

Da drengen ikke kan tillægges megen handlen i denne episode dvs., ikke kan ses som actor, vil han typisk i russisk ikke kunne forekomme som syntaktisk subjekt.

6. Sammenfatning

Som nævnt i indledningen vil en del løse ender ikke søges knyttet på disse sider. Jeg har i det foregående peget på følgende spørgsmål, problemer:

- at der en del forskelle i de russiske og danske frøhistorier!
- at transitivitetshierarkiet og transitivitetsskalaen ikke synes at være relevant i beskrivelsen af danske narrative tekster, uden at jeg hermed har taget egentlig eller endelig stilling til dets anvendelse i beskrivelsen af russisk. Meget tyder på at 'grounding' som Hopper & Thompson beskriver det, forgrund vs. baggrund, ikke udtrykkes (kodes grammatisk) i dansk. Det vil der for mange ikke være noget nyt i, hvis man har prøvet at oversætte mellem både de romanske og slaviske sprog og så dansk;⁶

6 Hertil kan siges at Hopper (1979) ser ud til at tage eksplicit udgangspunkt i fransk og russisk i sin beskrivelse af for- og baggrundssætninger og relationen til aspekt, dvs. i sprog der i traditionel narrativ har skelen mellem pf. og ipf., en skelen der hyppigt er blevet brugt i den litterære analyse.

- at topic-valg falder forskelligt i dansk og russisk; jeg har forsøgsvis peget på en mulig sammenhæng mellem dette og russisk kasus (forholdet mellem syntaktiske relationer og semantiske roller) og fri – pragmatisk – ordstilling;

Jeg har derimod ikke været inde på

- den store rolle aspektkategorien givetvis spiller i struktureringen af russisk narrativ;
- hvordan spørgsmål om informationsstruktur og -flow spiller ind: en væsentlig detalje her er at russisk ikke har nogen bestemt-hedskategori. I hvilken udstrækning tager russisk overhovedet hensyn til 'modtagers formodede viden', som jeg talte om i starten?
- og afledt heraf: kan man eventuelt forestille sig en sammenhæng mellem på den ene side 'transitivitetshierarkiet/forgrund-baggrund' kodet vha. blandt andet aspektkategorien i russisk, og på den anden 'informationsstruktur/ny vs. gammel information' kodet vha. blandt andet bestemtheds-kategorien i dansk? I så fald må sprogenes øvrige grammatiske kategorier og strukturer forventes at 'spille med', f.eks. russisk kasus, dansk tempus;

Ovenstående ville kunne føre til en anderledes definition af **grounding** som diskursfunktion: som en generel overordnet tekststrukturerende funktion, der afhængig af sprogtype vil strukturere teksten (eller diskursen) som et billede med for- og baggrund, eller som viden med en gennemgående distinktion mellem ny og gammel information.

Dette kan, som nogle nok vil have bemærket, ses som en videreførelse af Durst-Andersens supertyper til tekstniveauet. Et af målene med nærværende arbejde er da også at se, hvordan en beskrivelse af russisk og dansk tekst ud fra idéen om forskellige supertyper vil kunne forme sig. Et første svar på dette vil jeg forhåbentlig kunne give i en ikke al for fjern fremtid.

Bibliografi

- Berman, R. A. & D. I. Slobin (1994). *Relating Events in Narrative. A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale & Hove: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Durst-Andersen, P. (1996a). Towards a multifunctional grammar: 'Language, reality, and mind' in a grammatical description. *Hermes* 17, 75-102.
- Durst-Andersen, P. (1996b). Russian Case as Mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4.2, 177-273.
- Durst-Andersen, P. (1997). Towards a theory of linguistic supertypes: Speaker-based, hearer-based, and reality-based languages. In B. Palek (ed.). *Proceedings of LP'96*. Prague: Charles University Press. 125-152.
- Hawkins, J. (1986). *A Comparative Typology of English and German. Unifying the Contrast*. London & Sydney: Croom Helm.
- Hopper, P. J. (1979). Aspect and Foregrounding in Discourse. In T. Givón (ed.) *Syntax and Semantics vol. 12 Discourse and Syntax*. New York, San Francisco & London: Academic Press. 213-241.
- Hopper, P. & S. A. Thompson (1980). Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56, 251-299.
- Jansen, L. (1998a). On Text Structure in Russian and Danish. A Comparative Study of Russian and Danish Frog-stories. *Copenhagen Studies in Language* 22, 43-64.
- Jansen, L. (1998b). Tekststrukturer i russisk og dansk. *Svantevit* XX:1, 5-21.
- Nichols, J. (1988). Nominalization and assertion in scientific Russian prose. In J. Haiman & S. A. Thompson (eds.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 399-428.
- Skytte, G., I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (red./a cura di) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse. Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa*. København: Museum Tusulanum Press.
- Slobin, D. I. (1991). Learning to Think for Speaking: Native Language, Cognition, and Rhetorical Style. *Pragmatics* 1:1, 7-25.

Data

Frøhistorierne er indsamlet på grundlag af "Frog, where are you?" af Mercer Mayer, 1969, Dial Press. Jeg har i min indsamling benyttet den danske udgave "Hvor er du, frø?", Gyldendal, 1976.

De russiske historier er indsamlet af Yana Anilovich og Dan Slobin i hhv. Moskva og San Francisco. De er tilgængelige i CHILDES-archive på internet-adresse: <http://atila-ftp.uia.ac.be/childes/>

De danske historier har jeg indsamlet efter den vejledning der er givet i Berman & Slobin (1994): 22f.

Jeg er desuden ved at indsamle supplerende materiale: jeg har 46 historier fra Moskva (uanalyserede) og regner med at indsamle – i første omgang – 20 danske med en parallel gruppe informanter.

V og V-konstruktioner på dansk En parahypotaktisk konstruktion?

Bente Lihn Jensen

1. Indledning

I denne artikel behandles et emne vedrørende dansk syntaks og semantik som oprindeligt blev præsenteret af danskgruppen (Hansen & Heltoft 1995) og som jeg efterfølgende har forholdt mig til i forb.m. databehandling af den empiriske undersøgelse den udvidede italienskgruppe foretog i 1995.¹

Det drejer sig om den konstruktion der er illustreret i (1) - (6") og som jeg i tidligere arbejder med en lidt kryptisk benævnelse har kaldt V og V-konstruktioner, hvor V snart står for VP, snart for verbum, snart for andet, hvilket vil blive uddybet i det følgende:

- (1) Han går med aviser og passer kiosken. (H&H)
- (2) "Velkommen!" sagde Maria og smilede over hele femøren.
- (3) Poul skubbede bilen og fik den igang.
- (4) Han fulgte mit eksempel og begyndte at dyrke motion. (H&H)
- (5) Hun rejste sig og tog sin frakke. (H&H)
- (6) Han sad inde i stuen og læste avis.
- (6') Han sad og læste avis inde i stuen.
- (6") Han sad og læste avis. (H&H)

Note: (H&H) efter eksemplet angiver at det stammer fra Hansen & Heltofts materiale (1995).

---

¹ Se Skytte et al. (1999) for en præsentation af projektet.

De enkelte eksempler er så godt som alle flertydige, hvilket bl.a. fremgår af behandlingen senere i denne artikel (afsnit 3.)² samt af de italienske ækvivalenter der vises i Oversigt 1.

1.1. Italienske ækvivalenter

OVERSIGT 1

Italienske ækvivalenter til de danske typeeksempler

EKSEMPEL	MORFOSYNTAKS
(i1) Consegna i giornali a domicilio e lavora nell'edicola.	<i>paratakse</i>
(i2a) "Benvenuto!" Maria gli disse sorridendo .	<i>gerundio</i>
(i2b) "Benvenuto!" Maria gli disse e gli sorrise .	<i>paratakse</i>
(i3a) Spingendo la macchina Paolo l'ha fatta ripartire.	<i>gerundio</i>
/Paolo ha fatto ripartire la macchina spingendola .	<i>gerundio</i>
(i3b) Paolo ha spinto la macchina e l'ha fatta ripartire .	<i>paratakse</i>
(i4a1) Ha seguito il mio esempio: ha cominciato a far ginnastica.	<i>kolon</i>
(i4a2) Ha seguito il mio esempio di far ginnastica	<i>infinitiv</i>
(i4b) Ha seguito il mio esempio e ha cominciato a far ginnastica .	<i>paratakse</i>
(i5a1) Si è alzata per (andare a) prendere il soprabito .	<i>infinitiv</i>
(i5a2) Alzandosi ha preso il soprabito.	<i>gerundio</i>
(i5b) Si è alzata e è andata a prendere il soprabito .	<i>paratakse</i>
(i6) Era in salotto che leggeva il giornale .	<i>relativsætn.</i>
(i6') Leggeva/Stava leggendo il giornale in salotto.	<i>simplexverbum/</i>
/In salotto leggeva/stava leggendo il giornale.	<i>verbalperifrase</i>
(i6'') Leggeva il giornale.	<i>som i (6')</i>
/Stava leggendo il giornale.	

2 Se endvidere Jensen 1998.

Som det fremgår af de italienske eksempler, findes der som oftest (det gælder eksemplerne (2) - (6)) to eller flere varianter, hvoraf den ene er en parataktisk konstruktion (variant (b)) mens den anden er en ikke-parataktisk der kan være realiseret på forskellig måde: ved gerundio, ved infinitiv der fungerer som styrelse, eller ved såkaldt prædikativ relativsætning (= relativsætn) (i6)). Dertil kommer eksemplerne (i6') og (i6'') hvor den danske V og V-konstruktion gengives med ét verbal på italiensk enten i form af simplexverbalformen *leggere* (imperfetto af *leggere: læse*) eller af verbalperifrasen [*stare* + gerundio] hvor det er hjælpeverbet *stare* der optræder i imperfetto.

De italienske eksempler kan således opdeles i 3 hovedgrupper:

1. de eksempler der som de danske indeholder to finitte verbalformer. Det drejer sig om (i1) og variant (b) af eksemplerne (i2) - (i5). Der er dog den væsentlige forskel at der på italiensk ikke er tale om *conjunction reduction* (se definition i 2.1.2.) da de finitte verbalformer på italiensk udover at angive tempus, modus og diatese også angiver oplysninger om person og tal. Til de to danske varianter illustreret i henholdsvis (3) og (3a) svarer der således kun én gengivelsesmulighed på italiensk forudsat at kravet om sideordning skal opretholdes
  - (3) Peter skubbede bilen og fik den igang.
  - (3a) Peter skubbede bilen, og han fik den igang.
  - (i3) Peter ha spinto la macchina e l'ha fatta ripartire.
2. de eksempler der ligesom eksemplerne i den førstnævnte gruppe indeholder to prædikater, men hvoraf kun det ene foreligger i finit form. Det drejer sig om (a)-varianterne af (i2) - (i5) samt (i6)
3. de eksempler der kun indeholder ét prædikat som det er tilfældet i (i6') - (i6'').

De to førstnævnte grupper er eksempler på det der i Matthiessen & Thompson 1988 kaldes *clause combining*³, hvor *clause* kan siges at svare til proposition. Typisk vil den første gruppe blive henregnet til den

3 Fænomenet er bl.a. behandlet i Jensen, Korzen & Skytte 1995 og Jensen 1999a og 1999b.

form for *clause combining* der i psykolingvistisk eller kognitivt semantisk perspektiv kaldes *parataxis* hvor de to størrelser er ligeværdige og enten begge fungerer som kerne eller begge som satellit, hvilket som oftest vil være en såkaldt listefunktion. Den anden gruppe vil derimod typisk blive udlagt som det der i samme artikel kaldes for *hypotaxis*: en betegnelse der angiver at de to størrelser står i et kerne-periferiforhold til hinanden. Disse to størrelser kaldes hos Matthiessen & Thompson (op.cit.) for **nukleus** og **satellit**. Den tredje hovedgruppe kan derimod ikke henregnes til *clause combining* da gruppen er karakteriseret ved kun at indeholde én *clause*.

2. Mulige grammatiske forklaringer

Vender vi nu tilbage til de danske V og V-konstruktioner, der er kendetegnet ved at der til det andet finitte verbum ikke er knyttet noget eksplicit subjekt, er spørgsmålet om den flertydighed den enkelte konstruktion i de fleste tilfælde har – jf. bl.a. de italienske ækvivalenter i Oversigt 1, udelukkende beror på pragmatiske faktorer som fx Carston (1994) gør sig til talsmand for, eller om den også kan forklares grammatisk.

I det følgende vil der blive argumenteret for at flertydigheden også kan forklares grammatisk, og indledningsvis vil vi præsentere tidligere udlægninger af hvordan konstruktionen er blevet eller kunne være blevet forklaret.

2.1. Tidligere forklaringer

V og V-konstruktionen er en konstruktion der såvidt jeg kan skønne, genfindes på engelsk (hvor *og* selvfølgelig er erstattet af *and*) selv om manifestationsreglerne ikke er identiske.

I den lingvistiske litteratur vedrørende dansk og bl.a. engelsk ses det "manglende subjekt" i anden del af konstruktionen forklaret som: ellipse, såkaldt *conjunction reduction*, *cosubordination* eller parahypotakse, eller *desententialization*.

2.1.1. Ellipse

I Hansen & Heltoft (op.cit.) forklares eksemplerne (1), (4) og (5) som

elliptiske konstruktioner med variende grad af sammenknytning af informationer. Den stærkeste grad af sammenknytning mener forfatterne findes i (5), men såvel (4) som (5) siges at kunne tolkes på to måder hvoraf den ene betydningsmæssigt afviger fra den tilsvarende fuldkonstruktion.

For at kunne afgøre om der er tale om ellipse i (nogle manifestationer af) den her behandlede konstruktion, er det af afgørende betydning at definere hvad der menes med ellipse da definitionerne er mange. I lighed med de lingvister der mener at ellipse er et fænomen der vedrører sprogbrugen (jf. fx Korzen 1998), vil jeg her definere en elliptisk konstruktion som 'en konstruktion hvor noget er udeladt fordi det i den ko- og kontekst det optræder i, opfattes som redundant og derfor overflødig, men som uden betydningsændring kan indsættes. Den elliptiske konstruktion og den tilsvarende fuldkonstruktion er semantisk set synonyme.' Dette illustreres i (7) - (7a) og (8) - (8a):

- (7) Peter kom hjem kl. 18.00 og satte sig og så TV-avis kl. 18.30.
 (7a) Peter kom hjem kl. 18.00, og han satte sig og så TV-avis kl. 18.30.
- (8) (Om torsdagen er der på skift en der giver øl til hele holdet.) I morgen er det Benjamin der giver.
 (8a) (Om torsdagen er der på skift en der giver øl til hele holdet.) I morgen er det Benjamin der giver øl til hele holdet.

Jeg er derfor uenig med Hansen & Heltoft i at (1) - (6) altid kan udlægges som elliptiske, men som det vil fremgå af afsnit 3., er det i visse tilfælde muligt at forklare V og V-konstruktionen på denne måde.

2.1.2. 'Conjunction reduction'

Med *conjunction reduction* forstås en konstruktion hvor et pronominalt subjekt der ikke står i første del af en sideordnet konstruktion, er reduceret bort. Der er iflg. Grassi 1996 kun tale om *conjunction reduction* når konjunktionen er rent sideordnende (i Grassi tales der om 'costruzione coordinata copulativa' (op.cit.: 151)). *Conjunction reduction* er ikke synonym med ellipse da det manglende subjekt langt fra altid lader sig indsætte uden betydningsændring til følge (op.cit: 153ff).

Som vi skal se i det følgende afsnit 3., kan V og V-konstruktionen i visse tilfælde forklares som eksempel på *conjunction reduction*.

2.1.3. 'Cosubordination'

Eksemplerne på *conjunction reduction* henregnes til det der i Folin & Van Valin 1984 efter Olson 1981 kaldes *cosubordination*.

Cosubordination er kendetegnet ved følgende to træk: [- *embedding*] og [+ *dependent*] og står i modsætning dels til *coordination* der er kendetegnet ved to negative træk: [- *embedding*] og [- *dependent*] dels til *subordination* hvis kendetegn er to positive træk: [+ *embedding*] og [+ *dependent*] (se Foley & Van Valin op.cit: 242).

Det klassiske eksempel på *cosubordination* er de såkaldte *serializations* (dansk: serieverbsumkonstruktioner) der findes på forskellige eksotiske sprog som fx Barai og som er kendetegnet ved at to finitte verbalformer asyndetisk følger efter hinanden som illustreret i (9) - (10) der er hentet fra Foley & Van Valin (p. 241, eks. (6.6.)a-b); men også et eksempel som det engelske i (11) udlægges i Foley & Van Valin (op.cit: 259) som eksempel på *cosubordination*

- (9) Fu fi fase isoe.
3sg sit letter write
= He sat (down) and wrote a letter.
- (10) Fu fase fi isoe.
3sg letter sit write
= He sat writing a letter.
- (11) Fred has already left Santa Fe and should arrive in New Orleans tomorrow. (= (6.39)b.)

I det følgende vil vi i stedet for *cosubordination* tale om **parahypotakse**⁴, som dog defineres på samme måde.

4 I forbindelse med sammenligning med italiensk er det værd at bemærke at gerundio i Solarino 1992 omtales som en parahypotaktisk konstruktion. Det kunne tyde på, som omtalt andetsteds (se Jensen 1999a og 1999b), at den danske V og V-konstruktion på flere måder kan sammenlignes med konstruktioner der på italiensk indeholder gerundio. Sådanne benyttes da også ofte som gengivelse af den danske konstruktion, som det bla. fremgår af Oversigt 1.

2.1.4. *Desententialization*

De netop omtalte fænomener *cosubordination* og *conjunction reduction* opfattes i Lehmann 1988 som eksempler på det der dér overordnet kaldes *desententialization*, hvormed menes sproglige strukturer der adskiller sig fra helsætninger (eng: *full-fledged sentences*) der er kendetegnet ved: selvstændig illokution, modus, tempus, aspekt samt egne aktanter og frie tilføjelser (op.cit: 193). Ledsætninger og non-finitte verbalkonstruktioner er iflg. Lehmann mindre *downgraded* end NP'er i forhold til helsætninger, men de har alle det til fælles at de ikke har bevaret alle de træk der er karakteristiske for helsætninger. Der opregnes en hel liste af træk der medfører *desententialization*, hvoraf de vigtigste i den aktuelle sammenhæng er: manglende subjekt (forfatteren taler om 'dispensability of subject') og manglende selvstændig tempus- og modusbrug ('constraints on/loss of modal elements and mood and of tense and aspect') (se op.cit: 200).

2.2. *Nærværende forklaring*

Da der ikke i nogen af de danske V og V-konstruktioner eksplicit er udtrykt subjekt til det prædikat der følger efter konjunktionen *og*, kunne de således ud fra en overfladisk betragtning muligvis alle udlægges som eksempler på *conjunction reduction* og/eller parahypotakse; men som jeg vil argumentere for i det følgende, mener jeg ikke konstruktionen er så entydig. Jeg vil derimod argumentere for at opfatte V og V-konstruktioner på det synkrone plan som manifestation af en af to mulige morfosyntaktiske strukturer:

1. [+ *conjunction reduction*]
2. [- *conjunction reduction*]

hvor begge strukturer kan opdeles yderligere, som det vil fremgå af det følgende. Kun i 1. mener jeg der kan være tale om parahypotakse.

På det psykolingvistiske plan kan V og V-konstruktioner desuden overordnet opfattes som manifestation af to strukturer:

1. [+ *clause combining*]
2. [- *clause combining*].

3. Gennemgang af de danske eksempler

I en *V og V*-konstruktion kan der generelt foretages én eller flere substitutioner der hver på deres måde tydeliggør hvilken grammatisk konstruktion der sandsynligvis er tale om. I det følgende vil jeg – delvis inspireret af Hansen & Heltoft (op.cit.) – præsentere tre forskellige former for substitution:

- indføjeelse af pronominalt subjekt til prædikat 2
- substitution af *og* med *samt*
- substitution af *V og V*-konstruktion med simplexverbum.

I en del tilfælde vil én eller flere af disse substitutioner være mulige uden at udtrykket ændrer betydning, mens det i andre tilfælde ikke vil være det. Den følgende gennemgang bygger på denne opdeling.

3.1. Substitution er mulig uden betydningsændring

Som sagt vil vi nedenfor se på tre substitutionsmuligheder, der såvel grammatisk (eller morfosyntaktisk) som psykologvistisk (eller kognitivt semantisk) falder inden for snart den ene hovedkategori snart den anden.

3.1.1. Indsættelse af pronominalt subjekt i sætning 2

Som nævnt kan *V og V*-konstruktionen opfattes som en elliptisk konstruktion i de tilfælde hvor det “manglende” subjekt kan indløjes ved det andet prædikat uden at betydningen ændres. Dette er teoretisk muligt i flere tilfælde som det fremgår af variant 1 af de oprindelige eksempler:⁵

- (1)1 Han går med aviser, og **han** passer kiosken.
- (2)1 “Velkommen!” sagde Maria, og **hun** smilede over hele femøren.
- (3)1 Poul skubbede bilen, og **han** fik den igang.
- (4)1 Han fulgte mit eksempel, og **han** begyndte at dyrke motion.
- (5)1 Hun rejste sig, og **hun** tog sin frakke.
- (6)1 Han sad inde i stuen, og **han** læste avis.
- (6’)1 *Han sad, og **han** læste avis inde i stuen.
- (6’’)1 *Han sad, og **han** læste avis.

5 I skriftsproget medfører det indføjeelse af komma mellem de to sætninger.

Med denne omskrivning signalerer afsender at de to situationer som ytringen refererer til, skal opfattes som uafhængige af hinanden. Det kan illustreres ved at adverbialer som fx *tillige* og *desuden* kan indføjes i sætning 2:

(4) 1adv Han fulgte mit eksempel, og han begyndte **desuden** at dyrke motion.

(4) adv Han fulgte mit eksempel og begyndte **desuden** at dyrke motion.

(5) 1adv Hun rejste sig, og hun tog **tillige** sin frakke.

(5) adv Hun rejste sig og tog **tillige** sin frakke.

Psykolingvistisk er der her tale om *parataxis* (se 1.2.), og det faktum at variant 1 betydningsmæssigt kan svare til V og V-konstruktion, taler umiddelbart for at opfatte sidstnævnte i denne udlægning som en elliptisk konstruktion der består af: sætning + *og* + elliptisk sætning.

3.1.2. Substitution af *og* med *samt*

I visse tilfælde kan *og* erstattes med *samt* som det fremgår af variant 2 af eksemplerne (1) - (6"):

(1) 2 Han går med aviser **samt** passer kiosken.

(2) 2 "Velkommen!" sagde Maria **samt** smilede over hele femøren.

(3) 2 Poul skubbede bilen **samt** fik den igang.

(4) 2 Han fulgte mit eksempel **samt** begyndte at dyrke motion.

(5) 2 Hun rejste sig **samt** tog sin frakke.

(6) 2 Han sad inde i stuen **samt** læste avis.

(6') 2 *Han sad **samt** læste avis inde i stuen.

(6") 2 *Han sad **samt** læste avis.

I modsætning til *og* der kan sidestille to sproglige størrelser på samtlige sproglige niveauer, kan *samt* ikke bruges til at sidestille sætninger, hvilket fremgår af (12):

(12) *Han går med aviser **samt** han passer kiosken.

Det betyder at der i denne variant må være tale om sidestilling af to VP'er ikke af to sætninger. Her er der med andre ord tale om ren og skær paratakse på linje med det man finder ved sideordning af andre størrelser end VP'er som fx illustreret i (13):

(13) Det danske flag er rødt og hvidt.

der kan omskrives til henholdsvis (13a) - (13b):

(13a) Det danske flag er tofarvet: rødt og hvidt.

(13b) Der er to farver i det danske flag: rød og hvid.

men næppe i naturlig sprogbrug til (13c):

(13c) ?*Det danske flag er rødt, og det danske flag er hvidt.

At der er tale om sidestilling af to prædikater og ikke af to sætninger ses tillige i svaret i (14) - (15):

(14) – Hvad laver Steen?

– Han læser jura **og/samt** arbejder på en tank tre aftener om ugen.

(15) Hvad er du i gang med?

– Jeg bager brød **og/samt** steger frikadeller.

og/samt skal læses på den måde at *og* kan erstattes med *samt* uden i det mindste væsentlige betydningsændringer.⁶

I denne type V og V-konstruktion mener jeg ikke det er berettiget at tale hverken om ellipse eller om parahypotakse og altså heller ikke om *conjunction reduction*. Selv om såvel verbet *bage* eller eventuelt *bage brød* som verbet *steg* i deres leksikalske struktur selvfølgelig forudsætter en entitet der refererer til den person der udfører handlingen, opfatter

6 Der tænkes her på at *samt* – som angivet i *Ordbog over det Danske Sprog* vol. 18 (1939) – i visse tilfælde kan betyde *og desuden*, hvorved der signaleres større afstand mentalt set mellem de to situationer de to prædikationer refererer til.

jeg i lighed med Korzen (1998: 131) sætningen som manifestation af én helsætning hvis prædikatsdel er udfyldt af et paratagme.

Psykolingvistisk er det måske mere uklart om der er tale om *clause combining* eller ej, et aspekt pladsen her ikke tillader mig at uddybe. Indtil videre vil jeg dog mene at der generelt er tale om [+*clause combining*] og at der tilsyneladende kan være tale om snart *parataxis* snart *hypotaxis*.

3.1.3. Substitution af V og V-konstruktion med simplexverbum

I visse tilfælde kan V og V-konstruktionen erstattes af simplexverbum. Det er tilfældet hvor det første verbum i V og V-konstruktionen er et tilstands- eller bevægelsesverbum som fx *stå*, *sidde*, *ligge* eller *gå/komme* (+ retningsadverbium som fx *ind*, *hen*, *ud*). Det er (6") og (16) eksempler på:

(16) Han kom (hen) og betalte i går.

(16a) Han betalte i går.

Det første verbum kan desuden være et hortativt verbum af typen *tage*, *se*, *være rar* og lignende:

(17) Du må nok se/tage og skrive en af dagene.

(17a) Du må nok skrive en af dagene.

(18) Vær rar og ring når du kommer frem.

(18a) Ring når du kommer frem.

I disse eksempler er der, som bl.a. Lehmann 1988 gør opmærksom på, sket en fuldstændig grammatikalisering i og med at der ikke længere er tale om to propositioner der sidestilles. V og V-konstruktionen fungerer her som ét verbal, og i modsætning til den konstruktion vi skal se nærmere på i 3.2. er det verbet i den første proposition der har mistet sin sætningsstatus (eng: *sentence*) og er blevet til en form for hjælpeverbum (fremover forkortet Aux). Denne form for konstruktion kaldes i Lehmann 1988: 201ff for grammatikalisering af fuldsætningsverbalet, således at det er verbalet i den oprindeligt parahypotaktiske reducerede sætning der bliver til kerneverbum i V og V-kon-

struktionen. Der er med andre ord på den synkrone plan tale om [- *clause combining*] og derfor også om [- *conjunction reduction*].

Denne form for konstruktion foreligger entydigt i (6'') hvor det situative verbum *sidde* optræder uden sit lokativobjekt. Dertil kommer at det led der følger efter den anden verbalform, i (6'') *avis*, kan flyttes frem forrest i sætningen som vist i (6'')3:

(6'')3 **Avis** sad han og læste.

Dette er ikke kun muligt i (6'') men også i de to andre varianter af (6) samt i (5), men ikke i de øvrige eksempeltyper, her kun illustreret ved (1) og (2):

(6')3 **Avis** sad han og læste inde i stuen.

(6)3 **Avis** sad han inde i stuen og læste.

(5)3 **Sin frakke** rejste hun sig og tog.

(1)3 ***Kiosken** går han med aviser og passer.

(2)3 ***Over hele femøren** sagde Maria "Velkommen!" og smilede.

Et andet karakteristisk træk som dog ikke er særegent for denne type (jf. 3.2.), er at der nødvendigvis er kongruens mellem de to verb(al)er hvad angår tempus/modus. I de tilfælde tales der i Hansen & Heltoft om **kongruenskonstruktioner**.⁷

Mens (6') og (6'') entydigt er eksempler på verbalperifrasekonstruktionen, er (6) det ikke. Sidstnævnte kan – som det fremgår af 3.1.1. – tillige være eksempel på [+ *conjunction reduction*], [+ *clause combining: parataxis*].

3.2. *Substitution er ikke mulig uden betydningsændring*

Er det derimod ikke muligt at foretage nogen af de nævnte substitutioner uden at sætningen ændrer betydning, er der tale om en konstruktion der psykologisk ikke kan udlægges som eksempel hverken på *parataxis* eller på [-*clause combining*]. Derimod må den tolkes som manifestation af den anden form for *clause combining* kaldet *hypo-*

7 I Grassi (op.cit: 155) tales der derimod om 'costruzioni pseudocoordinate'.

taxis svarende til a-eksemplerne i de italienske gengivelser af de danske eksempler.

Denne udlægning af de oprindelige uparafraserede eksempler kan vises ved forskellige former for parafrase, hvorved den ene proposition realiseres som andet end VP/reduceret helsætning, hvilket variant 4 af eksemplerne viser:

- (1)4 Han går med aviser **samtidig med at** han passer kiosken.
- (2)4 "Velkommen!" sagde Maria **mens/samtidig med at** hun smilede over hele femøren.
- (3)4 Poul skubbede bilen **hvorved** han fik den igang.
- (3')4 **Fordi** Poul skubbede bilen, fik han den igang.
- (4)4 Han fulgte mit eksempel, **dvs at** han begyndte at dyrke motion.
- (4')4 Han fulgte mit eksempel **som** gik ud på at han skulle begynde at dyrke motion.
- (5)4 Hun rejste sig **for at** tage sin frakke.
- (5')4 Hun rejste sig **mens/samtidig med at** hun tog sin frakke.
- (6)4 Han sad inde i stuen **mens/hvor** han læste avis.
- (6')4 ?*Han sad **mens** han læste avis inde i stuen.
- (6'')4 ?*Han sad **mens** han læste avis.

I denne gruppe kan man skelne mellem det der i Hansen & Heltoft (op.cit) kaldes kongruenskonstruktioner (se 3.1.3.) og ikke-kongruenskonstruktioner. (4a) er et typisk eksempel på en ikke-kongruenskonstruktion, mens (5a) og (6a) er eksempler på kongruenskonstruktioner:

- (4a) Han fulgte mit eksempel og dyrker (nu) motion hver dag.
- (5a) Hun rejste sig og tog sin frakke.
- (6a) Han sad inde i stuen og læste avis.

I denne type V og V-konstruktion er det ikke muligt at forklare konstruktionen som eksempel på ellipse efter den i 2.1.1. givne definition; derimod er det muligt at forklare den som eksempel såvel på *conjunction reduction*, som på parahypotakse og på *desententialization*.

4. Konklusion

Som det er fremgået af ovenstående, er der kun i et enkelt tilfælde tale om paratakse. Det er tilfældet hvor *og* kan substitueres med *samt* (se 3.1.1.) da der her er tale om sidestilling af to prædikater.

Det er ligeledes fremgået at det i hvert fald i to tilfælde ikke er muligt at tale om *conjunction reduction*. Det drejer sig på den ene side om de tilfælde hvor de to verber tilsammen udgør verballedet, hvilket (6ⁿ) er et eksempel på *og* på den anden om de tilfælde hvor *og* kan substitueres med *samt*: her er der som sagt tale om sidestilling af prædikater eller VP'er i én helsætning.

Spørgsmålet er om de resterende to V og V-konstruktionstyper kan forklares som manifestationer af *conjunction reduction*. Det mener jeg de kan, og det samme må ud fra rent formelle kriterier gælde spørgsmålet om parahypotakse; men jeg mener samtidig at det er vigtigt at skelne mellem elliptiske og ikke-elliptiske konstruktioner i og med at konstruktionerne er væsensforskellige: i den elliptiske konstruktion er parahypotaksen betinget af sprogbrug, mens den i den ikke-elliptiske er betinget af sprogsystemet. Hvis man går ind på Lehmanns tankegang om at der fx er forskellige grader af *desententialization* i et hierarkisk kontinuum hvor helsætning (eller *sentence*) udgør det ene yderpunkt og nominalsyntagme det andet (se Lehmann 1988: 193ff), ligger den elliptiske konstruktion i et tilsvarende hierarkisk kontinuum tættere på paratakse end den ikke-elliptiske.

På basis af ovenstående mener jeg konkluderende at kunne sige at der er belæg for at en V og V-konstruktion teoretisk kan være en realisation af flere forskellige grammatiske strukturer som der fremgår af Oversigt 2. Hvilken der i det enkelte konkrete tilfælde er tale om, vil i mange tilfælde afhænge af pragmatiske faktorer.

OVERSIGT 2

V og V-konstruktionens morfosyntaktiske og kognitivt semantiske potentiale

FORM	MORFOSYNTAKS	KOGNITIV SEMANTIK
V og V	+ conjunction reduction	
	parahypotakse [S og S _{reduc}] _{SPROGSYSTEM}	+ clause combining: hypotaxis
	para(hypo)takse [S og S _{reduc}] _{SPROGBRUG}	+ clause combining: parataxis
	- conjunction reduction	
	paratakse [VP og VP]	+ clause combining: +/-parat. ⁸
	verbalperifrase [Aux og Kerne]	- clause combining

Det betyder at det spørgsmål der blev stillet i underoverskriften om V og V-konstruktioner er en parahypotaktisk konstruktion, må besvares med et "Somme tider men ikke altid".

Inden for de parahypotaktiske konstruktioner vil jeg foretrække at skelne mellem **fakultativ** og **obligatorisk** parahypotakse, da jeg opfatter den fakultative parahypotakse der er kendetegnet ved at være betinget af sprogbrugen, som mere parataktisk end den obligatoriske parahypotakse. Dette forklarer parentesens omkring -hypo- i Oversigt 2.

De fire forskellige grammatiske strukturer V og V-konstruktioner overordnet set kan være manifestationer af, kan som det fremgår af Oversigt 3, placeres i et hierarkisk kontinuum hvis yderpunkter er henholdsvis paratakse / +clause combining og hypotakse / -clause combining. Af oversigten kan man desuden udlede at jo mere konstruktionen nærmer sig yderpunktet hypotakse / -clause combining, jo mere grammatikaliseret er den.

8 parat. = parataxis. Begrundelsen for den her givne karakteristik findes i 3.1.2.

OVERSIGT 3

V og V-konstruktioners placering i det hierarkiske kontinuum: paratakse-hypotakse

↑	paratakse	VP og VP	+ clause combining: +/–parat. ⁹
↑	fakultativ parahypotakse	S og elliptisk S	+ clause combining: + parataxis
↓	obligatorisk parahypotakse	S og ikke-elliptisk S	+ clause combining: – parataxis
↓	hypotakse	Aux og Kerne	– clause combining

Ønsker man at opfatte samtlige manifestationer af V og V-konstruktioner som én grammatisk struktur, må strukturen forklares som eksempel på *desententialization*, men det indebærer for verbalperifrasetypens vedkommende at diakronien inddrages: synkront er der som allerede nævnt tale om én proposition (eng. *clause*).

Henvisninger

- Carston, R. (1994). *Conjunction and Pragmatic Effects*. In R. E. Asher (ed.). *Encyclopedia of Language & Linguistics, The*, vol II, 692-98. Oxford: Pergamon Press.
- Foley, W. A. & R. D. Van Valin, jr. (1984). *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge University Press.
- Grassi, R. (1998). Un fenomeno di tipologia sintattica: 'conjunction reduction'. *Linguistica e Filologia* 6, 151-201. Dipartimento di linguistica e letterature comparate. Università degli studi di Bergamo.
- Hansen, E. & L. Heltoft (1995). *Fra sideordning og samordning af hovedsætninger til kongruenskonstruktioner*. Arbejdsrapport i forb.m. grammatikseminar på Sophienberg 30.-31. marts 1995.
- Jensen, B. L. (1998). Om paratakse på dansk. V og V-konstruktioner. In L. Lundquist (ed.). *Inferens*. LSP 1998,6, 17-29. Working papers in LSP. Handelshøjskolen i København.

⁹ parat. = parataxis. Begrundelsen for den her givne karakteristik findes i 3.1.2.

- Jensen, B. L. (1999a.) Karakteristik af perioden. (Il periodo). In G. Skytte, I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (red./a cura di) *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse. Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa*. København: Museum Tusulanum. 485-565.
- Jensen, B. L. (1999b). 'Clause combining' in danese ed in italiano. In G. Skytte & F. Sabatini (a cura di). *Linguistica testuale comparativa. Etudes romanes*. Copenaghen: Museum Tusulanum. 305-322.
- Jensen, B. L., I. Korzen & G. Skytte (1995). Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv. In P. Durst-Andersen & J. Nørgård-Sørensen (eds.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Korzen, I. (1998). Ellipsen i tekstgrammatisk perspektiv. In P. Colliander & I. Korzen (eds.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5. Sophienbergsymposiet*. Odense: Odense Universitetsforlag. 129-158.
- Lehmann, C. (1988). Towards a typology of clause linkage. In J. Haiman & S. A. Thompson (eds.). *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 181-225.
- Matthiessen, C. & S. A. Thompson (1988). The structure of discourse and 'subordination'. In J. Haiman & S. A. Thompson (eds.) *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Olson, M. L. (1981). *Barai clause junctures: toward a functional theory of intercausal relations*. Australian National University dissertation.
- Skytte, G., I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (red./a cura di) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse. Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultati di una indagine comparativa*. København: Museum Tusulanum.
- Solarino, R. (1992). Fra iconicità e paraipotassi: il gerundio nell'italiano contemporaneo. In B. Moretti, D. Parisi & S. Bianconi (a cura di). *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo* 155-170. Roma: Bulzoni.

Passiv på italiensk

Mette Wigh Jensen

1. Indledning

På mange sprog har man to former for passiv: en perifrastisk passiv, som dannes ved hjælp af et hjælpeverbum + perf. part., og en såkaldt reflektiv passiv, som dannes af en aktiv verbalform og et reflektivt pronomen.

Det følgende skal handle om disse to konstruktionstyper på italiensk. For nemheds skyld har jeg overtaget betegnelserne perifrastisk passiv (PP) og reflektiv passiv (RP), som er de gængse i litteraturen. Jeg vil undlade at gå ind i diskussionen om, hvorvidt det er korrekt at kalde også reflektivformen for en passiv. Vægten vil i stedet blive lagt på, hvordan de to typer i praksis forholder sig til hinanden – om de kan bruges i flæng, eller om de har forskellige anvendelsesområder.

2. Definitioner

2.1. Den perifrastiske passiv

Den perifrastiske passiv dannes på italiensk normalt ved hjælp af *essere* eller *venire* samt perfektum participium. *Essere* + perf. part. kan forveksles med en tilstandsangivelse, mens *venire* entydigt angiver, at der er tale om en proces (*venire* bruges dog kun i de sammensatte tider):

(1a) La porta è aperta
'Døren bliver åbnet/er (evt. står) åben'

(1b) La porta viene aperta
'Døren bliver åbnet'

2.2. Den reflektive passiv

Konstruktionen med reflektivt pronomen – her kaldet RP – findes i flere varianter. Når der er tale om intransitive verber, vil konstruktio-

nen normalt ikke fornemmes som semantisk passiv, men snarere som aktiv med indefinit subjekt. Denne mulighed findes også, når verbet er transitivt, men da er det oftest svært at afgøre, om sætningen er at regne som semantisk aktiv eller passiv. Netop derfor har jeg ikke ønsket at skelne mellem de to varianter. Nogle eksempler:

- (2) Si balla
'Man danser/der danses'
- (3) Si compra il libro dal libraio
'Man køber bogen hos boghandleren'

En anden grund til, at jeg ikke har ønsket at opdele gruppen af disse *si*-konstruktioner, er, at netop når man ser hele spektret, får man en klarere fornemmelse for konstruktionens særlige anvendelsesområde i forhold til den perifrastiske passiv. RP-konstruktionerne strækker sig således over en glidende skala som illustreret i fig. 1:

<i>si dorme</i>	<i>si compra il libro</i>	<i>il libro si compra</i> ¹
aktiv betydning		passiv betydning

En fælles definition kunne lyde, at gruppen omfatter alle konstruktioner med *si*, som har en ikke-specificeret menneskelig agent. Rummer konstruktionen også en NP, er denne størrelse patient.

Bemærkelsesværdigt er det i øvrigt, at de to konstruktionstyper kan kombineres, som i:

- (4) Spesso si è traditi dai falsi amici (Zribi-Hertz 1982: 374)
'Ofte bliver man svigtet af falske venner'

I disse tilfælde er det ikke agenten, men **patienten**, som er uspecificeret og menneskelig.

1 Hermed ikke være sagt, at leddenes rækkefølge er nogen endegyldig indikator for, om der er tale om en apersonlig aktiv eller om en passiv konstruktion. Figuren skal blot illustrere, at når en NP **umarkeret** står før verbet, er vi generelt nærmere passiv (idet den kanoniske passiv, PP, netop normalt kendetegnes ved patientopkaldelse).

3. Syntaktiske begrænsninger

Man kan umiddelbart konstatere, at der findes situationer, hvor valget mellem de to konstruktioner ikke er frit, idet syntaktiske forhold forhindrer, at en af dem kan anvendes. Når der i litteraturen hidtil har været anført forskelle på PP og RP på italiensk, har der først og fremmest været fokuseret på disse situationer. Det drejer sig bl.a. om følgende tilfælde:

3.1. RP er udelukket

a) *Når agenten er [- human], er RP udelukket.*

Det er en af den refleksive passivs særlige karakteristika, at agenten her kun kan være af menneskelig art (som tilfældet også er ved det danske *man*). Cinque (1976: 29) nævner umuligheden af:

- (5) *In questa stagione si cambia pelle [om slanger]
'På denne årstid skifter man ham'

b) *EksPLICIT agensangivelse er ikke mulig ved RP.*

Ovennævnte begrænsning har en nær sammenhæng med en anden, nemlig den at eksPLICIT agensangivelse ved RP på moderne italiensk er om ikke umulig, så dog yderst sjælden og opleves som uacceptabel af mange italienere.²

- (6a) Il caffè è stato bevuto dal padre
'Kaffen er blevet drukket af faderen'

- (6b) *Il caffè si è bevuto dal padre

3.2. PP er udelukket

PP kan ikke fungere på lige fod med RP i følgende situationer:

a) *Ved intransitivt verbum.*

I visse tilfælde er det dog muligt at danne en (apersonlig) PP af et intransitivt verbum. Renzi (1988: 96) citerer således følgende eksempler:

2 De eksempler, der forekommer, har næsten alle den brede agensangivelse *da tutti* ('af alle') e.l., f.eks. *Questo giornale si legge da tutti* 'Denne avis læses af alle'.

- (7) Gli era stato detto del pericolo
'Til ham var blevet sagt om faren' (= Man havde oplyst ham om faren)
- (8) Fu proceduto al sequestro
'Der blev gået i gang med beslaglæggelsen' (= Man gik i gang med...)

b) *Ved idiomaticke udtryk og uegentlige objekter:*

- (9a) I tempi musicali erano due: il fox-trot e lo slow. Con il primo si faceva casino, con il secondo si ballava la mattonella (De Crescenzo, *Vita* 37)
'Der fandtes to musikalske tempi: foxtrot og slow. Til den første lavede man ballade, til den anden dansede man *mattonella*'
- (9b) *Casino era fatto

c) *Ved refleksiivt verbum.*

Refleksive sætninger kan som bekendt ikke passiveres, og det gælder også, når subjektet er apersonligt.

- (10) Qui ci si lava all'acqua fredda
'Her vasker man sig i koldt vand'

har ikke nogen PP-modpart.

d) *Ved stare + gerundio (dvs. om igangværende begivenhed).*
Også her kan man have *si*-konstruktion, men ikke PP.

e) *Ved avere.*

- (11a) Soprattutto se si hanno i piedi massacrati come i miei (L. Macchiavelli, cit. fra Brunet 1994: 33)
'Især hvis man har så ødelagte fødder som mine'
- (11b) *Soprattutto se i piedi massacrati come i miei sono avuti

Med alle disse konstruktioner befinder vi os i den apersonlige ende af RP-konstruktionerne. Hermed mener jeg, at vægten snarere er lagt på, at den handlende er generisk/indefinit, end på patienten (hvis der overhovedet er nogen). Den umarkerede ordstilling er: *si V NP*.

3.3. *Modal værdi med og uden modalverber*

Når der er tale om RP med modal værdi, er erstatning med PP også problematisk, idet den modale værdi ikke overføres hertil:

(12a) *Questa stoffa si lava in lavatrice*
 ‘Dette stof kan vaskes i vaskemaskine’

(12b) *Questa stoffa è lavata in lavatrice (ogni giorno)*
 ‘Dette stof bliver vasket i vaskemaskine (hver dag)’

(12b) er en fuldt acceptabel sætning, men den svarer ikke indholdsmæssigt til (12a), som angiver en potentiel handling (*può essere lavata*), mens (12b) angiver noget faktisk. Det samme er tilfældet ved normativ værdi:³

(13a) *Le mele si mangiano (non si buttano via)*
 ‘Æbler spiser man (dem smider man ikke væk)’

(13b) *Le mele sono/vengono mangiate*
 ‘Æblerne bliver spist’

Også her forsvinder den modale værdi i PP. Desuden bemærkes, at man går fra det generelle (æbler som “art”) i (13a) til (i hvert fald muligheden for) det specielle (nogle bestemte æbler) i (13b).

Hvis en RP-sætning indeholder et modalverb, forholder det sig en smule anderledes. Drejer det sig om *dovere* og *potere*, er det normalt muligt at omskrive til PP. Modalverbets form ændres ikke, men hovedverbet sættes i passiv infinitiv:

3 Her er det iøvrigt interessant at bemærke, at også den perifrastiske passiv råder over en modal form med normativ (“bør”) nuance, nemlig med hjælpeverbet *andare* i usammensatte, især imperfektive tider: *Questo libro va letto*.

(14a) Certo si può riaprire una tomba (Del Giudice, *Mania* 51)
 ‘Jovist kan man åbne en grav igen’

(14b) Certo una tomba può essere riaperta

(15a) Si devono proteggere i bambini
 ‘Man bør beskytte børn’

(15b) I bambini devono essere protetti

Med *volere* bliver sagen lidt mere kompliceret. Her kan NP ikke være subjekt, idet viljen ligger hos den generiske/indefinitte agent:

(16a) Si vuole comprare questa macchina
 ‘Man vil købe denne bil’

(16b) *Questa macchina vuole essere comprata

Heller ikke hvis man passiverer *volere*, får man et acceptabelt resultat:

(16c) *Questa macchina è voluta comprare

Volere er da også et af de verber, som normalt ikke kan indgå i en passivomskrivning. Men også med *potere* og *dovere* bliver den perifrastiske passiv ofte lidt tung. Problematisk er det desuden, at *potere* ikke kun kan angive generel mulighed, men også en konkret mulighed, der er nært knyttet til subjektet i den aktuelle situation:

(17) Si può, per esempio, leggere *Caro amore ti scrivo* (Amica 18, 1998: 72)
 ‘Man kan for eksempel læse *Caro amore ti scrivo*’

I en PP-omskrivning vil *potere* komme til at gå på bogens kvalitet, ikke på en mulighed, der er til stede for en generisk agent. Et lignende problem har vi ved verbet *sapere* i betydningen “kunne”, som jo decideret går på agenten og dennes evner (uanset kongruensen med *le lingue straniere* i det følgende eksempel). Omskrivning til PP er tvivlsom:

(18a) Se non si sanno le lingue straniere ..., la soluzione più ragionevole è la tesi su un argomento specificamente italiano (Eco, cit. fra Brunet 1994: 26)

‘Hvis man ikke kan fremmedsprog..., er den fornuftigste løsning (at skrive) speciale om et specifikt italiensk emne’

(18b) ?Se le lingue straniere non sono sapute...

4. Når begge konstruktioner er mulige – nogle tendenser

De to konstruktioner har altså hver deres særlige område, hvor de ikke fungerer som alternativer til hinanden. Det skyldes deres forskellige specialer: PPs centrale område er patientstopikalisering, mens RP's er angivelse af en ikke-specificeret menneskelig agent (Wehr 1995: 37-38). I mange tilfælde er der dog også patientstopikalisering i forbindelse med en RP og ikke-specificeret menneskelig agent i forbindelse med en PP; de angivne egenskaber vedrører blot konstruktionernes primære værdi.

Derfor har de også et stort fællesområde. Inden for dette fællesområde kan man så afdække en række tendenser i brugen af de to konstruktionstyper.

4.1. Eliminering af tvetydighed

For det første vil der være situationer, hvor den ene kunne forveksles med andre konstruktioner, og den anden vælges følgelig for at undgå tvetydighed. Fx kan den perifrastiske passiv ved visse verber forveksles med *essere* + tilstandsprædikat. Her kan en RP sikre den dynamiske læsning:

(19a) La porta è chiusa
‘Døren er/bliver lukket’

(19b) La porta si chiude
‘Døren bliver lukket’

Også RP kan imidlertid i visse situationer være tvetydig. For det første kan den forveksles med en medial konstruktion, dvs. hvor der angives en begivenhed, der sker af sig selv, uden menneskelig agent. Således

kan (19b) også betyde ‘døren går i (af sig selv)’ - ja, det er måske endda den mest nærliggende læsning af (19b). Ordstillingen *si chiude la porta* ville imidlertid mindske sandsynligheden for denne tolkning.

For det andet kan RP – hvis NP er [+anim] – forveksles med en reflexiv:

(20a) Mario è stato ucciso
‘Mario er blevet dræbt’

(20b) Mario si è ucciso
‘Mario har dræbt sig (= Mario har begået selvmord)’⁴

Ved foranstillet animeret NP vil sætningen normalt spontant blive tolket reflexivt. At opfatte (20b) som en RP er så godt som udelukket.

4.2. *Generel vs. specifik*

Et af RP’ens vigtigste karakteristika er, at den er **generel**, mens PP er mere **specifik**. RP har ofte en generisk agent og angiver normer, generelle udsagn m.m., mens PP normalt har en specifik (om end ikke altid nærmere præciseret) agent.

Sammenlign følgende eksempler, som er hentet fra Zribi-Hertz 1982: 353 (oversat fra fransk):

(21a) Il latte è /viene bevuto ogni mattina
‘Mælken bliver drukket hver morgen’

(21b) Il latte si beve ogni mattina

Zribi-Hertz’ pointe er, at medens agenten i (21a) kan være både en kat og et menneske, er katten udelukket i (21b). Herudover fornemmer jeg, at man i (21b) vil være tilbøjelig til umiddelbart at opfatte *il latte* som artsangivelse, medens der i (21a) er tænkt på en bestemt mælk, f.eks. det, der er hældt op i kattens skål (se også eksempel 13 ovenfor).

Heraf ses det, at RP har en tendens til at dreje tolkningen i retning

4 Denne sætning kan dog også være medial, dvs. angive spontan begivenhed uden menneskelig agent: *Si è ucciso in un incidente* ‘Han er blevet dræbt ved en ulykke’.

af noget generisk og almengyldigt, mens PP trækker i retning af det specifikke. Dette bekræftes også af, at PP fortrinsvis bruges ved NP med bestemt artikel, RP ved NP uden eller med ubestemt artikel

4.3. *Subjektivitet vs. objektivitet*

Vi har fastslået, at begge konstruktioner kan have en menneskelig agent, som ikke behøver at være eksplicit angivet. Men alligevel er der ofte en forskel på dette punkt. RP har som nævnt tit generisk værdi, og derfor **er den talende ofte indbefattet** i gruppen af (mulige) agenter. PP's agent vil normalt blive opfattet som **en 3. person**:

- (22) Non so perché non si riesca ad aiutare le persone che si amano di più, si pensa che c'è sempre tempo per farlo (Comencini, *Capotto* 148)
 'Jeg ved ikke, hvorfor det aldrig lykkes en at hjælpe de mennesker, man elsker mest; man tænker, at det kan der altid blive tid til.'

Le persone che sono più amate giver en helt anden mening - her er der nemlig tale om at være objektivt mest elsket af alle, mens der i *si*-sætningen tales ud fra den talendes subjektive synspunkt.

Nu kunne man hævde, at dette var noget helt specielt for de såkaldte *noi* *si*-sætninger, hvor *si* bruges med værdi af "vi" sammen med 1. pers. plur.-pronominer, og at disse bør udskilles og slet ikke betragtes som en del af de *si*-konstruktioner, vi her omtaler som RP. Det er imidlertid meget vanskeligt at udskille konstruktioner med 1. pers. plur.-værdi, idet denne kan være mere eller mindre eksplicit. Også i sætninger uden ydre grammatiske tegn som et *noi*, *nostro* osv. kan der være en *noi*-værdi, f.eks. i generelle udtalelser omhandlende mennesker i al almindelighed, hvor den talende naturligt nok indregner sig selv (som i eksempel (22) ovenfor).

Selv om RP typisk udtrykker normer og almengyldige udsagn, må den altså siges ofte at have mere subjektive nuancer end PP. Dette står i modsætning til den analyse af reflexiv over for perifrastisk passiv, som for nylig er fremsat for andre sprog af Durst-Andersen, Heltoft & Falster Jakobsen og Herslund, nemlig at RP skulle udtrykke en objektiv modalitet og PP en subjektiv. Det er altså et spørgsmål, om denne analyse kan bruges i en beskrivelse af italiensk.

Denne tvivl underbygges af yderligere to faktorer. For det første dækker den italienske *si*-konstruktion et bredere semantisk område end både dansk *s*-passiv og fransk *se*-passiv, nemlig ud over deres fælles område også det, der på dansk dækkes af *man*, på fransk af *on*.

For det andet regnes den danske *s*-passiv stilistisk normalt for mere literær og anvendes mindre i talesproget end *blive*-passiven, hvorimod den italienske RP er endog særdeles meget anvendt i talesproget, hvor den efter min overbevisning er hyppigere end PP.

4.4. *Procesorienteret vs. resultatorienteret*

Et andet vigtigt karakteristikum ved PP er, at denne konstruktion i almindelighed fokuserer på den ændring, der sker med patienten, og den tilstand, som er en følge heraf. Man kan sige, at PP er **resultatorienteret**, mens RP er **procesorienteret**. Dette ses for det første ved, at PP typisk bruges ved verber, der angiver, at noget skabes/bygges o.l. Efter at verbalhandlingen er udført, foreligger der et synligt resultat:

- (23) ... tutto intorno alla vecchia pista era stata costruita una struttura circolare a tre piani, un anfiteatro di tavoli e separé e spot e monitor (Benni, *Duemila* 70)

‘Hele vejen rundt om det gamle dansegulv var der blevet bygget en rund konstruktion med tre etager ...’

- (24) “Queste scarpe sono il modello più prestigioso della linea Tennis Diadora Björn Borg ed è stato creato grazie ai suggerimenti del campione svedese.” (Ferrucci, *Terra* 52)

‘Disse sko er den mest prestigøse model i Diadoras Bjørn Borg-serie, og den er blevet skabt efter de forslag, den svenske stjerne kom med’

Når de samme verber bruges i RP, er der i højere grad lagt vægt på selve processen og igen: det generelle. Det er de imperfektive tider med til at understrege:

- (25) Gli stessi campi [di tennis] privati, poi, si costruiscono oggi con materiali sintetici che non richiedono alcuna manutenzione ... (Ferrucci, *Terra* 13)

‘Selv private tennisbaner laves i dag med syntetiske materialer, som ikke kræver nogen vedligeholdelse’

(26) ... per tutta la guerra anche a Gattaiola il pane si faceva in casa
(Duranti, *Bambina* 130)

‘...under hele krigen bagte man også i Gattaiola brød hjemme’

At PP er resultatorienteret betyder bl.a. også, at den normalt ikke kan bruges i situationer, hvor handlingen intet resultat har for patientens tilstand. Et eksempel:

(27a) Si prende l'aereo
‘Man tager flyveren’

er fuldt ud muligt, mens:

(27b) ?? L'aereo è preso

er yderst tvivlsomt og kun ville kunne forekomme, hvis der var tale om flykapring(!). I det tilfælde er flyet (patienten) nemlig netop hensat i en tilstand (kapret) gennem verbalhandlingen.

4.5. *Handlingen vs. patienten i fokus*

Hermed er vi fremme ved den fjerde og måske vigtigste grundlæggende forskel mellem PP og RP, nemlig at PP retter opmærksomheden mod patienten, RP mod selve handlingen. Det kan illustreres ved følgende eksempel:

(28a) Di solito, in occasioni del genere, si lascia una pianta, un disco, un libro. Un ricordo insomma (Ferrucci, *Terra* 36)
Normalt ved den slags lejligheder efterlader man en plante, en plade, en bog. Et minde, kort sagt’

Hvorfor bliver denne sætning så besynderlig i PP?

(28b) ??Di solito, in occasioni del genere, una pianta è lasciata

Fordi det ikke er planten, patienten, og dens efterfølgende tilstand, der er vigtig her, men selve handlingen. Med *una pianta è lasciata* ser vi så at

sige situationen fra plantens synspunkt – den er en efterladt plante.

Man kan tale om en graduering af passivitet/fokus på patienten i disse konstruktioner:

PP	RP, NP først	RP, <i>si</i> først	AKTIV
fokus på patienten	fokus på handlingen	fokus på agenten	

Shibatani har gjort den interessante iagttagelse, at når man omskriver en aktiv sætning til passiv, flytter man ikke alene perspektivet fra agenten til patienten, men også fra begivenhedens begyndelse til dens slutning (1985: 841). Det stemmer godt overens med vore iagttagelser, hvor PP netop fokuserer på den resulterende tilstand, patienten hen-sættes i. RP retter derimod fokus mod selve handlingen, mens den er igangværende; så at sige mod “midten” af handlingen, mens aktiv retter opmærksomheden mod dens begyndelse (idet den fokuserer på handlingens udgangspunkt, agenten).

4.6. Verbalhandlingen sat i relief

At RP skulle rette opmærksomheden mod selve handlingen er dog en påstand, som der bør knyttes nogle kommentarer til. Det er Manoliu-Maneas tese i en artikel om den tilsvarende problemstilling på rumænsk (men som formodes at gælde også for de øvrige romanske sprog). Hun skriver:

Le passif proprement dit ... met en vedette, parle de la relation entre le participant non-dynamique (*the undergoer*) et l'activité, met au centre de la phrase la relation entre activité et résultat; l'actif parle de la relation entre le participant le plus dynamique et l'activité, de l'activité dans sa relation causale, tandis que le réfléchi met au centre l'activité elle-même, en laissant sur un plan secondaire les relations avec les participants (1988: 200).

Denne korte og præcise oversigt har fungeret som grundlag for mange af mine iagttagelser i dette oplæg.

Imidlertid mener jeg, det fremgår af ovenstående eksempler, at der i en *si*-konstruktion med *si* først i sætningen ikke alene fokuseres på

handlingen, men også i en vis forstand på agenten, omend der er tale om en indefinit størrelse. Netop derfor har jeg også placeret disse konstruktioner **mellem** “fokus på handling” og “fokus på agent”. Der kan naturligvis ikke fokuseres på en apersonlig agent på samme måde som på en personlig, men jeg mener alligevel, at agenten i *si*-konstruktionerne, som er blevet kaldt en “*agent fantôme*”, er ganske nærværende i sprogbrugerens bevidsthed.

Påstanden om, at RP fokuserer på handlingen, sættes også i perspektiv af Moortgat, der i lighed med Manoliu-Manea har studeret de to passiver på rumænsk. Han fremsætter en påstand, som umiddelbart synes at stå i modsætning til Manoliu-Maneas (og min egen) opfattelse, idet han med henvisning til et konkret eksempel siger, at “le PR [=RP] laisse entrevoir le résultat de cet événement global et l’acte concret même est relégué au second plan” (1991: 37). Nu er det altså tilsyneladende RP, der fremstilles som resultatorienteret, og PP, der skulle lægge vægt på selve handlingen? Ved nærmere studium viser det sig imidlertid, at det nok blot er Moortgats ordvalg, der forvirrer. Hans ærinde er nemlig at påpege verbalets større vægt i PP. Han siger f.eks.:

Le PR, en soudant le V et le S en un bloc unique, ferait perdre à l’action verbale seule son emphase. Le PP, étant donné l’indépendance plus grande des composantes S et V, laisserait au verbe **une plus grande force expressive** (1991: 35, min fremhævelse).

Moortgat har samlet en række eksempler med verbet *a aduce* (bringe, bære ind) i hhv. PP og RP. Ved PP-eksemplerne lægges der tilsyneladende mere vægt på selve det, at noget bringes – det bæres ind på højtidelig vis – mens handlingen ved RP-eksemplerne blot nævnes for at angive, at derefter har en person den pågældende ting. Hans eksempel materiale virker overbevisende, blot synes jeg ikke, at begrebsparret handling><resultat er nogen hensigtsmæssig beskrivelse af den forskel, man fornemmer.

Mit foreløbige forslag er i stedet at tale om *forgrund-* og *baggrundsplan*. I situationer, hvor de to konstruktioner begge er mulige, lader de til at kunne anvendes i et fintnuanceret spil for at skabe variation i teksten

og fremhæve visse verbalhandlinger i en slags reliefmønster. Ved RP dvæles der ikke ved verbalhandlingen; den angives blot som led i fortællingens progression. PP trækker derimod en handling mere i forgrunden, understreger den. Dette giver god mening i sammenhæng med RP's evne til at angive det generelle (baggrund) og PP's til at angive det specielle (forgrund). Imidlertid kan også disse betegnelser (for- og baggrund) kritiseres, fordi de normalt anvendes til at beskrive (aspekt)forskellen mellem imperfetto og passato remoto.

Måske er denne forskel forklaringen på skiftene mellem RP og PP i følgende eksempel fra Durantis *La Bambina*:

- (29) Le operazioni ebbero inizio alla metà di novembre. Ogni pomeriggio la Fräulein Binder e le Bambine setacciavano la campagna alla ricerca di materiale natalizio: tutto ciò che si poteva dorare o argentare, come pigne, ghiande, coccole.

In dispensa, vennero trovate noci e noccioline, e tutta la casa fu rovistata alla ricerca di pezzi di cartone, carta stagnola, nastri. (...)

Poi si incominciò a dorare e argentare le noci e le pigne e così via: i frutti più grossi vennero fissati ad un filo individuale, i più piccoli riuniti in artistici grappoli. Furono ritagliate stelle nel cartone, confezionati fiocchi e coccarde multicolori. (...)

Le mele furono lucidate con un panno di lana fino a farle splendere come rubini, e finalmente si passò ad appendere sui rami tutte le decorazioni che così operosamente erano state confezionate (Duranti, *Bambina* 144-46)

'Aktiviteterne begyndte midt i november. Hver eftermiddag undersøgte Fräulein Binder og pigerne området på jagt efter materialer til julepynt: alt, hvad der kunne forgyldes eller forsølves som f.eks. kogler, agern og bær. I spisekammeret blev der fundet valnødder og hasselnødder, og hele huset blev gennemrodet i søgen efter karton, metalpapir og bånd. (...) Så begyndte man at forgyldte og forsølve nødderne og koglerne og så videre. De største frugter blev bundet på hver sin snor, de mindre samlet i kunstfærdige klaser. Der blev klippet stjerner ud i karton og lavet mangefarvede sløjfer og kokarder. (...) Æblerne blev pudset med et fint uldklæde, så de strålede som rubiner, og til sidst gav man sig til at hænge al den pynt, som man så møjsommeligt havde fremstillet, op på grenene'

“*Tutto ciò che si poteva dorare o argentare*” er en typisk brug af RP om noget generelt muligt. Så kommer det konkrete med vægt på verbalhandlingen i sin udførelse, næsten som noget rituelt – i hvert fald som en spændende aktivitet, som pigerne i fortællingen gør meget ud af:

“*vennero trovate noci e noccioline, e tutta la casa fu rovistata...*” “*Poi si incominciò a dorare...*” markerer begyndelsen på (den endnu uafsluttede) næste fase, dvs. fortællingen føres videre.⁵ De enkelte elementer, som uddyber dette, står igen i PP: “*i frutti più grossi vennero fissati...*” i en mere malende beskrivelse. Der følger flere – hver for sig understregede – aktiviteter, inden fortællingen videreføres med en ny fase: *Si passò ad appendere sui rami tutte le decorazioni*”. Til sidst “*che così operosamente erano state confezionate*” – den typiske PP, hvor noget er blevet fremstillet og foreligger som resultat.

Et andet eksempel, der kunne tyde på, at Moortgat har ret, stammer fra Bennis *Bar sport duemila*, hvor en VIP-bar beskrives på følgende måde:

(30) Il caffè non è mai caffè. Si chiama “crème”, “crème estivo”, “parigino”, “americano”, “imbiondito”, “francese”. Viene servito con un minuscolo calice di acqua al seltz e dodici qualità di dolcificanti ... (Benni, *Duemila* 23)

‘Kaffen er aldrig kaffe ... Den bliver serveret med et lillebitte glas mineralvand og tolv forskellige slags sødestoffer ...’

Selv om der er tale om noget generelt, bruges der her PP, og der er netop tale om et eksempel, der ligger tæt på Moortgats, nemlig hvor noget bringes ind af en tjener med stor højtidelighed – en handling af næsten ceremoniel karakter.

Teorien om, at der også på italiensk findes en sådan synsvinkelforskel i forhold til den beskrevne begivenhed, som Moortgat taler om, virker således i mine øjne som en troværdig påstand, der bør undersøges yderligere gennem eksempelmateriale.

⁵ Valget af en *si*-konstruktion her er formentlig også påvirket af, at der er tale om et intransitivt brugt verbum.

Opsummerende må man således sige, at påstanden om, at RP lægger vægt på selve verbalhandlingen, og PP på patienten, kun er en halv sandhed. Det er til dels korrekt i forhold til aksens *agent-handling-patient*, men på tværs heraf går en anden akse, hvor der skelnes mellem forgrunds- og baggrundshandlinger.

5. Konklusion

Efter denne analyse må vi konkludere, at RP og PP i hvert fald ikke er parallelle konstruktioner, som altid begge kan bruges i samme tilfælde. Ej heller er de komplementære.

I stedet må man sige, at de er som to mængder, der hver især har et specialområde, men også et stort fællesområde, hvor sprogbrugeren har et reelt valg. Der findes så forskellige tendenser, som trækker valget i den ene eller den anden retning i den konkrete situation, først og fremmest om opmærksomheden rettes mod patienten og dennes efterfølgende tilstand eller mod selve handlingen og den uspecificerede agent. I visse tilfælde er de to konstruktioner imidlertid så tæt på hinanden, at spillet mellem de to næsten er umærkeligt. Her kan man skabe variation i teksten ved at understrege visse verbalhandlinger gennem PP-konstruktionen, som tillægger dem større individuel vægt.

Henvisninger

- Brunet, J. (1994). *Un si ou deux (Grammaire critique de l'italien 12)*. Saint-Denis: Presses Universitaires de Vincennes.
- Cinque, G. (1976). Appropriateness Conditions for the Use of Passives and Impersonals in Italian. *Italian Linguistics* 1, 11-31.
- Costa, R. (1975). A Functional Solution for Illogical Reflexives in Italian. In *Papers from the Parasession on Functionalism*. Chicago Linguistic Society.
- Herslund, M. (1998). Les deux passifs du français. Oplæg ved *Colloque sur le passif*, KU, marts 1998. Under publikation.
- Heltoft, L. & L. Falster Jakobsen (1995). Danish Passives and Subject Positions as a Mood System – a Content Analysis. *ROLIG papir* 54. Roskilde Universitetscenter.
- Manoliu-Manea, M. (1988). Pragmatique et sémantique du passif ro-

- man. *Revue Romane* 23-2.
- Moortgat, W. (1991). Le passif plein et le passif réfléchi en roumain: un cas de synonymie syntaxique? *Revue Romane* 26-1.
- Renzi, L. (1988). *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. 1*. Bologna: il Mulino.
- Shibatani, M. (1985). Passives and Related Constructions: A Prototype Analysis. *Language* 61, 821-848.
- Siewierska, A. (1984). *The Passive: A Comparative Linguistic Analysis*. London, Sydney, Dover, New Hampshire: Croom Helm.
- Zribi-Hertz, A. (1982). La construction "se-moyen" du français et son statut dans le triangle: moyen – passif – réfléchi. *Linguisticae Investigationes* VI, 345-401.
- Wehr, B. (1995). *SE-Diathese im Italienischen*. Tübingen: Gunter Narr.

Teksteksempler fra:

- Amica* 18, 1. maj 1998.
- Benni, S. (1997) *Bar Sport Duemila*. Milano: Feltrinelli.
- Comencini, C. (1997) *Il capotto del turco*. Milano: Feltrinelli.
- De Crescenzo, L. (1991) *Vita*. Milano: Mondadori.
- Del Giudice, D. (1997) *Mania*. Torino: Einaudi.
- Duranti, F. (1985) *La Bambina*. Milano: Rizzoli.
- Ferrucci, R. (1985) *Terra rossa*. Transeuropea.

Principper for opstillingen af modus i kompletivsætninger på fransk¹

Hanne Korzen

Le problème du subjonctif a été si fréquemment abordé dans son ensemble qu'il y a de la naïveté à le reprendre (Robert Martin Pour une logique du sens 116)

1. Indledning

Jeg vil her opridse hovedprincipperne for den opstilling af modus i kompletivsætninger, vi har valgt i Herslund m. fl. under udarbejdelse. Kort fortalt vender vi i vores arbejde den traditionelle opstilling helt på hovedet. Den traditionelle beskrivelse synes at kunne skematiseres på følgende måde:

- (1) Brug den ekstensive form, indikativ, med mindre særlige forhold gør sig gældende.

Disse forhold søger man så at præcisere, idet man lægger stor vægt på at beskrive “konjunktiverberne” (eller rettere sagt “konjunktivprædikaterne”).

Vores beskrivelse kan skematiseres på følgende måde:

- (2) Brug “underordningsformen”, konjunktiv, med mindre særlige forhold gør sig gældende.

---

¹ Nærværende arbejde er led i SHF-projektet (Herslund med flere under udarbejdelse). Her vil der være at finde i kapitlerne VII (om verbalsyntaks) og VIII (om ledsætninger)

Disse forhold søger vi så at præcisere, idet vi lægger størst vægt på at beskrive “indikativprædikaterne”.²

Vores hovedtese er, at indikativ optræder, når særlige former for styrende prædikater (evt. særlige syntaktiske konstruktioner) trækker den indlejrede sætning, som egentlig ikke var “prædisponeret” til at blive asserteret selvstændigt, frem til “assertionsplanet” (man kunne også kalde det “forgrundsplanet”). Man kan naturligvis diskutere om kompletivsætningen så bliver til en “rigtig” assertion i sådanne tilfælde. Det mener Hooper (1975: 95), der slet og ret taler om “assertion”. Borillo (1982: 33) er mere forsigtig, idet hun taler om “quasi-assertion”. Hvis man som I. Korzen (under udarbejdelse) definerer “asserteret information” som “information som modtager først formodes at kende som resultat af ytringen”, er der dog ikke noget i vejen for at betragte kompletivsætningen som asserteret i de tilfælde, vi beskæftiger os med her.

Jeg vil i det følgende først meget kort skitsere den traditionelle beskrivelse (jf. 2.) og dernæst opridse vores egen. Her vil jeg starte med grundlaget, idet jeg vil diskutere 1° hvad der karakteriserer en kompletivsætning (jf. 3.1.), og 2° hvad der karakteriserer konjunktiv på fransk (jf. 3.2.). Dernæst vil jeg se på de forskellige “forgrunds- og baggrunds-skabende” faktorer, dvs. faktorer, der enten skubber den indlejrede sætning frem til assertionsplanet eller tværtimod fastholder den i dens underordnede status. I 4.1. vil de “assertive og ikke-assertive prædikater” blive præsenteret og i 4.2. de “assertiverende” og “anti-assertiverende” kontekster.

2. Den traditionelle beskrivelse

Den traditionelle beskrivelse kan siges at gøre brug af to hovedregler, som vi her vil betegne som: “A” og “B”:

A. I foranstillede kompletivsætninger bruges altid konjunktiv:

---

² En sådan opstillingsmåde er os bekendt aldrig blevet foreslået for fransk før. Men det samme princip ligger til grund for Schmitt Jensens redegørelse for konjunktiv på italiensk (Schmitt Jensen 1970 og Bach og Schmitt Jensen 1990). Vores fremstilling afviger dog fra Schmitt Jensens bl.a. ved en meget detaljeret gennemgang af indikativverberne.

(3) Qu'il **revienne**, j'en suis persuadée

B. I efterstillede **kompletivsætninger** bruges **indikativ undtagen**:
Efter styrende udtryk for **vilje**:

(4) Je veux/il faut/il importe/l'essentiel est qu'elle **revienne**

Efter styrende udtryk for **sindsstemning**:

(5) Je regrette/c'est triste qu'il **revienne**

Efter styrende udtryk for **tvivl/usikkerhed** (herunder såvel leksikalske størrelser indeholdende et negativt element som konstruktioner, der er negerede, spørgende eller betingende):

(6) Je ne crois pas/je doute/c'est douteux qu'il **revienne**.

Beskrivelsen af disse "konjunktivstyrende" udtryk er ekspliciteret og raffineret i Nordahl 1969, der præsenterer en meget grundig analyse af de tre hovedkategorier, som han betegner som "le système volitif", "le système subjectif" og "le système dubitatif". Og i strukturalistisk regi har man forsøgt sig med en *hierarkisk* opstilling af alle de "konjunktivfremkaldende" faktorer (sætningstype, ledstilling, ledfunktion, styrende udtrykssemantik, syntaks og morforlogi; jf. fx Boysen 1971 og Togeby 1972).

3. Grundlaget

3.1. *Kompletivsætningen*

Kompletivsætningen er prototypen på den *eksplicative* ledsætning, dvs. en ledsætning, der nærmere "udfolder" – ekspliciterer – et element, der indgår i oversætningen (jf. Diderichsen 1966: 204 og Hansen 1998: 13³). Den indledes på fransk af konjunktionen *que*, der tjener til at om-

---

3 Det er Diderichsen der oprindeligt har foreslået inddelingen af ledsætningerne i "eksplicative", "implikative" og "neutrale". Men Hansen har præciseret og forfinet Diderichsens analyse og samtidig vist, hvordan denne funktionelle inddeling kan kombineres med den traditionelle. I Herslund m.fl. under udarbejdelse bygger vi på Hansens arbejde, idet vi dog har omdøbt den sidstnævnte kategori, sådan at vi taler om "eksplicative", "implikative" og "operatorsætninger".

danne en sætning til en nominal størrelse, hvor *que* fungerer som en slags determinativ (jf. Muller 1996: 16), og den udfylder i det typiske tilfælde en af det overordnede verbals valensrelationer. Oversætningen er semantisk inkomplet uden tilføjelsen af sin kompletivsætning, som på sin side også er "uselvstændig", idet den henter sin illokutionære værdi i oversætningen (jf. Herslund m. fl. under foreberedelse: kap. VII, Martin 1992: 110 og Muller op. cit.: 18⁴). Kompletivsætningen er m.a.o. egentlig ikke skabt til selv at assertere sit indhold.

Kompletivsætningen betegner typisk "indhold" i forhold til det styrende udtryk, og det er almindelig kendt, at den har et særligt forhold til aspekt på fransk. Således vil den (ligesom de andre nominale ledsætninger) normalt altid blive konstrueret med den "baggrundsagtige" imparfait (frem for den "forgrundsagtige" passé simple), når den befinder sig i en fortidskontekst (jf. Pedersen m.fl. 1980: 347-48, Rasmussen & Stage 1993: 131, Tøgeby 1982: 296). Denne regel illustreres særlig godt ved følgende eksempel, hvor et strategiskift fra hovedsætning til kompletivsætning automatisk bevirker en ændring i aspektet:

- (7) Dès qu'il fut emprisonné, les gardiens de Ruby **annoncèrent** (ou du moins la presse écrivit qu'ils l'**annonçaient**) qu'il allait sans doute se suicider d'un jour à l'autre (*Observateur*, Pedersen m. fl. op. cit.: 348)

Ved at blive sat ind i en kompletivsætning går den sætning, der har *annoncer* som verbal fra at betegne en videreførelse af handlingen over til at betegne "indhold" og ændrer altså helt status. Reglen gælder imidlertid ikke absolut. I nogle tilfælde har kompletivsætningen mulighed for at trænge frem til forgrundsplanet og stå i passé simple. Dette sker navnlig i forbindelse med begivenhedsverber i passé simple som *il arriva que*, *il advint que*, *il en résulta que*, som danner en slags kløvningskonstruktioner:

---

4 Martin taler her om, at indlederen *que*'s rolle er at "suspendre la valeur de vérité de la proposition *p* qu'il introduit", idet *p*'s værdi udelukkende afgøres af det styrende verbal (op.cit.). Og Muller påpeger, at *que* berøver ledsætningens verbal "son rôle de support d'une modalité énonciative d'assertion ou d'interrogation" (op.cit.).

- (8) Il arriva qu'on lui **vola** trois melons (= Il arriva ceci: on lui vola trois melons; Pedersen m. fl. op. cit.: 348)

Det er klart, at den overordnede sætning her har en stærkt udvisket rolle, og at det er kompletivsætningen der indeholder den meddelelse, afsender ønsker at formidle.

Det er nu vores (og Schmitt Jensens) dristige påstand, at kompletivsætningen, ligesom den altså har tendens til imparfait, også i kraft af sin natur har tendens til konjunktiv. Enhver ved naturligvis, at denne regel heller ikke gælder absolut. Ligesom kompletivsætningen i den aspektmæssige dimension kan trænge frem til forgrundsplanet, kan den i den modale dimension trænge frem til assertionsplanet. Og det gør den *meget* ofte! Det er muligt at fremvise en enorm mængde af yderst banale konstruktioner, hvor kompletivsætningen helt givet er det informationsmæssigt vigtigste. Den, der ytrer (9), har således næppe til hensigt at gøre modtager delagtig i sine følelser, han ønsker snarere at meddele, at det nok bliver andet vejr, fx for at opnå, at der bliver truffet visse foranstaltninger:

- (9) Je sens que le temps va changer (Benveniste 1966: 264)

Oversætningens verbal kan i det ekstreme tilfælde blive så udvisket, at det ender som en "svag styrer" (jf. Andersen 1996, Benveniste op. cit., Blanche-Benveniste 1982 og 1989, Boone 1996, Herslund m. fl. under udarbejdelse: kap. VIII). Et svagt styrende udtryk er i virkeligheden reduceret til en slags indikator af subjektivitet på linie med et sætningsadverbial. Det kan lige så godt stå indskudt som foranstillet, og kan sågar (i talesproget) optræde foranstillet uden det komplette *que*.

- (10a) **Je crois que** le temps va changer = Le temps va **probablement** changer.
 (10b) **Je crois bien que** c'était signalé dans le journal (Blanche-Benveniste 1989: 60)
 (10c) C'était signalé dans le journal, **je crois bien** (ib.)
 (10d) C'était, **je crois bien**, signalé dans le journal (ib.)
 (10e) **je crois on fait** toutes le même constat eh ... (Andersen 1996: 307)

Kompletivsætningen trænger altså meget oftere frem til assertionsplanet i den modale dimension, end den gør det til forgrundsplanet i den aspektmæssige. Hvorfor dette er tilfældet, skal vi se på i 4.1. nedenfor.

3.2. Konjunktiv på fransk

Konjunktiv er blandt de hyppigst behandlede emner inden for fransk grammatik. Generationer af forskere har ladet sig fascinere af denne modus og har søgt at beskrive og forklare den ud fra deres specielle ståsted. Dette har naturligvis resulteret i et væld af forskelligartede beskrivelser. Når man går bag om de terminologiske forskelle, der skyldes de vidt forskellige tilgange, er det imidlertid muligt at abstrahere sig frem til et begrænset antal "hovedopfattelser" af, hvad konjunktiv på fransk egentlig er.⁵ Følgende opstilling er en lettere modificeret udgave af den, der er foreslået af Nordahl (1969: 15-17):⁶

I. Konjunktiv har ingen betydning og ingen funktion

Tilhængere af denne "théorie amodale et afunctionnelle", blandt hvilke vi ifølge Nordahl (op. cit.: 15) finder forskere som Foulet 1930 og Bally 1950, regner konjunktiv på moderne fransk for et blot og bart levn ("une survivance") fra ældre sprogtilstande, som man er tvunget til at bruge i visse kontekster. En "redegørelse" for modus ud fra denne teori må kunne indskrænke sig til en lang liste over "konjunktiv-konteksterne". Det forekommer os ikke videre spændende, hvorfor vi straks går videre til den næste hovedkategori.

---

5 Det må straks understreges 1° at der kun kan blive tale om nogle få repræsentative eksempler. Skulle man yde de mange interessante bidrag nogen retfærdighed, skulle der, som også bemærket af Martin (1992: 116), en hel bog til at redegøre for dette ene punkt. 2° at mange fremstillinger i virkeligheden repræsenterer en blanding af flere af de præsenterede opfattelser.

6 Nordahl opregner 5 "théories de base": I. "Théorie amodale et afunctionnelle" (svarer til I. her). II. "Théorie amodale et fonctionnelle" (svarer til II. her). III. "Théorie temporelle", som kun dækker Guillaumes teori (indgår her i III.C). IV. "Conception modale 1: L'opposition indicatif/subjonctif correspond à l'opposition: réalité/non réalité" (indgår her i III.B.). V. "Conception modale 2: L'opposition indicatif/subjonctif correspond à l'opposition: objectivité/subjectivité" (indgår her i III.B.).

II. Konjunktiv er underordningens modus

Nordahl bruger betegnelsen “theorie amodale et fonctionnelle” om den grundopfattelse, ifølge hvilken konjunktiv først og fremmest er underordningens modus. I “amodale” ligger der tilsyneladende, at tilhængerne af denne teori betragter konjunktiv som et rent syntaktisk fænomen, der ikke i sig selv rummer nogen betydning af fx “uvirkelighed” eller “subjektivitet”. Man kommer dog ikke uden om, at selve det at være underordnet er forbundet med en vis, mere abstrakt, betydning, hvilket også synes at skinne igennem i de citater, der bruges til at illustrere den nævnte teori: “[konjunktiv er] der Modus für die als unselbständig gefasste Vorstellung” (Ricken, cit. Nordahl op. cit.: 15⁷). “[Konjunktiv er] le mode du second plan, exprimant la dépendance, la subordination psychologique du verbe en question” (De Boer, cit. ib.).

Hvorom alting er, er det ubestrideligt, at konjunktiv på moderne fransk er et ledsætningsfænomen. Den kendsgerning er der naturligvis ingen teori der kan undgå at tage hensyn til. Konjunktiv er simpelt hen kun levende i ledsætninger, og man konstaterer ydermere, at jo mere “ægte” underordnet en kompletivsætning er, desto stærkere holder den fast på sin konjunktiv. Omvendt bliver indikativ enerådende ved “svag styring” (jf. (10) ovenfor), hvor det overordnede verbal slipper sit greb om kompletivsætningen. Et verbum, der udelukkende kombineres med konjunktiv, kan aldrig indgå i konstruktioner som dem *croire* indgår i i (10):

- (11a) Je souhaite qu’il vienne
- (11b) *Il vient, je souhaite
- (11c) *Il vienne, je souhaite

Kontrasten mellem stærk og svag styring illustreres yderligere af (12a), hvor *empêcher* virkelig styrer sin kompletivsætning, og (12b), hvor det er “skrumpet ind” til en slags sætningsadverbial = *néanmoins*:

7 Nordahl giver ikke sidehenvisninger til Ricken og De Boer, og deres værker figurerer ikke i hans bibliografi.

- (12a) Aucun véto ne peut empêcher que nous ne **soyons** libres
(*Figaro*, Nordahl 1969: 148)
- (12b) N'empêche qu'il **a** gagné (Rivoyre, Togeby 1982: 112)

Som Kupferman gør opmærksom på (1996: 142-44), er det muligt at fremvise en lang række andre træk, som er karakteristiske for en kompletivsætning i konjunktiv, men som er udelukkede i forbindelse med indikativ. Det drejer sig bla.a. om en overordnet nægtelses mulighed for indvirkning på kompletivsætningens objekt (*Paul ne voulait pas que tu **prennes de risques** dans cette affaire* vs. **Paul ne sait pas que tu **prends de risques** dans cette affaire*), mulighed for nægtelsesord brugt positivt i forbindelse med overordnet nægtelse (*Je ne crois pas que Max **ait jamais pris le parti de personne*** vs. **Je n'ai pas constaté que Max **a jamais pris le parti de personne***), mulighed for "løft" af kvantorer op i oversætningen (*Je veux tous qu'ils **viennent*** vs. **Je prédis tous qu'ils **viendront***), mulighed for et anaforisk element, der er bundet af et NP i oversætningen (*Paul exige qu'Eva ne **rende de comptes qu'à lui-même*** vs. **Paul croit qu'Eva ne **rend de comptes qu'à lui-même***). Alle disse træk vidner om konjunktivsætningens selvstændige, dvs. "stærkt underordnede", status.⁸

Som det vil fremgå af III.C. nedenfor, kombinerer vi i vores redegørelse for konjunktiv "underordnings-synspunktet" med en af de mere abstrakte beskrivelser af konjunktivs betydning.

III. Konjunktiv har en særlig betydning

Jeg vil opdele de forskellige beskrivelser af konjunktivs betydning i 3 hovedkategorier, der er kendetegnet ved en stigende abstraktionsgrad.

A. Konjunktiv tillægges kontekstens betydning

Som påpeget af Riegel m. fl. (1996: 322), er der en udbredt tendens til at tillægge konjunktiven betydninger ud fra den kontekst, den forekommer i. Der tales således om "subjonctif de volonté" (*Je veux qu'il*

8 Kupferman, der arbejder i TG-regi taler om, at "la morphologie subjonctive tend à annuler le statut d'ilot de la complétive" (op.cit.: 142), og han tilføjer, på nok så dramatisk vis: "Bref, la propriété essentielle qui caractérise la morphologie subjonctive, c'est qu'elle **pulvérise** la frontière phrasique de la complétive," (ib.: 149; det er mig, der udhæver).

vienne), “de souhait” (*Je souhaite qu’il vienne*), “de regret” (*Je regrette qu’il vienne*), “de doute” (*Je doute qu’il vienne*).⁹ En sådan analysemåde virker jo naiv, men er ikke desto mindre uhyggeligt nærliggende, og den begrænser sig langt fra til arbejder om konjunktiv. Den trives således også i bedste velgående i forbindelse med beskrivelser af frie prædikativer og infinitte verbalsyntagmer, som tillægges allehånde adverbelle betydninger i sig selv (jf. fx Halmøy 1982, der gør op med den slags analyser i forbindelse med verbalformen *gérondif*). Konjunktiven har det til fælles med de nævnte størrelser, at den er underspecificeret med hensyn til betydning, men parat til at underordne sig diverse kontekster. Den samlede betydning er et resultat af samspillet mellem konjunktiven og den omgivende tekst.

B. Traditionens betydningsanalyse

I de traditionelle fremstillinger af konjunktivs betydning er der to hovedopfattelser, der går særlig hyppigt igen. Dem vil vi betegne som “B.I.” og “B.II.”.

B.I. Modsætningen indikativ/konjunktiv svarer til modsætningen “*réalité/non-réalité*”

Nordahl (op. cit.: 16) regner Bloomfield 1962 og Kalepky 1928 som repræsentanter for denne opfattelse. Men den går igen mange andre steder, således fx også i den store, meget benyttede almene grammatik Grevisse *Le bon usage* (1986: 1304). Betragter man indikativ som “det virkeliges modus” og konjunktiv som “det uvirkeliges modus”, får man svært ved at forklare modusbrugen i tilfælde som (13) - (16):

---

9 Jf. også passager som følgende fra G.&R. Le Bidois, som starter med at gengive andre forskeres opfattelse af konjunktiv: “On voit volontiers, dans le subjonctif, avant tout **le mode du doute, du souhait, de l’hypothèse, de la concession, de l’étonnement, de l’indignation**; on n’a pas complètement tort, il peut énoncer, selon l’occurrence, n’importe laquelle de ces dispositions psychologiques.” (1967: 501), men som efter nogen diskussion når frem til: “Tout ce qui précède nous amène assez naturellement à voir avant tout dans le subjonctif **le mode de la volonté** (y compris **le désir** et **la souhait**)” (ib.: 503; det er mig, der udhæver). Det sidste slås fast med syvtommersøm, idet de om konjunktiven i *je veux qu’il vienne* siger: “le subjonctif est loin d’avoir perdu sa valeur propre: il reste encore le mode non de la subordination, mais de la **volonté**.”

- (13) Que la terre **soit** ronde est un fait
- (14) Je regrette que Pierre **soit** parti
- (15) Les Gaulois croyaient que le ciel **pouvait** leur tomber sur la tête
(Confais 1995: 328)
- (16) Il prétend/il se figure qu'il **est** capable de se débrouiller

For i (13) - (14), hvor kompletivsætningen står i konjunktiv, præsenteres dens indhold dog som en kendsgerning (er ligefrem præsupponeret). I diametral modsætning hertil markerer oversætningen i (15) - (16), hvis kompletivsætning står i indikativ, at taler på det kraftigste tager afstand fra ledsætningens indhold.

Den traditionelle fremstilling af konjunktiv som "det uvirkeliges modus" raffineres stærkt hos Martin (1983 og 1992), som betjener sig af begreberne "monde possible" og "univers de croyance" for at forklare modus, sådan at konjunktiv enten knyttes til "monde possible" eller til "anti-univers" (dvs. mængden af "mondes contrefactuels"). Disse begreber er ikke i første række konstrueret med henblik på modus, men bruges til (for det meste på en meget overbevisende måde) at gøre rede for en lang række andre syntaktisk-semantiske egenskaber ved det franske sprog. Man har således en fornemmelse af, at "ikke-virkeligheds-teorien" ikke kan forsvares mere elegant, end Martin har gjort det. Hans forklaringsmodel virker da også tilfredsstillende i en lang række tilfælde. Men han kommer til kort, når det gælder om at gøre rede for konstruktioner som (13) - (14), der får en mildest talt søgt forklaring.¹⁰ Martins behandling gør det helt klart, at sandhedsbetingel-

10 Martin forklarer konjunktiven i begge disse konstruktionstyper ud fra begrebet "monde contrefactuel". Med hensyn til den foranstillede (tematiserede) kompletivsætning (jf. (13)) hedder det således: "S'il faut rappeler que *p* est, c'est qu'il aurait pu se faire que *p* ne soit pas." (1992: 131). Og med hensyn til (14), hvor kompletivsætningen styres af et sindsstemningsudtryk, hedder det: "Le regret suppose que les choses pouvaient être autres qu'elle ne sont." (ib.: 127). – I 1983-udgaven havde Martin søgt at forklare konjunktiven i den foranstillede kompletivsætning ud fra det usikkerhedsmoment, der ligger i selve konstruktionstypen, hvor kompletivsætningen tilsyneladende "svæver frit i luften", indtil man kommer længere frem i sætningen og kan se, hvad det styrende udtryk er: "Rien dans cette position ne laisse (...) prévoir de quelle veine sera le prédicat." (1983: 119). Denne forklaring kritiseres

ser alene *ikke* er nok til at forklare brugen af konjunktiv på fransk. Det er nødvendigt at supplere hans "approche vériditionnelle" med en pragmatisk dimension, sådan som det også påpeges af Nølke 1985 (210 i 93-udgaven) og Confais 1995 (jf. især 286 og 335).¹¹

B.II. Modsætningen indikativ/konjunktiv svarer til modsætningen "objectivité/subjectivité"

Nordahl (1969: 16-17) betragter bla. Dauzat 1954, Le Bidois & Le Bidois 1935, Marouzeau 1951 og Tesnière 1959 som repræsentanter for denne opfattelse. Men det nævnte modsætningspar, som er så vagt, at man kan få det til at passe på snart sagt alt, går naturligvis igen i utallige beskrivelser. Undertiden bliver det til en ren karikatur, sådan som i følgende citatstykker fra Le Bidois & Le Bidois (her citeret ud fra 1967-udgaven: 501-03): [konjunktiv er] "le mode de la subjectivité", "le plus en relation avec l'âme (sic!), le plus en harmonie avec ses modalités profondes, en d'autres termes le plus chargé de sentiment ou d'intensions" etc., etc.

C. Mere abstrakte betydningsanalyser

Det er muligt at tillægge konjunktiv en betydning uden gå lige så "bruttalt" til værks som man har gjort det i de analyser, der er illustreret under A. og B. ovenfor. Togeby siger således forsigtigt (1982: 59): "Sémaniquement, l'indicatif est [...] la forme neutre, tandis que le subjonctif a un sens particulier, qui est cependant très difficile à circonscrire". I dette underafsnit vil vi give nogle bud på en mere abstrakt beskrivelse af konjunktivs betydning.

---

skarpt af Nølke 1985 (p. 210-11 i genoptrykket fra 1993), og Martin har søgt at tage højde for Nølkes kritik i 1992-udgaven. Hans nye forklaring forekommer dog heller ikke overbevisende. Men forløbet er i sig selv interessant, fordi det klart illustrerer, hvilke vanskeligheder man løber ind i, når man udelukkende baserer sig på sandhedsbetingelserne for at forklare brugen af konjunktiv.

11 Confais (op.cit.: 335) opstiller 2 typer af faktorer, der "ophæver" en assertion: "a) la non-assertion est liée au statut objectivement ou subjectivement [- factuel] de *p*"; b) la non-assertion de *p* est due à des raisons **pragmatiques dépassant la dimension factuelle de *p***" (det er mig, der fremhæver).

Som allerede nævnt i 1., er begrebsparret **asserteret/ikke asserteret** et nøglebegreb i vores analyse af konjunktiv. Konjunktiv er for os **det ikke-asserterede ledsætningsindholds modus**. Lignende analyser har været foreslået for spansk af Hooper 1975 (jf. også 3. nedenfor) og af Confais (1995: 334-35) og Huot (1986: 85-86) for fransks vedkommende.¹² Men begrebet synes at spøge lige under overfladen i mange andre fremstillinger som fx Togeby 1982: “Le subjonctif *met en suspens*¹³ *l'énonciation ou l'affirmation d'une proposition*. C'est le mode du non jugement. *Sans l'affirmer*, le subjonctif présente un phénomène qui peut ainsi devenir l'objet d'une volonté, d'une négation, d'un doute, d'un sentiment, d'une compréhension. Le subjonctif est presque toujours le mode d'une proposition subordonnée.” (59-60; det er mig, der udhæver).

Vores analyse af konjunktiv er helt forenelig med analyser som de følgende, som på forskellige alternative måder belyser det ikke-asserterede, der ligger i en sætning i konjunktiv. Lerch (1920; cit. Stage 1997: 7-8) analyserer konjunktivsætningen som “**psykologisk subjekt**” (en slags forløber for begrebet “tema”), dvs. som noget, der fremstilles som “kendt”. Konjunktivsætningens indhold præsenteres m.a.o. *ikke* som “ny information”. Samme tankegang genfindes i Nølkes mere sofistikerede polyfone analyse (Nølke 1985; her citeret efter genoptrykket fra 1993). Her forklares konjunktiven som “**intern polyfoni i streng forstand**”. Nef/Montague (cit. Nølke 1993: 211) lægger vægt på tematiseringens **intensionale** betydning: “Par exemple dans les complétives antéposés comme: *Qu'il vienne, j'en suis certain*, nous traiterions *Qu'il vienne* à un niveau intensionnel: c'est l'intension de la phrase (la proposition, le contenu propositionnel) qui est subordonnée.” (Nølke op. cit.). Den intensionale betydning, der knytter sig til en sætning i konjunktiv, er yderligere ekspliciteret hos Kupferman (1996: 147-48), som tilslutter sig Farkas analyse (Farkas 1992), ifølge hvilken indikativsætningen er ekstensionalt forankret (dvs. sat i forbindelse med “un

---

12 Faktisk findes udtrykket “assertion”, som Huot gør opmærksom på, også flere steder i Damourrette og Pichons meget skarpsindige konjunktivafsnit, “Le moeuf” (se fx §§ 1918 og 1926, som findes i bd. V). Men det drukner lidt i det næsten 200 sider lange afsnit, der er spækket med oplysninger, og er måske derfor gået mere eller mindre upåagtet hen. En meget fremmedartet terminologi gør, at dette 7-bindsværk (1911-36) i det hele taget ikke får den opmærksomhed, det fortjener.

13 dvs. ‘stiller i bero’.

monde particulier”, hvor den kan tilskrives en sandhedsværdi), hvori-
 mod konjunktivsætningen er intensionelt forankret (dvs. sat i forbin-
 delse med “un ensemble de mondes possibles”). Den intensionalt for-
 ankrede sætning betegner m.a.o. egentlig blot et sæt af egenskaber,
 som er knyttet til det propositionelle indhold og ikke et sagforhold,
 der kan be- eller afkræftes i en konkret verden.¹⁴ Man har en intuitiv
 fornemmelse af, at det i virkeligheden er det samme Guillaume for-
 søger at få frem i sin “kronogenetiske” model fra 1929¹⁵, som er en dy-
 namisk model, der skal simulere en tankes udvikling. Hos ham er kon-
 junktiven mere “primitiv” end indikativen i den forstand, at den kom-
 mer “før” denne på den “kronogenetiske akse”, nemlig på et stadium,
 hvor begrebet om tid endnu ikke er blevet fuldt udviklet. Konjunktiv
 er således “**le mode du temps amorphe, non divisible en époques**” (cit.
 Nordahl 1969: 16). Man kunne også sige, at konjunktiven er mere ab-
 strakt end indikativen, som er “**le mode du temps formé, nettement
 réalisé**” (cit. Nordahl op. cit.; man kommer igen til at tænke på inten-
 sion vs. ekstension). Når indikativen “kommer ind i billedet”, er “l’ima-
 ge temps” blevet fuldt udviklet, og det er derfor muligt at forankre et
 sagforhold i nutid, fortid eller fremtid, eller med et andet udtryk:
 assertere det.

Vi har nu konstateret, at begrebsparret “asserteret/ikke-asserteret”,
 som har en så central plads i vores analyse, kan forenes med en række
 andre, såvel ældre som helt moderne, teorier om konjunktiv. For at vo-
 res analyse skal kunne bruges til noget, er det dog nødvendigt helt
 præcist at ekspliciterer, hvad man skal forstå ved en “assertiv kontekst”.
 Det vil vi forsøge at gøre i 4.

4. Forgrunds- og baggrundsskabende faktorer

Vi skal her i første omgang se på selve de styrende udtryk, som opde-
 les i assertive og ikke-assertive prædikater, og dernæst på nogle kon-
 tekster, som i forskelligt omfang kan gribe ind og ændre den kurs, der
 var afstukket af det styrende prædikat.

14 Det bemærkes, at denne betydning netop passer på de andre træk, som Kupferman anfører
 som karakteristiske for en kompletivsætning i konjunktiv (jf. II. ovenfor).

15 Guillaume beskrives her på baggrund af Martin 1992, Nordahl 1969, Stage 1968 og 1997.

4.1. Assertive og ikke-assertive prædikater

Vi bruger betegnelsen “assertive prædikater” om de prædikater, der som nævnt i 1. kan trække kompletivsætningen frem til “assertionsplanet” og bevirke, at den kommer til at stå i indikativ. Men det er naturligvis nødvendigt nærmere at redegøre for, hvorfor netop disse prædikater har den omtalte egenskab. Ellers ender vi jo i den rene cirkularitet. Langt den største del af vores konjunktivafsnit består da også af en detaljeret analyse af de assertive prædikater, som vi af pladshensyn er tvunget til at gengive her i en ultra-kort form.¹⁶

Som udgangspunkt for vores beskrivelse har vi benyttet Hoopers analyse og klassifikation af de engelske prædikater, der kan styre en kompletivsætning (Hooper 1975).¹⁷ Hoopers klassifikation er baseret på prædikatets mulighed for at indgå i en række nærmere definerede syntaktiske operationer, som der dog hele tiden kan gives semantiske forklaringer på. I denne forbindelse indtager “foranstillings-testen” en nøgleposition. Det er således typisk for de assertive prædikater, at deres komplement – i modsætning til de ikke-assertive prædikaters komplement – kan foranstilles, når de anvendes i ikke-negeret form, jf. modsætningen mellem:

- (17) Many of the applicants are women, **he says** (Hooper, op. cit.: 94)
- (18) *Many of the applicants are women, **it's impossible**.

Via foranstillingen gøres komplementsætningen til hovedassertionen, og den oprindelige oversætning reduceres og får en parentetisk, sekundær (ofte ligefrem sætningsadverbial-lignende) status (jf. beskrivelsen af de “svage styrere” i (10a) og (12b) ovenfor).

16 For en nærmere redegørelse henvises der til kapitel VII i Herslund m.fl. under udarbejdelse.

17 Faktisk arbejder Hooper på baggrund af Karttunen 1971, som også har været inspirationskilde for Mørdrup 1975, der har analyseret de franske verber. Mørdrup og Hooper har arbejdet samtidig, og det er usandsynligt, de skulle have kendt noget til hinandens arbejde. Alligevel minder deres resultater meget om hinanden.

Hooper (op. cit.: 92) opdeler de engelske prædikater i de i alt 7 klasser, der er gengivet i appendiks 1 (p. 197 nedenfor). Det interessante er nu, at hun også har appliceret sit system på spansk og fundet en slående parallelitet mellem de to sprog. De semantiske pendants til de behandlede prædikater falder i næsten de samme klasser, skønt de syntaktiske egenskaber, der karakteriserer dem, naturligvis kan være forskellige fra sprog til sprog. Det er navnlig bemærkelsesværdigt, at de spanske (og øvrige romanske) pendants til de klasser, Hooper har kunnet udpege som assertive på engelsk, er dem, der styrer indikativ på de romanske sprog.

Vores opdeling af de vigtigste af de prædikater, der kan styre en kompletivsætning på fransk, er gengivet i skematisk form i appendiks 2 (p. 198 nedenfor).¹⁸ Vi arbejder med i alt 9 klasser, og har ved indgående at undersøge hver enkelt af dem kunnet konstatere, at deres medlemmer deler mange andre egenskaber end den at kræve en bestemt modus. Som det ses, er hver klasse kun repræsenteret ved et eller to medlemmer. Nogle af klasserne er imidlertid meget store. Det gælder ikke mindst den særdeles produktive klasse af stærkt assertive type (a)-verber, hvis kernerepræsentant er *dire*. Klassens øvrige medlemmer kan dog betragtes som mere eller mindre specialiserede udgaver af dette verbum, som enten bruges til at præcisere forskellige aspekter ved kommunikationssituationen eller til at angive en talerholdning (*téléphoner, répondre, insinuer* etc., etc.). Derfor kan man også sige, at denne uendelige klasse i virkeligheden er lille.

---

18 Som det ses, minder vores opstilling meget om Hoopers. Man bemærker dog følgende, mindre, forskelle: 1° Hovedopdelingen er foretaget ud fra begreberne "assertiv" vs. "ikke-assertiv", som spiller en så stor rolle for vores redegørelse for modus. 2° Gruppen af stærkt assertive prædikater beriges med en tredje undergruppe indeholdende "begivenhedsudtryk" (af typen *il résulte, il s'ensuit, il se trouve, il reste*, jf. Togeby 1982: 102). 3° De semifaktive underopdeles – naturligvis efter en længere diskussion – i de "positive" og de "negative". Sidstnævnte type placeres af Hooper i kategorien "nonassertive (true factive)". 4° De ikke-assertive underopdeles i overensstemmelse med Confais (1995: 283-84 samt 326-29). Her bemærkes det navnlig, at vi har fået en ekstra gruppe med, nemlig viljesverberne (de deontiske, ikke-faktive), som ikke er interessante på engelsk, men som spiller en så stor rolle i forbindelse med konjunktiven på de romanske sprog.

Det, der lige er sagt om ytringsverberne, kan faktisk siges at gælde for gruppen af **assertive prædikater** som helhed. Det er talmæssigt en stor gruppe, men de betegner alle den proces, hvorved den talende sanser, bearbejder og videregiver information (man fristes næsten til at kalde dem "informationsprædikaterne"). Denne proces føler vi mennesker åbenbart et behov for at kunne nuancere på uendelig mange måder; men det drejer sig i virkeligheden om variationer over samme læst. I (19) vises nogle prototypiske assertive prædikater. Man ser tydeligt, at kompletivsætningens indhold i alle tilfældene er det informationsmæssigt vigtigste (taler ønsker at informere om, at det er overskyet), hvorimod oversætningen træder i baggrunden og og får en sekundær, parentetisk status:

- (19) Je **crois**/Il **me semble**/Papa **dit**/Il est **probable**/ Mais il **se trouve**/j'ai **appris**/Je **sais**/tu **oublies** que le ciel est couvert. Il faudra donc emporter un parapluie.

Man kan (måske lidt provokerende) tilføje, at indikativens status er svag selv i forbindelse med disse "informationsprædikater". Som vi skal se i 4.2., *skal* konjunktiven træde ind, så snart kompletivsætningen foranstilles (jf. eks. (3)), og den *kan* træde ind, når det styrende verbal er benægtet, spørgende eller betinget (jf. eks. (6)).

Hvad de **ikke-assertive prædikater** angår, så er de jo de traditionelle "konjunktivverber", som har været genstand for utallige afhandlinger. Man har altid haft svært ved at finde en ordentlig fællesnævner for disse prædikattyper (faktisk har *Il est possible qu'il soit venu* ikke meget til fælles med *Je regrette qu'il soit venu* bortset fra, at de begge kombineres med konjunktiv). Det kan heller ikke undre, al den stund de kun deler den negative egenskab ikke at være assertive. Vores opdeling af dem fremgår af appendiks 2 (p. 200). Som nævnt i note 18 benytter vi Confais' klassifikation; men man kunne også foreslå andre inddelinger af denne negativt definerede "restgruppe". Opstillingen har kun en rent pædagogisk funktion. Det er vigtigt at påpege, at "ikke-assertiviteten" har vidt forskellige årsager for de enkelte grupper. For de epistemiskes vedkommende er det, fordi en negativ betydningskomponent ophæver assertionen (*je doute/il est possible que*), for de deontisk faktives (følelisesverbernes) vedkommende, er det fordi kompletivsæt-

ningens indhold er præsupponeret (*je regrette que*) og for de deontisk ikke-faktives (viljesverbernes) vedkommende, er det fordi de åbner en alternativ verden (*je veux que*).

4.2. “Assertiverende” og “anti-assertiverende” kontekster

Forskellige syntaktiske faktorer (ledstilling, konstruktionstype, nægtelse, tempus m.m.) kan lægge sig oven i den indflydelse, det styrende prædikat udøver og trække kompletivsætningen enten i assertiv eller anti-assertiv retning. Disse faktorer, som indgår i et subtilt samspil med det styrende prædikat og med hinanden, sådan at det ofte er umuligt med sikkerhed at forudsige modusbrugen i en given kontekst, er meget udførligt beskrevet i konjunktivlitteraturen. Derfor kan vi her nøjes med at opremse dem og nævne, hvilke konsekvenser de har haft for vores syn på modus.

Langt den vigtigste af disse faktorer er **foranstillingen** (som da også er højt placeret i Boysens og Tøgebys hierarkier). Den virker altid **“anti-assertiverende”**. Reglen om, at en foranstillet kompletivsætning står i konjunktiv, gælder næsten undtagelsesløst og er den stærkeste grund til, at vi har valgt at betragte konjunktiv som den normale modus i en kompletivsætning. Den viser, at så snart kompletivsætningen ikke tvinges frem til assertionsplanet af et forudgående “informationsprædikat”, så snart den med andre ord er “overladt til sig selv”, skal den stå i konjunktiv. (Der eksisterer ingen faktor der på tilsvarende måde tvinger samtlige konjunktivprædikater over mod indikativ).

Resten af faktorerne nævner vi kun i listeform. 1⁰ En overordnet **nægtelse** (evt. spørgsmål eller betingelse) kan virke **“anti-assertiverende”**, hvis den “rammer ind i” ledsætningsindholdet (*Je ne crois pas qu’il soit venu* dvs. ‘il n’est pas venu’). 2⁰ Ønsket om at forankre et sagforhold i tid kan virke **“assertiverende”** (dette fænomen kaldes normalt **“tempus på bekostning af modus”**: *Je ne crois pas qu’il viendra*). Med indikativen slipper man ud af “le mode du temps amorphe, non divisible en époques” (jf. Guillaume cit. ovenfor). 3⁰ **“Udrykning” til subjektprædikat** har en fokaliserende effekt og kan således virke **“assertiverende”**. Men kun i forbindelse med følelsesudtryk, fordi deres grund til ikke at være assertive netop var, at de indeholdt præsupponeret information (*C’est un scandale qu’il ait été emprisonné* vs. *Le scandale est qu’il*

ait/a été emprisonné jf. Pedersen m. fl. 1980: 327). Det at denne regel kun gælder ved én type blandt de såkaldte “konjunktiverber”, understreger kraftigt, at det drejer sig om en yderst heterogen gruppe.

5. Konklusion

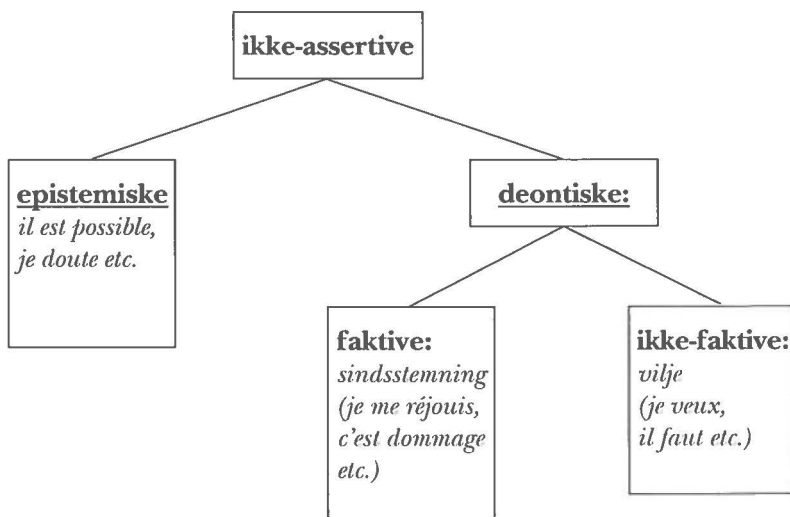
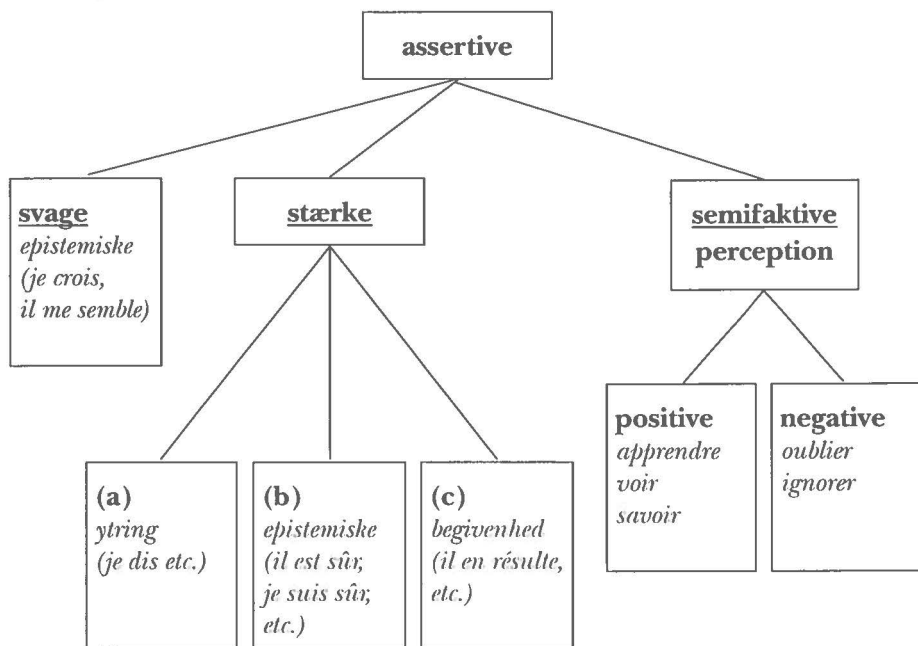
Det er nødvendigt at **skelne mellem det statistiske og det systematiske synspunkt**. Skønt der er et stort antal hyppigt brugte prædikater, der styrer *indikativ*, og indikativ derfor ud fra et *statistisk* synspunkt er kraftigt i *overvægt* (vi har jo så hyppigt brug for disse banale “informationsprædikater”), må *konjunktiv* ud fra et *systematisk* synspunkt alligevel siges at være den “*normale*” modus for en kompletivsætning. Dels ligner “indikativprædikaterne” alle mere eller mindre hinanden og anvendes alle mere eller mindre parentetisk. Og dels (og dette er det vigtigste) kan **konjunktiven altid komme ind i forbindelse med de assertive prædikater** i modsætning hvad der er tilfældet for indikativ ved de ikke-assertive.

Appendiks 1

Nonfactive				
Assertive				Nonassertive
Weak assertive		Strong assertive		
		(a)	(b)	
<i>think</i>	<i>acknowledge</i>			<u>Nonnegative:</u>
<i>believe</i>	<i>admit</i>			<i>be likely</i>
<i>suppose</i>	<i>affirm</i>	<i>insist</i>	<i>agree</i>	<i>be possible</i>
<i>expect</i>	<i>allege</i>	<i>intimate</i>	<i>be afraid</i>	<i>be probable</i>
<i>imagine</i>	<i>answer</i>	<i>maintain</i>	<i>be certain</i>	<i>be conceivable</i>
<i>guess</i>	<i>argue</i>	<i>mention</i>	<i>be sure</i>	
<i>seem</i>	<i>assert</i>	<i>point out</i>	<i>be clear</i>	<u>Negative:</u>
<i>appear</i>	<i>assure</i>	<i>predict</i>	<i>be obvious</i>	<i>be unlikely</i>
<i>figure</i>	<i>certify</i>	<i>prophecy</i>	<i>be evident</i>	<i>be impossible</i>
	<i>charge</i>	<i>postulate</i>	<i>calculate</i>	<i>be improbable</i>
	<i>claim</i>	<i>remark</i>	<i>decide</i>	<i>be inconceivable</i>
	<i>contend</i>	<i>reply</i>	<i>deduce</i>	<i>doubt</i>
	<i>declare</i>	<i>report</i>	<i>estimate</i>	<i>deny</i>
	<i>divulge</i>	<i>say</i>	<i>hope</i>	
	<i>emphasize</i>	<i>state</i>	<i>presume</i>	
	<i>explain</i>	<i>suggest</i>	<i>surmise</i>	
	<i>grant</i>	<i>swear</i>	<i>suspect</i>	
	<i>guarantee</i>	<i>testify</i>		
	<i>hint</i>	<i>theorize</i>		
	<i>hypothesize</i>	<i>verify</i>		
	<i>imply</i>	<i>view</i>		
	<i>indicate</i>	<i>write</i>		

Factive	
Assertive (semifactive)	Nonassertive (true factive)
<i>find out</i>	<i>regret</i>
<i>discover</i>	<i>resent</i>
<i>know</i>	<i>forget</i>
<i>learn</i>	<i>amuse</i>
<i>note</i>	<i>suffice</i>
<i>notice</i>	<i>bother</i>
<i>observe</i>	<i>make sense</i>
<i>perceive</i>	<i>cure</i>
<i>realize</i>	<i>be odd</i>
<i>recall</i>	<i>be strange</i>
<i>remember</i>	<i>be interesting</i>
<i>reveal</i>	<i>be relevant</i>
<i>see</i>	<i>be sorry</i>
	<i>be exciting</i>

Appendiks 2

Henvisninger

- Andersen, H. L. (1996). Verbes parenthétiques comme marqueurs discursifs. In C. Muller (ed.). *Dépendance et intégration syntaxique. Subordination, coordination, connexion*. Linguistische Arbeiten, Niemeyer, 307-15.
- Bach, S. & J. Schmitt Jensen (1990). *Større italiensk grammatik*. Munksgaard.
- Bally, Ch. (1950). *Linguistique générale et linguistique française*. Bern.
- Benveniste, E. (1966). *Problèmes de linguistique générale*. Bibliothèque des sciences humaines. Gallimard.
- Blanche-Benveniste, C. (1983). Examen de la notion de subordination. *Recherches sur le français parlé* 4, 71-115.
- Blanche-Benveniste, C. (1988). Constructions verbales "en incise" et rection faible des verbes. *Recherches sur le français parlé* 9, 54-73.
- Bloomfield, L. (1962). *Language*. London.
- Boone, A. (1996). Les complétives et la modalisation. In: C. Muller (ed.) *Dépendance et intégration syntaxique. Subordination, coordination, connexion*. Linguistische Arbeiten, Niemeyer. 45-51.
- Borillo, A. (1982). Deux aspects de la modalisation assertive: croire et savoir. *Langages* 67, 33-53.
- Boysen, G. (1971). *Subjonctif et hiérarchie*. Odense University Press.
- Confais, J. P. (1995). *Temps, mode, aspect. Les approches des morphèmes verbaux et leurs problèmes à l'exemple du français et de l'allemand*. 2. ed. Presses Universitaires du Mirail.
- Damourette, J. & E. Pichon (1911-36). *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*. Tome cinquième. Paris: D'Artrey.
- Dauzat, A. (1954). *Le génie de la langue française*. Paris.
- Diderichsen, P. (1966). *Elementær dansk grammatik*. Gyldendal.
- Farkas, D. (1992). On the Semantics of Subjunctive Complements. In P. Hirschbühler & K. Koerner (eds.). *Romance Languages and Modern Linguistic Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 69-103.
- Foulet, L. (1930). *Petite syntaxe de l'ancien français*. Paris.
- Grevisse, M. & A. Goosse (1986). *Le bon usage*. Duculot.
- Guillaume, G. (1929). *Temps et verbe*. Paris.
- Halmøy, J. O. (1982). *Le gérondif. Éléments pour une description syntaxique et sémantique*. Trondheim: Tapir.

- Hansen, E. (1998). Kriterier for inddeling af ledsætninger. In I. Korzen & P. Colliander (eds.). *Ny forskning i grammatik*. [Fællespublikation 5]. Odense Universitetsforlag. 7-22.
- Herslund, M., H. Korzen, H. Nølke & F. Sørensen (under udarbejdelse). *Det franske sprog*. Kap. VII-VIII.
- Hooper, J. B. (1975). On Assertive Predicates. In J. P. Kimball (ed.). *Syntax and Semantics vol 4*, New York: Academic Press. 91-124.
- Kalepky, Th. (1928). *Neuaufbau der Grammatik*. Leipzig.
- Karttunen, L. (1971). Some observations on factivity. In *Papers in Linguistics* 4, 55-69.
- Korzen, I. (under udarbejdelse). Reference og andre sproglige relationer. In G. Skytte, B. Lihn Jensen & I. Korzen. *SPROGBRUG ITALIENS - DANSK KOMPARATIVT. En undersøgelse af italiensk sprogbrug sammenlignet med dansk*, kap. IV.
- Kupferman, L. (1996). Observations sur le subjonctif dans les complétives. In C. Muller (ed.). *Dépendance et intégration syntaxique. Subordination, coordination, connexion*. Linguistische Arbeiten, Niemeyer. 141-51.
- Le Bidois, G. & R. Le Bidois (1935/1967). *Syntaxe du français moderne I-II*. Paris: Picard.
- Lerch, E. (1920). Zum Konjunktiv des psychologischen Subjekts. *Die neueren Sprachen* 27, 338-44.
- Martin, R. (1983). *Pour une logique du sens*. 1. udg. Presses Universitaires de France. Paris.
- Martin, R. (1992). *Pour une logique du sens*. 2. udg. Presses Universitaires de France. Paris.
- Marouzeau, J. (1951). *Lexique de la terminologie linguistique*. Paris.
- Muller, C. (1996). *La subordination en français*. Paris: Armand Colin.
- Mørdrup, O. (1975). Présuppositions, implications et verbes français. *Revue Romane* X, 1, 125-57.
- Nordahl, H. (1969). *Les systèmes du subjonctif corrélatif*. Bergen/Oslo: Universitetsforlaget.
- Nølke, H. (1985). Le subjonctif: fragments d'une théorie énonciative. *Langages* 80, 55-70.
- Nølke, H. (1993). *Le regard du locuteur*. Kimé. Paris.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner (1980). *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.

- Rasmussen, J. & L. Stage (1993). *Moderne fransk grammatik*. 4. udg. København: Schønberg.
- Riegel, M., J. C. Pellat & R. Rioul (1996). *Grammaire méthodique du français*. 2. udg. Paris: Presses Universitaires de France.
- Schmitt Jensen, J. (1970). *Subjonctif et hypotaxe en italien*. Odense University Press.
- Stage, L. (1968). *En kort kritisk fremstilling af nogle af de vigtigste teorier om konjunktiv samt en redegørelse for brugen af denne modus i substantiviske og adjektiviske bisætninger på moderne fransk*. Specialeopgave ved Københavns Universitet.
- Stage, L. (1997). *Konjunktiv i moderne fransk. Teorier og øvelser*. Handelshøjskolen i København.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Togeby, K. (1972). Compte rendu de Gerhard Boysen. *Revue Romane* VII, 2, 324-29.
- Togeby, K. M. Berg, G. Merad & E. Spang-Hanssen (eds.) (1982). *Grammaire française. Volume II: Les Formes Personnelles du Verbe*. Akademisk Forlag, København.

Anaforer og anaforiske relationer

Iørn Korzen

1. Indledning

For et sprogprojekt der som det italienske har til formål at undersøge og analysere større tekstsegmenter end sætningen, er begreber som tekstkohæsi, kohæsienselementer og tekstkohærens meget centrale. Ved **tekstkohæsi** forstår vi det fænomen at ytringer og dele af tekster kædes sammen vha. forskellige specifikke sproglige midler, de såkaldte kohæsienselementer, og ved **tekstkohærens** forstår vi det indhold af sammenhæng som modtager fortolker i en tekst, eksempelvis som følge af kohæsienselementerne.¹

Anaforer og anaforiske relationer er meget centrale blandt kohæsienselementerne, og formålet med mit indlæg er at diskutere et par fænomener i forbindelse med anaforiske henvisninger, nemlig dels forskellige betingelser for valg af anaformateriale (jeg vil her koncentrere mig om pronominer vs NP'er med bestemt artikel), et fænomen som ikke mange typiske sprogbeskrivelser uddyber, dels generering af de såkaldte associative anaforer. Af pladshensyn vil meget fremstå i mere eller mindre summarisk oversigtsform; en grundigere behandling vil finde sted i italienskprojektets endelige produkt.

Ved en **anaforisk relation** forstår jeg en relation mellem to eller flere sproglige udtryk karakteriseret ved at de tekstkronologisk sidst forekommende udtryk, også kaldet **anaforerne** eller "de anaforiske udtryk", er semantisk og/eller referentielt afhængige af det først forekommende udtryk, også kaldet **antecedenten** eller **kilden**. Med andre

---

¹ Se også Conte (1991: 13-14). I produktionsfasen kan tekstkohærens defineres som det princip eller kriterium som afsender anvender til at forme sin tekst på en måde som gør modtager i stand til, med mindst muligt besvær, at fortolke den på den tilsigtede måde, dvs. på en måde hvorved han skaber den samme mentale repræsentation som lå til grund for afsender. Cf. også Cornish (1996a: 38).

ord: anaforerne er ikke kommunikativt fortolkelige uden antecedenten. Et anaforisk udtryk kan bestå af en grammatisk anafor (et determinativ eller pronomener der grammatikaliserer den anaforiske henvisning) og (i en NP) en leksikalsk udfyldning.

Jeg vil nedenfor begrænse mig til nominalsystemet, dvs. jeg ser fx bort fra adverbelle anaforer og fra vikarverber og vikarkonstruktioner (dansk: *gøre* og *gøre det*), og antecedenter i form af hele ytringer eller propositioner vil kun blive berørt meget summarisk. De fleste af mine overvejelser vil være sproguniverselle, men jeg vil citere eksempler fra dansk og italiensk.

Anaforiske relationer kan alt efter forholdet mellem antecedent og anafor(er) opdeles i to hovedtyper: den direkte og den associative relation.

2. Direkte anaforer

De direkte anaforer genoptager den størrelse som er udpeget af antecedenten; der er tale om det vi kan kalde **anaforisk identitet**, fx:

(1) Der lå *en bog* og en taske på mit bord, men nu er *bogen* væk

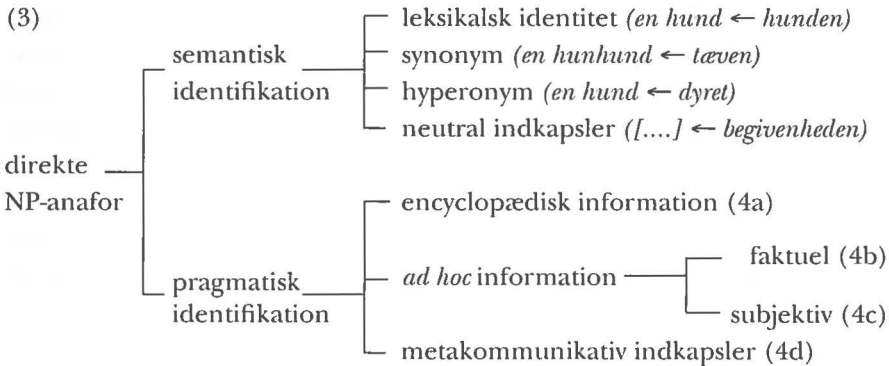
Når anaforen som her er en NP, dvs. har leksikalsk udfyldning (eller markering, se nedenfor), præsupponerer afsender prædikationen:

(2) NP₁ er en N₂

hvor NP₁ er antecedenten og N₂ er den substantiviske kerne i anaforen. Jeg foretrækker at undgå termen "ko-reference" her, se også 2.4. Det skyldes at anaforen, fx *bogen*, ikke, som sin antecedent *en bog*, henviser indirekt til en ekstratekstuel entitet, men alene til sin antecedent. Dette bevises af at anaforen ikke kan fortolkes uden sin antecedent og af dens referentielle afhængighed heraf: skifter antecedenten reference gør anaforen det også. For en nærmere diskussion heraf, cf. også Korzen (1996a: 133-135) og (1998b: 77-80).²

2 Som følge heraf er anaforiske henvisninger til antecedenter som fx er undergættet en forandring, den såkaldte "evolving reference", som madvarer der tilberedes (kyllingen der

Præsuppositionen i (2) udtrykker en **klassificering** af den genoptagne størrelse, og denne kan være givet *a priori* af **semantiske** grunde, dvs. pga. anaforens leksikalske indhold, eller den kan være af **pragmatisk** art, enten baseret på en omverdensviden som afsender præsupponerer som kendt og/eller ubestridelig hos modtager, jf. (4a-c), eller udtrykt i form af en metakommunikativ anafor, en indkapsler hvormed afsender samtidig vurderer antecedenten som talehandling, jf. (4d). Mulighederne for direkte NP-anaforer med bestemt artikel kan samlet opstilles således:

med følgende typeeksempler på pragmatisk identifikation:

- (4a) Umberto Eco ankom i går. *Den italienske forfatter* bliver her i en uge
- (4b) Egon Hansen ankom i går. *Den langhårede jyde* bliver her i en uge
- (4c) Knud Børge ankom i går. *Idioten* bliver her i en uge³
- (4d) "Jeg kommer igen i morgen". Egon Hansen fremsatte *erklæringen / truslen / advarslen / løftet* lige inden han gik

---

plukkes og steges) eller larver der bliver til sommerfugle o.l. (to eksempler der dukkede op under diskussionen af mit indlæg – tak til diskussionsdeltagerne!), ikke noget problem for denne analyse: anaforen henviser ikke ud af teksten, men til sin antecedent, og så længe modtager accepterer præsuppositionen i (2), evt. – med kontekstuel belæg – udvidet således: *NP_i er blevet til en N₂*, fungerer den anaforiske relation.

3 (a)-, (b)- og (c)-typerne er meget tit kombineret, fx i typer som:

Umberto Eco ankom i går. Den brillante italienske forfatter bliver her en uge.

Hvis modtager ikke accepterer præsuppositionen i (2), kan den anaforiske henvisning ikke fungere og anaforen mister sit referentielle indhold. Derved mister sætningen, hvori anaforen forekommer, sin sandhedsværdi, dvs. den kan ikke vurderes som sand eller falsk.

NP-anaforer vælges typisk hvis der af semantiske, pragmatiske eller tekststrukturelle grunde er behov for at præcisere den genoptagne entitets kategori (se de følgende afsnit), eller hvis man af andre grunde ønsker at specificere dens beskrivelse, dvs. dens klassetilhørsforhold. Yderligere detaljer og eksempler – fx på anafor-NP'er med demonstrativ, som pga. dette determinativs højere anaforiske "styrke" har flere leksikalske muligheder, herunder bl.a. muligheden for decideret reklassifikation af antecedenten – kan ses i Korzen (1996a: 523-547) og i italienskprojektets endelige publikation, kap. IV.3. Interlingvistisk kan der være store forskelle i brugen af de forskellige (NP-)anaforer. Af en empirisk undersøgelse fremgår det fx at italienske narrative tekster synes at benytte leksikalsk variation, og dvs. udnytte sådanne beskrivelses- og specificeringsmuligheder, i langt højere grad end danske, jf. Korzen (1999: 386-390).

2.1. Anaformateriale og tekstpragmatiske hierarkier

En anafor kan også være udfyldt af et klitisk/ubetonet pronomen eller på italiensk et nulsubjekt til finit verbal. Herved udtrykkes den anaforiske relation rent grammatikalsk, og den leksikalske markering mangler.⁴ En sådan "umarkeret anafor" er en "svag" anafor, forstået på den måde at den ikke kan fungere ved semantisk tvetydighed eller interferens, den kan ikke udtrykke kategoriskifte, dvs. kategoriel specifikation eller variation, og den kan kun genoptage antecedenter der står højt i de forskellige rolle- eller tekstpragmatiske hierarkier. Jeg har tidligere (Korzen 1997 og 1999) behandlet relationen mellem anaformaterialet og det Givón-inspirerede rolle- og ledhierarki:

---

4 Generelt kan anaforer være "markeret" på forskellig måde: morfofonologisk (fx ved betonedede pronomener i modsætning til ubetonede), leksikalsk (ved NP'er i modsætning til pronomener), positionelt (ved sætningskløvning og dislokering) og/eller prosodisk (i talesprog ved særlig intonation eller betoning).

- (5) agent/subjekt > eksperiment/dativ > genstand/objekt > sekundære konstituent/styrelse⁵

hvor der gælder at jo længere til venstre i hierarkiet en antecedent forekommer, desto mere prominent fremtræder den og desto svagere kan en direkte anafor hertil være. Jo længere til højre den forekommer, desto stærkere markeret anafor kræves ved genoptagelse.

Herudover viser det sig at også de "tekstopiske" hierarkier, dvs. de hierarkier som angiver sandsynligheden for at en størrelse vil fungere som teksttopic, spiller ind. De to elementer der indgår her, er referentialiteten og graden af semantisk individualisering; jf. Herslund (red.) (1996: 79), som jeg har bearbejdet en smule i følgende opstilling:

- (6a) **Referentialitet:** deiksis > referentiel > generisk > non-specifik > begreb/intension
- (6b) **Individualisering:** tællelig singularisitet > masse- eller pluralisitet > entitet af anden/tredje orden

Jo længere til venstre i de to hierarkier en størrelse befinder sig, desto mere topic-egnet og pragmatisk prominent fremtræder den. Det viser sig bl.a. at spille en stor rolle for determinationen af den, cf. Korzen (1998b: 114ff.), men det er også relevant for anaforvalget. Jo længere til venstre en antecedent befinder sig, desto svagere markeret en anafor kan genoptage den.

Nedenfor skal jeg kun give et par få eksempler, dels på referentielle antecedenter i modsætning til antecedenter med ren begrebsbetydning (inkorporerede NP'er), jf. a-skalaen, dels på tællelige singularisiteter i modsætning til masseentiteter og andenordensentiteter, jf. b-skalaen:

5 Hvis særlige tema-remaforhold fx medfører passivkonstruktioner, vil det grammatiske subjekt – men ikke agenten – stå højest i hierarkiet.

- (7a) Hans har købt *et hus* uden for Smørumnedre. *Det* er meget gammelt
- (7a') Gianni ha comprato *una casa* vicino a Smørumnedre. [$\emptyset$] è molto vecchia
- (7b) Hanne solgte os *noget vin* for en uge siden fra sin butik i centrum. *Den* var ikke italiensk
- (7b') Gianna ci ha venduto *del vino* una settimana fa dal suo piccolo negozio in centro. [$\emptyset$] non era italiano
- (7c) Man besluttede at rette *et angreb* mod de fjendtlige stillinger. *Det* skulle være meget voldsomt
- (7c') Hanno deciso di muovere *un attacco* alle postazioni nemiche. [$\emptyset$] doveva essere molto violento

I alle tilfælde i (7) er antecedenten referentiel, i (a/a') en tællelig singularisentitet, i (b/b') en masseentitet, i (c/c') en andenordsentitet. Ved sammenligning med de tilsvarende inkorporerede antecedenter:

- (8a) Hans har købt *hus* uden for Smørumnedre. ^(?)*Det* er meget gammelt
- (8a') Gianni ha comprato *casa* vicino a Smørumnedre. ^(?)[$\emptyset$] è molto vecchia
- (8b) Hanne har solgt *vin* i mange år. [?]*Den* er ikke italiensk
- (8b') Gianna vende *vino* da parecchi anni. [?][$\emptyset$] non è italiano
- (8c) Man besluttede at rette *angreb* mod de fjendtlige stillinger. ^{*}*Det* [$\rightarrow$ *angreb*] skulle være meget voldsomt
- (8c') Hanno deciso di muovere *attacco* alle postazioni nemiche. ^{*}[$\emptyset$] doveva essere molto violento

bemærkes en stigende marginalitet i konstruktionen med umarkeret anafor. Omend b/b'-eksemplerne ikke er udelukkede, vil man på begge sprog typisk vælge andre strukturer, fx *Det er ikke italiensk (vin)/non è vino italiano* o.l.

I denne forbindelse er hele spørgsmålet om **tekstfokus** og "la mémoire discursive" væsentligt.⁶ En umarkeret anafor kan generelt genoptage

6 Jf. herom Kleiber (1990: 29ff) og Cornish (1996b: 26ff). Jeg takker Henning Nøлке for nyttige bibliografiske oplysninger i denne forbindelse.

en antecedent hvis denne udgør en vigtig participant (dvs. syntaktisk er argument) i en proposition der ko- eller kontekstuel er fremtrædende i kommunikationsparternes "opmærksomhedsfokus" ("focus of attention"). Propositionen – og dermed antecedenten – behøver ikke at have været ytret eksplicit, men den skal være "til stede" i kommunikationsparternes mentale repræsentation.⁷

Herved forklares forekomsten dels af pronominer som "associative anaforer", dvs. anaforer der ikke genoptager antecedenten selv men en størrelse der på en eller anden måde er knyttet til den (dette er der fx tale om i (8), idet der i anaforerne, pga. deres ko-tekst, fortolkes en (specifik) entitet, mens der i antecedenterne er tale om det rene begreb (intensionen), se nærmere herom i 3.2), dels af pronominer uden eksplicit ko-tekstuel antecedent; jf. et tilfælde som det følgende, hvor *l'* genoptager et ikke-ekspliciteret verbalargument, der udgør en særdeles pragmatisk fremtrædende "fuldantecedent" i en mental proposition (jf. note 7):

- (9) "Non l'ha saputo?" ["Har De ikke fået det at vide?"]
 "Che cosa?" ["Hvilket?"]
 "E' morta cinque giorni fa, l'hanno uccisa." ["Hun er død for fem dage siden, hun blev myrdet"]
 "Uccisa?" ["Myrdet?"]
 "Venti coltellate, una furia... e non l'hanno ancora preso, po-
 veri noi." ["Tyve knivstik, et blodbad... og de har endnu ikke
 fanget *ham*, stakkels os."] (Maraini, *Voci* 8)

7 I stedet for at tale om direkte antecedent-anafor-relationer, opererer Cornish (1996b) ud fra en kognitiv indfaldsvinkel med en tredeling og taler om antecedent-generator ("antecedent-trigger"), antecedent og anafor. **Antecedent-generatoren** kan enten være et sprogligt element eller, i mundtlig kommunikation, et parakommunikativt element som fx en bevægelse, et blik eller anden form for kropssprog, der (typisk sammen med den kontekst hvori det forekommer) genererer **antecedenten**. Denne er en mental figur tilhørende den kognitive repræsentation som modtager opbygger på baggrund af tekst og kontekst, og som udgør **anaforens** fulde ko-/kontekstbestemte kilde; man kunne også benævne denne antecedent "fuldantecedenten" (se nedenfor). På denne måde forklarer Cornish bl.a. det fænomen at man fx med et blik på en tåbeligt parkeret bil kan sige:

Hvor tror du *han* har købt sit kørekort?

fordi modtager i sin mentale repræsentation har genereret en "salient" proposition hvori antecedenten optræder som argument; cf. også Kleiber (1990: 43ff). Cornish tilføjer (op.cit. 27) at referenten endvidere skal spille en central rolle også i anaforens ko-tekst, således at der forelig-
 ger diskurskontinuitet og derved tekstkohærens.

2.2. Ko- og kontekstens betydning

Ko- og konteksten – herunder afstanden mellem antecedent og anafor – spiller som bekendt altid en afgørende rolle for anaformaterialet og fortolkningen af anaforiske relationer. Jeg vil ikke komme meget ind på dette spørgsmål her; vedr. ko-tekstens betydning for acceptabiliteten af (2) i typer som fx:

- (10a) Jeg lånte Egon Hansen 500 kr. *Slynglen* har ikke givet mig dem tilbage endnu
 (10b) Jeg lånte Egon Hansen 500 kr. *Slynglen* gav mig dem tilbage allerede dagen efter

og om de såkaldt “skalære” udtryk, henvises til Korzen (1996a: 536ff.). Her vil jeg nøjes med at sige at det for en direkte anaforisk relation bl.a. er afgørende at eksistensbetingelserne er de samme for antecedent og anafor (eksistens/ikke-eksistens/potentiel eksistens etc.) (Korzen 1996a: 38-41, 311ff.); fx kan man uden problemer have (11a/b) men ikke (11c/d):

- (11a) Jeg har aldrig haft (*en*) *bil*. Jeg ville ikke ane hvor jeg skulle parkere *den*
 (11b) Jeg har fået (*en*) *bil*, men jeg aner ikke hvor jeg skal parkere *den*
 (11c) *Jeg har aldrig haft (*en*) *bil*. Jeg parkerede *den* på en sidevej
 (11d) *Jeg har fået (*en*) *bil*, men jeg ville ikke ane hvor jeg skulle parkere *den*

(Asteriskerne angiver manglende tekstkohærens). Sætning 2 i (b)- og (c)-eksemplet kræver en specifik antecedent (en “eksisterende” referent), mens den i (a)- og (d)-eksemplet nok tillader både en specifik og non-specifik antecedent, men ikke en størrelse der er ejet af afsender og hvorom det gælder at afsender har ansvaret for dens parkering. Også sætning 2 i (12) - (13) kræver en specifik antecedent; her ses igen antecedentens form og betydning (entitet vs begreb) at være afgørende i forbindelse med ko-teksten:

- (12a) Hanne har købt *et hus*. *Det* ligger i Smørumnedre
 (12b) Hanne ville gerne købe *et hus*. *Det* ligger i Smørumnedre

- (12c) Hanne har ikke købt *et hus* (som hun har haft på hånden en måned). *Det* ligger i Smørumnedre
- (13a) Hanne har købt *hus*. ^(?)*Det* ligger i Smørumnedre
- (13b) Hanne ville gerne købe *hus*. [?]*Det* ligger i Smørumnedre
- (13c) Hanne har ikke købt *hus*. ^{*}*Det* ligger i Smørumnedre

(12a,b,c) og (13a) tillader fortolkningen af en (fuld)antecedent der opfylder eksistensbetingelserne i sætning 2; det gør (13c) ikke – og (13b) kun meget vanskeligt fordi hele handlingen *at købe hus*, og dermed eksistensen af en entitet, her er hypotetisk.

2.3. Anaformateriale og syntaks

Indtil nu har vi alene talt om anaforer på de såkaldt “substantiviske” ledpladser (subjekt, objekt og styrelse), jf. også (5), dvs. pladser hvor antecedent og anafor har pragmatisk udpegende eller “indicerende” funktion (Korzen 1996a: 104ff.; 1996b). Anaforiske relationer forekommer også på subjektsprædikativilplads, hvor antecedent og anafor har beskrivende eller “prædicerende” funktion. Men her forekommer alene ubøjelige pronominer (ital.: *lo*, dansk: *det*), fx:

- (14) Anna è *insegnante* / *un'insegnante* / *l'insegnante*. **Lo** è da molti anni
[Anna er *lærer* / *en lærer* / *læreren*. **Det** har hun været i mange år]

I relativt sjældne tilfælde kan det semantiske indhold af en udpegende antecedent genoptages i en beskrivende anafor:

- (15) Questa è la pistola dello *sceriffo* e lei non *lo* è piu. [Dette er *sheriffens* pistol og *det* er De ikke længere] [*lo* = *lo sceriffo*] (fra TV-film *La signora in giallo*, en scene hvor byens sherif midlertidigt fratages sit hverv af taleren og må aflevere sin pistol)
- (16) – Maresciallo, forse non ci siamo capiti. Io volevo solo esserle d'aiuto. Lo so di aver fatto qualche fesseria, però... [Hr. marskal, måske vi har misforstået hinanden. Jeg ville kun hjælpe. Jeg ved jeg har begået dumheder, men...]

– Brigadiere, faccio anch'io *le fesserie*. E anche questa forse *lo è*, però... [Hr. brigader, også jeg begår *dumheder*, og *det* er det her måske også, men...]

– Brigadiere Cacciapuoti però non *le faceva*, eh? [Men brigader Cacciapuoti begik *dem* ikke, vel?] [*lo* = *una fesseria*, subjektsprædikativ; *le* = *le fesserie*, objekt] (fra TV-film *Maresciallo Rocco*).

2.4. Anaformateriale og tekstkohærens og -struktur

I de tilfælde hvor flere anafortyper er mulige på samme sted, dvs. typisk på den **topiske ledplads** i sætningen (den ledplads der huser sætningens topic), jf. Korzen (1999), kan valget af anaformateriale være afgørende for den tekstuelle dependens og dermed for tekstkohærens; med andre ord: anaformateriale og tekststrukturering bliver interdependente. I Korzen (1998a) opstillede jeg følgende kohærensskala som følger af de morfologiske forskelle:

(17)   ←--- stærk kohærens ----- svag kohærens ---→

	ellipse:	umarkeret anator:	anatorisk NP:	(ægte) ko- reference:
syntaktisk dependens	+	÷	÷	÷
leksikalsk dependens	+	+	÷	÷
referentiel dependens	+	+	+	÷
tematisk kohærens	+	+	+	+

hvor jeg ved "(ægte) ko-reference" forstår det forhold at to eller flere NP'er refererer **på samme måde** til den samme ekstralingvistiske entitet, dvs. uden at tilstedeværelsen af den første NP er afgørende for at den eller de følgende NP'er kan fortolkes semantisk og referentielt; se eksempler i Korzen (1996a: 133-135). Der er således ikke i henhold til definitionen i 1. tale om anatorisk relation i sådanne tilfælde.

Den stærke tekstkohærens udtrykt i **den anatoriske ellipse** betyder bl.a. at denne altid udtrykker inklusion i præ-tekstens tekstsekvens, den kan ikke forekomme ved skift fra en sekvens til en anden (Korzen 1998a). **Den umarkerede anator** (det ubetonede pronomen og nulsubjektet) vil i sig selv udtrykke leksikalsk og referentiel kontinuitet, men her kan andre sproglige udtryk som fx konnektorer, tids- og stedsadverbialer, perfekte verber etc. evt. signalere sekvensskift. **Den anatoriske NP** er

leksikalsk uafhængig af præ-teksten og kan bl.a. benyttes ved topic-skift, dvs. hvor den kognitive "attention allocation" (jf. Tomlin 1987) flyttes fra en entitet til en anden. Dvs. denne anafor kan fungere som en slags kognitiv **space-builder** i Fauconniers terminologi (Fauconnier 1994) ved netop at grammatikalisere et skift fra et topic til et andet. Men anafor-NP'en har generelt den samme funktion som "space-builder" også hvor der ikke er tale om topic-skift, og valget af en NP som anaforisk udtryk på topic-plads vil derfor ofte tekststrukturelt betyde overgang til ny sekvens; jf. Korzen (1998a), (1999) og (under udg.).

I italienskgruppens endelige produkt vil alle disse punkter blive behandlet mere fyldestgørende.

3. Associative anaforer

De associative anaforer genoptager ikke den samme størrelse som antecedenten, men udpeger en størrelse der på en eller anden måde kan associeres hermed. Disse anaforer har i tidens løb givet lingvisterne mange grå hår i hovedet⁸, dog er der i de seneste år, især inden for fransk lingvistik, fremkommet en række væsentlige bidrag bl.a. af Georges Kleiber og Michel Charolles; et vægtigt bidrag foreligger også i Schnedecker et al. (red.) (1994).

3.1. Associative NP-anaforer

Pladsen her tillader mig ikke at resumere alle disse forskeres overvejelser og konklusioner; meget kort fortalt opererer Kleiber (1997a/b) med fire typer associative NP-anaforer, de "meronymiske" (dvs. del-helhed-relationerne), de lokativiske, de funktionelle og aktantanaforerne. Her citeres bl.a. eksempler som:

(18) **meronymisk:** en bil ← *rattet*: rattet er en prototypisk del af en bil

lokativisk: en landsby ← *kirken*; et køkken ← *køleskabet*: i en landsby befinder der sig prototypisk en kirke; i et køkken befinder der sig prototypisk et køleskab

8 For oversigt over og henvisninger til forskellige forskeres analyse og terminologi, se fx Lundquist (1998: 45), Lundquist (under udg.) og Korzen (1996a: 548-549).

funktional: en by ← *borgmesteren*; en restaurant ← *tjeneren*: en by ledes prototypisk af en borgmester; i en restaurant serverer prototypisk en tjener

aktantanafor: en operation ← *kirurgen* (argument); et mord ← *morderen* (argument); han skar brødet og lagde *kniven* fra sig (instrument)

I de tre første tilfælde er antecedenten en førsteordensentitet (og Kleiber har her lange og komplicerede definitioner og sprogtests på prototypicitet), i det sidste kan den være en andenordensentitet eller et prædikat.

Jeg vil her ganske kort skitsere en alternativ opstilling som er inspireret af Pustejovskys “generative leksikon” (Pustejovsky 1995), som i sig selv er inspireret af Aristoteles; jf. også Lundquist (1998) og (under udg.). Pustejovskys udgangspunkt er at “concepts are associated with other concepts” (1995: 83), samt at kontekstbestemt betydningsvariation i leksikalske enheder skyldes semantiske dimensioner der allerede er til stede i leksemerne. Hans mål er at skabe en formel repræsentation af denne “generative nature of lexical creativity” (op.cit. 61), og selv om jeg nok føler mig lidt skeptisk over for den strengt formalistiske repræsentation af semantisk indhold (jf. også Thrane 1998: 58), mener jeg at Pustejovskys opstilling netop i forbindelse med associative anaforer kan give en nyttig indsigt i semantiske sammenhænge.

I henhold til hans analyse rummer alle leksikalske enheder bl.a. en argumentstruktur, en handlingsstruktur og en qualia-struktur. Jeg vil her fokusere på qualia-strukturen for substantiver, som er specielt interessant idet den udtrykker “the relational force of a lexical item” (p. 76) ved bl.a. at kombinere elementer fra de to andre dimensioner, argumentstrukturen og handlingsstrukturen: “Qualia structure enables nouns, and consequently the NPs containing them, to encode information about particular properties and activities associated with them.” (p. 79). Herved fremstår også de forskellige inferensmuligheder, idet de handlingsstrukturer som er leksikalsk indeholdt i substantiver, er i stand til – i kraft af handlingsstrukturernes argumentstruktur – at generere nye størrelser der kan optræde som associative anaforer.

Pustejovsky (1995: 85ff.) opregner følgende fire qualia:

- (19a) FORMAL QUALE: which distinguishes the object within a larger domain (e.g. shape, dimension, position, colour)
- (19b) CONSTITUTIVE QUALE: the relation between an object and its constituents, or proper parts (e.g. material, weight, parts)
- (19c) TELIC QUALE: i.e. the purpose or function of the object
- (19d) AGENTIVE QUALE: the factors or persons involved in the origin or “bringing about” of an object (e.g. creator, artifact vs. natural product etc.)

Nedenfor vil jeg, i lighed med Herslund (red.) (1997: 42) og Lundquist (1998), benytte de danske termer “form, opbygning, funktion, oprindelse” for de fire qualia. De to første qualia rummer en statisk viden om genstandens klassetilørsforhold og opbygning, hvorimod de to sidste omfatter handlinger og aktiviteter som finder sted henholdsvis efter og før selve størrelsens skabelse/eksistens. Som eksempler citerer Pustejovsky (op.cit. 101, 113) bl.a. qualia-strukturerne for lekserne *bog* og *bil*; i (20) - (21) har jeg udbygget hans opstillinger en smule bl.a. mht. opbygnings-qualen og mht. argumenterne i funktions- og oprindelses-qualiaerne; dog er min notation mindre formalistisk end hans:

(20) **bog**

form-qualie:	indeholde (y,x), y : fysisk objekt; x : information
opbygnings-qualie:	ryg, omslag, tekst, kapitler, afsnit, sider etc.
funktions-qualie:	læse (e_1,w_1,x,y), w_1 : læsere
oprindelses-qualie:	skrive (e_2,w_2,x,y), w_2 : forfatter(e)
	udgive (e_3,w_3,x,y), w_3 : udgiver(e)

(21) **bil**

form-qualie:	køretøj (x)
opbygnings-qualie:	rat, motor, døre, sæder, bagagebærer etc.
funktions-qualie:	køre/transportere (e_1,w_1,w_2,x), w_1 : chauffør; w_2 : passagerer
oprindelses-qualie:	konstruere (e_2,w_3,x), w_3 : fabrikant/fabrik

hvor $e_{1,2,3}$ står for de forskellige *events*, eller handlingsstrukturer, i funktions- og oprindelsesqualiaerne.⁹

Det bemærkes at de størrelser som optræder i opbygnings-qualen, samt størrelserne $w_{1,2,3}$, som udgør argumenterne i handlingsstrukturerne i funktions- og oprindelsesqualiaerne, netop er de størrelser som kan optræde som associative anaforer. Har man introduceret en *bog* kan man uden videre tale om *ryggen*, *omslaget*, *teksten*, *kapitlerne*, *siderne*, *læserne*, *forfatterne*, *udgiverne* etc. som associative anaforer, og har man introduceret en *bil*, kan man – i den rette tekstsammenhæng – tale om *rattet*, *motoren*, *dørene*, *chaufføren*, *passagererne*, *fabrikanten* etc.

Denne notation af størrelses leksikalske indhold (som også, må det siges, især i funktions- og oprindelses-qualen, omfatter omverdensviden) afslører altså hvordan vi genererer associative anaforer på baggrund af selve substantivets betydning. I mange tilfælde finder man i leksika en form for qualia-beskrivelse for substantiver, dog med ord i stedet for logiske formler. Her følger et par eksempler på hvordan en formalisering af leksikonbeskrivelser kunne foretages:¹⁰

restaurant: “et sted hvor madvarer tilberedes og serveres ved borde for gæsterne mod betaling” (Politikens Store Nye Nudansk Ordbog):

form-qualer:	rumme(y,x), y: sted; x: madtilberedning/-servering
opbygnings-qualer:	borde, stole, køkken etc.
funktions-qualer:	tilberede (e_1, w_1, w_2), w_1 : kok; w_2 : gæster
	servere (e_2, w_3, w_2), w_3 : tjener

cucina: “luogo, locale appositamente attrezzato per la preparazione e la cottura delle vivande” [sted, lokale passende udstyret til tilberedning af madvarer] (Lo Zingarelli 1996):

9 Begrebet “dot-object”, “prik-objekt”, som Pustejovsky noterer “x.y” for *bog*, forklarer bl.a. de forskellige betydningsmuligheder af *bog* i sammenhænge som *Hans lagde bogen på bordet* og *Bogen er god men lang*.

10 Jeg vil undlade at komme ind på de store metodiske problemer af leksikografisk art der opstår ved at basere en teoretisk/leksikologisk analyse på et eller flere specifikke leksika; cf. også Korzen (1998c: 16).

form-qualer:	rumme(y, x), y : lokale; x : madtilberedning ¹¹
opbygnings-qualer:	appositi attrezzi, dvs. køleskab, komfur og andet "passende" køkkenudstyr
funktions-qualer:	tilberede (e_1, w_1, w_2), w_2 : madvarer

Tilsvarende vil man på baggrund af *Lo Zingarellis* beskrivelse af glosen *città*:

"Centro di vita sociale, notevole sia per il numero degli abitanti sia per la capacità di adempiere a molteplici funzioni economiche, politiche, culturali, religiose e sim., esteso territorialmente, regolato nello sviluppo viario ed edilizio, fornito dei servizi pubblici" [Center for socialt liv, af en vis størrelse indbyggermæssigt og mht. mulighederne for at udføre forskelligartede økonomiske, politiske, kulturelle, religiøse o.a. funktioner, af en vis størrelse mht. territorium, med styring af vejvæsen og byggeri, udstyret med offentlige institutioner]

kunne generere associative anaforer som følgende:

i en opbygnings-qualer: *abitanti; sviluppo viario ed edilizio, servizi pubblici; posti dove si adempiono funzioni economiche, politiche, culturali, religiose* (dvs. banker, rådhus, teatre, biografer, kirker) osv.

i en funktions-qualer: argumenterne til *adempiere a funzioni economiche, politiche, culturali, religiose* (dvs. bankvæsen, borgmester, byråd, kulturpersoner, præster), argumenterne til *regolare lo sviluppo viario ed edilizio* (dvs. vejvæsen, veje, bygherrer, bygninger), argumenterne til *fornire servizi pubblici* (dvs. byråd, offentlige institutioner).

Herved ses alle Kleibers forskellige anafortyper, jf. (18), at kunne forklares på en overskuelig og konsekvent måde. Størrelserne i opbygnings-qualer'n svarer til de meronymiske anaforer, og størrelserne i de to andre qualia svarer til lokativiske eller funktionelle anaforer hos Kleiber. Kleibers aktantanaforer ved prædikater og nominaliseringer

11 Form-qualer'n vil her – ligesom for *bog* – kunne noteres som et "prik-objekt", der vil forklare de situationer hvor *køkken* alene har betydningen *køgekunst* (fra et bestemt land eller område).

kan forklares ved Pustejovskys argumentstruktur for disse størrelser (som generelt er forenelig med gængs valensteori). Jeg skal her citere nogle autentiske italienske eksempler, hvor jeg af pladshensyn nøjes med at oversætte antecedent og anafor:

Associative anaforer stammende fra **opbygnings-qualen**:

- (22) Gancillo, che mai si sarebbe immaginato tanto onore, si in-sediò *nella sua casetta e, seduto al sole sul balcone, contemplò con beatitudine l'oceano che respirava placido e possente.* (Buzzati, *Boutique* 151) [sit lille hus ← balkonen]
- (23) In realtà in questo momento sto solo guardando *la sua camicia*: il modo in cui *le maniche* sono rimboccate e assicurate sopra il gomito con un laccetto frivolo, [...]. (De Carlo, *Uccelli* 11) [hendes skjorte ← ærmerne]
- (24) – Sì? – disse *Anastasia*, sentendo con sollievo che *il cuore* calmava i suoi battiti, e *la fronte* si raffreddava. (Ortese, *Mare* 32) [Anastasia ← hjertet, panden]

Associative anaforer stammende fra **funktions-qualen**:

- (25) *La trasmissione* è in fase di montaggio. *Gli spettatori* vedranno scene inedite, sorprendenti. (*Stampa* 14.9.91) [TV-optagelsen ← seerne]
- (26) Il processo si accelera se la manutenzione non è costante: «*Uno stadio abbandonato* si deteriora più in fretta. Le faccio un esempio. Se nevicava, l'ingresso degli *spettatori* impone l'intervento degli spalatori: così l'acqua non ristagna e non può proseguire il suo lento ma implacabile lavoro di erosione». (*Stampa* 11.9.91) [et stadion ← publikum]
- (27) Sarà *una gara* estremamente interessante, *il pubblico* potrà iniziare ad assaggiare l'Udinese di domani opposta a una squadra particolarmente importante. (*Gazzetta dello Sport* 3.8.91) [en fodboldkamp ← publikum]

Associative anaforer stammende fra **oprindelses-qualen**:

- (28) Sempre legato al mondo della moda e alle miss, Raiuno trasmetteva, ancora domenica sera, Patrizia, un film per la tv di Flavio Mogherini con Carolina Rosi [...] e Franco Nero [...]. Brava *la Rosi*. Dice: è figlia di un regista, per lei è stato tutto più facile. Può darsi, ma almeno, saranno *i geni*, sarà *l'ambiente*, sa recitare. (*Stampa* 10.9.91) [la Rosi (en skuespiller) ← generne, miljøet]
- (29) E' stata premiata *una scultura*. *L'autore* ha ricevuto una somma. (cit.: Renzi 1988: 384) [en skulptur ← billedhuggeren]
- (30) *Del delitto* nessuno ha saputo dire niente. Nessuno ha saputo fornire notizie sull'*assassino*. Eppure, dopo aver accoltellato Giuseppe, *l'attentatore* si è allontanato indisturbato. (*La Nazione*, 5.7.91, p. 6) [forbrydelsen ← morderen, attentatmanden]

Substantiver kan altså siges at spille en "dobbelrolle" ved dels at generere handlingsstrukturer via deres oprindelses- og funktions-qualia, dels selv at blive genereret af handlingsstrukturer via disses argumentstruktur og semantiske roller.

Det skal understreges at den rent leksikalske dimension ikke kan forklare alle forekomster af associative anaforer, og formålet med de anførte analyser har alene været at anskueliggøre en enkelt dimension i denne problematik. I en samlet beskrivelse af anaformulighederne i en tekst indgår herudover videnselementer fra det specifikke tekstunivers samt en generel omverdensviden; jf. Lundquists "generalized event model" (Lundquist, under udg., par. 3.3), hvor leksikalsk, kontekstuel og generel viden er afbildet efter løgprincippet med den leksikalske dimension inderst. Den præcise grænse mellem disse tre niveauer eller vidensdimensioner kan i mange tilfælde være vanskelig at sætte, og associative anaforske relationer kan "lykkes" på baggrund af helt generelt accepterede leksikalske kriterier, som beskrevet ovenfor, på baggrund af kendskabet til det specifikke tekstunivers eller på baggrund af en omverdensviden som kan være mere eller mindre generel, dvs. erhvervet af en større eller mindre personkreds.

Helt generelt gælder at den bestemte artikel udtrykker identificerbarhed, og rent pragmatisk er dens formål at få modtager til at lede efter de nødvendige ko(n)tekstuelle hjælpemidler til en identifikation (Korzen 1998b). Selve forekomsten af en definit NP er således den første indikator af en (fra afsenders side villet) ko- eller kontekstuel kohærens.¹²

For flere detaljer henvises igen til italienskprojektets endelige produkt. Her vil jeg nøjes med at tilføje, at der i den ovenfor præsenterede metodiske tilgang også er interessante interlingvistiske perspektiver. Analysen af qualia-strukturen for substantiver synes nemlig at afsløre generelle sprogtypologiske forskelle i leksikaliseringsmønstrene. Således synes der fx at være tendens til at substantiver opnår en mere specificeret form- og opbygnings-qualè på italiensk end på dansk; dansk synes at danne prototyper på et højere, mindre specificeret niveau end italiensk.¹³ Det skulle teoretisk betyde flere associative anaformuligheder på italiensk i ækvivalente sammenhænge (ud over større muligheder for leksikalsk variation, jf. 2.0), et fænomen der må danne rammen for en senere undersøgelse.

3.2. "Associative" pronomenaforer

Også pronominer kan optræde som en slags associative anaforer; dog er de pga. den manglende leksikalske markering af kategori (jf. 2.0-2.1) begrænset til genoptagelser hvor der ikke sker kategoriskift, samt til den **metalingvistiske** genoptagelse i konstruktionstyper som:

- (31) – *Quello è un rinoceronte.* [Det er et næsehorn]
 – *Come lo scrivi?* [Hvordan staver du det?] (cit.: Conte 1988: 31)

12 Således kan "usædvanlige" henvisninger og grænsetilfælde i henhold til "sædvanlig" omverdensviden udvide modtagers viden om konkrete entiteter, som fx i en anden henvisningstype der diskuteredes efter mit indlæg (tak til bl.a. Maj-Britt Mosegaard Hansen):

A: Hvordan går det i *din ejendom*?

B: Bedre efter at *bordellet* er lukket.

I sådanne tilfælde vil A formodentlig typisk, hvis *bordellet* er førstegangsintroduceret for ham i relation til den givne *ejendom*, kontrollere sin "vidensudvidelse" med spørgsmål af typen:

A: Har der været *et bordel* i din *ejendom*?

13 Jf. Korzen (1998c), samt Herslund (red.) (1997: 30ff.) for tilsvarende forskelle mellem fransk og dansk.

hvor kontinuiteten ligger i selve udtrykket, der sker blot et spring fra *denotatum* til *materialis*. Som sidste punkt på listen over relevante "anatorfænomener" vil jeg kort citere nogle italienske eksempler (med ordrette oversættelser til dansk) på de forskellige relationstyper man har ved ikke-direkte pronomenanatorer med kategoriel identitet.

Der er generelt følgende muligheder for associativ anatorisk henvisning inden for samme kategori: individ ← individ (32), individ ← kategori (33) - (34), individ ← begreb (35) og begreb ← individ (36) - (37). Også her er ko- (og evt. kon)teksten helt afgørende for fortolkningen:

- (32) Carla ha consegnato alla madre *la paga di maggio*, mentre suo fratello l'ha messa in banca. [Carla har givet *sin majløn* til sin mor hvorimod hendes bror satte *den* i banken] (cit.: Renzi 1988: 545)
- (33) – Dammi *un po' di vino*. [Giv mig *noget vin*]
– Lo sai che non *lo* puoi bere. [Du ved du ikke må drikke *det*]
(fra filmen *Oggi ho vinto anch'io*) (pronominet repræsenterer kategorien generelt)
- (34) E quando arriveranno i bambini dovete pensare anche a *un cane*. I bambini *li* adorano. [Og når I får børn, må I også tænke på *en hund*. Børn elsker *dem*] (fra filmen *Due volte vent'anni*) (pronominet repræsenterer kategorien generelt)
- (35) E' rimasto *un po' di vino*. Ma forse dovrei comprarne ancora [Der er *lidt vin* tilbage, men måske burde vi købe noget mere (*deraf*)] (om *ne's* begrebsbetydning, jf. Korzen (1996a); se også Korzen (1998a: 143))
- (36) Anche quando il bambino si è riaddormentato, né la mamma né suo marito hanno aperto *bocca*. Avrei voluto aprir*la* io, avrei voluto dire che il piccolo era carino [...]. [Selv da barnet faldt i søvn åbnede hverken mor eller hendes mand *mund*. Jeg ville gerne have åbnet *den*, jeg ville have sagt at den lille var sød...] (Tamaro, *Voce* 103) (*la* = *la mia bocca*, altså specifik entitet)
- (37) Angelica s'infilò il pellicciotto. Disse a Viola che l'accompa-

gnasse con la sua macchina, perché lei era senza *macchina*, l'aveva presa Oreste. [Angelica tog pelsen på. Hun sagde til Viola at hun skulle give hende et lift fordi hun var uden *bil*, Oreste havde taget *den*.] (Ginzburg, *Caro Michele* 105) (*l'* = en specifik bil)

Som det fremgår af eksemplerne, indgår *ne* i et semantisk paradigme med *lo*, *la*, *li*, *le*, som ved henvisning til en nominal antecedent repræsenterer en eller flere entiteter (kendte såvel som ikke-kendte og individuelle såvel som kategorielle) og samtidig udtrykker disses genus og numerus; *ne*, som er ubøjeligt, repræsenterer det rene begreb (eller det kan have partitiv betydning). På dansk skelner vi derimod mellem kendte entiteter på den ene side, repræsenteret af *den*, *det*, *dem*, og ikke-kendte entiteter og begreber på den anden, repræsenteret af det ubøjelige *det*:

(38) a Un'idea ce l'ho - L'idea l'ho avuta ieri

b En ide *det* har jeg da (*den) - Ideen *den* fik jeg i går

(39) a – Ho comprato questi guanti oggi

– *Li* devo comprare anch'io (*li* = entiteter: *dei guanti*) (evt. *ne* = begrebet *guanti*)

b – Jeg har købt disse handsker i dag

– *Det* skal jeg også købe (*det* = begrebet *handsker* eller entiteter: *et par handsker*) (*Dem)

Disse forskelle (samt terminologien) vil blive nærmere uddybet og diskuteret i italienskprojektets endelige publikation.

Henvisninger

- Conte, M.-E. (1988). *Condizioni di coerenza. Ricerche di linguistica testuale*. Firenze: La Nuova Italia.
- Conte, M.-E. (1991). Anaphores dans la dynamique textuelle. *Cahiers de praxématique* 16, 11-33.
- Cornish, F. (1996a). Coherence. The lifeblood of anaphora. In W. de Mulder & L. Tasmowski (eds.) *Coherence and Anaphora. Belgian Journal of Linguistics* 10, 37-54.

- Cornish, F. (1996b). 'Antecedentless' anaphors: deixis, anaphora, or what? Some evidence from English and French. *Journal of Linguistics* 32, 19-41.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge University Press.
- Herslund, M. (ed.) (1996). *Det franske sprog. Kapitel III. Valens og transitivitet*. Foreløbig version. Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. (red.) (1997). *Det franske sprog. Kapitel I. Grundlag*. Foreløbig version. Handelshøjskolen i København.
- Kleiber, G. (1990). Quand *il n'a pas d'antécédent*. *Langages* 97, 24-50.
- Kleiber, G. (1997a). Des anaphores associatives méronymiques aux anaphores associatives locatives. *Verbum* XIX/1-2, 25-66.
- Kleiber, G. (1997b). Les anaphores associatives actantielles. *Scolia* 10, 89-120.
- Kleiber, G., R. Patry & N. Ménard (1993). Anaphore associative: dans quel sens "roule"-t-elle? *Revue québécoise de linguistique* 22/2, 139-162.
- Korzen, I. (1996a). *L'articolo italiano fra concetto ed entità, I-II. Etudes Romanes* 36. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Korzen, I. (1996b). Substantivsyntagmers determination og reference – med udgangspunkt i italiensk og dansk. In M. Herslund (ed.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*. Odense Universitetsforlag. 102-126.
- Korzen, I. (1997). Topisk kontinuitet og tekststrukturering på italiensk og dansk. In L. Falster Jakobsen & G. Skytte (eds.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 4*. Odense Universitetsforlag. 128-158.
- Korzen, I. (1998a). Ellipsen i tekstgrammatisk perspektiv. In P. Colliander & I. Korzen (red.). *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5*. Odense Universitetsforlag. 129-158.
- Korzen, I. (1998b). On nominal determination – with special reference to Italian and comparisons with Danish. In G. Hansen (ed.): *Nominal Determination. Copenhagen Studies in Language* 21. Copenhagen: Samfundslitteratur. 67-132.
- Korzen, I. (1998c). Leksikaliseringmønstre i italiensk og dansk. In M. Herslund (ed.) *Linguistisk oversættelse. Copenhagen Working Papers in LSP*. 3, 13-42.
- Korzen, I. (1999). Tekststruktur og anafortypologi (Struttura testuale e tipologia anaforica). In G. Skytte, I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (eds.). *Tekststrukturering på italiensk og dansk / Strutturazione te-*

- stuale in italiano e danese. Resultater af en komparativ undersøgelse / Risultati di una indagine comparativa.* Copenhagen: Museum Tusulanum Press. 331-418.
- Korzen, I. (under udg.). Rimandi anaforici e coerenza testuale: il caso dell'ellissi. In S. Trovato (ed.) *Atti del V Congresso Internazionale della Società Internazionale di Linguistica e Filologia Italiana (SILFI). Catania, 15-17 ottobre 1998.*
- Lundquist, L. (1998). Kan man teste qualia? Skitse til et eksperiment af oversættelse af associative anaforer mellem dansk og fransk. In M. Herslund (ed.) *Linguistisk oversættelse. Copenhagen Working Papers in LSP 3*, 43-58.
- Lundquist, L. (under udg.). Knowledge, Events and Anaphors in Texts for Specific Purposes. In L. Lundquist & R. J. Jarvella (eds.) *Language, Text and Knowledge. Mental Models in Expert Communication.* Berlin: Mouton de Gruyter.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon.* Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press.
- Renzi, L. (ed.) (1988). *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. I.* Bologna: Il Mulino.
- Schnedecker, C., M. Charolles, G. Kleiber & J. David (eds.) (1994). *L'anaphore associative. (Aspects linguistiques, psycholinguistiques et automatiques).* Paris: Klincksieck.
- Thrane, T. (1998). Nominaler, nominaliseringer og semantisk kompleksitet. *Hermes 21*, 39-66.
- Tomlin, R.S. (1987). Linguistic Reflections of Cognitive Events. In R. S. Tomlin (ed.). *Coherence and grounding in discourse.* Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 455-479.

Teksteksemplerne stammer fra

- Buzzati, Dino: *La boutique del mistero.* Verona, Oscar Mondadori, 1970.
- De Carlo, Andrea: *Uccelli da gabbia e da voliera.* Torino, Einaudi, 1982. *Gazzetta dello Sport.*
- Ginzburg, Natalia: *Caro Michele.* Vicenza, Mondadori, 1973.
- Maraini, Dacia: *Voci.* Milano, Rizzoli (Superbur), 1997. *La Nazione*
- Ortese, Anna Maria: *Il mare non bagna Napoli.* Firenze, Vallecchi, 1967. *La Stampa.*
- Tamaro, Susanna: *Per voce sola.* Venezia, Marsilio, 1991.

Klassifikation af bisætninger på de romanske sprog¹

Rikke Larsen

1. Indledende betragtninger

Formålet med det følgende er at præsentere en ny bisætningstypologi for de romanske sprog, her eksemplificeret ved moderne fransk, italiensk og spansk. Jeg håber, at typologien kan udvides til også at gælde for de andre romanske sprog og for andre sprogstadier. Klassifikationen er dannet ud fra overvejelser vedrørende fordele og ulemper ved traditionelle typologier, hvorfor der indledes med en kort gennemgang af disse betragtninger.

1.1. Overordnede definitioner: *bi-, led-, hoved- og helsætning*

Følgende definitioner skelner på strukturalistisk vis mellem form og funktion.

En **bisætning** er defineret ud fra sin opbygning, dvs. ved at have en bisætningsindleder. En **ledsætning** er derimod defineret ud fra sin funktion, dvs. ved at udfylde en ledfunktion i en overordnet størrelse.

Den distinktion stemmer overens med den skelnen, Diderichsen opererer med: "*Ledsætning*, Hoved- eller Bisætning, der staar som Led af Sætning eller andet Syntagme." (Diderichsen, 1957: 288)

En **helsætning** er negativt defineret ud fra sin funktion, nemlig ved ikke at udfylde en ledfunktion i forhold til en overordnet størrelse. En **hovedsætning** er negativt defineret ud fra sin opbygning, nemlig ved at være en sætning, der ikke er indledt af en bisætningsindleder. En bi-

---

1 Tak til Hanne Leth Andersens sproglige studiekreds (Romansk Institut, Aarhus Universitet) for kommentarer og inspiration. Tak også til Lene Schøsler (Romansk Institut, Københavns Universitet), der har læst en tidligere udgave af artiklen.

sætning vil typisk fungere som ledsætning (*je veux qu'il vienne*), men kan atypisk fungere som helsætning (*qu'il vienne!*).² En hovedsætning vil typisk fungere som helsætning (*il vient ici*), men kan atypisk fungere som ledsætning (*il vient ici, je m'en vais*). Kun bisætninger, der fungerer som ledsætninger, tages i betragtning i denne sammenhæng.³

1.2. Succeskriterier for en bisætningstypologi

Inden opstillingen af en bisætningstypologi bør man overveje, hvilke kriterier der bør være opfyldt, før man kan tale om en vellykket typologi.

Følgende fire succeskriterier forekommer mig hensigtsmæssige, ikke mindst i en formidlingssituation:

- a. Bisætningstyperne skal følge en stringent definition.
- b. De kriterier, der anvendes til opstilling af bisætningstypologien, skal anvendes præcist.
- c. Bisætningstypologien skal have en vis nytteværdi. Den bør kunne danne grundlag for opstilling af regler for modus, tempus, ledstilling, valg af bisætningsindledere, bisætningsindlederens ledfunktion.
- d. Den valgte terminologi skal afspejle de valgte kriterier og/eller definitioner.

1.3. Kritik af traditionel typologi

Langt de fleste grammatikker over romanske sprog laver en tredeling af bisætningerne i hhv. substantiviske, adjektiviske og adverbielle bisætninger. Placeringen af enkelte bisætningstyper kan variere, men principielt er der tale om den samme opdeling. Jeg vil koncentrere mig om at kommentere denne dominerende typologi. Traditionelt klassificeres de romanske bisætninger i:

-
- 2 Bemærk, at også sætninger, der traditionelt regnes som spørgende hovedsætninger, her betragtes som bisætninger, der fungerer som helsætninger (*quand Pierre viendra-t-il?*).
  - 3 Der er intet til hinder for at lade bisætninger, der ikke fungerer som ledsætninger, indgå i min overordnede typologi (jf. 2) for blot at udskille dem ved en senere underopdeling. Uindledte sætninger kan blot danne en tredje kategori, men en videre undersøgelse af disse ville falde uden for et ph.d.-projekt, der netop omhandler bisætningsindledere.

Hovedgruppe	Undergruppe	Franske eksempler
Substantiviske	kompletive	je sais qu'il le connaît
	interrogative	il ne sait pas qui il connaît
	uafhængige relative	il aime qui il connaît
Adjektiviske	attributive	les étudiants qui ne dorment pas m'écoutent
	appositionelle	les étudiants, qui ne dorment pas, m'écoutent
	prædikativiske	je le vois qui vient
Adverbielle	tids-, årsags-, etc.	elle était contente quand elle recevait mes lettres

a. Ifølge **det første succeskriterium** skal de forskellige typer bisætninger defineres stringent, sådan at man i definitionen af hver hovedgruppe følger den samme skabelon for hver gruppe. Eksempelvis kan man i definitionen tage udgangspunkt i bisætningsindlederen. Tager vi lærebogen *Fransk grammatik* (Pedersen et al., 1980) som eksempel, er de **substantiviske bisætninger** hver for sig, men ikke som hovedgruppe, defineret ud fra typen af bisætningsindleder.

De **adjektiviske bisætninger** er som hovedgruppe defineret ud fra bisætningsindlederen, men er underinddelt efter den ledfunktion, der udfyldes.

Om de **adverbielle bisætninger** står der, at de "typisk udfylder ledfunktionen adverbial" (ib. 69) og de er underinddelt efter betydning. De adverbielle bisætninger defineres ikke, men beskrives ud fra denne karakteristik.

De **uafhængige relativsætninger**, der i *Fransk grammatik* er en undergruppe af de substantiviske (benævnt pronomielle bisætninger) og i andre grammatikker en undergruppe af de adjektiviske bisætninger, defineres som indledt af "et spørgende pronomen, men som ikke har spørgende betydning" (ib. 62). Det gør det svært i praksis at skelne dem fra de interrogative bisætninger, der ifølge definitionen blandt

andet indledes af spørgende pronominer med spørgende betydning (ib. 58). Hvis den overordnede sætning er spørgende, skal bisætningsindlederen ofte fortolkes interrogativt. Det er dog ikke altid tilfældet, idet en overordnet spørgende sætning kan følges af en uafhængig relativsætning, som det fremgår af:

- 1) il ne savait pas ce que son père savait (ib. 62)

hvor bisætningen kan parafraseres til hhv. *son père savait quoi?* (interrogativ) og *son père savait quelque chose* (uafhængig relativ). Hvorvidt bisætningen er interrogativ eller uafhængig relativ fremgår derfor ved parafrase, blot kan man ikke altid vide, hvilken parafrase der skal vælges.

På baggrund af disse punkter kan man konkludere, at der ikke just er tale om stringente definitioner, idet der hverken til inddelingen af hovedgrupper eller til underinddelingen af disse er anvendt samme skabelon.

b. Det andet succeskriterium fordrer en præcis anvendelse af kriterier til inddeling af bisætninger, sådan at der på samme inddelingsniveau udelukkende anvendes ét kriterium: enten det formelle, det funktionelle eller det semantiske kriterium.

Den traditionelle typologi er opstillet på grundlag af det funktionelle kriterium, nemlig ud fra den type ledfunktion, som bisætningerne typisk udfylder. Tilsyneladende er valget af det funktionelle kriterium konsekvent anvendt til opdelingen i substantiviske, adjektiviske og adverbielle bisætninger, men ser man nærmere på placeringen af de enkelte bisætningstyper, viser det sig, at andre kriterier har spillet ind.

Eksempelvis er kompletivsætninger, der fungerer som attributiv (fx. *j'ai l'impression que tu l'aimes*) placeret under de substantiviske bisætninger og ikke under de adjektiviske, selvom attributiv er en adjektivisk ledfunktion. Man har altså prioriteret bisætningens form (kompletivsætninger indledes af konjunktionen *que*) højere end den aktuelle ledfunktion, dvs. det formelle kriterium er anvendt frem for det funktionelle.

Bisætninger indledt med *quand* er klassificeret som adverbielle, sandsynligvis ud fra semantiske overvejelser – idet de betegner tid –, men forekommer ligeledes i substantiviske og adjektiviske funktioner. Sammenlign følgende *quand*-bisætninger:

- 1) j'aime quand tu viens; bisætning = objekt
- 2) elle me racontait ses luttet quand elle recevait mes lettres; bisætning = attributiv
- 3) elle était contente quand elle recevait mes lettres; bisætning = adverbial

Où-sætninger har de samme muligheder, sammenlign:

- 1) j'aime où tu es; bisætning = objekt
- 2) c'est où tu es; bisætning = prædikat
- 3) il habite où tu sais; bisætning = adverbial

où-sætninger klassificeres dog typisk (således også i *Fransk grammatik*) som uafhængige relativsætninger trods ligheden med *quand*-bisætninger, der klassificeres som adverbielle.

Man kan derfor konkludere, at inddelingskriterierne er anvendt inkonsekvent, eftersom både det formelle, det funktionelle og det semantiske kriterium er anvendt på samme inddelingsniveau.

c. Der er mindst at kritisere ved den traditionelle typologis nytteværdi, selvom der ikke er nogen umiddelbart indlysende sammenhæng mellem den traditionelle opdeling og reglerne for modus, tempus og ledstilling. Reglerne for valg af bisætningsindledere kompliceres unødigt ved for eksempel at skelne mellem interrogative og uafhængige relative bisætninger, der som oftest er formmæssigt sammenfaldende (jf. fx. (1) *il ne savait pas ce que son père savait*).

Endelig kan man ikke ud fra den traditionelle typologi forudsige, i hvilke bisætninger bisætningsindlederen udfylder en ledfunktion i bisætningen, hvilket jeg vil argumentere for er et fundamentalt kriterium.

d. Betegnelserne substantivisk, adjektivisk og adverbial bisætning er

begrundet i de typer ledfunktioner, som de pågældende ordklasser typisk udfylder. Der er altså tale om terminologisk konsekvens, men ikke terminologisk gennemsigtighed, når man klassificerer bisætninger på grundlag af deres lighed med en bestemt ordklasse.

At terminologien er misvisende har fået Viggo Brøndal til at kalde en sådan inddeling for pseudo-morfologisk (Brøndal, 1943: 73), eftersom det tyder på anvendelsen af et formelt og ikke et funktionelt kriterium.

Man kan endvidere indvende, at ordklasser ikke er det samme som ledfunktion, eftersom et ord af en given ordklasse kan varetage mange forskellige funktioner. Der sker altså en sammenblanding af konstituent og ledfunktion i den traditionelle typologi.

De samme tre grupper benævnes ofte nominale, relative og adverbielle. I så fald kan man hverken tale om terminologisk konsekvens eller gennemsigtighed.

Den traditionelle typologi opfylder dermed kun ét af de opstillede succeskriterier, nemlig kriteriet om nytteværdi. Foretages en prioritering af de opstillede succeskriterier, kan man dog argumentere for, at typologien dermed opfylder det vigtigste succeskriterium.

2. Bisætningstypologi for de romanske sprog

Det følgende er et forsøg på at vise, at det er muligt at lave en bisætningstypologi, der opfylder de andre succékriterier og samtidig har en nytteværdi.

2.1. Inddelingskriterium

Den følgende typologi tager udgangspunkt i bisætningsindlederen og baserer sig dermed på det formelle kriterium.

Jeg foreslår en overordnet opdeling af de romanske bisætninger i to grupper: pronomenisætninger og konjunktionsbisætninger

2.2. Pronomenbisætninger

Pronomenbisætningerne er definerede ved, at bisætningsindlederen har en selvstændig ledfunktion i bisætningen (jf. Erik Hansens impletive ledsætninger som beskrevet i Hansen 1998).

Med selvstændig ledfunktion menes en funktion som valensled (subjekt, objekt, styrelse, subjektsprædikat, mådesadverbial, stedsadverbial), tids- og årsagsadverbial.

I praksis kan en pronomenbisætning kendes ved, at indlederen svarer til et spørgeord.

Indlederne af de franske pronomenbisætninger er: *qui, que, quoi, quel, lequel, combien, comment, comme, où, pourquoi, quand, dont, ce que, ce qui, ce dont, ce PRÆP quoi*.

Indlederne på italiensk udgøres af: *chi, che, che cosa, cosa, quale, quanto, come, dove, donde, perché, quando, cui, il che, ciò che, ciò PRÆP cui*.

Tilsvarende består det spanske inventar af: *quién, quien, qué, que, cuál, cual, cuánto, cuanto, cómo, como, dónde, donde, por qué, cuándo, cuando, cuyo, lo que, lo cual*.⁴

Enkelte af ovennævnte bisætningsindledere har ikke pendanter blandt spørgeordene i de moderne sprog, men har svaret til spørgeord i tidligere sprogstadier (de franske *comme, dont* (Korzen, 1986: 135, 137) og det italienske *cui* (Rohlf's, 1949: 236)). Andre bisætningsindledere er grammatikaliserede varianter af spørgeord, dvs. de er den variant af spørgeordet, der forekommer indledende en bisætning. De er alle kombinationer af en artikel eller et demonstrativt pronomen samt et relativpronomen (*ce que, ce qui, ce dont, ce PRÆP quoi, il che, ciò che, ciò PRÆP cui, lo que, lo cual*).

Nogle af de nævnte spørgeord klassificeres traditionelt som adverbier (*quel* eventuelt som adjektiv), men her tilslutter jeg mig Knud Tøgebys kategorisering af hele inventaret som pronominer (Tøgeby, 1982: 146).

4 Der skelnes på spansk såvel ortografisk som fonetisk mellem relativ- og interrogativpronominer. Jeg har her valgt at gengive begge former, selvom jeg betragter dem som et og samme ord.

Følgende eksempler er at regne for pronomenbisætninger:

- (8a) j'aime qui tu aimes
- (8b) amo chi ami
- (8c) quiero a quien quieres
- (9a) je sais qui tu aimes
- (9b) so chi ami
- (9c) sé a quién quieres
- (10a) je connais la personne que tu aimes
- (10b) conosco la persona che ami
- (10c) conozco a la persona quien quieres

Pronomenbisætningerne udgøres af de bisætninger, der traditionelt klassificeres som uafhængige relativsætninger (jf. (8a) - (8c)), interrogative bisætninger (delspørgsmål; jf. (9a) - (9c)) og relativsætninger (jf. (10a) - (10c)) og bisætningsindlederne i pronomenbisætningerne består af de interrogativ-relative pronominer samt enkelte grammatikaliserede varianter heraf. Inventaret af bisætningsindledere af pronomenbisætninger er en uproduktiv gruppe.

2.3. Konjunktionsbisætninger⁵

Konjunktionsbisætningerne er definerede ved, at bisætningsindlederen ikke har en selvstændig ledfunktion i bisætningen.

I praksis kan indlederne af konjunktionsbisætningerne kendes ved, at de ikke svarer til et spørgeord (eller til en grammatikaliseret variant heraf).

Som bisætningsindleder i de franske, italienske og spanske konjunktionsbisætninger finder vi *que / che, si / se* og sammensatte konjunktioner, der ikke er grammatikaliserede varianter af spørgeord.

Det er værd at bemærke, at *si / se*, som blandt andet indleder bisætninger, der traditionelt klassificeres som interrogative (på linie med nogle af pronomenbisætningerne), her kategoriseres som konjunk-

5 Termen 'konjunktionsbisætning' findes i *Spansk grammatik* anvendt om bisætninger indledt af en underordnende konjunktion. Herunder regner de dog ikke 'at-sætninger' (Søeborg & Krog-Meyer, 1987: 178).

tion, fordi den ikke har en selvstændig ledfunktion i bisætningen (jf. Muller, 1996: 220).

Der er enighed om, at den størrelse, der på fransk og spansk hedder *que* og på italiensk *che* ikke udfylder en selvstændig ledfunktion i bisætningen, men blot er underordningsmarkør (ib. 15). Konjunktionen, der egentlig kommer af det senlatinske relativpronomen *que*, er allerede på latin blevet grammatikaliseret til en konjunktion (der forekom med samme betydning og i samme funktioner som konjunktionen *quod*; Herman, 1963: 129).

Jeg har valgt at behandle ordkombinationer, der samlet fungerer som underordnende konjunktion, som sammensatte konjunktioner. Grammatikaliseringen af disse kombinationer er en gradvis proces, der ikke for alle sammenstillinger vedkommende (endnu) har ført til stivnede former. Vi har derfor at gøre med et kontinuum, hvis yderpunkter er at finde i henholdsvis de løse og de stivnede konstruktioner. Man kan tale om forskellige grader af grammatikalisering, hvilket giver sig udslag i, at forskellige tests for "stivnethed" kan give modsatte svar for en given sammensat konjunktion vedkommende (Piot, 1988). Den franske sammensatte konjunktion *après que*, der normalt regnes for en stivnet form, er kommet langt i processen, men er endnu ikke helt stivnet, hvilket en af Piots tests for stivnethed viser:

Det er muligt at indskyde et element mellem *après* og *que* og konjunktionen er derfor ikke stivnet efter dette kriterium (Det er *parce que*, *quoique* og *puisque* derimod) (ib. 40):

(11) *après*, *disait-il*, *qu'il l'avait vue*

Kombinationer på fransk, hvori der indgår et *que*, er i nogle tilfælde oprindeligt kombinationer af korrelat og relativpronomen, eksempelvis *au cas où*, *à condition que* (Spore, 1997: 32), *lorsque* (*lors < illa hora ~ på den tid (hvor)*). Relativpronomet til trods har den grammatikaliserede sammensatte konjunktion ikke en ledfunktion i bisætningen. Regner man derimod bisætningen for at starte fra relativpronomet, har indlederen den ledfunktion, som den mister ved sammenstillingen.

Følgende eksempler er at regne for konjunktionsbisætninger:

- (12a) je sais que tu l'aimes
- (12b) so che lo ami
- (12c) sé que lo quieres
- (13a) je ne sais pas si tu l'aimes
- (13b) non so se lo ami
- (13c) no sé si lo quieres
- (14a) je suis partie après que tu me l'as dit
- (14b) sono partita dopo che me lo hai detto
- (14c) he partido después de que me lo has dicho

Konjunktionsbisætninger udgøres af de bisætninger, der traditionelt klassificeres som kompletivsætninger (jf. (12a) - (12c)), interrogative bisætninger (helspørgsmål; jf. (13a) - (13c)) og adverbielle bisætninger (jf. (14a) - (14c)).

Bisætningsindlederne i konjunktionsbisætningerne er en produktiv gruppe, idet der til stadighed sker en grammatikalisering af ordkombinationer til sammensatte konjunktioner.

2.4. Bisætningsindlederens ledfunktion i bisætningen

De to grupper er defineret ud fra, at bisætningsindlederen i konjunktionsbisætninger ikke har en selvstændig ledfunktion i bisætningen, mens bisætningsindlederen i pronomenisætninger har en selvstændig funktion.

Ud fra det faktum, at bisætningsindlederne i pronomenisætningerne i praksis kan kendes ved at svare til et spørgeord – der netop er kendetegnede ved at udfylde en ledfunktion – hvorimod bisætningsindlederne i konjunktionsbisætningerne ikke har pendanter i rækken af spørgeord, er det naturligt at forvente, at førstnævnte faktisk udfylder en ledfunktion i bisætningen, medens sidstnævnte ikke har en sådan funktion.

I de to følgende afsnit vil jeg vise, at bisætningsindledere af pronomenisætninger udfylder en ledfunktion i bisætningen, hvorimod indlederen i konjunktionsbisætninger ikke gør. Hertil benyttes to tests: obligatoriske valensleds tilstedeværelse og knudekonstruktioner.

2.4.1. Bisætningsindlederens ledfunktion i pronomenisætninger

Med selvstændig ledfunktion menes der som nævnt (jf. 2.2.) en funktion som valensled, tids- eller årsagsadverbial.

Sammenhængen mellem en bisætningsindleders form og funktion tager Hanne Korzen op i en artikel fra 1986. Grundhypotesen i artiklen er, at "de konjunktonaler, som har en selvstændig funktion i bisætningen, stort set har den samme form som de tilsvarende spørgeord" (Korzen, 1986: 135).

De bisætningsindledere, der svarer til et spørgeord, varetager samme ledfunktion i bisætningen som det tilsvarende spørgeord i en tilsvarende hovedsætning (ib. 138):

(15a) je peux partir quand? *quand* = tidsadverbial

(15b) tu peux partir quand tu voudras; *quand* = tidsadverbial

De fleste bisætningsindledere i pronomenisætninger varetager en ledfunktion som valensled (subjekt⁶, objekt, styrelse, subjektsprædikat, mådesadverbial, stedsadverbial). Den obligatoriske tilstedeværelse af de fleste valensled beviser bisætningsindlederens ledfunktion i bisætningen:

(16a) je sais ce que tu fais; *ce que* = objekt

(16b) so ciò che fai; *ciò che* = objekt

(16c) sé lo que haces; *lo que* = objekt

Nogle valensled, nemlig mådes- og stedsadverbialer, er kun obligatoriske i enkelte tilfælde, dvs. ved bestemte verber:

(17a) je sais où tu vas; *où* = stedsadverbial

(17b) so dove vai; *dove* = stedsadverbial

(17c) sé adónde vas; *adónde* = stedsadverbial

(18a) je sais comment tu te comportes; *comment* = mådesadverbial

(18b) so come ti comporti; *come* = mådesadverbial

(18c) sé cómo te comportas; *cómo* = mådesadverbial⁷

6 Et eksplicit subjekt er obligatorisk på fransk og fakultativt valensled på spansk og italiensk.

7 I uformelt sprog er mådesadverbialer efter *compartarse* ikke obligatorisk, i stedet underforstået et *bien* (jf. *generalmente, los niños se comportan [bien]*). Efter *quedar* i betydningen *ende* er et mådesadverbial dog obligatorisk (jf. *finalmente, la obra quedó bien*).

De forholdsvis sjældne tilfælde af obligatorisk tilstedeværelse af valensledet anser jeg for at være tilstrækkelige til at bevise bisætningsindlederens ledfunktion også i de andre tilfælde.

Der findes ingen tilfælde af tids- eller årsagsadverbial som valensled, hvorfor testen med obligatorisk tilstedeværelse ikke kan anvendes for disse to selvstændige ledfunktioner.

I ovennævnte artikel af Hanne Korzen anvendes knudekonstruktioner som test for at vise, om en bisætningsindleder udfylder en selvstændig ledfunktion i bisætningen eller om den er en ren forbinder (Korzen, 1986: 141). I en knudekonstruktion rykkes et led, der egentlig hører til i et underordnet led, frem i den overordnede sætning. Kun bisætningsindledere, der har en selvstændig ledfunktion, kan rykkes frem på den måde. Hanne Korzen foretager testen for *quand* og *lorsque* (jf. 2.4.2.). I de følgende eksempler har jeg kursiveret betydningsomskrivningerne, der benyttes til at vise, at bisætningsindlederen har en ledfunktion, idet muligheden for tilknytning til bisætningens finitte verbal er beviset for, at en bisætningsindleder udfylder en selvstændig ledfunktion i bisætningen. Først foretages testen for de bisætningsindledere af pronomenbisætninger, der fungerer som tidsadverbialer ((19) - (21)) og dernæst for de bisætningsindledere, der fungerer som årsagsadverbialer ((22) - (24)). Eksemplerne kan antage de betydninger, der angives kursiveret (a og b), men kun når betydningen er den svarende til b, er der tale om en knudekonstruktion, idet hhv. *quand* / *quando* / *cuando* og *pourquoi* / *perché* / *por qué* knytter sig til det underordnede verbum (*rentrer* / *tornare* / *volver*).

- (19) tu rentreras quand maman te dira de rentrer (Korzen, 1986: 141)
 (19a) *maman te dira [l'heure où tu dois rentrer]*
 (19b) *maman te dira de rentrer [à cette heure-là]*
 (20) tornerai quando mamma ti dirà di tornare
 (20a) *mamma ti dirà [l'ora che devi tornare]*
 (20b) *mamma ti dirà di tornare [a quell'ora]*
 (21) volverás cuando mamá te diga que vuelvas
 (21a) *mamá te dirá [la hora que debes volver]*
 (21b) *mamá te dirá que vuelvas [a aquella hora]*
 (22) tu sauras pourquoi maman te dira de rentrer

- (22a) *maman te dira [pourquoi tu dois rentrer]*
 (22b) *maman te dira de rentrer [pour cette raison-là]*
 (23) *saprai perché mamma ti dirà di tornare*
 (23a) *mamma ti dirà [perché devi tornare]*
 (23b) *mamma ti dirà di tornare [per quella ragione]*
 (24) *sabrás por qué mamá te dirá que vuelvas*
 (24a) *mamá te dirá [por qué debes volver]*
 (24b) *mamá te dirá que vuelvas [por aquélla razón]*

For de bisætningsindledere, der fungerer som valensled (subjekt, objekt, styrelse, subjektsprædikat, mådesadverbial, stedsadverbial), har jeg benyttet de obligatoriske valensleds tilstedeværelse som bevis for bisætningsindlederens selvstændige ledfunktion i bisætningen og for de bisætningsindledere, der fungerer som tids- og årsagsadverbial, har jeg benyttet mig af, at muligheden for at indgå i knudekonstruktioner er et bevis for en selvstændig ledfunktion.

2.4.2. *Bisætningsindlederens manglende ledfunktion i konjunktionsbisætninger*

Der er bred enighed om, at *que* / *che* og *si* / *se* er rene forbindere, hvorfor jeg ikke fører bevis herfor:

- (12a) *je sais que tu l'aimes; que = ren forbinder*
 (12b) *so che lo ami; che = ren forbinder*
 (12c) *sé que lo quieres; que = ren forbinder*
 (13a) *je ne sais pas si tu l'aimes; si = ren forbinder*
 (13b) *non so se lo ami; se = ren forbinder*
 (13c) *no sé si lo quieres; si = ren forbinder*

Hvad de sammensatte konjunktionsord angår, udfylder bisætningsindlederen ingen selvstændig ledfunktion i bisætningen. Man kunne ellers fristes til at tro, at de bisætningsindledere, der oprindeligt er kombinationer med et relativpronomen, har bevaret det for relativpronominer typiske træk nemlig at udfylde en ledfunktion i bisætningen. Den sammensatte konjunktionsord *lorsque* er som allerede nævnt oprindeligt en kombination af *lors* (<*illa hora*) og det relative *que*. Konjunktionsordet behandles af Korzen i ovennævnte artikel netop med henblik på fastlæggelsen af ledfunktionen i bisætningen. *Lorsque*-bisætningsordets funk-

tionelle og semantiske lighed med *quand*-bisætninger til trods, er Korzens konklusion, at de netop adskiller sig ved, at *lorsque* ikke udfylder en ledfunktion i bisætningen.

Forskellen mellem de to sætninger viser sig ved parafrase. *Quand* kan indgå i en knudekonstruktion (jf. (19b)), hvilket ikke er muligt for *lorsque* (jf. (25b)):

- (19) tu rentreras quand maman te dira de rentrer (Korzen, 1986: 141)
 (19a) *maman te dira [l'heure où tu dois rentrer]*
 (19b) *maman te dira de rentrer [à cette heure-là]*
 (25) tu rentreras lorsque maman te dira de rentrer (ib.)
 (25a) *maman te dira [l'heure où tu dois rentrer]*
 (25b) **maman te dira de rentrer [à cette heure-là]*

I eksempel (25) knytter *lorsque* sig ikke til *rentrer*, men til *dira*, hvilket ses af, at betydning (25b) ikke er mulig og *lorsque* indgår derfor ikke i en knudekonstruktion.

Andre sammensatte bisætningsindledere kan ligesom *lorsque* ikke indgå i knudekonstruktioner, hvilket er et argument for den manglende ledfunktion i bisætningen. Jeg har endnu ikke foretaget tilsvarende tests af de andre romanske sprog, men det forekommer rimeligt at antage, at de opfører sig på samme måde.

Der er grund til at knytte en særlig kommentar til konjunktionsbisætninger indledt af *parce que* / *perché* / *porque*, eftersom Korzens undersøgelse viser, at *parce que* ikke svarer til spørgeordet *pourquoi* (Korzen, 1986: 135) ved ikke at udfylde en selvstændig ledfunktion i bisætningen. I modsætning til *pourquoi* / *perché* / *por qué* (jf. (22) - (24)) kan de ikke indgå i knudekonstruktioner:

- (26) tu rentreras parce que maman te dira de rentrer
 (26a) ?*maman te dira [pourquoi tu dois rentrer]*
 (26b) **maman te dira de rentrer [pour cette raison-là]*
 (27) tornerai perché mamma ti dirà di tornare
 (27a) ?*mamma ti dirà [perché devi tornare]*
 (27b) **mamma ti dirà di tornare [per quella ragione]*

- (28) volverás porque mamá te dirá que vuelvas
 (28a) ?*mamá te dirá [por qué debes volver]*
 (28b) **mamá te dirá que vuelvas [por aquella razón]*

Betydningsomskrivningerne (26a) - (28a) er markeret med et spørgsmålstegn, fordi betydningen er mulig, omend ikke sandsynlig. Mere sandsynlig er følgende betydninger:

- (26c) *maman te dira [que tu dois rentrer]*
 (27c) *mamma ti dirà [che devi tornare]*
 (28c) *mamá te dirá [que debes volver]*

Det afgørende er, at (26b) - (28b) ikke er mulige, hvorfor *parce que / perché / porque* ikke kan indgå i en knudekonstruktion og dermed ikke udfylder en selvstændig ledfunktion.

De to paradigmer adskiller sig fra hinanden ved, at kun den ene gruppe udfylder en selvstændig ledfunktion i bisætningen. *Parce que* angiver ikke årsagen i bisætningen, men markerer, at bisætningen fungerer som årsagsadverbial i forhold til den overordnede sætning.

Det samme gælder italiensk og spansk. På spansk er forskellen markeret ortografisk såvel som fonetisk i det betonede *por qué* (~*hvorfor*) over for det ubetonede *porque* (~*fordi*), hvorimod man på italiensk anvender samme form, både når bisætningsindlederen har en ledfunktion og når den ikke har (i (29b) kan *perché* dog få emfatisk tryk, hvorimod det ikke er muligt i (30b)). De udfylder en selvstændig ledfunktion (og indleder dermed pronomenbisætninger), når bisætningen fungerer som objekt som i (29a) - (29c), men ikke når bisætningen fungerer som adverbial (og indleder dermed konjunktionsbisætninger; (30a) - (30c)):

- (29a) je sais pourquoi tu le fais; *pourquoi* = årsagsadverbial
 (29b) so perché lo fai; *perché* = årsagsadverbial
 (29c) sé por qué lo haces; *por qué* = årsagsadverbial
 (30a) tu le fais parce que je le veux; *parce que* = ren forbinder
 (30b) lo fai perché lo voglio; *perché* = ren forbinder
 (30c) lo haces porque lo quiero; *porque* = ren forbinder

De andre interrogative adverbier (her klassificeret som pronominer): *où / dove / donde, quand / quando / cuando* og *comme(nt) / come / como* udfylder derimod altid en selvstændig ledfunktion.

2.5. Opfyldte succeskriterier?

a. Det første succeskriterium, den stringente definition, må siges at være opfyldt. Til inddelingen af de to hovedgrupper, konjunktions- og pronomenbisætninger, er samme princip anvendt, idet de er defineret ud fra bisætningsindlederens (eventuelle) selvstændige ledfunktion i bisætningen.

Man kan ud fra bisætningsindlederens form forudsige, hvorvidt den har en funktion i bisætningen og dermed, hvilken type bisætning den indleder. Den eneste undtagelse herfra er *que / che*, der kræver en nærmere analyse, og *perché*, hvor bisætningens ledfunktion som objekt eller adverbial afslører, hvorvidt bisætningsindlederen har en ledfunktion og dermed hvilken type bisætning det drejer sig om.

b. Til klassifikationen af de romanske bisætninger i hhv. pronomenbisætninger og konjunktionsbisætninger anvendes udelukkende det formelle kriterium, hvorfor kriteriet om præcis anvendelse af opdelingskriterier er opfyldt.

c. Jeg har endnu ikke undersøgt, hvilke regler der kan opstilles for tempus og ledstilling i bisætninger og kan derfor ikke sammenligne den traditionelle typologis resultater med egne regler.

En bisætningstypologi bør kunne bruges til at opstille eksempelvis **modusregler** for bisætningen. Anvendes den netop gennemgåede bisætningstypologi til opstilling af modusregler for fransk, kommer man frem til en forenkling af de traditionelle regler. Reglerne lyder meget forenklet:

Pronomenbisætninger har normalt indikativ og i konjunktionsbisætninger er konjunktiv kun mulig, når indlederen er *que*, eller denne indgår.

Modusreglerne for spansk kan i forenklet udgave minde om de franske regler, idet man dog i højere grad end i fransk finder konjunktiv i pronomenbisætninger og konjunktiv i konjunktionsbisætninger udover efter *que* også er mulig efter *si*.

Modusreglerne for italiensk kan minde om reglerne for spansk, blot er konjunktiv endnu mere udbredt end på spansk (uden at jeg udtaler mig om den statistiske hyppighed).

Hverken på spansk eller italiensk genfinder vi altså den sammenhæng mellem klassifikationen i pronomen- og konjunktionsbisætning og modusregler, som der tilsyneladende er på fransk.

Den foreslåede typologi forudsiger, hvilke bisætningsindledere der er mulige, samt hvorvidt bisætningsindlederen udfylder en ledfunktion i bisætningen, eftersom klassifikationen er baseret herpå.

d. Der er tale om en høj grad af gennemsigtighed i den valgte terminologi, eftersom betegnelsen pronomenbisætning indikerer, at det drejer sig om en bisætning indledt af et pronomen og benævnelsen konjunktionsbisætning afspejler, at bisætningsindlederen er en konjunktion. Man kan indvende, at den første betegnelse ikke angiver, hvorvidt pronominet er interrogativt eller relativt, samt hvilken ledfunktion bisætningsindlederen udfylder, ligesom den anden betegnelse ikke viser, hvorvidt bisætningsindlederen er sammensat eller enkel. Denne skelnen er imidlertid som oftest unødvendig, idet den er uden betydning for opstillingen af regler for eksempelvis modusbrug, og derfor heller ikke skal afspejles terminologisk.

3. Konklusion

Overordnet består den foreslåede typologi i en opdeling af de romanske bisætninger i konjunktions- og pronomenbisætninger. Der kan foretages en underinddeling af bisætningerne afhængigt af det fænomen, man er interesseret i at undersøge.

Det kan være hensigtsmæssigt at kombinere en klassifikation baseret på form – som den ovenfor skitserede – med en semantisk opdeling.

Eksempelvis kan både de franske pronomenbisætninger med *quand* og konjunktionsbisætninger med *lorsque* anvendes om tid. Kombineres den formelle klassifikation således med en semantisk inddeling, samles *quand*- og *lorsque*-bisætninger, der følger samme regler for tempus og modus. Bisætninger, der betegner (svar på) spørgsmål, inkluderer flere pronomenbisætninger samt konjunktionsbisætninger indledt af *si* / *se*, der ligeledes opfører sig ens i flere henseender.

Henvisninger

- Brøndal, V. (1937). Le problème de l'hypotaxe. Reflexions sur la théorie des propositions. *Mélanges linguistiques et philologiques offerts à M. Aleksandar Belić*, Beograd, 241-249. Genoptrykt i: *Essais de linguistique générale* (1943), 72-80.
- Diderichsen, P. (1946) (2. udg. 1957). *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Hansen, E. (1998). Kriterier for inddeling af ledsætninger. *Ny forskning i grammatik* (Fællespublikation 5), Odense: Odense Universitetsforlag. 7-22.
- Herman, J. (1963). *La formation du système roman des conjonctions de subordination*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Korzen, H. (1986). Om franske bisætningsindlederers form og funktion. *CEBAL* 8, 128-162.
- Piot, M. (1988). Conjonctions de subordination et figement. *Langages* 90, 39-56.
- Spore, P. (1997). Problemer i moderne fransk Syntaks VI. *NOK* 117.
- Pedersen, J. et al. (1980). *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Rohlf's, G. (1949). *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, vol.2 (*Formenlehre und Syntax*). Bern: A. Francke.
- Søeborg, H. & E. Krog-Meyer (1975) (2. udg. 1987). *Spansk grammatik*. København: Schønberg.
- Togebly, K. (1982). *Grammaire française*, vol. 2. København: Akademisk Forlag.

Brugen af præpositioner i spanske nominalsyntaxmer med deverbale kerne

Henrik Høeg Müller

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at belyse visse centrale aspekter ved præpositionsbrugen i spanske nominalsyntaxmer (herefter benævnt NSer) med deverbalt substantiv som kerneled. Denne type NS er eksemplificeret i (1b).

(1a) Juan describe el paisaje.

'Juan beskriver landskabet'

(1b) La descripción de/por/por parte de Juan del paisaje

'Juans beskrivelse af landskabet'

Som det fremgår af eksempel (1), er der en udstrakt analogi mellem NS og den tilsvarende sætning. Verbal og kernesubstantiv er i stand til at realisere den samme argumentstruktur, som i dette tilfælde består af subjekt og objekt.¹ At betragte NSet som en slags nominal version eller afspejling af sætningen og dermed hævde, at det er de samme grundlæggende semantiske og syntaktiske principper, der styrer ekspansionen af begge leksikalske kategorier, synes at være et rimeligt anerkendt synspunkt i den nyere grammatiske litteratur om NSers interne struktur (se fx Baron 1992 og 1994ab, Stage 1994 og 1997, hvis artikler omhandler franske NSers interne struktur samt Leonetti & Escandell Vidal 1991, Escandell Vidal 1995 og Müller 1997, der beskæftiger sig med nominalstruktur i spansk). Ligesom det er det leksi-

---

¹ I artiklen skal de syntaktiske betegnelser subjekt og objekt, der anvendes både på sætnings- og syntagmeniveau, forstås som typer af relationer, der kan eksistere mellem et prædikativt kerneled og dets argumenter.

kalske verbums funktion på sætningsniveau at etablere den basale sætningsstruktur, fungerer kernesubstantivet som NSets organisatoriske centrum og dermed som det element, der pålægger de resterende syntagmekonstituenten kategorielle, syntaktiske og semantiske restriktioner og følgelig styrer syntagmets endelige opbygning og udformning. På den syntaktiske overflade er der en klar forskel på, hvordan subjekt og objekt² realiseres inden for NSet og sætningen.³ Mens subjekt og objekt på sætningsniveau normalt markeres vha. konkordans og position, introduceres de samme argumenter på syntagmeniveau af bestemte præpositioner, og det er disse præpositioner, der vil blive fokuseret på i resten af artiklen.

2. Præpositionerne *de/por/por parte de* ved subjekt

Som eksempel (1b) illustrerer, kan både *de*, *por* og *por parte de*⁴ i visse tilfælde benyttes til at introducere subjektet, uden at der umiddelbart ser ud til af være nogen forskel i betydningen. Men som det vil blive påvist i dette afsnit, så kan *por* og *de* ikke altid alternere frit som den præposition, der introducerer subjektet. Hensigten med denne første del af artiklen er derfor at undersøge, hvilke systematiske restriktioner

2 På sætningsniveau indføres det specifikke personobjekt ved præpositionen *a*, mens den tilsvarende størrelse på syntagmeniveau kan introduceres via en lang række præpositioner afhængig af, hvilket basisverbum der har dannet udgangspunkt for nominaliseringen (se mere herom i afsnit 4. om præpositionsbrug ved objektet).

3 Kun de bundne led subjekt og objekt vil blive kommenteret i denne artikel, men det kan fastslås, at også et objektsprædikat, der på sætningsniveau optræder som NS, introduceres af en præposition inden for syntagmet, jf. nedenstående eksempler.

a Lo nombraron *presidente de la organización*.

'de(man) udnævnte ham til præsident for organisationen'

b Su nombramiento *de/como presidente de la organización*

'hans udnævnelse til præsident for organisationen'

Generelt forholder det sig dog sådan, at de andre bundne led (præpositionsobjekt, indirekte objekt samt bundne steds- og mådesadverbialer) og de frie tilløjelser manifesterer sig som præpositionssyntagmer både på sætnings- og syntagmeniveau.

4 Selv om de ikke kan anses for at være helt synonyme, idet *por parte de* ser ud til altid at kræve en animeret størrelse som styrelse, mens *por* alene ikke har den begrænsning i sin anvendelsesmulighed, skelnes der ikke inden for rammerne af denne artikel mellem *por parte de* og *por*. Det vil sige, at når der fremover refereres til *por*, dækker det begge præpositioner undtagen i de tilfælde, hvor styrelsen er inanimeret, og brugen af *por* derfor er påkrævet.

der er i de to præpositioners anvendelse, og på baggrund heraf diskutere, hvilke generaliseringer disse restriktioner kan give anledning til på betydningssiden. Der vil i diskussionen blive lagt særlig vægt på, om variationer i præpositionsbrugen skal relateres til diatetiske forskelle inden for syntagmet.

2.1. *Anvendelsen af de og por set i relation til diatese*

Problemstillingen vedr. *de* over for *por* inden for NSet har været diskuteret før i den nyere spanske grammatiske litteratur af bl.a. Lagunilla & Rebollo (1995: 210) og Escandell Vidal (1995: 64-66). Deres synspunkter er med nogle variationer⁵, at anvendelsen af *de* eller *por* skal relateres til aktiv/passivmønstret på sætningsniveau, dvs. at sondringen mellem aktiv og passiv efter deres og flere andres mening⁶ også har gyldighed på syntagmeniveau. Eksistensen af diatese på begge niveauer ville jo også yderligere underbygge påstanden om en analogi mellem sætningen og syntagmet, fordi det så ikke blot er paralleliteten mellem NSets og sætningens propositionelle indhold, der bekræfter dette postulat, men også en overensstemmelse i muligheden for at realisere syntaktiske mønstre. Generelt vil jeg dog betvivle det hensigtsmæssige i at kalkulere med diatetiske forskelle inden for NSet, hvilket vil blive uddybet i den følgende diskussion,

Den første begrænsning i forbindelse med præpositionen *por*'s anvendelsesmuligheder er, at den ikke kan introducere subjektet ved nominaliseringer af intransitive verber.

- (2a) El nacimiento de/*por una estrella
'en stjernes fødsel'
- (2b) El ladrido de/*por los perros
'hundenes gøen'
- (2c) La participación de/*por Alfonso Guerra en las negociaciones
'Alfonso Guerras deltagelse i forhandlingerne'

5 Med udgangspunkt i præpositionerne *de* og *por*'s anvendelse inden for syntagmet hævder Lagunilla & Rebollo, at der findes transitive nominaliseringer, der både kan optræde i passiv og aktiv, og transitive nominaliseringer, der kun forekommer i passiv. Escandell Vidal foretager ikke denne sondring, men diskuterer mere detaljeret, hvordan brugen af enten *de* eller *por* kan kode et NS med deverbale kerne diatetisk.

6 Se fx Müller (1997: 54-60) [spanske NSer] og Stage (1994: 112-113) [franske NSer].

Eksemplerne i (2) viser, at *por* hverken kan benyttes ved nominaliseringer af intransitive monovalente verber – hvad enten de er inakkusative som i (2a) eller inergative som i (2b) – eller ved nominaliseringer af intransitive divalente verber som i (2c).

Sammenholder man de to kendsgerninger, at *por* er den præposition, der bruges til at introducere agens i en passiv sætning, og at *por* ikke kan anvendes i de ovenstående eksempler, der er baseret på intransitive basisverber, der i sagens natur ikke kan passivendes, kunne det peges i retning af, at *por* inden for NSet er et tegn på passiv, hvilket jo også som nævnt er et rimelig anerkendt synspunkt i litteraturen om emnet.

Men argumentet, der er baseret på, at *por* ikke kan bruges ved intransitive nominaliseringer, er kun en slags "negativt" indicium for tilstedeværelsen af passiv i NSer, hvilket næppe er nok isoleret set til at påstå diatetiske forskelle inden for syntagmet. Imidlertid findes der ifølge Escandell Vidal (1995: 58-66) også et andet argument, der kan bestyrke én i troen på, at der skal regnes med passiv inden for NSer, nemlig det, at objektet kan ophøjes til subjekt, med den obligatoriske degradering af det oprindelige subjekt til følge, og man dermed, ligesom på sætningsniveauet, kan foretage en passivtransformation inden for NSet.

- (3a) El análisis del laboratorio de las anomalías genéticas
'laboratoriets analyse af de genetiske afvigelser'
Su análisis de las anomalías genéticas
*Su análisis del laboratorio
Su análisis por el laboratorio
- (3b) La redacción del Gobierno de la Constitución
'regeringens udfærdigelse af forfatningen'
Su redacción de la Constitución
*Su redacción del Gobierno
Su redacción por el Gobierno

Eksemplerne i (3ab) viser, at subjektet uden videre kan substitueres med possessivt pronomen, men at såfremt objektet substitueres med possessivt pronomen, skal subjektet enten manifestere sig som et efterhængt præpositionssyntagme indledt af *por* – og ikke af *de* – eller være uudtrykt. Hvis man som Escandell Vidal (ibid) går ud fra, at possessive

pronomener har en slags subjektsfunktion inden for NSet, fordi de, ligesom subjektet i en sætning, indtager en overordnet extern position i forhold til resten af syntagmet, og fordi de kongruerer med kernen, så har den syntaktiske transformation, der finder sted ved substitution af objektet med possessivt pronomener, visse ligheder med en passivtransformation på sætningsniveau. Ligesom objektet bliver til subjekt ved passivtransformation på sætningsniveau, kommer det possessive pronomener også til at indtage pladsen foran kernesubstantivet og kongruere med dette i numerus, og når det er muligt i genus.

Man kan dog sige, at denne sidste del af argumentationen ikke kan betegnes som synderlig slagkraftigt, da alle ubetonede possessive pronomener står foran og kongruerer med deres substantiv. Den anden del af argumentationen, nemlig at substitution af objektet med possessivt pronomener obligatorisk medfører *por* ved subjektet, kunne godt opfattes som en indikation på passiv, idet det oprindelige subjekt i en spansk aktiv sætning ved passivtransformationen netop bliver til et agentivt præpositionssyntagme indledt af *por*.

Disse argumenter virker, i hvert fald på overfladen, ganske besnærende og tildels overbevisende, men der findes også efter min mening gode argumenter mod at anerkende diatetiske forskel inden for NSet.

- (4a) El deseo de/*por el Gobierno de que el gasto público no aumente más
'regeringens ønske om at de offentlige udgifter ikke stiger mere'
- (4b) La admiración de/*por Aznar hacia los Estados Unidos
'Aznars beundring for USA'
- (4c) La pérdida de/*por González del poder
'González' tab af magten'

Som eksemplerne i (4) viser, eksisterer der nominaliseringer af transitive verber, som kun kan konstrueres med *de* ved subjektet. Dette gælder for de substantiver, der er afledt af viljesverber som i (4a) og psykologiske verber som i (4b), eller af andre typer verber, der er kendetegnet ved, at subjektet ikke koder for den semantiske rolle agent, men derimod for experiencerrollen. Experiencerrollen kan aldrig udtrykkes ved *por* inden for et spansk NS.

Ud fra en aktiv-passiv-synsvinkel er der altså i disse tilfælde ingen analogi mellem sætning og NS, da en sætning med en *experiencer* som subjekt jo sagtens kan passivtransformeres.

Det næste argument mod passivopfattelsen er, at alle nominaliseringer af ikke-psykologiske verber kræver, at subjektet skal være af en særlig semantisk beskaffenhed for at kunne optræde med præpositionen *de*.

- (5a) La destrucción por/*del fuego de los edificios
 'ildens ødelæggelse af bygningerne'
 La destrucción de los romanos de Cartago
 'romernes ødelæggelse af Kartago'
- (5b) La extinción por/*de la lluvia del incendio
 'regnets slukning af branden'
 La extinción de los bomberos del incendio
 'brandfolkenes slukning af branden'

Af eksemplerne i (5) fremgår det, at for at subjektet skal kunne introduceres af *de*, så kræves der en animeret og dermed også en intensionel agent og altså ikke bare en agent, som har en slags iboende kraft (en karakteristisk af agentrollen, der bygger på de semantiske træk [ANIMERET] og [INTENSION]), findes hos Brodda 1973; citeret hos Almlund 1996: 107). Hvis man accepterer aktiv/passiv-mønstret, indebærer denne observation, at nominaliseringer kun kan stå i aktiv, hvis de optræder med en intensionel agent, hvilket jo på ingen måde er tilfældet på sætningsniveau. Eller set fra en anden synsvinkel, så vil en nominalisering altid optræde i passiv, såfremt agenten må betegnes som ikkeintensionel, hvilket heller ikke har gyldighed på sætningsniveau.

3. Semantiske implikationer af brugen af *de* og *por*

Med afvisningen af aktiv-passiv-mønstret inden for NSer, må man naturligvis forsøge at stille noget andet i stedet for, dvs. finde en anden forklaring på de "mærkværdigheder", som unægtelig knytter sig til nominalsyntaksen i spansk. Jeg mener, at der er 3 nøglebegreber eller fundamentale erkendelser, der spiller en rolle i den sammenhæng nemlig: 1) det faktum at NSer i sin grundsubstans er agentive, 2) at *por* frem for alt fungerer som en agensmarkør, dvs. et element hvis funk-

tion det er at manifestere eller fremhæve det agentive, og 3) objektets status som fundamentalt argument i en transitiv konstruktion.

3.1. NSer er af grundlæggende agentiv karakter

Man kan konstatere, at bortset fra nominaliseringer af psykologiske verber såsom *admirar* → *admiración* og *amar* → *amor* og af få andre verber – *necesitar* → *necesidad*, *perder* → *pérdida* – hvor subjektet koder for den semantiske rolle eksperier, konstrueres alle andre nominaliseringer af transitive simpleksverber med agentiv subjektfunktion. Det er simpelthen ikke muligt, hverken med *de*, *por*, *por parte de* eller nogen anden præposition, at indsætte et ikke-agentivt subjekt, selv om et sådant uden problemer kan optræde på sætningsniveau.

- (6a) Juan enardece a sus amigos.
 'Juan opildner sine venner'
 El enardecimiento por Juan de sus amigos
 'Juans opildning af sine venner'
- (6b) El ejército provoca la ira del pueblo
 'hæren fremkalder befolkningens vrede'
 La provocación por el ejército de la ira del pueblo
 'hærens fremkaldelse af befolkningens vrede'

I (6) kan man se, hvorledes verber, der er tvetydige mellem en aktiv læsning med et agentivt subjekt og en passiv læsning med ikke-agentivt subjekt⁷, når de nominaliseres, bliver entydige, idet de så kun kan fortolkes agentivt. Den samme observation findes hos Baron (1994c: 910), Herslund (1994: 8586) og Herslund & Baron (1995: 1417) i deres artikler om verbonominale prædikater og nominale strukturer.

Juan og *el ejército* kan i sætningerne i (6ab) forstås enten som agentive subjekter (Juan gør noget aktivt, der begejstrer eller opildner hans venner; hæren foretager sig noget bestemt, som frembringer vrede i befolkningen) eller som ikke-agentive subjekter (Juan begejstrer eller

7 Forskellen mellem den aktive og passive læsning af verberne *enardecer* og *provocar* – og flere andre verber af den type – kan desuden illustreres ved at indsætte de personlige pronomener i enten akkusativ eller dativ. Bruges det personlige pronomens akkusivform som i *Juan lo molesta* fås den aktive læsning, mens dativformen i *Juan le molesta* giver den passive læsning.

opildner sine venner ved sin blotte eksistens; hæren fremkalder vrede i befolkningen, ikke pga. en speciel handling men pga. dens generelle måde at opføre sig på). De tilsvarende NSer derimod kan kun læses agentivt, hvilket vil sige, at der sker en form for entydiggørelse ved nominaliseringsprocessen.⁸

- (7a) El fin justifica los medios.
'målet helliger midlet'
*La justificación de los medios de/por el fin
- (7b) La venta de las acciones pagó su deuda.
'salget af aktierne betalte hans gæld'
*El pago de su deuda de/por la venta de las acciones
- (7c) Las inversiones solucionaron la crisis.
'investeringerne løste krisen'
*La solución de la crisis de/por las inversiones
- (7d) La rotación de la Tierra explica este fenómeno.
'jordens rotation forklarer dette fænomen'
*La explicación de este fenómeno de/por la rotación de la Tierra

Eksemplerne i (7) påviser også NSernes grundlæggende agentive karakter, omend ud fra en lidt anden synsvinkel. Verberne optræder her med ikke-agentivt subjekt, hvilket medfører, at konstruktionerne ikke kan transponeres nominalt i sin helhed. Det er altså simpelthen ikke muligt at udtrykke et ikke-agentivt subjekt inden for NSet. Det skal måske også lige tilføjes i denne forbindelse, at de pågældende sætninger af den samme grund heller ikke kan passivendes.

Verberne i (7) er specielle i den forstand, at de åbner for, at de betydningselementer, der "under normale omstændigheder" optræder som instrument eller måde, kan fungere som eller ophøjes til subjekt. Man kan sige, at agenterne i (7) er skjult på den syntaktiske overflade, men at de rent meningsmæssigt er til stede, idet fx (7bc) må skulle fortolkes som angivet i (8ab).

8 Ved nominalisering af denne form for "tvetydige" verber ser det ud til at være obligatorisk at anvende præpositionen *por* til introduktion af subjektet.

- (8a) **Alguien**(agent) pagó su deuda **con la venta de las acciones**(instrument)/**vendiendo las acciones**(måde).
'nogen betalte hans gæld med salget af aktierne/ved at sælge aktierne.'
- (8b) **Alguien**(agent) solucionó la crisis **con las inversiones**(instrument)/**invirtiendo**(måde).
'nogen løste krisen med investeringerne/ved at investere.'

Det fremgår endvidere af eksemplerne, at det i praksis kan være vanskeligt at skelne mellem de semantiske roller instrument og måde, hvorfor begge muligheder er angivet.

3.2. *Por* er agensmarkør

Det andet nøglebegreb, som nævntes, var, at *por* skal opfattes som en agensmarkør, hvis egentlige rolle det er at fremhæve eller explicitere et elements agentive funktion i NSet.

- (9a) La invención de/por James Joyce del monólogo interior
'James Joyces opfindelse af den indre monolog'
- (9b) La invasión de/por los romanos de la Galia
'romernes invasion af Gallien'
- (9c) El asesinato de/por Brutus de Julio César
'Brutus' drab på Julius Cæsar'

I eksemplerne i (9) kan både *de* og *por* anvendes, som det i øvrigt har været tilfældet i flere af de foregående eksempler, og det skyldes, at agenterne er animerede og dermed også intensionelle. Med andre ord så kræves der en agent med trækket [+ ANIM], for at præpositionen *de* kan anvendes. Man kan udtrykke det sådan, at NSets krav om agentivitet i disse tilfælde opfyldes direkte af subjektets semantiske træk ([+ ANIM] og [+ INTENSION]), og det derfor ikke er nødvendigt yderligere at explicitere subjektets agentive karakter vha. *por*.

Hvis subjektet er inanimeret, er det derimod obligatorisk at anvende *por* for at markere subjektets agentive rolle. Denne påstand underbygges af eksemplerne i (5), hvor det jo som tidligere konstateret er påkrævet at bruge *por*, når subjekterne har de semantiske træk [- ANIM] og [INTENSION].

3.3. *Det fundamentale argument*

Det sidste begreb, jeg fremhævede som havende relevans i forbindelse med nominalstrukturen, er det fundamentale argument. Det defineres af Herslund & Sørensen (1993: 4) som subjektet i en intransitiv konstruktion og objektet i en transitiv, fordi henholdsvis det intransitive subjekt og objektet er de led, der sammen med verbet danner verbalsituationen.

En vigtig restriktion i forbindelse med nominalsyntaksen, som ikke er blevet nævnt hidtil, er, at såfremt en nominalisering af et transitivt simpleksverbum kun optræder med ét argument, skal dette argument introduceres af *de*.

Dette betyder, sammenholdt med teorien om det fundamentale argument, at det af *de* introducerede argument har en meget stærk tendens til at blive opfattet som objekt. Man kan næsten hævde, at subjektet ikke kan udtrykkes som det eneste argument, men også kun næsten, idet man vel med den rette kontekst ville kunne forstå fx *la descripción de Juan* 'beskrivelsen af Juan' som den beskrivelse, der udføres af *Juan*, og ikke beskrivelsen af ham. Dette skyldes uden tvivl et propriums inherent agentive karakter.

Vender man tilbage til typen af eksempler vist i (3), som jo af Escandell Vidal bliver brugt til at argumentere for passiv inden for NSer, kan man nu slå fast, at pronominalisering af objektet og den deraf følgende obligatoriske introduktion af subjektet med *por* ikke har noget at gøre med passiv, men med det faktum at *laboratorio* og *Gobierno* i de konkrete eksempler bliver opfattet som objekter, når de introduceres af præpositionen *de*, fordi de er de eneste argumenter i NSet, hvis materiale er et substantiv. Det vil sige, at de med stjerne markerede eksempler i (3) egentlig ikke er forkerte, men at de blot betyder noget andet end det tilsigtede. På den baggrund må det generelt afvises at anvende pronominalisering som et værktøj til at påvise eksistensen af passiv på NS-niveau, lige såvel som andre syntaktiske omrokeringer, fx ændring i rækkefølgen af subjekt og objekt, heller ikke styrker argumentationen for at kalkulere med diatetiske variationer inden for syntagmet.

Som en yderligere konsekvens af denne diskussion kan det fremhæves,

at konstateringen af at nominaliseringer af transitive simpleksverber generelt kræver *de*, såfremt kun et argument udtrykkes, jo også svækker argumentationen for passiv. Det forholder sig åbenbart sådan, at man hverken ved intransitive eller transitive nominaliseringer kan bruge *por*, når der kun udtrykkes et argument. Ved de intransitive nominaliseringer er der bare kun mulighed for at udtrykke ét argument.

3.4. Sammenfatning (1)

NSer er grundlæggende agentive. Det betyder, at subjekter, der ikke i sig selv leksikalt er agentive, men som jo skal optræde agentivt i et syntagma, behøver et element, der gør dem agentive. Et sådant element er *por*. *Por*'s rolle er altså at agentivere subjektsargumentet.

Desuden skal *por*'s anvendelse ved pronominalisering af objektet ikke relateres til diatese. *Por* bruges nemlig også i denne forbindelse udelukkende til at angive agens. *Por* signalerer simpelthen, at det substantiviske element skal læses som agens og ikke som det fundamentale argument, hvilket der ellers er en meget stærk tendens til, hvis præpositionen *de* bruges.

Det bør også tilføjes, at *por* også kan bruges til at modvirke misforståelser i de tilfælde, hvor man evt. ikke kan afgøre, hvilket af argumenterne der skal opfattes som henholdsvis subjekt og objekt. Et sådant eksempel er *la destrucción del ejército español de los mayas* 'den spanske hærs destruktion af mayaerne'. Man kan ikke uden en passende kontekst eller baggrundsviden umiddelbart afgøre, hvem der destruerer hvem. Dette sidste punkt har dog intet med aktiv-passiv diskussionen at gøre.

4. Præpositionsbrug ved objektet

I de eksempler, der er blevet kommenteret hidtil, er den maksimalt betydningstomme eller farveløse præposition *de* blevet brugt til at introducere objektet. Men ved en lang række nominalstrukturer afviger præpositionsanvendelsen ved objektet fra det såkaldt normale mønster. Det vil sige, at det element, der fungerer som objekt i den tilsvarende sætning, ikke introduceres af *de* på syntagmeniveau. Eksemplerne i (10) viser dette afvigende mønster.

- (10a) El atentado de los terroristas **contra/al** Parlamento
'terroristernes attentat mod parlamentet'
- (10b) El combate de la ONU **contra/a** la pobreza
'FN's kamp mod fattigdommen'
- (10c) La invitación de Miguel **a** María a cenar
'Miguels invitation af María til at spise middag'
- (10d) Los cortejos del pájaro macho **a** la hembra
'hanfuglens kurtageri til hunnen'

Jeg mener, at man – i hvert fald for de agentive NSers vedkommende – kan forklare disse forskelle i præpositionsanvendelsen ud fra ét centralt grundbegreb, nemlig "retning". Retning skal forstås på den måde, at visse agentive nominaliseringer indeholder en eller anden abstrakt form for "retningsangivelse" som et fra verbet nedarvet og dermed iboende træk. Hvis man går ind på denne tankegang, forholder det sig sådan, at nogle agentive nominaliseringer indebærer en retningsangivelse, og andre ikke gør det, hvorfor der er tale om et absolut træk ved et givent NS. I kognitiv lingvistiske termer kunne man formulere det således, at der fra subjektet udgår en kraft som via nominaliseringen rettes mod objektet.⁹

Det, der generelt kan opfattes som et problem ved sådanne abstrakte betragtninger af kognitiv lingvistisk tilsnit, er, at de ofte får lov til at henstå som udokumenterede påstande om eller spekulationer over, hvordan vi som mennesker evt. kunne tænkes at repræsentere sproglige strukturer mentalt. Men jeg mener faktisk, at hypotesen om "retning" som et fundamentalt begreb i forbindelse med nominaliseringer og deres argumentstruktur også kan sandsynliggøres rent lingvistisk. Det forholder sig nemlig sådan, at der ved de nominaliseringer, hvor objektspræpositionen er forskellig fra *de*, kan indskydes et retningsangivende participium mellem kernen og objektet, hvorimod det er udelukket at indføre et participium af nogen som helst art mel-

9 "The billiard-ball model", som ifølge Langacker (1991: 292) repræsenterer en af de 3 arketyperiske måder, hvorpå en situation conceptualiseres, bygger på begrebet energi. Modellen har sin sproglige pendant i den umarkerede, transitive sætning, sådan at subjektet svarer til energikilden, der via verbet overfører en energi til objektet. Det antages her, at en lignende kognitiv model kan have gyldighed inden for NSet, når dette er bygget op om en verbalafledt kerne.

lem kernen og et objekt, der introduceres af præpositionen *de*. Disse betragtninger illustreres i eksempel (11).

- (11a) *La creación del sindicato [**realizada**] de un comité de asesoramiento político
'fagforeningens nedsættelse (foretaget) af en komité til politisk rådgivning'
- (11b) El ataque de las tropas [**dirigido**] contra/a la ciudad
'troppernes angreb (rettet) mod byen'
- (11c) Las amenazas de ETA [**dirigidas**] contra/al Gobierno
'ETAs trusler (rettet) mod regeringen'
- (11d) El homenaje de los toreros [**dirigido**] a la memoria de Alexander Flemming
'tyrefægternes hyldest (henvendt) til Alexander Flemmings minde'
- (11e) La ayuda del Gobierno [**dirigida**] a las pequeñas empresas
'regeringens hjælp (henvendt) til de små virksomheder'

Man kan altså på denne måde med en vis form for lingvistisk belæg sondre mellem de NSer, hvor kernen indeholder en retningsangivelse, og der derfor ikke anvendes *de* ved objektet, og de NSer, hvor kernen ikke angiver en retning, og *de* derfor skal anvendes.

Som man kan se, kan præpositionsbrugen inden for de retningsangivende NSer variere mellem *a* og *contra*, og visse andre præpositioner, som er mindre frekvente, og derfor ikke vil blive kommenteret her.

Hvis man i første omgang kaster et blik på *ataque* og *amenazas* i (11bc), fremgår det, at *contra* og *a* kan alternere som de præpositioner, der introducerer objektet, men det er min påstand, at man fokuserer på forskellige aspekter ved "nominalsituationen", når man vælger at bruge den ene eller den anden præposition. Ved brug af *contra* lægges der vægt på objektets modstand mod eller resistens over for den kraft, der udsendes af subjektet og har retning mod objektet. Der fokuseres på objektets evne til eller mulighed for at yde modstand, selv om den entitet, der denoteres af objektet, så ikke måtte gøre det i den konkrete situation. I forbindelse med *a* derimod stilles der skarpt på selve det retningsmæssige, altså det at kraften fra subjektet er rettet mod

noget, nemlig objektet, men ikke på objektets reaktion eller mulighed for at reagere.

Man kunne også opfatte det sådan, at der, når *contra* anvendes, skabes en stærk modsætning mellem på den ene side subjektets aktivitet eller agentivitet og på den side det passive objekt, som udsættes for den af subjektet udførte aktivitet. På den måde er det altså mere subjektets aktivitet end objektets evne til modstand, der fokuseres på.

Ved brug af præpositionen *a* opstår denne modsætning mellem de to argumenter ikke, og konstruktionen kan dermed sidestilles med den umarkerede, transitive sætning (den neutrale situation), hvorimod der i eksemplerne med *contra* foregår en distancering, eller degradering om man vil, af objektet.

I (11de) er der som vist kun mulighed for at bruge præpositionen *a*, og det hænger på sin vis meget godt sammen med den foregående distinktion. Der ligger ikke leksikalt noget i *cortejos* eller *invitación*, der under normale omstændigheder berettiger en tilbøjelighed til forsøg på afvisning fra objektets side. Sagt på en anden måde åbner disse kernesubstantiver ikke mulighed for, højst sandsynligt pga. deres overvejende positive konnotationer, at man kan fokusere på objektets tendens til modstand, eller, hvis den anden forklaring følges, at der skabes et modsætningsforhold mellem de to argumenter med særlig fokus på subjektets aktivitet. Derfor kan *contra* ikke anvendes i disse tilfælde.

Den sidste gruppe af eksempler, dvs. (12), omfatter nominaliseringer af psykologiske verber, og her ser billedet måske umiddelbart en del mere broget ud.

- (12a) El amor de Juan **a/hacia/por** aquella mujer
'Juans kærlighed til den kvinde'
- (12b) La admiración del Papa **a/hacia/por** las mujeres
'pavens beundring for kvinderne'
- (12c) El temor del artista **a/ante/por** la obra perfecta
'kunstnerens frygt for det perfekte værk'
- (12d) Su tolerancia **a/ante/por** cualquier actitud
'hans tolerance over for en hvilken som helst holdning'

Først og fremmest kan det konstateres, at der ikke som ved agentive konstruktioner kan indskydes nogen form for participium foran det, der i den analoge sætning fungerer som objekt, selv om præpositionen ved objektet altid er forskellig fra *de*.

At det rent formelt ikke kan lade sig gøre at bruge et participium i forbindelse med præpositionen *por*, som jo ifølge eksemplerne kan introducere objektsargumentet ved de psykologiske nominaliseringer, er ikke særligt overraskende. Det af participium styrede *por*-syntagme ville blive opfattet som agentivt, hvilket jo slet ikke harmonerer med denne type syntagme eller med introduktion af objektet i det hele taget. Der er simpelthen tale om *por* i en anden funktion, eller om en anden form for præposition end i forbindelse med den agentive konstruktions subjekt.

En anden forklaring på, at det i det hele taget ikke er muligt at indskyde participium – uanset hvilken præposition det måtte dreje sig om – kunne være, at der pga. NSets ikke agentive karakter ikke udgår nogen kraft fra subjektet rettet mod objektet. Subjektet i disse konstruktioner koder for experiencerollen, der netop er kendetegnet ved, at prædikatet påvirker subjektet psykologisk.

Men selv om der altså ikke udgår en intensionel kraft fra subjektet, mener jeg alligevel, at den følelse eller mentale tilstand, der opstår inden i subjektet, kan siges at have et mål, dvs. at noget er genstand for den, og den således projiceres mod en entitet.

Hvis man accepterer, at også de psykologiske nominaliseringer har en slags implicit form for retningsangivelse, så kan man faktisk se nogenlunde det samme mønster som ved *a* og *contra* i forbindelse med de agentive nominaliseringer.

Ved brug af *ante* i (12cd) fokuseres der på det modsætningsforhold, som skabes af *temor* og *tolerancia* mellem argumenterne subjekt og objekt, hvorimod man med *a* og *por* i de samme eksempler kun indikerer selve det retningsorienterede.

Ved *amor* og *admiración* i (12ab) er der ikke mulighed for at bruge *ante*, fordi der ikke via de pågældende nominaliseringers leksikalske værdi

skabes en modsætning mellem subjekts og objektsargument. Man kan altså ved disse eksempler kun fokusere på den neutrale, umarkerede retningsangivelse.

4.1. *Sammenfatning (2)*

I den sidste del af denne artikel er det blevet påvist ved indskydelse af et retningsangivende participium, at begrebet retning spiller en central rolle for forståelsen af, hvilke præpositioner der anvendes til at introducere objektet i et spansk NS med deverbale kerne.

De nominaliseringer, som ikke indeholder en retningsangivelse, konstrueres altid med præpositionen *de* ved objektet, mens de nominaliseringer, som har en retningsangivelse indlejret i sig, altid benytter sig af en præposition, der er forskellig fra *de* til at introducere objektet. Inden for de retningsangivende nominaliseringer skelnes der mellem de præpositioner, der skaber et modsætningsforhold mellem subjekt og objekt (*contra*, *ante*), og de præpositioner, som ikke gør det (*a*, *hacia*, *por*).

Endelig er det relevant at påpege, at den symbolværdi, som de kognitive grammatikere (se fx Langacker 1991: 299) hævder er til stede i alle grammatiske strukturer, i høj grad viser sig ved netop disse nominaliseringer. Der er en klar og stærkt fremtrædende ikonicitet mellem form og udtryksside, idet brugen af en bestemt præposition direkte afspejler den måde, hvorpå nominalsituationen opfattes.

Henvisninger

- Almlund, Å., D. Faber, B. L. Jensen, L. Lundquist, H. H. Müller & J. Tournay (1996). CohérellePentalingue. De lingvistiske kategorier bag programmet. *Copenhagen Working Papers in Language and LSP*. Handelshøjskolen i København.
- Baron, I. (1992). Les syntagmes nominaux complexes dans les textes juridiques français. *Hermes, Journal of Linguistics* 9. 19-42.
- Baron, I. (1994a). Les syntagmes nominaux français dans une perspective valentielle. *Linguistica XXXIV 1. Mélanges Lucien Tesnière*. 29-45.
- Baron, I. (1994b). Franske nominalsyntagmer og oversættelse af fagsproglige tekster. *ARK 71*. 1-27. Handelshøjskolen i København.

- Baron, I. (1994c). Substantiviske komposita i valensteoretisk perspektiv. *LAMBDA* 20, 7-18. Institut for Datalingvistik. Handelshøjskolen i København.
- Brodde, B. (1973). (K) Overta kasus i svenskan. *Papers from the Institute of Linguistics*. University of Stockholm.
- Escandell Vidal, M. V. (1995). *Los complementos del nombre*. Madrid: Arco Libros, S.L.
- Herslund, M. (1994). Verbonominale konstruktioner og komposita. *LAMBDA* 20, 83-88. Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & I. Baron. (1995). Transitivitet og verbonominale prædikater. *KLIMT* 1, 1-22. Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & F. Sørensen. (1993). Valence Theory. An Introduction to the Danish Project. *LAMBDA* 18, 1-22. Handelshøjskolen i København.
- Lagunilla, M. F. & A. A. Rebollo. (1995). *Sintaxis y Cognición. Introducción al conocimiento, el procesamiento y los déficits sintácticos*. Madrid: Editorial Síntesis, S.A.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol.II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Leonetti, M. & M. V. Escandell Vidal. (1991). Complementos Predicativos en Sintagmas Nominales. *VERBA* 18, 431-450.
- Müller, H. H. (1997). *Spanske substantivsyntagmers interne struktur set i et valensteoretisk perspektiv*. Ph.D.afhandling.
- Müller, H. H. (1998). *Substantivsyntagmer i spansk. En valensanalyse*. Copenhagen Working Papers in LSP. Handelshøjskolen i København.
- Stage, L. (1994). La valence des noms en français. In M. Herslund (ed.) *Noun Phrase Structures. Copenhagen Studies in Language* 17, 93-133. København: Samfundslitteratur.
- Stage, L. (1997). La transposition des actants dans le syntagme nominal. Etude sur la nominalisation nucléaire et l'emploi des prépositions. *Revue Romane* 321. *Langue et Littérature*. 51-83. Copenhagen: Munksgaard International Publishers Ltd.

En eller flere?

Numerus i dansk og russisk

Jens Nørgård-Sørensen

1. Indledning

Som dansker kan man ikke beskæftige sig med russisk uden gang på gang at lægge mærke til, at de to sprog anvender de to numerusformer, singularis og pluralis, forskelligt. Jeg vil indlede med et autentisk eksempel:

Da jeg for et par år siden planlagde en forelæsningsrejse til Moskva, forespurgte jeg min russiske vært, om jeg kunne tage min kone med, og om vi begge kunne blive indlogeret i universitetets gæstefløj. Min vært meddelte, at det godt kunne lade sig gøre, og sendte mig derfor en liste over de oplysninger, jeg skulle levere, for at universitetet kunne udstede en officiel invitation til os begge. Denne liste rummede bl.a. (1).

- (1) – gorod, gde Vy budete polučat' *vizy*.
– by, hvor De vil modtage visa.PLUR
‘– byen, hvor De vil modtage *visum*’

Min russiske kollega tager her udgangspunkt i det forhold, at der skal udstedes to visa; derfor er pluralis den eneste mulighed. Singularis (*viz-u*) ville ud fra omstændighederne have efterladt det indtryk, at det var muligt at udstede et fælles visum til begge – hvilket det som bekendt ikke er!

På dansk har vi derimod singularis. Hvorfor denne forskel? Dette er emnet for nærværende fremstilling.

2. Baggrund

Både i forhold til dansk og russisk er numerus utilstrækkeligt udforsket; måske den mest utilstrækkeligt udforskede grammatiske kategori overhovedet. Dog findes der visse studier, der inddrager numerus i en bredere sammenhæng. Fra et rent formelt synspunkt har man studeret numerus/genus-relationer (Corbett 1991: 154-58, 189-203) samt numerussystemer fra et bredt typologisk synspunkt (Corbett 1994). I relation til russisk er der gennemført formelt-semantiske beskrivelser af numerus/kasus-relationer (Jakobson 1957, Zaliznjak 1967b, Mel'čuk 1983), mens der i forhold til dansk foreligger beskrivelser af hhv. singularis- og pluralisformens forskellige "anvendelser" (Mikkelsen 1975: 157-60, Hansen 1967: 147-59) – dog uden at dette følges op af et forsøg på at beskrive disse formers egenbetydning, dvs. deres invariante indhold.

Herudover kan man kun pege på få velbeskrevne emner med relation til numerus. Disse emner ligger ydermere i kategoriens periferi. For det første findes der beskrivelser af substantiver, der kun har én numerusform (jf. Reformatskij 1960: 391-97, Zaliznjak 1967a: 55-60, Isačenko 1975: 66-80, Mikkelsen 1975: 158-59, Lyons 1977,1: 315-17, Švedova 1980: 471-74, Vinogradov 1986: 135-40, Wierzbicka 1988: 499-560, Švedova & Lopatin 1989: 157-61, Lopatin 1994.), dvs.:

– *Singularia tantum*, hvoriblandt der traditionelt skelnes mellem abstrakta (*had, kærlighed*), kollektiver (*kvæg, vildt, afkom, eng. money*) og kontinua (*mel, vand, jord*).

– *Pluralia tantum*, fx *penge*.

For det andet findes der beskrivelser af såkaldt generiske substantiver (Mikkelsen 1975: 159, Hansen 1967: 153 og 156, Lyons 1977,1: 193-97, Nørgård-Sørensen 1983: 211, Klimonov 1987: 192-93; se også Padučeva (1967: 1484), hvor det generiske udsagn fortolkes som rummende en alkvantor). I relation til generiske substantiver har man talt om neutralisering af såvel numerus som bestemthed, jf. (2a-d).

(2a) Løven er et rovdyr

(2b) En løve er et rovdyr

- (2c) Løver er rovdyr
 (2d) Løverne er rovdyr

Disse fire udsagn er alle generiske, men dette indebærer ikke, at de er synonyme. De er underlagt forskellige grader og typer af restriktioner, hvilket vidner om en underliggende semantisk differentiering (for dansk beskrevet i Hansen 1994). Generiske substantiver har imidlertid ikke direkte relevans for den problematik, der skal behandles i denne fremstilling.

Fælles for *singularia tantum*, *pluralia tantum* og generiske udsagn, der som nævnt er blandt de få velbeskrevne emner med relation til numerus, er, at de repræsenterer et brud på det simple princip, man i almindelighed forbinder med numerus; nemlig at når der er én, anvendes singularis; når der er flere, anvendes pluralis (Klimonov 1987: 190, Zaliznjak & Padučeva 1974 [1997]: 7).

Hele denne problematik skal ses i sammenhæng med det forhold, at der på dansk, russisk og en lang række andre sprog må skelnes mellem to klasser af substantiver (Nørgård-Sørensen (under udgivelse), Hansen 1967: 150, Mel'čuk 1979, Corbett 1994: 203-04, Mehlig 1996: 87):

(i) Substantiver, der benævner et **individ**, forstået som en heterogen størrelse med synlig afgrænsning, fx *stol*, *mand*, *by*, *regering*. Disse substantiver kan kombineres med et kardinaltal og benævnes derfor traditionelt **tællelige** (Hansen 1967: 147, Klimonov 1987: 189).

(ii) Substantiver, der benævner et **non-individ**, forstået som en homogen størrelse uden synlig afgrænsning, fx de ovenfor nævnte eksempler på *singularia tantum* og *pluralia tantum*. Alle *singularia tantum* tilhører denne klasse, mens *pluralia tantum* fordeler sig på de to klasser, jf. fx *bukser*, eng. *scissors*, ru. *san'ki* 'slæde', der benævner individer vs. *penge*, ru. *šč'i* 'hvidkålsuppe', der benævner non-individer. Substantiver af denne klasse kan ikke kombineres med kardinaltal og benævnes derfor traditionelt **ikke-tællelige**, dvs. de benævner non-individer.

I denne fremstilling vil jeg ikke beskæftige mig med de relativt regelmæssige modeller for omklassificering af substantiver fra den ene klas-

se til den anden (Arbatskij 1970, Soboleva 1979 og 1984, Plungjan 1997, Nørgård-Sørensen (under udgivelse)). Uanset eventuelle omklassificeringer vil et substantiv i en given kontekst altid kunne identificeres som en benævnelse af enten et individ eller et non-individ.

Jeg skal alene beskæftige mig med den førstnævnte af de to klasser, dvs. substantiver, der benævner et individ. Mig bekendt findes der kun fragmentariske og rent deskriptive redegørelser for numerusbrugen ved disse substantiver. Her antager man *a priori*, at ovennævnte grundregel for brug af singularis og pluralis (én → singularis; flere → pluralis) har gyldighed. Afvigelser fra denne regel, fx singularis ved distributiv brug som i den danske oversættelse af (1) eller ved inkorporering (*de gav hånd*), behandles implicit som undtagelser; som noget der udløses af særlige faktorer.

Jeg vil i det følgende argumentere for det synspunkt, at pluralis på både dansk og russisk er kategoriens markerede medlem (Stankiewicz 1962: 2, Revzin 1969: 103, Corbett 1994: 207) og dermed den form, der fremkaldes af en særlig faktor. Denne faktor er imidlertid forskellig på de to sprog. Singularis er umarkeret og anvendes derfor til benævnelse af såvel enkeltindivider som flerheder under forudsætning af, at den særlige faktor, der fremkalder pluralis, ikke er til stede. Dette indebærer, at de angiveligt afvigende anvendelser af singularis til benævnelse af flerheder, som vi finder ved distributiv brug og inkorporering i virkeligheden ikke kan betegnes som undtagelser fra nogen grundregel. De repræsenterer ganske enkelt en situation, hvor den pluralisudløsende faktor ikke er til stede. Dette vil blive uddybet i de følgende afsnit.

3. Russisk og dansk pluralis

Hvordan kan man da beskrive denne faktor, der udløser pluralis? Jeg vil allerede på dette sted foregribe min konklusion ved straks at besvare dette spørgsmål i form af en indholdsbestemmelse af numeruskategorien på både dansk og russisk. I modsætning til eksisterende beskrivelser vil denne indholdsbestemmelse være af almen karakter. Det er mit sigte at afdække kategoriens egenbetydning ved at beskrive den markerede forms invariante indhold.

På russisk anvendes pluralis, når der refereres til en **reelt forekommende flerhed** i den benævnte situation. De russiske numerusformer afspejler således indholdskontrasten en/flere direkte. På denne måde kan kategorien siges at svare til den umiddelbare opfattelse af numerus, som blev refereret ovenfor.

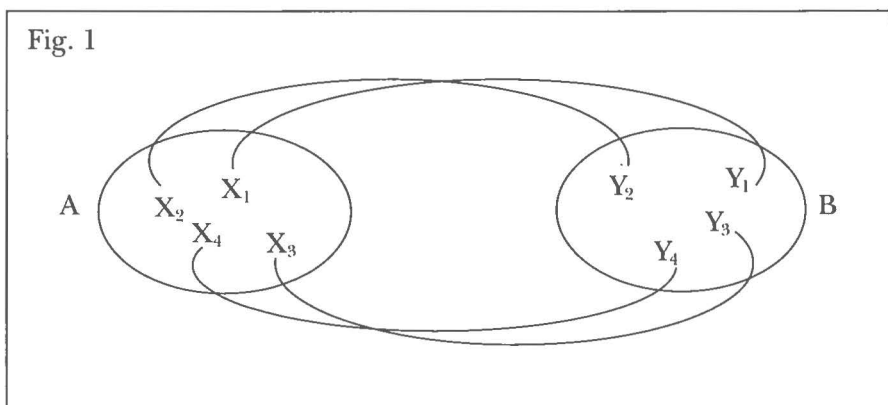
På dansk anvendes pluralis til at introducere en flerhed som **ny information** i relation til den benævnte situation. Dette indebærer, at kun en flerhed, der introduceres for første gang i den pågældende situationsbeskrivelse, udløser obligatorisk pluralis. Flerheder, der blot kopierer en – i situationsbeskrivelsen – allerede introduceret flerhed, gengives normalt med den umarkerede singularisform.

Der er derfor gennemgående færre pluralisformer i en dansk tekst end i en russisk. I en række tilfælde svarer russisk pluralis til dansk singularis, mens det modsatte aldrig er tilfældet.

Denne indholdsbeskrivelse vil nu blive dokumenteret gennem en række kontrastive eksempelanalyser. I (3) - (5) finder vi overvejende pluralis på russisk og singularis på dansk (Mikkelsen 1975: 157-58, Hansen: 1967: 157-59).

- (3) Vse deti seli na *velosipedy* (?velosiped) i poexali
 alle.PLUR børn.PLUR satte-sig på cykler.PLUR (?cykel.SING) og kørte
 'Alle børnene satte sig op på deres *cykel / cykler* og kørte'
- (4) Učeniki vzjali *karandaši* (*karandaš) i načali pisat'
 elever.PLUR tog blyanter.PLUR (*blyant.SING) og begyndte skrive
 'Eleverne tog deres *blyant / blyanter* og begyndte at skrive'
- (5) Vse zakazali *bilety* (*bilet) na poezd?
 alle.PLUR bestilte billetter.PLUR (*billet.SING) til tog
 'Har alle bestilt *togbillet / togbilletter?*'

I de russiske varianter anvendes pluralis, idet der entydigt refereres til

flerheder. I (3) kan singularis kun fortolkes således, at alle børnene satte sig op på én og samme cykel! (jf. fortolkningen af lignende eksempler – i en anden teoretisk kontekst – i Zaliznjak & Padučeva 1974 [1997]: 13). Hvis der ses bort fra denne perifere fortolkning, er der i alle tre eksempler tale om, at den flerhed, som subjektet refererer til, kopieres i de markerede formers referent.

Ved **kopiering af en flerhed**, der som nævnt foreligger i (3) - (5), forstås en situation som illustreret i fig. 1.

Fig. 1 illustrerer to mængder – hver især bestående af ensartede elementer – der begge er til stede i en og samme situation. I relation til (3) - (5) kan vi lade mængde A repræsentere den mængde, som subjektet refererer til, mens B repræsenterer den mængde, som de kursiverede pluralisformer refererer til. Som fig. 1 viser, skal følgende træk være til stede, for at vi kan tale om kopiering af en flerhed:

- (a) Der er samme antal elementer i de to mængder.
- (b) Hvert element af den ene mængde har relation til et og kun et element i den anden mængde. Med andre ord ordner samtlige elementer sig i par som illustreret i fig. 1.
- (c) Relationerne mellem de parvist ordnede elementer er alle af samme art. Hvis der fx i den pågældende sætning refereres til en handling, som hvert element af A foretager på det element af B, som vedkommende element af A er relateret til, så vil alle disse enkelthandlinger fremstå som én kollektiv handling. Så-

ledes vil den danske oversættelse af (3) med singularis (*cykel*) blive fortolket som refererende til en situation, hvor alle børn på én gang steg på hver deres cykel.

Denne beskrivelse af **kopiering af en flerhed** er en præcisering af den fortolkning, der traditionelt omtales som distributiv (Hansen 1967: 158, Revzin 1969: 107). Som det vil fremgå af nedenstående, er en sådan præcisering nødvendig for en fuld forståelse af numerusbrugen på dansk og russisk.

Som det fremgår af (3) - (5) har fænomenet **kopiering af en flerhed** ingen umiddelbare konsekvenser for numerusbrugen på russisk. På russisk signaleres som udgangspunkt en flerhed obligatorisk gennem anvendelse af pluralis, uanset om den repræsenterer en kopi af en anden flerhed eller ej.

På dansk anvendes den markerede pluralisform derimod til at introducere en flerhed som ny information, dvs. første gang den optræder i den pågældende situationsbeskrivelse, hvilket i (3) - (5) vil sige den pågældende sætning. Hvis der senere i samme sætning refereres til en gruppe elementer, der kopierer den allerede introducerede flerhed, anvendes som udgangspunkt den umarkerede singularisform.

Denne fortolkning bekræftes af en nærmere analyse af (3) - (5), hvor der som angivet kan anvendes både singularis og pluralis på dansk. Den markante forskel mellem de to former består i, at singularis er helt entydig, mens pluralis tillader mindst to tolkninger. Hvis der fx i den danske oversættelse af (3) anvendes singularis (*cykel*), får vi som nævnt entydigt den distributive tolkning: 'hver deres'. Med andre ord kopieres den flerhed, der kommer til udtryk i pluralisformen *børnene*, efter mønstret i fig. 1. Dette udløser ikke pluralis på ny.

Pluralisformen (*cykler*) er derimod flertydig. Den vil blive anvendt, hvis den talende refererer til en situation, hvor enten:

- (i) – nogle af børnene kørte sammen på én cykel (fordi det var tandemcykler, eller fordi nogle sad på bagagebæreren) – eller:
- (ii) – ikke alle tog deres cykler på én gang; fx var situationen den,

at der snart kom ét barn og tog sin cykel, derefter et par stykker til og så videre, indtil endelig alle cykler var væk.

I begge tilfælde etableres en ny flerhed. Der er ikke bare tale om en repetition af den flerhed, der signaleres af pluralisformen *børnene*. I den førstnævnte fortolkning er der tale om forskelligt antal elementer i de to grupper, jf. kriterium (a) ovenfor. I den anden fortolkning kan der godt være tale om samme antal elementer af de to grupper, og disse kan ydermere være parvist ordnede, men til gengæld refereres der til en kæde af handlinger og ikke til én ensartet (kollektiv) handling. Hermed brydes ensartetheden i relationen mellem de etablerede elementpar, jf. kriterium (c).

På dansk giver singularis således en entydig distributiv tolkning, hvilket ikke blot indebærer, at der for hvert element af den ene mængde udpeges et specifikt element af den anden mængde, men også at der er tale om ensartede relationer mellem de parvist ordnede elementer. Mange vil nok mene, at det trods alt også er muligt at foretage en distributiv tolkning af pluralisformerne i (3) - (5) (*cykler, blyanter, togbilletter*). Dette er utvivlsomt korrekt, men det skyldes alene det forhold, at de pågældende kontekster kan siges at favorisere en distributiv tolkning på basis af vores almindelige virkelighedsforståelse (dvs. ud fra forestillingen: hvert barn sin cykel, hver elev sin blyant og hver passager sin togbillet). Forskellen mellem dansk singularis og pluralis bliver først rigtig klar i kontekster, der ikke favoriserer en distributiv tolkning, fx (6).

- (6a) Alle eleverne tog deres *bog* og gik hen og afleverede den på biblioteket
 (6b) Alle eleverne tog deres *bøger* og gik hen og afleverede dem på biblioteket

Singularisformen i (6a) kan kun fortolkes distributivt: Hver enkelt elev tog en og kun en bog. Flerheden, der er signaleret forud i pluralisformen *eleverne*, kopieres.

Med pluralisformen *bøger* i (6b) udtrykkes der intet om, hvor mange bøger den enkelte elev tog. Det mest oplagte er, at de tog forskelligt

antal. Der er ikke tale om kopiering af en tidligere introduceret flerhed, og – hvad der i denne sammenhæng er den væsentligste pointe – det er ikke på nogen måde nærliggende at fortolke (6b) distributivt. Dette hænger sammen med, at denne kontekst i modsætning til (3) - (5) ikke i sig selv favoriserer en distributiv tolkning. Muligheden af en distributiv tolkning af de danske pluralisformer i (3) - (5) må derfor anses for pragmatisk funderet.

I (3), (4) og (6) er det værd at bemærke brugen af det possessivt-refleksive pronomen *deres*, som er pluralis, fordi det kongruerer med subjektet i numerus. Dette gælder uafhængigt af de diskuterede forhold; altså uafhængigt af, hvilken numerus pronomenets syntaktiske overled optræder i. Et dansk syntagma som *deres bog* kan i den rette kontekst således udmærket referere til flere bøger med hver deres ejermand. På russisk kan det tilsvarende syntagma

- (7) ix kniga
 deres.PLUR bog.SING
 ‘deres bog’

– kun referere til en enkelt bog med flere ejermænd, uafhængigt af kontekst. Ganske vist finder man på russisk en begrænset anvendelse af inkorporeret singularis (se nedenfor), men disse singularisformer kan ikke kombineres med possessive pronomener, der på russisk udløser en konkret-referentiel tolkning af det NP, de indgår i.

På basis af de gennemførte analyser er det ikke overraskende, at alle konstruktioner, der logisk involverer flerhed, kræver pluralis på russisk. Jeg vil omtale to sådanne konstruktioner.

Den første konstruktion vi skal se på har form af et NP med mindst to sideordnede adjektiver. Det samlede NP anvendes til at referere til et antal enheder, således at hvert adjektiv specificerer en af disse enheder, jf. (8a-b).

- (8a) datskij i russkij jazyki (*jazyk)
 dansk.SING og russisk.SING sprog.PLUR (*sprog.SING)
 ‘dansk og russisk (sprog)’

- (8b) russkoe i amerikanskoe pravitel'stva (*pravitel'stvo)
 russisk.SING og amerikansk.SING regeringer.PLUR (*regering.
 SING)
 'den russiske og (den) amerikanske regering'

Adjektiverne står her i singularis, fordi de hver især kun knytter sig til en enkelt enhed. Det overordnede substantiv står i pluralis, fordi det refererer til en flerhed. Denne konstruktion behandles af Padučeva (1967: 1482), der imidlertid ikke gør opmærksom på dens sprogspecifikke status. På dansk står substantivet således i singularis, fordi flerheden allerede er introduceret gennem opremsningen af adjektiver.

Den anden konstruktion jeg vil omtale kan beskrives som et NP bestående af et substantiv med et genitivisk attribut, der på sin side består af et substantiv med betydningen 'type', 'slags', 'art' el.lign., hvortil der er knyttet et pronominel eller semipronominel attribut, jf. (9).

- (9a) vsjakogo/raznogo tipa reaktory (*reaktor)
 enhver/forskellig.GEN.SING type.GEN.SING reaktorer. NOM.
 PLUR
 (*reaktor.NOM.SING)
 'enhver type / forskellige typer reaktor'
- (9b) takogo/inogo/podobnogo tipa reaktor.SING
 sådan/anden/lignende.GEN.SING type.GEN.SING reaktor.SING
 'en sådan/anden/lignende type reaktor'
- (9c) takogo/inogo/podobnogo tipa reaktory.PLUR
 sådan/anden/lignende.GEN.SING type.GEN.SING reaktorer.
 PLUR
 'sådanne/andre/lignende typer reaktor/reaktorer'
- (9d) vsjakogo/raznogo/takogo/inogo/podobnogo roda neft'
 enhver/forskellig/sådan/anden/lignende.GEN.SING art.GEN.
 SING
 olie.NOM.SING
 'enhver/forskellig/en sådan/en anden/en lignende slags olie'

I (9a) må det samlede NP nødvendigvis benævne en flerhed. Kun hvis der er flere genstande involveret, giver det mening at tale om '*forskellig type*' eller '*enhver type*'. Det overordnede substantiv (*reaktory*) står derfor obligatorisk i pluralis ved attributter med dette indhold.

Derimod kan såvel en som flere genstande være af 'en sådan type', 'en anden type' eller 'en lignende type'. Attributter med dette indhold kan derfor forbindes både med et overled i singularis (9b) og et overled i pluralis (9c).

Endelig skal det understreges, at disse regler ifølge sagens natur kun gælder for individ-benævner, dvs. tællelige substantiver. Hvis overledet er *singulare tantum* og benævner et non-individ, kan alle de nævnte attributter anvendes, jf. (9d).

Et eksempel på, hvordan en sådan konstruktion anvendes, finder vi i (10).

- (10) My posmotreli raznogo vida komp'jutery
vi så forskellig.GEN.SING art.GEN.SING computere.ACC.PLUR
'Vi så på forskellige typer computer/computere'

Som det fremgår, optræder pluralis på russisk netop ved det substantiv, der reelt benævner en flerhed af individer. Ganske vist vækker en ytring som (10) også en forestilling om en flerhed af typer, men typen præsenteres ikke som havende selvstændig eksistens, men derimod kun som et træk ved en genstand.

På dansk er pluralisformen ikke specielt knyttet til det substantiv, der refererer til den konkrete flerhed i den beskrevne situation. Flerheden introduceres med en pluralisform ved – bogstavelig talt – først givne lejlighed, dvs. hvor den optræder som ny information. I danske konstruktioner, der er sammenlignelige med en russisk konstruktion som (9a), dvs. hvor pluralis på russisk er obligatorisk, er der følgende muligheder:

- (i) De to substantiver har samme numerusform., jf. (11)
- (11a) Svenske og russiske atomkraftværker har *forskellig type reaktor*
(11b) Svenske og russiske atomkraftværker har *forskellige typer reaktorer*

Den dobbelte pluralisform i (11b) kan fortolkes som en form for kongruens (mellem to substantiver!) inden for NP'et.

- (ii) Ved manglende kongruens signaleres flerheden alene ved det første substantiv.
- (11c) Svenske og russiske atomkraftværker har *forskellige typer reaktor* (?forskellig type reaktorer)

Som i (3) - (5) giver singularisformen i (11a) en entydig distributiv tolkning (dvs. én type reaktor på de svenske værker og en anden på de russiske). Der kopieres en flerhed, som er etableret forud ved reference til på den ene side gruppen af svenske værker og på den anden side gruppen af russiske værker. Flerheden består af disse to elementer (egentlig mængder – men mængder kan også opregnes og tælles!). Såfremt der henvises til én type reaktor, der findes på (alle) svenske værker og en anden, der findes på (alle) russiske værker, kopieres denne flerhed i objektet. Den flerhed, der danner grundlaget for kopiering, kan således også etableres ved en opremsning. Subjektets pluralisform i (11a) (*atomkraftværker*) er generisk og refererer således til en helt anden flerhed (*alle* atomkraftværker, der er svenske eller russiske).

Pluralisformerne i (11b) og (11c) er i lighed med tilsvarende former i de danske oversættelser af (3) - (5) flertydige. I kraft af at de etablerer en ny flerhed, åbnes der dels for en pragmatisk baseret distributiv tolkning (idet en sådan tolkning favoriseres af konteksten), dels en tolkning, der går ud på, at der findes mere end to typer reaktorer rundt omkring på de omtalte værker og således ikke blot én type for hvert land.

Såfremt der ved valg af pluralis ikke etableres kongruens mellem de to substantiver i NP'et, vil pluralis alene blive markeret ved det første substantiv, jf. (11c). Dette bekræftes af andre konstruktioner med den modsatte rækkefølge:

- (11d) Svenske og russiske atomkraftværker har *reaktorer af forskellig type*
- (11e) Svenske og russiske atomkraftværker har *reaktorer af forskellige typer*

Igen ser vi, at en ophobning af flere pluralisformer gør udsagnet flertydigt, jf. (11e), der tillader de samme fortolkningsvarianter som (11b).

Et tilsyneladende brud på reglen om pluralis som markør af ny information finder vi i den alternative variant af (11c) (*forskellig type reaktorer*). Denne variant forekommer utvivlsomt i skriftsproget men er næppe et naturligt valg i moderne dansk talesprog.

Som afslutning på vores behandling af dansk og russisk pluralis skal vi analysere et eksempel, hvor antallet af referenter afhænger af fortolkningen.

- (12) On vsegda prazdnoval svoj den' / svoi dni rozdenija
han altid fejrede sin.ACC.SING dag.ACC.SING / sine.ACC.PLUR
dage.ACC.PLUR fødsel.GEN.SING
'Han fejrede altid sin fødselsdag (?sine fødselsdage)'

I (12) er såvel singularis som pluralis helt neutrale på russisk, men de to numerusformer har hver sin tolkning. Singularisformen opfattes som refererende til den dato, dvs. den dag ud af årets 365 (366) dage, hvor den pågældende person har fødselsdag. Med andre ord refererer singularisformen til en enkelt enhed. Pluralisformen opfattes derimod som refererende til personens fødselsdage i forskellige år, med andre ord til en flerhed. Numerus anvendes således helt i overensstemmelse med den tidligere formulerede regel for russisk.

I den danske oversættelse af (12) giver pluralisformen *fødselsdage* nærmest indtryk af, at den pågældende person havde flere fødselsdage om året! Der er under ingen omstændigheder tale om den betydningsskiftende differentiering, vi finder i de russiske varianter. At pluralis på dansk er perifer skyldes, at der tidligere i sætningen er refereret til en enkelt person. Ud fra en almindelig virkelighedsforståelse ved man, at en person har haft flere fødselsdage, én hvert år. Denne flerhed er således allerede etableret fra et pragmatisk-kommunikativt synspunkt og kan derfor kopieres i en singularisform i overensstemmelse med den sædvanlige procedure. Dette medfører, at man som modtager vil forsøge at tillægge pluralis en alternativ tolkning – hvilket som nævnt ikke er særlig oplagt.

4. Inkorporering

En udtømmende beskrivelse af numerus må nødvendigvis omfatte fænomenet inkorporering, jf. (13) - (16) ((14) - (15) citeret efter Šved-ova 1980: 472).

- (13) Vse podnjali ruku / ruki
 alle.PLUR hævede hånd.SING / hænder.PLUR
 'Alle rakte hånden op'
- (14) Priststvjuščie povernuli golovu / golovy v storonu dveri
 tilstedeværende.PLUR vendte hoved.SING / hoveder.PLUR i
 retning døren.GEN
 'De tilstedeværende vendte blikket mod døren'
- (15) Sobaki bežali, podnjav xvost / xvosty
 hunde.PLUR flygtede, havende-hævet hale.SING / haler.PLUR
 'Hundene flygtede med halen i vejret'
- (16) Obe storony nanjali advokata / advokatov
 begge sider hyrede advokat.ACC.SING / advokater.ACC.PLUR
 'Begge parter hyrede en advokat'

På russisk er pluralis et neutralt valg. Som i alle tidligere behandlede eksempler anvendes pluralis til at referere til den flerhed, der logisk set må være til stede i de benævnte situationer.

Singularisformen er her også et neutralt valg i kraft af, at den signalerer inkorporering. Ved inkorporering forstås en situation, hvor verbet indgår en tæt forbindelse med et komplement, således at disse to led tilsammen opnår samme funktion som et verbum. Verbum og komplement benævner i kombination en begivenhed, der har karakter af en specifikation af den begivenhed, som verbet isoleret betragtet denoterer. På dansk kan fx handlingen *købe hus* (bemærk: nøgen form!) fortolkes som en specifikation af handlingen *købe*. Objektet er inkorporeret og benævner derfor et element, der opfattes som integreret i handlingen, smlg. ikke-inkorporerede, referentielle objekter: *købe et hus / huset* (med bestemt eller ubestemt artikel).

Som det fremgår af (13) - (16), implicerer inkorporering en distributiv tolkning (fx meddeles det i (13), at *hver* person rakte *hver* en hånd op). Derimod er det modsatte ikke tilfældet: En distributiv præsentation af en begivenhed udløser ikke nødvendigvis inkorporering. Udover det distributive element forudsætter inkorporering, at komplementets denotat kan opfattes som enten (i) eller (ii):

- (i) – en karakteristisk del af eller tilhører til subjektet (Mikkelsen 1979: 157), fx *hånd* og *hoved* i forhold til mennesker, jf. (13) - (14), *hale* i forhold til hunde, jf. (15) og *advokat* i forhold til parter i en retssag, jf. (16). Singularisformen i (16) opfattes på russisk som talesprogsagtig, hvilket utvivlsomt hænger sammen med, at en advokat ikke opfattes som en ligeså integreret del af en part i en retssag som en hale af en hund eller et hoved af et menneske.
- (ii) – en karakteristisk deltager i den begivenhed, der benævnes af verbet, fx *tørklæde* i forhold til *at binde omkring næse og mund*, jf. (17a) (modifieret variant af eksempel i Vinogradov 1986: 137).

(17a) Ljudi šli obvjazavši nos i rot *platkom*
 mennesker.PLUR gik havende-ombundet næse.ACC.SING og
 mund.ACC.SING *tørklæde*.INST.SING
 'Folk gik med tørklæde om næse og mund'

I (17a) er der to inkorporerede led, dels det direkte objekt (*nos i rot* 'næse og mund'), dels instrumentaliskomplementet (*platkom* 'med tørklæde'). Inkorporeringen signaleres af singularis. Det er også muligt helt at undlade inkorporering. Begge led vil så stå i pluralis, idet der i den benævnte situation nødvendigvis må være ligeså mange næser, munde og tørklæder, som der er mennesker, jf. (17b).

(17b) Ljudi šli obvjazavši nosy i rty platkami
 mennesker.PLUR gik havende-ombundet næser.ACC.PLUR og
 munde.ACC.PLUR *tørklæder*.INST.PLUR

Såfremt kun et led inkorporeres, må dette være det led, der i særlig grad kan tjene til at karakterisere og specificere den begivenhed, der

denoteres af verbet, m.a.o. instrumentaliskomplementet, jf. (17c) og den ugrammatiske (17d).

(17c) Ljudi šli obyjazavši nosy i rty platkom
mennesker.PLUR gik havende-ombundet næser.ACC.PLUR og
munde.ACC.PLUR tørklæder.INST.SING

(17d) *Ljudi šli obyjazavši nos.SING i rot.SING platkami.PLUR
mennesker.PLUR gik havende-ombundet næse.ACC.SING og
mund.ACC.SING tørklæder.INST.PLUR

Af eksemplerne fremgår det, at inkorporering på russisk ofte er fakultativ, idet den afhænger af, hvordan den benævnte situation præsenteres. Obligatorisk inkorporering finder man derimod i visse faste kollokationer bestående af et verbum og en præpositionsforbindelse, hvor styrelsens ordaccent "trækkes tilbage" til præpositionen, fx *vyjti iz domu* 'gå hjemmefra', *vodit' zá nos* 'føre rundt ved næsen'. En sådan tilbageberegning af trykket er en entydig markør af inkorporering og blokerer derfor for pluralis i styrelsen, jf. (18) (citeret fra Zaliznjak & Padučeva 1974 [1997]: 8).

(18) Sovetniki nadeli ná nos očki
rådgivere.PLUR tog-på på næse.SING briller
'Rådgiverne tog briller på'

Inkorporering udløser en distributiv tolkning men er i sig selv et snævrere fænomen. Inkorporering forudsætter en fast kollokation af et verbum og et eller flere komplement. Disse benævner samlet en kompleks situation, som repræsenterer en specifikation i forhold til den type situation, verbet i sig selv denotere. Der forekommer derfor ikke inkorporering i sådanne distributive konstruktioner som (1) og (3) - (5), hvor relationen mellem verbum og komplement er tilfældig.

5. Distributive konstruktioner på russisk

Som vi har set i det foregående afsnit, udløser en distributiv tolkning ikke singularis på russisk. Singularis om flerheder forekommer kun ved inkorporering, dvs. i den mere specialiserede konstruktion, hvor

substantivet reelt mister sin referentielle funktion og dermed ikke længere afspejler flerheden i den beskrevne situation direkte.

Til gengæld finder man et par specifikt distributive konstruktioner i russisk. Jeg vil omtale to sådanne konstruktioner. Den første, som er et udpræget talesprogsfænomen, er eksemplificeret i (19).

- (19)   *Deti vzjali každyj svoju knigu*
           børn.PLUR tog hver.NOM.MASC.SING sin.ACC.FEM.SING
           bog.ACC.FEM.SING
           ‘Børnene tog hver deres bog’

Det væsentlige ved denne konstruktion er, at afsenderen ved at introducere pronomenet *každyj* ‘hver’, der forøvrigt kongruerer med subjektet i genus, drejer referencen væk fra den flerhed, der er introduceret i subjektet, og fokuserer på et enkelt individ, et enkelt barn. Det distributive element introduceres allerede med pronomenet *každyj*, idet der etableres en ny referenceramme med udgangspunkt i et enkelt individ. Under disse forudsætninger er singularisformen i objektet helt regelmæssig: Den refererer til den ene bog, der tilhører det pågældende barn.

Konstruktioner af lignende type kendes også fra andre sprog, bl.a. dansk. Mere speciel er den distributive konstruktion, som forekommer i (20).

- (20)   *Vse moi brat'ja kupili po domu v Kopengagene*
           alle.PLUR mine.PLUR brødre.PLUR købte *præp* hus.DAT.SING
           i København
           ‘Alle mine brødre har købt (et) hus i København’

Konstruktionen består af den uoversættelige præposition *po* med styrelse i dativ (eller akkusativ under visse omstændigheder, som ikke er relevante her, jf. Ickovič 1982: 107-09). Som det fremgår af oversættelsen, er den indholdsmæssigt en ren distributiv konstruktion: I (20) meddeles det, at hver bror har købt et og kun et hus i København. Præpositionen udvirker, at der fokuseres på et enkelt hus, hvilket udløser singularis.

Det er værd at understrege, at den russiske konstruktion er neutral i forhold til den distinktion, der kommer til udtryk i de to oversættelser til dansk med hhv. nøgen form og ubestemt artikel. Nøgen form signalerer inkorporering, hvilket indholdsmæssigt involverer et distributivt element ('hver bror sit hus'), men ikke blot dette! Som nævnt ovenfor, er inkorporering forbundet med en supplerende indholdskomponent, dvs. en indholdskomponent ud over den distributive. I tilfældet *købe hus* kan denne indholdskomponent beskrives med parfrasen: 'hus til egen bolig'. I modsætning hertil er formen med ubestemt artikel rent distributiv: Det kan eventuelt dreje sig om et hus til udlejning! Formen med ubestemt artikel har samme brede, rent distributive indhold som den russiske konstruktion i (20).

6. Konklusion

Ovenstående analyser har vist, at numerus er en rent referentiel kategori på russisk. Den relaterer sig til det faktiske antal individer og afspejler dette antal efter princippet: én → singularis, flere → pluralis. Dette harmonerer med teorien om russisk som et virkelighedsbaseret sprog, dvs. et sprog hvis leksikalske og grammatiske strukturer er orienteret mod at afspejle træk ved den benævnte situation direkte (Durst-Andersen 1993: 27-28, se også Durst-Andersen 1995).

Dansk er derimod et modtagerbaseret sprog, idet de grammatiske strukturer og distinktioner er orienteret mod modtagerens formodede opfattelse af den beskrevne situation. Et oplagt eksempel herpå er bestemtheds kategorien, dvs. det obligatoriske valg mellem bestemt og ubestemt form, der netop er determineret af afsenderens formodning om, hvilke informationer modtageren besidder i taleøjeblikket (Nørgård-Sørensen 1983). Den samme skelnen mellem ny og gammel information er afgørende for valget mellem de to fortidige tempus-former, perfektum, fx *har stjålet*, og imperfektum, fx *stjal* (Durst-Andersen 1994: 8, 10, 12).

Analyserne i nærværende fremstilling viser, at dansk numerus har samme overordnede funktion som de to nævnte kategorier. Imidlertid er der også en principiel forskel: Mens der med distinktionerne bestemt/ubestemt og perfektum/imperfektum foretages en skelnen

mellem gammel og ny information på diskursplanet, orienterer numerus sig snævert mod den enkelte situationsbeskrivelse (typisk manifesteret som en enkelt sætning) og udpeger ny og gammel information inden for denne ramme. Går man uden for denne ramme, må flerheden markeres påny, jf. (3').

- (3') Alle børnene satte sig op på deres *cykel*. *Cyklernerne* var gamle og nedslidte (*Cyklen var gammel og nedslidt)

Rammerne for de tre omtalte grammatiske kategorier er således forskellige, men grundfunktionen er den samme.

Henvisninger

- Arbatskij, D. I. (1970). Formy množestvennogo čisla so znaceniem dli-tel'nosti, protjažennosti. *Russkij jazyk v škole* 6. 71-73.
- Corbett, G. G. (1991). *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, G. G. (1994). Systems of grammatical number in Slavonic. *The Slavonic and East European review* 72, Vol. 2. 201-17.
- Durst-Andersen, P. (1993). *Sproglige supertyper*. Del I. *Sprint*. 2. 25-28.
- Durst-Andersen, P. (1994). *Sproglige supertyper*. Del II. *Sprint*. 1. 6-18.
- Durst-Andersen, P. (1995). Mental'naja grammatika i lingvističeskie supertypy. *Voprosy jazykoznanija* 6. 30-43.
- Hansen, E. (1994). Generisk substantiv. N. Jörgensen, C. Platzak & J. Svensson (eds.). *Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman*. Lund: Inst. för nordiska språk. 137-44.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne dansk* 2. København: Grafisk Forlag.
- Ickovič, V. A. (1982). *Očerki sintaksičeskoj normy*. Moskva: Nauka.
- Isačenko, Alexander V. (1975). *Die russische Sprache der Gegenwart. Formenlehre*. München: Max Hueber Verlag.
- Jakobson, R. (1957). The relationship between genitive and plural in the declension of Russian nouns. *Scando-Slavica* 3. 181-86. Genoptryk: *Selected writings* II. 148-53.
- Klimonov, V. D. (1987). Estestvennost' i markirovannost' v grammatičeskich formach čisla u imen suščestvitel'nych v sovremennom rus-skom jazyke. *Zeitschrift für Slawistik* 32, 2. 187-204.
- Lopatin, V. V. (1994). Sobiratel'nost' v russkom jazyke. *Rusistika segod-*

nja 3. 34-49.

- Lyons, J. (1977). *Semantics* 1-2, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mehlig, H. R. (1996). Some analogies between the morphology of nouns and the morphology of aspect in Russian. *Folia Linguistica* 30. 87-109.
- Mel'čuk, I. (1979). Countability vs. non-countability of nouns in Russian and their lexicographic description. *Papers from the XVth regional meeting of the CLS*. Chicago: Univ. of Chicago. 220-27.
- Mel'čuk, I. (1983). Roman Jakobson and studies of the Russian language. M. Halle (ed.). *Roman Jakobson: What he taught us*. Columbus, OH: Slavica Publishers. 57-71.
- Mikkelsen, Kr. (1975). *Dansk ordføjningslære*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nørgård-Sørensen, J. (1983). Semantičeskoe sodržanie kategorii opredelennosti. *Scando-Slavica* 29. 209-223.
- Nørgård-Sørensen, J. (under udgivelse). Individuation in Russian: Gender semantics and other issues. P. Kosta (ed.), *Formale Slavistik II*. Berlin.
- Padučeva, E. B. (1967). Dva podchoda k semantičeskomu analizu kategorii čisla. *To honor Roman Jakobson II*. The Hague-Paris: Mouton. 1474-88.
- Plungjan, V. A. (1997). Vremja i vremena: K voprosu o kategorii čisla. N. D. Arutjunova & T. E. Janko (eds.). *Logičeskij analiz jazyka. Jazyk i vremja*. Moskva: Indrik. 158-69.
- Reformatskij, A. A. (1960). Čislo i grammatika. *Voprosy grammatiki. Sbornik statej k 75-letiju akademika I. I. Meščaninova*. Moskva-Leningrad: AN SSSR. 384-400.
- Revin, I. I. (1969). Tak nazывaemoe "nemarkirovannoe množestvennoe čislo" v sovremennom russkom jazyke. *Voprosy jazykoznanija* 3. 102-09.
- Soboleva, P. A. (1979). Leksikalizacija množestvennogo čisla i slovoobrazovanie. V. P. Grigor'ev (ed.). *Lingvistika i poetika*, Moskva: Nauka. 47-85.
- Soboleva, P. A. (1984). Čislo suščestvitel'nych kak grammatiko-slovoobrazovatel'naja kategorija. N. J. Švedova (ed.). *Russkij jazyk. Funkcionirovanie grammatičeskich kategorij. Tekst i kontekst*. Moskva: Nauka. 66-

75.

- Stankiewicz, E. (1962). The singular-plural opposition in the Slavic languages. *International Journal of Slavic linguistics and poetics* V. 1-15.
- Švedova, N. J. (ed.) (1980). *Russkaja grammatika* I. Moskva: Nauka.
- Švedova, N. J. & V. V. Lopatin (eds.) (1989). *Krathkaja russkaja grammatika*. Moskva: Russkij jazyk.
- Vinogradov, V. V. (1986). *Russkij jazyk* (izdanie tret'e). Moskva: Vyššaja škola.
- Wierzbicka, A. (1988). *The semantics of grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Zaliznjak, A. A. (1967a). *Russkoe imennoe slovoizmenenie*. Moskva: Nauka.
- Zaliznjak, A. A. (1967b). O pokazateljax množestvennogo čisla v ruskom sklonenii. *To honor Roman Jakobson* III. The Hague-Paris: Mouton. 2328-2332.
- Zaliznjak, A. A. & E. B. Padučeva. (1974). O kontekstnoj sinonimii edinstvennogo i množestvennogo čisla suščestvitel'nyx. *Informacionnye voprosy semiotiki, lingvistiki i avtomaticheskogo perevoda* 4. Citeret fra genoptryk: *Semiotika i informatika* 35, 1997. 7-14.

Koncessive/adversative sætningskomplekser i spansk

En grammatisk analyse af konnektorfunktionen

Johan Pedersen

1. Indledning

Komplekse sætninger med koncessiv/adversativ betydning tilhører en stor uhomogen gruppe af komplekse sætninger, som på den ene side implicerer bestemte logiske relationer (Skytte 1997: 162) og på den anden side en syntaktisk relation, der kanonisk analyseres som underordning versus sideordning:

- (1a) El frío era intenso, **aunque** hacía sol [kulden var intens, selvom solen skinnede]
- (1b) H hacía sol, **pero** el frío era intenso [solen skinnede, men kulden var intens]

Konstruktioner af typen (1a/b) implicerer tydeligvis en tæt semantisk sammenhæng, men behandles principielt særskilt med henvisning til de syntaktiske kriterier. Det er der for så vidt intet at indvende imod, idet man vil kunne argumentere for at skelne skarpt mellem det syntaktiske og det semantiske niveau i den komplekse sætning (fx Narbona 1989/1990). Problemet er blot, at det ud over den semantiske sammenhæng også er vanskeligt konsekvent at opretholde en rent syntaktisk opdeling, der bygger på distinktionen mellem underordning og sideordning, da de prøver man typisk anvender sjældent viser entydighed.¹

I mit phd-projekt forsøger jeg med en kognitiv tilgang² at vise, at komplekse sætninger af denne type har en helt særegen semantisk/

---

1 Fx Coordinate Structure Constraint (Ross 1967). Cf. Deane 1992.

2 hvor der i princippet ikke skelnes mellem den semantiske og den syntaktiske sprogstruktur.

syntaktisk struktur, som er kodet i forbinderen/konnektoren. Den sproglige konneksion defineres kognitivt som et 'link'. Et 'link' har samme struktur som den matematiske funktion og kan defineres matematisk/kognitivt som tilstedeværelse af konceptuel dependens: X er dependent i forhold til Y mht. X's konceptuelle værdi: $X = f(Y)$. Jf. Deane 1992: 61f. I den forstand implicerer enhver sproglig konstruktion en række 'links'. På det grundlag definerer jeg en konnektor generelt som en sproglig størrelse, der har som primær funktion at etablere et 'link' mellem andre sprogenheder. Til sammenligning opfattes prædikatorfunktionen, dvs. det at være relationel kerne i opbygningen af en kompleks sproglig enhed, som værende verbalets basale funktion. Verbet har således konnektorens basale egenskaber, mens det omvendte ikke nødvendigvis er tilfældet. Formålet med denne artikel er at vise principperne for en sådan kognitiv analyse af konnektorfunktionen i komplekse sætninger af typen (1a/b) og at relatere den dels til Erik Hansens analyse af ledsætningerne i den seneste SHF-publikation (Hansen 1998), og dels til bestemte dele af valensgrammatikken.

2. Komplementerende funktion og prædikatorfunktion

Erik Hansen kategoriserer ledsætningerne på grundlag af Diderichsens skelnen mellem eksplikative og implikative ledsætninger (Hansen 1998):³

Eksplikative ledsætninger: oversætningen er inkomplet. Komplementeres af ledsætningen.

Implikative ledsætninger: ledsætningen er semantisk inkomplet. Komplementeres af fællesleddet.

Neutrale: hverken eksplikative eller implikative.

(2a) - (2c) eksemplificerer prototyperne i en sådan kategorisering:

- (2a) Pretenden **que** dimita el presidente (eksplikativ) [de ønsker, at præsidenten skal gå af.]
- (2b) Nos preocupaba la opinión **que** expuso el delegado (implikativ) [vi var bekymrede over den holdning, den delegerede gav udtryk for] (Alarcos 1995: 313)

3 Erik Hansen foreslår en revideret terminologi, idet han argumenterer for at betegnelserne ekspletive og impletive ledsætninger bedre svarer til hans analyse (Hansen 1998: 20)

- (2c) El frío era intenso, **aunque** hacía sol (neutral) [kulden var intens, selvom solen skinnede]

Skema 1

	<i>Eksplikativ</i>	<i>Implikativ</i>	<i>Neutral</i>
<i>Substantivisk</i>	(a)		
<i>Adjektivisk</i>		(b)	
<i>Adverbiel</i>			(c)

Erik Hansen 1998

Det følgende er således bl.a et forsøg på at belyse den status, kategorien neutral har i Erik Hansens inddeling af ledsætningerne, med særligt henblik på forbinderens (i det følgende Q) rolle, og med en markant anden tilgang end sædvanligt. I første omgang forekommer det mig naturligt, at en kognitiv tilgang stiller spørgsmålet, om vi i stedet for neutrale ledsætninger hellere burde operere med neutrale sætningskomplekser, der ikke i udgangspunktet er begrænset til at omfatte underordningsstrukturen, cf. (1a/b). Desuden er det min arbejdshypotese, at dette "neutrale sætningskompleks" konstrueres prædikativt med forbinderen som prædikator og de to sætningsenheder som argumenter – i princippet som en divalent præpositionel eller verbal prædikation, blot med en anden leksikalsk struktur, herunder en anden valensstruktur. Jeg vil i et senere afsnit præcisere, hvad jeg forstår ved, at en konnektor fungerer som prædikator.

Bemærk at den forbindende partikel (Q) *que* i (2a/b) på forskellig måde formidler komplementeringen af hhv. oversætningen og ledsætningen. Q fungerer altså her komplementerende – ikke ved selv at fylde ud, men i kraft af at den markerer eller henter den størrelse, der skal fylde ud. I de neutrale ledsætninger, jf. (2c), der hverken er eksplikative eller implikative, medvirker Q til gengæld ikke i nogen form for komplementering af oversætning eller ledsætning. Q har således en særlig status i disse ledsætninger. Jeg vil tentativt generalisere denne iagttagelse til at gælde for forbindere generelt: en konnektor Q er $\pm$ komplementerende ($\pm$ komp), typisk i forholdet mellem to sætningsenheder:

A Komplementerende funktion: Q etablerer et 'link' ved at markere det argument, der skal udfylde en ufuldstændig prædikation⁴, eller Q markerer en ufuldstændig prædikation, og udfylder hullet med fællesleddet. Typisk *que*, jf. (2a/b).

Cuando/como/donde indleder i spansk adverbielle bisætninger, typisk med implikativ og/eller eksplikativ funktion⁵, jf. *da/når/som/hvor* i dansk (Hansen 1998: 16). De er dermed komplementerende, men kan, pga. deres lexikalske indhold, samtidig beskrives som prædikatorer. De er altså eksempler på kombinationen [+prædikativ; +komplementerende], jf. (3) - (5):

- (3) Yo lo hice **cuando** me avisaste [jeg gjorde det, da du gjorde mig opmærksom på det]
- (4) Puso el cuadro **donde** había más luz [han hængte billedet op, hvor der var mest lys]
- (5) Tratadlo **como** se merece [behandl ham, som han har fortjent]. Alarcos 1995: 358.

B Ikke-komplementerende funktion: I de neutrale sætningskomplekser fungerer Q, fx *si* (= hvis), som vi tentativt har tilskrevet en prædikator-funktion, ikke-komplementerende, idet Q i stedet bygger en konnektiv struktur (=link) op omkring sig selv som prædikator. Sætningskompleksets betydning organiseres hermed omkring tre sætningsprædikater: *verbum1*, *verbum2* og Q. På den anden side kan man let forestille sig andre kodede 'links', hvor konnektoren hverken er komplementerende eller har prædikator-funktion. Eksempelvis er det hyppigt anvendte udtryk *es que* (det er sådan at...), som typisk indleder en forklaring, eksempel på kombinationen [÷prædikativ; ÷komplementerende]:

4 Der ikke behøver at være verbal, men også kan være af adjektivisk (den misforståelse at ...), eller adverbial (... så sent at ...) karakter, cf. Hansen 1998: 15.

5 I spansk grammatiktradition repræsenterer disse egentlige adverbielle bisætninger (adverbiale: *propias*) overfor de øvrige (adverbiale *impropias*). Argumentet for denne skelnen er, at de førstnævnte kan substitueres med tilsvarende tids-, mådes- og stedsadverbier, mens de sidst nævnte ikke kan. Jeg mener imidlertid ikke, at denne skelnen siger særlig meget om den adverbielle ledsætning, idet substitutionen jo faktisk er mulig i langt de fleste tilfælde; adv. *impropias* substitueres blot med adverbialsyntagmer i stedet for adverbier. *Como* optræder med både komp. (måde) og -komp. (fx kausal eller betingende) funktion.

- (6) Ya me he enterado del asunto. **Es que** he leído este artículo.
 [Nu har jeg sat mig ind i sagen. Det er sådan, at jeg har læst denne artikel]

3. Konnektoren: Q-prædikator eller Q-operator

Jeg forestiller mig altså, at konnektoren Q som basal funktion etablerer en link-struktur og derudover virker i to dimensioner:

- A) Fungerer $\pm$ komplementerende.
 B) Fungerer $\pm$ prædikativt.

Typisk vil det så gælde, at den "ikke-neutrale" Q-funktion (fx *que*) er ikke-prædikativ og komplementerende, cf. (2a) og (2b), mens den "neutrale" Q-funktion (fx *aunque* eller *pero*) er prædikativ og ikke-komplementerende, cf. (2c):

Skema 2

Q-Link	+ Komp	- Komp
+ Prædikativ		Aunque
- Prædikativ	Que	

En sådan tilgang er et bud på Q's særlige "neutrale" status i konstruktioner, der hverken er eksplikative eller implikative (f.eks. *aunque* = selvom sammenlignet med *que* = at/som). Betegnelsen "neutral konnektor" er imidlertid uheldig, idet man ofte anser, hvad der i så fald skulle være de "ikke-neutrale", fx *que*, for i en vis forstand at være semantisk neutrale. Jeg betragter alle 4 kombinationer i skemaet ovenfor som konnektor-funktioner, i den forstand at de repræsenterer forskellige former for Q-link. De tilsvarende sproglige størrelser, der har etableringen af disse Q-links som primære funktioner, vil jeg benævne **konnektorer**. Denne opdeling af konnektorfunktionen indebærer tydeligvis, at konnektorer ikke udgør en homogen kategori. På grundlag af konnektorens $\pm$ prædikative egenskaber, vil jeg således skelne mellem **Q-prædikatorer** og **Q-operatorer**:

Skema 3

Konnektor(Q)	+ Komp	- Komp
Q-prædikator	Como	Aunque
Q-operator	Que	Es que

En Q-prædikator defineres som en konnektor, der bygger sit 'link' op omkring sig selv som prædikator, typisk med andre prædikationer som argumenter. En Q-operator defineres som en konnektor, der etablerer et 'link' mellem andre prædikationer, uden selv at fungere som prædikator. Såvel Q-prædikatoren som Q-operatoren kan være $\pm$ komplementerende. Det er ikke blot de komplementerende Q, der, som vi har set, kan have såvel prædikator som operatoregenskaber, men også ikke-komplementerende Q har prædikator- og/eller operatoregenskaber – og det er en vigtig pointe. Bemærk nemlig, at operatorfunktionen her skal opfattes som værende konnektorens basale funktion: Q etablerer et 'link' mellem andre prædikationer. Dvs., en Q-prædikator har Q-operatorens basale egenskaber, mens det omvendte ikke er tilfældet.⁶

Jeg vil herefter præcisere, hvad det indebærer at opfatte Q som prædikator. Dernæst vil jeg argumentere for ovenstående synspunkt gennem en kognitivt funderet analyse af koncessive/adversative Q-prædikatorer med den prototypiske '+ præd/- komp' konnektorfunktion.

4. Det fundamentale argument (p)

Efter Michael Herslunds opfattelse af verbalvalensen er ét argument (objekt eller intransitivt subjekt) fundamentalt og prædikatkonstituerende, mens et andet (subjekt) er konstituerende for prædikationen

6 Denne analyse af konnektorfunktionen peger på, at en lang række komplekse indledere i spansk, fx *con la esperanza de que* (med det håb at ...), eller *a causa de que* (af den årsag at ...), som på forskellig måde adskiller sig fra Q-prædikatoren, måske netop skal analyseres som ikke-komplementerende operatorer med visse prædikator-egenskaber. De udgør nærmest et åbent inventar af konnektorer med en næsten uendelig variation i link-betydningen, der ikke lader sig kategorisere på samme måde som Q-prædikatorens betydning; og desuden indgår de ikke som Q-prædikatoren i et system af alternerende syntaktiske konstruktioner, jf. nedenfor. Se også Gaston Gross' analyse af disse indledertyper (Gross 1988).

og dermed afgørende for, at der kan dannes en proposition (Herslund 1995). I det følgende vil jeg overføre dette princip på Q-prædikatorens valensstruktur. For den transitivt Q-prædikator betyder det, at vi kan opfatte det sætningsargument, der følger efter Q (dvs. p) som fundamentalt, og dermed prædikatkonstituerende, mens det andet argument (q) er konstituerende for sætningskompleksets Q-prædikation:

- (7a) **aunque** (??)
 (7b) ... **aunque** hacía sol (p=Q's syntaktiske prædikatelement, ufuldstændig prædikation)
 (7c) El frío era intenso (=q), **aunque** hacía sol, (fuldstændig prædikation)

Bemærk at q-argumentet er nødvendigt, for at vi kan tale om et sætningskompleks, hvorimod det ikke er nødvendigt for at etablere den konnektive mening: årsagen, følgen, koncessionen, tilføjelsen, alternativet etc. En af grundideerne i denne fremstilling er, at Q som transitiv prædikator har syntaktisk valens til argument-funktionerne *kerne* og *periferi*:

- (8a) El frío era intenso (q), **aunque** hacía sol (p) [Kulden var intens, selvom solen skinnede]
 p konstrueres som *periferi* for q, der er *kernen* i udsagnet.
 (8b) Hacia sol (q), **pero** el frío era intenso (p) [Solen skinnede, men kulden var intens]
 p konstrueres som *kerne* på baggrund af *periferien* q.

Tilsvarende er subjekt-objekt basale valensrelationer i den simple sætning, hvor vi også har de grammatiske relationer kerne-periferi, kerne-satellit, 'on stage'-'setting' osv., bare ikke som valensrelationer i traditionel forstand. Spørgsmålet er nu, om der med denne tilgang er et analogt forhold mellem Q-prædikationen og den verbale prædikation. En direkte analogi ville betyde, at Q's fundamentale argument, dvs. det umiddelbart efterfølgende sætningsargument p, konsekvent skulle tilskrives enten 'kerne'- eller 'periferi'-funktionen, svarende til at objektet er det fundamentale argument i den transitivt sætning. Og så ville vi have en simpel markering i ordstillingen af de to sætningers indbyrdes grammatiske status; ud fra en traditionel tilgang svarende til

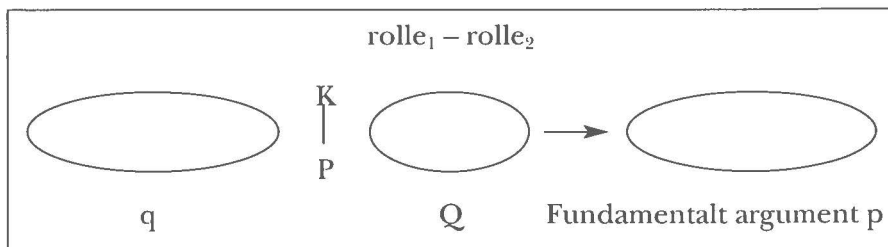
en entydig sammenhæng mellem, hvad vi her har defineret som fundamentalt argument og underordnet sætning. Det synes ikke at være tilfældet, som det fremgår af (8). I både (8a) og (8b) indleder Q det fundamentale argument, men i (8a) konstrueres dette som 'periferi', mens det i (8b) konstrueres som 'kerne' i Q-prædikationen (i princippet svarende til distinktionen mellem side- og underordning). Der er snarere tale om en analogi på et mere abstrakt analyseniveau. Den grammatiske kodning i Q-prædikationen er, i modsætning til bøjning og ordstilling i verbalprædikationen, mindre specifik og bestemmer ikke de grammatiske funktioner, men udpeger blot, hvilket argument der skal opfattes som det prædikatkonstituerende, og hvilket der skal opfattes som det prædikationskonstituerende. I verbalprædikationen forholder det sig anderledes: her kodes mere specifikt de grammatiske funktioner, der så er $\pm$ fundamentale. Man kan derfor sige, at Q-prædikaten i ordstillingen indikerer grammatisk, hvor stærkt argumentet er knyttet ("linket") til prædikator, mens de grammatiske relationer (kerne-periferi) kodes leksikalsk som en bestemt funktionstilskrivning i det fundamentale argument. Dvs., i Q-prædikationen, som den opfattes her, ser der ud til at være en anden og løsere sammenhæng mellem det $\pm$ fundamentale argument og de grammatiske funktioner, simpelt hen fordi det er dependensforholdet ("link"-forholdet) mellem argument og prædikator, der kodes grammatisk (dvs. for hele Q-prædikator kategorien). I verbalprædikationen er det derimod de specifikke grammatiske funktioner/relationer, der kodes grammatisk, og det implicerer så også et dependensforhold mellem de enkelte argumenter og prædikator.

Q er, som vi har set, normalt divalent, men kan også være monovalent. I den intransitive konstruktion er det fundamentale argument både prædikatkonstituerende og prædikationskonstituerende, ligesom i verbalprædikationen (Herslund 1995). Svarende til at de grammatiske funktioner behandles på en bestemt måde i verbalprædikationens transitive og intransitive konstruktioner, behandles prædikatortilknytningen, som forventet, forskelligt i Q-prædikationens transitive og intransitive konstruktion. I den transitive konstruktion er der behov for at kode argumenternes $\pm$ fundamentale status (i ordstillingen), hvori- mod dette forhold er givet i den intransitive konstruktion (fri ordstilling). I Q-prædikationen i spansk har vi altså funktionerne *kerne* og *pe-*

Som foreløbig model kan vi opfatte den lexikalske tilskrivning af de grammatiske funktioner kerne (K), Periferi (P) og Q-roller (rolle₁, rolle₂) som bestemte værdier i to dimensioner af Q-prædikatorens valens:

Fig. 1 Tilskrivning af grammatisk funktion og Q-roller.

Den lexikalske tilskrivning af de grammatiske funktioner Kerne(K) og Periferi(P) til det fundamentale argument er flexibel sammenlignet med den tilsvarende funktions-tilskrivning i verbalprædikationen, hvor funktionerne, som vi har set, er kodet grammatisk i bøjning/ordstilling. Dette aspekt er vigtigt, fordi det åbner op for den noget usædvanlige analyse, at den tilføjede sætning (= det fundamentale argument p) skulle kunne tilskrives den grammatiske funktion 'kerne', i forhold til q som 'periferi'. De syntaktisk-semantiske alternationer nedenfor vil vise, hvad der ligger i denne flexibilitet. Det er her afgørende for at følge argumentationen, at man i eksemplerne udelukkende fokuserer på Q-prædikationen, og ikke på det endelige betydningsresultat, der i sidste ende bestemmes i samspillet mellem verbalprædikationer og Q-prædikationen i den komplekse sætning. Parafraformerne repræsenterer således ikke den endelige betydning i den komplekse sætning, men er blot Q-prædikatorens bidrag.⁸

Hvis vi går ud fra, at Q i de komplekse sætninger, vi her undersøger, har en prædikator-funktion, der i en vis forstand er analog med verbets syntaktiske og semantiske funktioner, vil valget af Q afspejle be-

8 Herefter symboliserer p det fundamentale argument i Q-prædikationen, og q det andet argument.

stemte syntaktisk-semantiske alternationer.⁹ (10) - (14) er eksempler på dette.

Valget af Q afspejler et skift i tilskrivningen af grammatisk funktion (kerne/periferi):

- (10a) Llevamos impermeable **porque** está lloviendo (p konstrueres som periferi for q, der er kernen i udsagnet). [Vi har regntøj på, fordi det regner]
- (10b) Luis no fuma ya, **pues** se lo ha prohibido el médico (q konstrueres som periferi for et ræsonnement, der er centreret i p). [Luis ryger ikke mere, for lægen har forbudt ham det]
- (11a) Sabía que era una estatua de mucho valor, **aunque** no se lo decía a nadie. (p konstrueres som en periferi, hvor der korrigeres for bestemte argumentatoriske forventninger, der skabes i udsagnets kerne, q). [Han vidste, at det var en meget værdifuld statue, men alligevel sagde han det ikke til nogen]
- (11b) Sabía que era una estatua de mucho valor, **pero** no se lo decía a nadie. (på baggrund af hvad der bliver sagt i periferien q, hvor der skabes bestemte argumentatoriske forventninger, korrigeres for disse i p, der konstrueres som kerne). [Samme oversættelse]

Rolleskift i tilskrivningen af Q-roller:¹⁰

- (12a) Ahora podemos salir, **pues** ya no llueve tanto (p angiver årsag). [Nu kan vi gå ud, for det regner ikke så meget]
- (12b) Ahora no llueve tanto, **conque** ya podemos salir (p angiver følge)

Valget af Q afspejler et skift i tilskrivningen af grammatisk funktion (kerne/periferi) og Q-roller:

⁹ Se også gennemgangen af en række syntaktiske alternationer i forbindelse med verbalprædikationen i Herslund 1997.

¹⁰ Distributionen af Q-roller i den transitive konstruktion er normalt entydigt kodet i Q-prædikatoren, cf. Pedersen 1997, men enkelte Q-prædikatorer, fx aunque, cuando, tillader rolleskift.

- (13a) Se puso a llorar, **porque** le pegaron los niños (q, p konstrue-res som hhv. kerne/følge og periferi/årsag). [Han gav sig til at græde, fordi børnene slog ham]
- (13b) Le pegaron los niños, **así que** se puso a llorar (q, p konstrue-res som hhv. periferi/årsag og kerne/følge).

Transitiv/intransitiv konstruktion:

- (14a) Hacía sol, **pero** el frío era intenso (transitiv). [solen skinnede, men kulden var intens]
- (14b) ...pero el frío era intenso (ufuldstændig prædikation)
- (14c) Hacía sol. **Sin embargo** era intenso el frío (intransitiv)
- (14d) **Sin embargo** era intenso el frío (fuldstændig prædikation)

Jeg vil nu prøve at vise, hvordan man med en kognitiv tilgang vil kunne analysere disse konnektorer som Q-prædikatorer i konstruktioner, hvor den simple sætnings kerne-periferi relation¹¹ lexikaliseres i en valenskerne på et andet (diskursivt) niveau i den sproglige organisering. Q skal altså herefter opfattes som en relator i kognitiv forstand. Teoretisk er analysemodellen dels baseret på figur-grund distinktionen, og dels på en videreudvikling af Langackers *reference point model*, som han navnlig har anvendt i sin analyse af 'possession' (Langacker 1993). Desuden har han argumenteret teoretisk for, at den konceptuelle struktur, der er relateret til de klassiske konstituentter, kun udgør en (privilegeret) del af, hvad vi må opfatte som syntaktisk struktur i kognitiv forstand, og at der indgår andre konceptuelle grupperinger, fx i forbindelse med den referentielle organisering (Langacker 1997; Pedersen 1998).

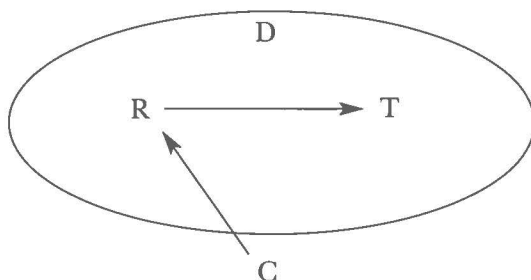
6. Relativ prominens og reference punkt

Reference modellen repræsenterer en skematisk konceptualiseringsmekanisme, der lægger bestemte restriktioner på den sproglige processing.

¹¹ I princippet svarende til 'core-periphery' relationen (Foley & Van Valin 1984), 'nucleus-satellite' relationen (Dik 1989), og 'on stage-setting' relationen (Langacker 1991).

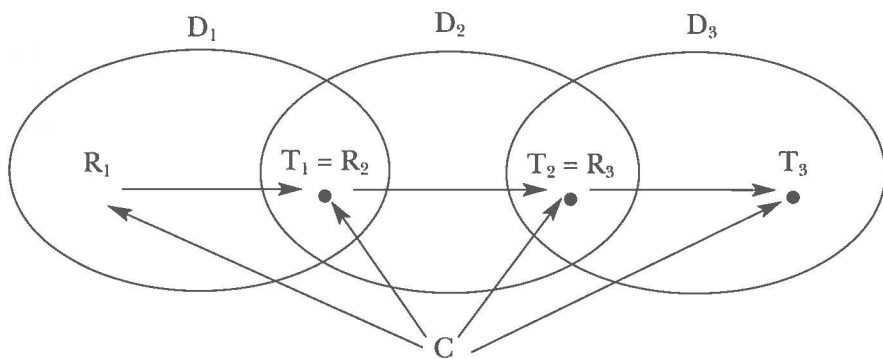

Fig. 2 Reference point model

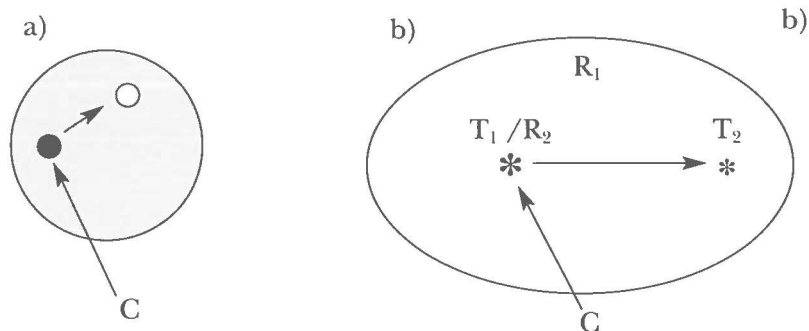
C er den der konceptualiserer, R er et reference punkt, T er målet ('target'), og ellipsen D repræsenterer en abstrakt entitet, 'the dominion', som er defineret som et konceptuelt område, hvortil et specifikt reference punkt giver adgang til at konceptualisere. I figur 3 har jeg vist, hvordan man kan forestille sig en dynamisk udgave af modellen:

Fig. 3 Referencekæden

Med følgende stjernemodel har jeg forsøgt at illustrere, hvorledes figur-grund-distinktionen og den dynamiske reference punkt model kan integreres:

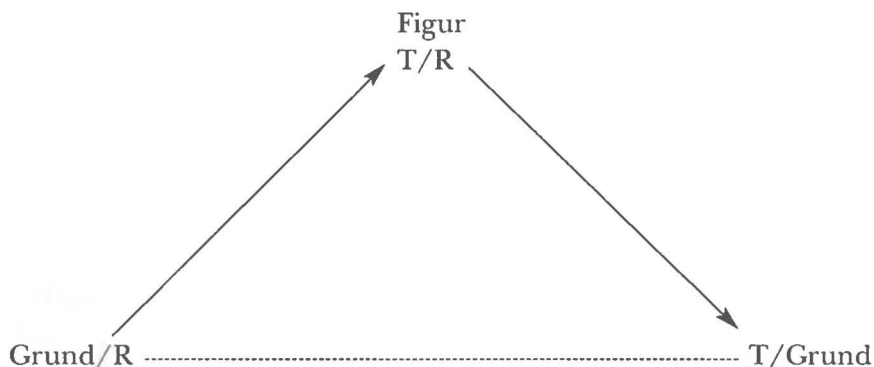
Fig. 4 Stjernemodellen

En stjerne lyser op (a = sort prik; b = stor stjerne) på himmelen på en baggrund (a = grå baggrund), der således er 'grund' og 'referencepunkt' (R_1) i konceptualiseringen af stjernen, hvor denne fremtræder som 'figur' og 'endepunkt/target' (T_1). Men vi kan også bruge denne stjerne (figur) som referencepunkt (R_2), når vi skal lokalisere og identificere (dvs. skabe mental kontakt med) et andet himmellegeme (T_2), der således er 'grund' i forhold til 'figur' i en anden forstand, nemlig som hvad vi kan opfatte som en sekundær figur.¹² Vi får således følgende kognitive analysemodel, der er motiveret i stjernemodellens simulering af bestemte basale kognitive processer: figur-grund distinktionen og reference punkt organiseringen.

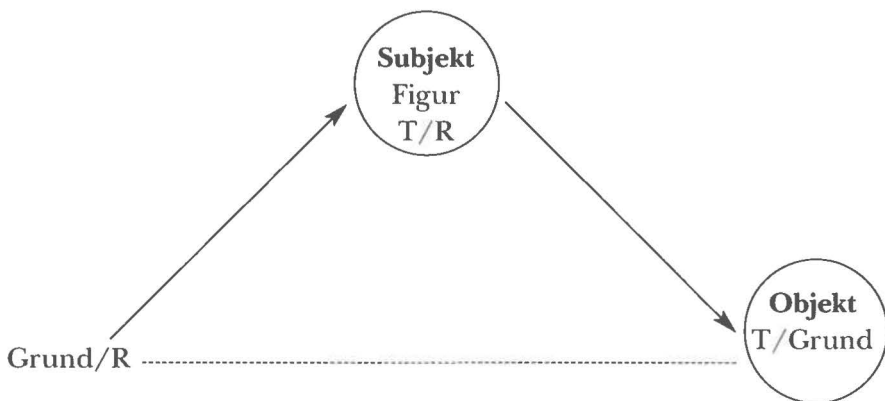
¹² Sml. objektet som *secondary target* i Langackers terminologi.

Fig. 5 Analysemodel

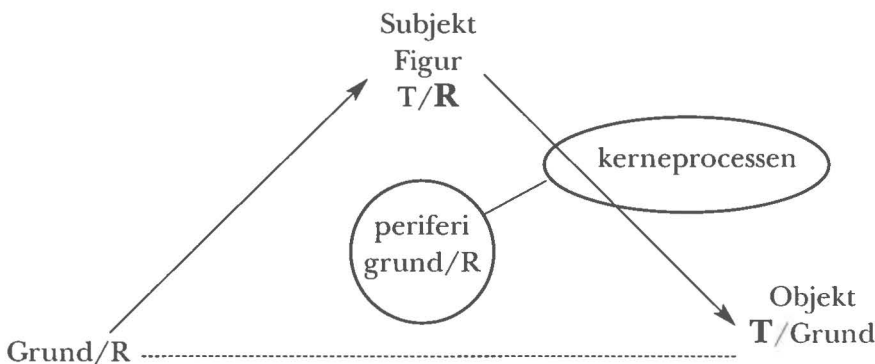
Ideen er nu at det er samspillet mellem figur-grund distinktionen og den referentielle organisering, der bestemmer sammenhængen mellem grammatisk funktion og semantiske roller i en prædikators valensstruktur. Hvad vi fx konstruerer som 'subjekt'(figur) og 'objekt'(grund) svarer typisk til hhv. 'agent' og 'patient'. I modellen er denne sammenhæng repræsenteret som en 'figur/R-grund/T' relation. Tilsvarende vil det så gælde, at vi i forbindelse med Q-prædikationen fx vil konceptualisere et kausalt og et konsekutivt element som hhv. 'reference punkt R' og 'endepunkt T'. Her vil den relative prominens (figur/grund) afhænge af Q's tilskrivning af grammatiske funktioner ('kerne'/'periferi'). Den kognitive analyse af Q-prædikatoren vil netop tage udgangspunkt i Langackers helt centrale analyse af subjekt-objekt relationen som en figur-grund relation, hvor objektet som 'grund' har status af at være, hvad Langacker kalder *secondary trajector*, en slags sekundær figur (Langacker 1991). Denne analyse vil i min analysemodel have flg. repræsentation:

Fig. 6

(15) **Pedro se comió un helado** [Pedro spiste en is]

Bemærk at en valensrelation i modellen repræsenteres som en relation mellem to af modellens tre ben. Kerneprocessen (svarende til hvad Langacker kalder 'on stage'), eller bare kernen, i den simple sætningens verbalprædikation består altså af sådanne valensrelationer. 'Kerne-periferi' i forbindelse med en verbalprædikation, svarende til 'on stage-setting' hos Langacker, analyseres her som en relation mellem en valensrelation og grunden i øvrigt:

Fig. 7

(16) **Pedro se comió un helado a pesar del frío** [... på trods af kulden]

Bemærk at man i den simple sætning ofte har en periferi-relation af denne type. Strukturen vil normalt ikke give mulighed for at konstruere kerne-periferi alternationer af den type, som jeg har vist er typisk for den komplekse sætning. En selvstændig kerne-periferi prædikation vil til gengæld give denne mulighed.¹³

7. Nuklearisering

Der etableres en selvstændig prædikation, hvis kerne-periferi relationen konstrueres som en valensrelation på linie med subjekt-objekt relationen, og dermed som en kerneprocess, centreret omkring en særlig prædikator med en særlig valensstruktur. Jeg vil kalde en sådan omstrukturering af kerne-periferi relationen for en **nuklearisering**. Den prædikative konnektorfunktion kan vi nu definere som en nukleariseret kerne-periferi relation. Nukleariseringsprincippet er illustreret i figur 8 som en omorganisering af kerne-periferi relationen fra at etableres mellem periferi og kerneprocess i verbalprædikationen, til at etableres som en valensrelation (figur-grund) med Q som prædikator, jf. figur 5 og 7. Den store cirkel med fed markerer det fundamentale argument p:

(16) Pedro se comió un helado, **a pesar del frío**

(17) Pedro se comió un helado, **aunque** hacía mucho frío

q

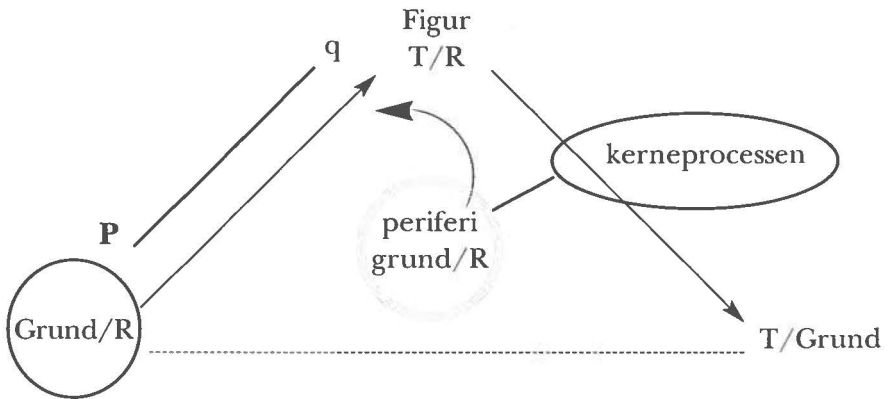
p

[... selvom det var meget koldt]

Sml. parafraseringerne ovenfor: p konstrueres som periferi for q, der er kernen i udsagnet.

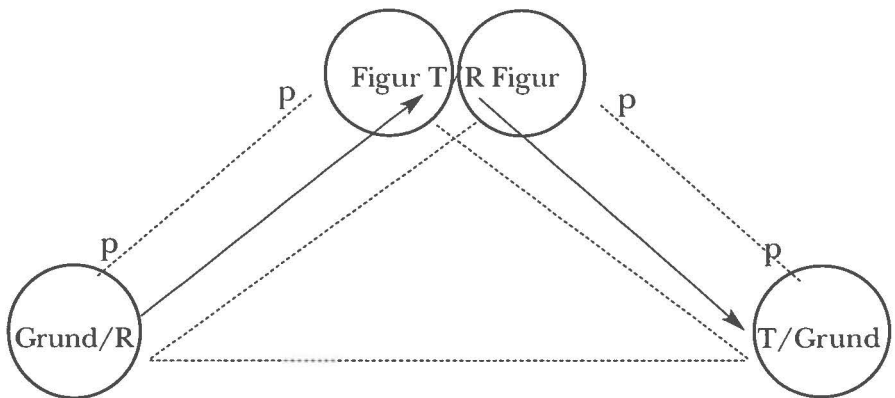
¹³ Se dog Langackers analyse af 'on stage'-'setting' relationen, hvor han viser at 'setting' kan konstrueres med relativ prominens i den simple sætning (Langacker 1991).

Fig 8

8. Lexikalske alternationer i den transitive konstruktion

Denne model forudsiger nu, at der er tre former for lexikalsk alternation knyttet til den grammatiske kodning af det fundamentale argument (p) i den transitive Q-prædikation, jf. eksempel-rækken ovenfor:

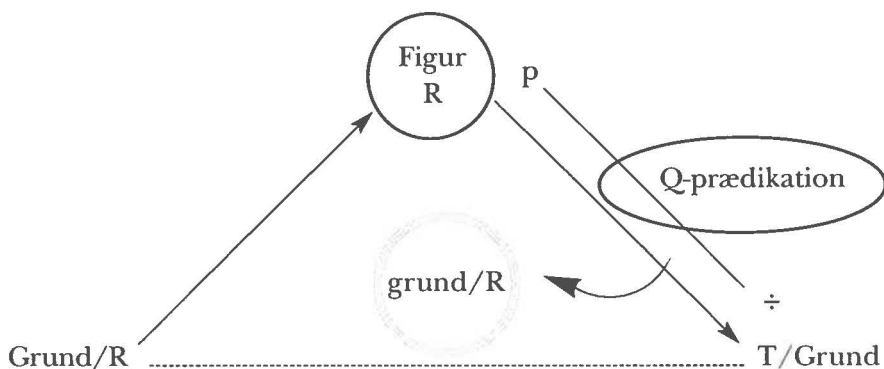
- 1 Horizontal alternation** (vedr. R/T distributionen, der bestemmer distributionen af Q-roller); jf (12).
- 2 Diagonal alternation** (vedr. figur-grund distributionen, der er bestemmende for distributionen af funktionerne 'kerne' og 'periferi'); jf. (10) - (11), og

En intransitiv marginaliseret konneksion er således direkte forbundet med Q-prædikationens kontekst, hvor en af Q-rollerne er placeret. Man kan sige, at denne rolle kontekstualiseres. Som forventet vil man også kunne finde konstruktioner, hvor det er den Q-rolle, vi konceptualiserer som endepunkt (target = T), der kontekstualiseres på denne måde:

- (20) ¿Y de voz cómo va?, ¿mejora con el tiempo?
Yo creo que sí mejora, **pues** las cuerdas vocales son un músculo.
grund/T figur/R
- (21) Yo creo que sí mejora. **Al fin y al cabo**, las cuerdas vocales son grund/R (grund) figur/R un músculo.
[Og hvordan går det med stemmen? bliver den bedre med tiden? Jeg tror den bliver bedre, **for** stemmebåndet er en muskel/**når alt kommer til alt** er stemmebåndet en muskel.]

I (20) konstrueres 'årsag/følgeslutningen' som en transitiv Q-prædikation: p konstrueres som et prominent argument, hvormed vi kan identificere en følgeslutning ('sekundær figur' og 'endepunkt T', jf. analysemodellen). I princippet ligesom 'subjekt-objekt/agent-patient' i en aktiv verbalprædikation. Derimod konstrueres følgeslutningen i (21) som 'referencepunkt' i prædikationens periferi. Det er klart, at en følgeslutning logisk set er et konceptuelt endepunkt, men i (21) er følgen ikke konstrueret som Q-prædikationens 'endepunkt T'. I modellen fås flg. repræsentation:

10. Marginalisering og Q-diatese

To af de transitive Q-prædikationer, nemlig hvor det fundamentale argument (p) er konstrueret som kerne, afspejler, hvad vi typisk forstår ved sideordning:

- (22a) *Hacía mucho frío, pero a Pedro no se le notaba nada*
           q p (kerne=figur)/T
       [det var meget koldt, men man kunne ikke mærke noget på Pedro]
- (22b) *A Pedro no se le notaba nada, pero hacía mucho frío*
           q p (kerne=figur)/R

Især i talesprog, men også i skriftsprog, optræder disse transitive Q ofte i konstruktioner med kun ét (fundamentalt) argument, der må opfattes som fuldstændige prædikationer, idet man ikke entydigt kan identificere et bestemt argument som værende det sekundære i en transitiv konstruktion:

- (23a) *Todo es como una neblina sutilísima – la neblina de los recuerdos – que se va desvaneciendo poco a poco. Pero en esta neblina destacan, a manera de estrellas, unos puntitos luminosos: son las sensaciones más gratas, más intensas, que hemos tenido; alrededor de esos puntitos, en ellos mismos, se condensa y cristaliza todo nuestro pensar y sentir de muchos días. Lentamente, esos puntitos brillantes se irán apagando también, y entonces sólo quedará en nuestro espíritu un anhelo, una sensación vaga y confusa... (Spansk korpus, Azorín: París bombardeado, en la lejanía I).*
- (23b) *Ahora me he dado cuenta de que la realidad es distinta a como la había vivido y que tengo una imagen de mujer un poco antipática, mandona y medio esquiva que es difícil que me la pueda quitar. Pero en realidad yo soy muy comunicativa (Spansk korpus, Tiempo 29.10.90, 153154).*

Til gengæld er ligheden med, hvad jeg har kaldt intransitiv marginalisering slående, jf. (19) og (21), idet de rent faktisk synes at være intransitivt konstrueret med én af rollerne kontekstualiseret. Her er det blot en transitiv konnektor Q, der konstrueres intransitivt. Man kan opfatte

(23a/b) som en promovering af den Q-rolle, der konceptualiseres som hhv. endepunktet T (den koncessive korrektion: det der gælder alligevel...) og referencepunktet R (den kausale indvending...) på bekostning af de respektive R og T, der kontekstualiseres. Eftersom Q-prædikationens grammatiske funktioner ikke er kodet som bøjning, og denne intransitive konstruktion, med en ellers transitiv Q, ikke er lexikalsk motiveret (som ved *sin embargo*), kan vi i en vis forstand opfatte konstruktionen som analog med den verbale diatese. Denne består ligeledes i en promovering af T/R ($\approx$ patient/agent), idet hhv. R/T ($\approx$ agent/patient) kontekstualiseres, eller konstrueres perifert. Jeg vil derfor fortolke denne alternationsmulighed som **Q-diatese**. (23a) vil så være et eksempel på **Q-antipassiv** (det konceptualiserede endepunkt T [der umarkeret er prominent in den komplekse sætning] promoveres, mens udgangspunktet R lægges ud i periferien), og (23b) vil være eksempel på **Q-passiv**, idet det her er det konceptualiserede udgangspunkt [R, der umarkeret er ikke-prominent i den komplekse sætning] der promoveres, mens endepunktet lægges ud i periferien.

11. Sammenfatning og konklusion

Jeg har forsøgt at vise principperne for en grammatisk analyse af konnektorfunktionen i spansk, der har den kognitive grammatiks basale sprogopfattelse som teoretisk ramme. Tilgangen er ny og essensen i analysen er, efter min opfattelse, på den ene side kompatibel med valensgrammatikkens grundprincipper, og på den anden side indebærer den en mulighed for at videreudvikle Erik Hansens analyse (baseret på Diderichsen) af den komplekse sætningsstruktur. Navnlig har jeg villet demonstrere, hvorledes såkaldte adverbielle Q, som *aunque*, og såkaldte sideordnende Q, som *pero*, med fordel kan analyseres som Q-prædikatorer i alternerende lexikalske manifestationer. Jeg har skitseret analysen af 4 transitive konstruktioner, svarende til 3 former for lexikalsk alternation, og 4 intransitive konstruktioner, svarende til 2 lexikalske alternationer og 2 former for Q-diatese: Q-passiv og Q-antipassiv. Tilgangen forekommer mig ikke mindst frugtbar i analysen af en række konstruktioner med divalente konjunktioner, men kun ét argument, der på den ene side er yderst frekvente, og på den anden side er perifere i forhold til den prototypiske sætningskonneksion. Disse konstruktioner appellerer ofte til at indføre særlige diskursfunktioner,

såsom diskursmarkering etc., for at beskrive konjunktionens varierende anvendelse. Q-prædikator analysen håndterer disse konstruktioner som bestemte manifestationer af Q-diatese.

Henvisninger

- Alarcos Llorach, E. (1995). *Gramática de la Lengua Española*, Real Academia Española. Madrid: Espasa Calpe.
- Deane, P. D. (1992). *Grammar in Mind and Brain, Explorations in Cognitive Syntax*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Diderichsen, P. (1984) [1946]. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Dik, S. C. (1989). *The theory of Functional Grammar, Part I: The structure of the clause*. Dordrecht: Foris.
- Foley, W. A. & R. D. Van Valin (1984). *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gross, G. (1988). Les connecteurs sont-ils des operateurs? In H. Nølke (ed.): *Opérateurs syntaxiques et cohésion discursive*. Actes du IVe Colloque International de Linguistique Slavo-Romane. København: Erhvervsøkonomisk Forlag.
- Hansen, E. (1998). Kriterier for inddeling af ledsætninger. *Ny Forskning i Grammatik*. SHF, fællespublikation 5. Odense Universitetsforlag.
- Herslund, M. (1995). Valens og grammatiske relationer. *Ny Forskning i Grammatik*. SHF, fællespublikation 2. Odense Universitetsforlag.
- Herslund, M. (1997). Syntaktiske alternationer og funktionelle kategorier. *Ny Forskning i Grammatik*. SHF, fællespublikation 4. Odense Universitetsforlag.
- Langacker, R. W. (1987/1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites* (1987). *Vol. II: Descriptive Application* (1991). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1993). Reference point constructions. *Cognitive Linguistics* 4-1, 1-38.
- Langacker, R. W. (1997). Constituency, dependency, and conceptual grouping. *Cognitive Linguistics* 8-1, 1-32.
- Narbona, A. (1989/1990). *Las subordinadas adverbiales impropias en español, I + II*. Málaga: Agora.
- Nølke, H. (1992). Semantic Constraints on Argumentation: From Po-

- lyphonic Micro-structure to Argumentative Macro-structure. In F. H. van Eemeren, R. Grootendorst, J. A. Blair & C. A. Willard (eds.): *Argumentation Illuminated*.
- Pedersen, J. (1997). Sobre las oraciones adverbiales y la implicación semántica, *Revue Romane* 32, 2.
- Pedersen, J. (1998). Konstituentstruktur i den kognitive grammatik (under udgivelse). Akterne til Romansk Instituts Institutkonference, Schæffergården, oktober 1998.
- Ross, J. R. (1967). *Constraints on variables in syntax*. (Unpublished Ph.D Dissertation, Massachusetts Institute of Technology).
- Skytte, G. (1997). Konnexion og diskursmarkering i komparativt perspektiv. Teoretiske og metodiske overvejelser. *Ny Forskning i Grammatik*. SHF, fællespublikation 4. Odense Universitetsforlag.

Betydningsforskellen mellem *der*- og *som*-relativsætninger

Rita Therkelsen

1. Indledning

Der findes mere eller mindre udførlige beskrivelser af brugen af *som* og *der* i relativsætninger, og af den statistiske tendens i valget af den ene eller den anden. Men *hvorfor* valget falder på den ene eller den anden, gives der ingen forklaring på: Mikkelsen 1975: 921: “*Der* henviser ligesom *som* til alle arter af navneord og til ord i begge tal, men bruges kun som grundled.”, Diderichsen 1971: 209: “Hvis Fællesleddet er Subjekt i Relativsætningen, indsættes idenne det formelle Situativ *der* (...) i Neksusfeltet, med mindre man tilknytter Relativsætningen med *som*; ...” og Aage Hansen 1967: 443; “*Som* har som subjekt en konkurrent i adverbiet *der*.” Ifølge traditionen skulle der ikke være nogen betydningsforskel mellem (1a) og (2a):

(1a) I går snakkede jeg med Erik Hansen *der* er grammatiker

(2a) I går snakkede jeg med Erik Hansen *som* er grammatiker

Det er imidlertid ikke en tilfredsstillende analyse når sprogbrugerne bliver ved med at anvende begge typer, og når der findes konstruktioner hvor kun den ene form er mulig.

I artiklen argumenteres der for at der er to kodninger i *som*- og *der*-relativsætninger. Der er en kodning i forhold til fællesleddet, og her ligger betydningsforskellen i hvilke semantiske træk henholdsvis *som* og *der* udpeger ved substantivet, og som konsekvens heraf har henholdsvis *som*- og *der*-relativsætninger forskellig adjektivisk effekt. Og der er en informationsstrukturel kodning hvor henholdsvis *som* og *der* giver re-

lativsætningen forskellig status i informationsstrukturen.¹ Da jeg analyserer *som* som et konjunkional og *der* som subjektpladsholder, gælder det for det følgende at betegnelsen *som-relativsætninger* refererer til alle relativsætninger hvor *som* er tilstede, og betegnelsen *der-relativsætninger* refererer til alle relativsætninger hvor *som* er slettet.

2. *Som-* og *der-relativsætningen*. Adjektivisk effekt

Relativsætninger er adjektiviske og dermed syntaktisk og semantisk set underordnede, med Hansens (1998) betegnelser altid implikative og determinative relativsætninger både implikative og eksplikative.²

Relativsætninger er også adjektiviske med hensyn til betydning. Indholdet i relativsætningen betegner en 'egenskab' som, via underordningen, bliver tillagt antecedentens diskursreferent. Fordelen ved relativsætninger i forhold til adjektiver er at de 'egenskaber' som indholdet i en relativsætning kan betegne, på grund af sætningskarakteren også kan være handlinger, aktiviteter, begivenheder og processer. Det kan dog ikke være en begrundelse for at opretholde en skelnen mellem *som-* og *der-relativsætninger*.

Det er adjektivets rolle i sine to syntaktiske funktioner som *som-* og *der-relativsætningerne* har fordelt mellem sig, sådan at en *der-relativsætning* **kategoriserer**, og en *som-relativsætning* **tillægger eksemplarer egenskaber**.

Adjektivet kan syntaktisk indgå enten i en hypotagme- eller en prædikatkonstruktion. I en hypotagmekonstruktion er adjektivets rolle at

1 Det empiriske grundlag for resultaterne er mundtlige kilder. Eksemplerne er i denne artikel hentet fra både mundtlige og skriftlige kilder og konstruerede.

2 Definitionen er Hansen 1998: 13: "Den implikative ledsætning defineres ved at den semantisk set har en tom plads, som udfyldes med et led fra oversætningen. Ledsætningen i sig selv er altså semantisk inkomplet, men oversætningen er komplet også uden ledsætningen." "I eksplikativkonstruktionen er ledsætningen semantisk komplet, mens oversætningen er inkomplet og først kompletteres af ledsætningen." Hansen 1998: 15: "Når de demonstrative pronomener og artiklen ikke er anaforiske, men kataforiske, ... er oversætningen inkomplet uden ledsætningen, som altså er eksplikativ; men den er samtidig implikativ da den indgår i en fællesledskonstruktion."

afgrænse delmængder. Således kan *en intelligent kvinde* betegne en delmængde, en afgrænset underkategori (indeholdende et vist antal eksemplarer som har egenskaben intelligent) af kategorien kvinde. Underkategoribetydningen er i (3):

(3) En intelligent kvinde skal man ikke lede længe efter

Hypotagmet *en intelligent kvinde* kan også tilegne et eksemplar egenskaben intelligent ved at indplacere eksemplaret i den underkategori, som konstruktionen afgrænser, nemlig *intelligente kvinder*: I (4) bliver eksemplaret tilegnet en bestemt egenskab, som det har fælles med andre eksemplarer af den underkategori.

(4) Hun er en intelligent kvinde

Det centrale er at konstruktionen i sig selv afgrænser en underkategori, uanset kontekst.

Som prædikativ har adjektivet den rolle at tillægge et eller flere eksemplarer en bestemt egenskab. Og, vigtigt, i modsætning til hypotagmekonstruktionen bliver der **ikke** afgrænset underkategori:

(5) Den kvinde er intelligent

En prædikativkonstruktion som i (5) - (14)³, se (6) - (14) i fodnoten, tillægger altid eksemplarer af en kategori egenskaber, og afgrænser ikke delmængder.

---

3 (6) En kvinde er intelligent	(alle eksemplarer af kategorien kvinde er ...
(7) kvinden er intelligent	(alle eller det eksemplar(er) er ...
(8) kvinder er intelligente	(alle eksemplarer ...
(9) kvinderne er intelligente	(alle eksemplarer eller de eksemplarer er ...
(10) de kvinder er intelligente	(alle de omtalte eksemplarer er ...
(11) nogle mænd er intelligente	(nogle eksemplarer af kategorien mand er ...
(12) mange mænd er intelligente	(mange eksemplarer af kategorien mand er ...
(13) nogle intelligente mænd er sympatiske	(nogle eksemplarer af kategorien intelligente mænd er ...
(14) mange intelligente mænd er fummelfingrede	(mange eksemplarer af

Set i forhold til adjektivets rolle i henholdsvis hypotagme- og prædikativkonstruktionerne, svarer en *der*-relativsætning til en hypotagmekonstruktion, mens en *som*-relativsætning svarer til en prædikativkonstruktion. *Der*-relativsætninger kategoriserer eksemplarer eller kategorier, og *som*-relativsætninger tillægger eksemplarer egenskaber.

Når man i løbende tekst eller dialog har fået etableret en diskursreferent som eksemplar, kategori eller underkategori, kan der være tale om et stilistisk (geografisk, individuelt eller tekstligt-poetisk bestemt) valg mellem *som* og *der*, hvis den informationstrukturelle kodning i øvrigt ikke styrer valget (se nedenfor).

Der hvor man kunne forvente at kun den ene form er mulig, er i kontekster hvor kategorisering er udelukket (kun *som* er mulig), og hvor eksemplarreference er udelukket (kun *der* er mulig).

Der er umulig når relativsætningen er en identitetsprædikation med et proprium, der er født bestemt og har specifik reference, proprier kan ikke betegne en kategori (appellativet erik hansen kan betegne en kategori, *der hedder Erik Hansen* er udmærket):

- (15a) *Kender du formanden for Dansk Sprognævn *der* er Erik Hansen?
 (15b) Kender du formanden for Dansk Sprognævn *som* er Erik Hansen?

Fra mit korpus (16) hvor det fremhævede *som* ikke kan være et *der*:

- (16) "Og velkommen også til vores næste gæst *som* er Jørgen Clausen der er professor i biokemi ved Roskilde Universitetscenter og endelig til afdelingsforstander og læge Lars Ovesen, styrelsen."

Man kan producere stjerneformer ad libidum efter samme model (17) - (19):

- (17a) * I aftes så jeg en film om verdens smukkeste ø *der* er Island

- (17b) I aftes så jeg en film om verdens smukkeste ø *som* er Island
- (18a) * Der var flotte nærbilleder af en hovedattraktion *der* er varme kilder
- (18b) Der var flotte nærbilleder af en hovedattraktion *som* er varme kilder
- (19a) * I dag vil jeg redegøre for en meget indflydelsesrig grammatisk teoretisk retning *der* er generativ grammatik
- (19b) I dag vil jeg redegøre for en meget indflydelsesrig grammatisk teoretisk retning *som* er funktionel grammatik

Det kataforiske *en sådan*⁴ kræver en identifikationsprædikation, og kan kun tage *som*:

- (20) “Artikel 25.
1. Enhver har ret til en sådan levestandard, *som* er tilstrækkelig til hans og hans families sundhed og velvære.” (Menneskerettighedserklæringen)

Det er ikke *sådan* der kræver *som*, jeg har mange eksempler på både *sådan en...der* og *sådan en...som* i mit korpus.

Det er netop i identitetsprædikationer med *proprier* eller *appellativer* med *propriumsfunktion* at *soms* eksemplarlukning erkendes. Der kan jo fx sagtens gå generativ grammatik i den (kategorisering). (21) og (22) er eksempler hvor *der* ikke er umulig, men hvor det, set i lyset af ovenstående, ikke er overraskende at møde et *som* frem for et *der*. I (21) er der tale om en identitetsprædikation, men *der* er ikke umulig, fordi man godt kunne have valgt at kategorisere ”Blanca Navidad” som ’spansk udgave’ i modsætning til ’engelsk udgave’:

- (21) “Blandt sangene er “Merry Christmas, Baby” og “Blanca Navidad”, *som* er den spanske udgave af “White Christmas”.” (Dagbladet, 19/12 1998)

4 Med Baches (1997:14) betegnelse er *en sådan* og *samme* specificerende adjektiver. Brugt kataforisk kræver begge en *som*-relativsætning.

Til gengæld ville det ikke være muligt med *... ”*Blanca Navidad*” *der er* “*White Christmas*” på spansk.

I (22) er det interessante i denne forbindelse den 3 meter høje skulptur i bronze der i givet fald skulle stå på Hovedbanegården. Som det ses af min parafrase, er *der* mulig, men valget af *som* synes mere naturligt, fordi konteksten har lukket til et specifikt eksemplar med specifikke egenskaber – og skulpturen tilegnes så yderligere den egenskab at den står på Hovedbanegården.

- (22) “Her er manden med køreplanen *der* ikke kan vente med at komme af sted. Han er rejseklar, toget er allerede på vej, og han bliver trukket med af det. Det er min drøm at få lov til at lave denne her figur som en skulptur, tre meter høj og i bronze, *som* skal stå på Hovedbanegården.” (Lars Nørgård om en af sine DSB-årsplakater i *Ud & Se*, december 1998)

Hvor *som*-relativsætninger tilegner eksemplarer egenskaber, kategoriserer *der*-relativsætninger. I (1a) kategoriseres Erik Hansen i grammatikerkategorien, og samtidig impliceres der at der er andre Erik Hansener som ikke tilhører grammatikerkategorien, og at der er andre der tilhører grammatikerkategorien. I (2a) tillægges Erik Hansen den egenskab at han er grammatiker.

- (1a) I går snakkede jeg med Erik Hansen *der* er grammatiker
 (2a) I går snakkede jeg med Erik Hansen *som* er grammatiker

At der er tale om kategorisering i (1a) ses af (1b):

- (1b) I går snakkede jeg med Erik Hansen *der var* grammatiker

Her er budskabet at Erik Hansen har tilhørt kategorien grammatiker. Denne betydningseffekt kommer ikke fra præteritum, som Glismann 1986 påpeger, når man siger at Peter lå ved stranden for en time tiden, hindrer det ikke at han ligger der endnu. Det er kategoriseringseffekten fra *der* der har indflydelse på ytringens manglende sandhedsværdi, den korrekte udgave i præteritum er (2b):

(2b) I går snakkede jeg med Erik Hansen *som var* grammatiker

Den egenskab havde han på det tidspunkt – og han kan sagtens have den endnu. Til gengæld er (1c) udmærket, mens (2c) er en fysisk umulighed:

(1c) I går mødte jeg Lars *der var* på skiferie i Norge, i toget til Roskilde

(2c) I går mødte jeg Lars *som var* på skiferie i Norge, i toget til Roskilde

Der synes at følge en form for samtidighed med *som*, hvilket i øvrigt også ses i (22).

Når man kategoriserer, implicerer det at der findes andre eksemplarer med de samme egenskaber. Det er derfor at det eneste vidne der kunne have givet Pedal-Ove et alibi i (23), får en *som*-relativsætning:

(23) “Jane Nielsen var en taxachauffør, *som* havde set Pedal-Ove på mordtidspunktet og kunne have givet ham et alibi.” (Informa, 29/10 1998)

Og omvendt er *som* ikke mulig hvis man vil etablere en kategori; den meget omtalte tennisspillende advokat i (24) ville have været et specifikt nulevende eksemplar med dåbsattest og dansk pas hvis der havde stået *som*. Med *der* er han en type:

(24) “Med pensionsalderen nedsat til 65 år får en typisk SiD’er samlet ca 168.000 kroner mindre under den nye efterlønsordning, hvis han går på efterløn som 60-årig, end han gør under den nugældende ordning.

En meget omtalt tennisspillende advokat *der* kan vente med at gå på pension til han bliver 65 år, fordi hans arbejde ikke har været så belastende, får derimod 100.000 kroner forærende i skattefradrag.” (Informa, 7/12 1998)

En eksemplarisk case-story skal hedde som i (25a), mens et interessant enkelttilfælde skal hedde som i (25b):

(25a) Byen *der* gik i forfald

(25b) Byen *som* gik i forfald

Bogen *Manden som elskede for meget* er en bog om en mand, og han elskede for meget, mens bogen *Manden der elskede for meget* er en bog om at elske for meget, illustreret med en mandeskæbne. Og den kulturelle kanal DR2 snager selvfølgelig ikke i folks privatliv af bar nyfgen interesse (26):

(26) “21.20 Livsglimt (4:5). “Sangersild for Gud”. Bebiane Bøje, 30 år, fortæller om at vokse op med forældre, *der* tilhører Pinsekirken, om at vie sit liv til Gud, om at deltage i Melodi Grand Prix og turnere med Finn Nørbygaard, om at lede lovsangen i kirken og om at gifte sig med en mand *der* har et forlist ægteskab bag sig, og om at få børn.” (DR2 programoversigt)

En bog som vil have en generel morale om spionage, skal hedde *Spionen der kom ind fra kulden*. Den skal ikke lægge op til at vi får en triviell historie om en spion der træder fra den sibiriske kulde ind til det varme ildsted: *Spionen som kom ind fra kulden*. Der er nemlig en afledt effekt af at *der* kategoriserer og at *som* tilegner eksemplarer egenskaber, og det er at hvor det er muligt, lægger *der* op til en metaforisk, generel eller abstrakt tolkning, og *som* lægger op til en konkret, specifik tolkning.⁵ Hvilken bankrådgiver ville De, kære læser, foretrække,

5 Hovedpointen i Lars Brinks artikel om *der*-konstruktioner, Brink 1997, er at *der*-konstruktioner har eksistentiel betydning i aktiv, og at *der* ikke er mulig ved non-eksistentiel betydning. Et af hans eksempler er *Der arbejder (er) 700 mennesker på fabrikken*, hvilket er det Lars Brink kalder for eksistentiel betydning. Ytringen, mener han, kan ikke forstås på den måde at der lige nu er 700 mennesker der bestiller noget på fabrikken, mens resten driver den af (non-eksistentiel betydning). Jeg mener at den kan tolkes på begge måder – man kunne fx prøve af indsætte betegnelsen for arbejdsstyrke: *Der arbejder 10 mand på motorvejen*. Her afgrænses den samlede arbejdsstyrke – mængden af arbejdende mænd. Men det kan også tolkes som konkret arbejdende mænd, lige nu. Begge tolkninger er også mulige i *Der arbejder 10 mænd på motorvejen*. *Der* introducerer en kategori, og det er derfor en afledt effekt at *der*-konstruktioner kan få metaforisk, generel eller abstrakt tolkning. Men de får det ikke nødvendigvis.

(27a) eller (27b)? Og, går Deres smag mere i retning af (28a) end af (28b) – eller begge dele?

(27a) Jeg vil helst have en bankrådgiver *der* går med både livrem og seler

(27b) Jeg vil helst have en bankrådgiver *som* går med både livrem og seler

(28a) Hun foretrækker mænd *der* har hår på brystet

(28b) Hun foretrækker mænd *som* har hår på brystet

Det er dog ikke andet end en tendens, konteksten kan lukke for tolkningen. Fx vil en kontekst der leder i konkrete tankebaner fremme den konkrete tolkning (29):

(29) Modelbureauet foretrækker mænd *der* har hår på brystet

Tendensen ses også på følgende skilt i edb-rummet i danskhuset på RUC (30a):

(30a) “Vis lidt hensyn til de studerende *som* sidder og arbejder ved maskinerne”

Den konkrete tolkning, at det er de studerende der arbejder ved maskinerne her og nu forstærkes af *sidder og arbejder*. På den anden side ville (30b):

(30b) Vis lidt hensyn til de studerende *der* sidder og arbejder ved maskinerne

blot yderligere implicere at der var nogle studerende der ikke lige sad og arbejdede (men måske snakkede og forstyrrede). *Modelbureauet* og *sidder og arbejder* “vinder” altså over en tendens til generel tolkning ved *der*. Den er dog tydelig i kontrast når man fjerner alle andre tolkningsnøgler, her også *ved*, (30c) og (30d):

(30c) Vis lidt hensyn til de studerende *som* arbejder på maskinerne

(30d) Vis lidt hensyn til de studerende *der* arbejder på maskinerne

Forklaringen på at *som*-relativsætninger tillægger eksemplarer egenskaber og at *der*-relativsætninger kategoriserer, skal dels findes i *som* og *ders* betydning i sig selv, dels i deres syntaktiske funktion i ledsætningen.

3. *Som* og *der*: Syntaktisk funktion i ledsætningen

Den analyse der giver sammenhæng i systemet, er at *som* fungerer som konjunkional i ledsætningen, mens *der* er subjektspladsholder. Udtrykssyntaktisk set kunne det se ud som om *som* kunne have både 'subjekts'- og 'objekts'-ledfunktion, mens *der* kun kunne have 'subjekts'-ledfunktion i relativsætningen. Det er dertil den traditionelle beskrivelse når i ledanalysen.

Traditionens analyse forudsætter at der er et paradigmatiske valg mellem *som* og *der* som subjektspladsholder⁶, et valg som dog ikke altid træffes, idet nogle sprogbrugere (konsekvent?) bruger *som der*. Men der må være tale om to pladser, en konjunkionalplads og en subjektplads:

(31)	<i>k</i>	<i>S</i>
	som	Ø
	Ø	der

For det første fordi (32) og (33) er analoge i deres syntaktiske opbygning:

- (32) Vi taler om en kvinde Ø *der* ligger forrest i feltet, og *som* ser ud til at vinde
- (33) Vi taler om en kvinde Ø *jeg* har set løbe før, og *som jeg* har interviewet

---

6 Vikner 1991 argumenterer *der* hen på konjunkionalpladsen i paradigme med *at* og *som*. Resultatet er det samme: paradigmefølleskab. Et af hans argumenter for at *der* ikke kan stå på subjektspladsen er, at *der* ikke har pronominal funktion, og derfor ikke har kasus (i dette tilfælde nominativ). Fejlslutningen er at kasus skulle være knyttet til en plads, og at udtrykssubjekter på dansk nødvendigvis skal have nominativ. Når udtrykssubjekter kan have akkusativ, jf. Heltoft 1997, kan de vel også være kasusløse.

Man kan altså generelt udelade konjunktionen i relativsætninger. Desuden står *der* ikke i paradigme med *som* som subjektspfadsholder, men i paradigme med situativet *her*, jævnfør (34) og (35):

(34) Sikke en varme *her* er

(35) Sikke en varme *der* er herinde

Analysen af *som* som underordnende konjunktion og *der* som subjektspfadsholder⁷ forklarer at *som* er obligatorisk i en sidestillet relativsætning som i (32) og (33), for det gælder generelt at konjunktionen ikke kan udelades i en sidestillet ledsætning, medmindre subjektet også udelades. Det forklarer samtidig, som Brink 1997 også påpeger, at man aldrig finder *der* i den sidestillede ledsætning. Man finder ingen sidestillede ledsætninger der indledes med subjekt, sandsynligvis fordi det ved den anden ledsætning er nødvendigt at markere at *og* sidestiller ledsætningerne og ikke to helsætninger.

4. *Som* og *der*: Betydning

4.1. *Som*: betydning

Som betegner 'lighed', også etymologisk. I sammenligningen lighed mellem de to prædikationer *som* forbinder, og det er lighedsbetydningen der betinger at *som* er krævet i relativsætninger som er identitetsprædikationer. Pladsen er ikke her til at diskutere sammenligninger nærmere, men relevant er det at (informations)strukturen i sammenligningen prototypisk er at det kendte kommer i sammenligningsledet, man vil snarere se (36a) end (36b)

(36a) En zyglofyt kan svæve som en stor lyserød sæbebobbel

(36b) En stor lyserød sæbebobbel kan svæve som en zyglofyt

Den samme (informations)struktur går igen i relativsætninger som er identitetskonstruktioner. Og da sammeligningsled også er syntaktisk

⁷ Noget der bestyrker denne analyse er i øvrigt at *som* i visse tilfælde kan skiftes ud med *at* som underordningsmarkør, jf. Mikkelsen 1975: 570, anmærkning 1.

underordnede, er det ligeledes relevant at spørge hvordan vi egentlig sikkert skelner mellem *som*-relativsætninger og sammenligningsled?

I sammenligningsled (kan) det redundante slettes, og ved at slette udpeges det resterende til det der skal sammenlignes.⁸ Af den lille eksemplærække i fodnoten kan uddestilleres at hvis man fjerner et valensbundet led fra sammenligningsleddet, skal man også fjerne verbalet for at bibeholde status af sammenligningsled. Indholdssyntaktisk betyder det at sammenligninger er sammenligninger mellem prædikationer hvor prædikatet kan være redundant (og altså slettes), dvs. sammenligning af måden hvorpå.

Hvis man kun fjerner et valensled, har man en relativsætning. Det betyder indholdssyntaktisk at relativsætningen er et sammenligningsled hvor et argument er slettet. (Heraf kommer den vildfarelse at *som* skulle have 'subjekts'- 'objekts'- 'indirekte objekts'- eller 'styrelse-i-middelbart-objekts'-funktion). Tilbage i det relative sammenligningsled bliver et prædikat, og *som* sætter en lighedsrelation mellem prædikatet og det slettede argument som er repræsenteret i oversætningen, (og det skal det være, ellers kunne vi ikke vide at det var slettet), dvs. sammenligning af 'ting' og 'egenskab'.

Deraf kommer betydningseffekten at *som*-relativsætninger tillægger egenskaber som opfattes som essens, og samtidighedseffekten er også en naturlig følge.

---

8 Han vralter som en gås (vralter)

Min kæreste er som en rose (er)

Jeg har lige så mange bøger som min nabo (har bøger)

Som (jeg har) sagt (at jeg ikke finder mig i mere) finder jeg mig ikke i mere

Jeg vasker vinduerne som min nabo vasker bilen

Jeg vasker vinduerne som jeg vasker bilen

!Jeg vasker vinduerne som vasker bilen = relativ

???*Jeg vasker vinduerne som min nabo bilen

Min nabo giver gaver til sin søster som jeg til min bror

!Min nabo giver gaver til sin søster som jeg giver til min bror = relativ

???*Min nabo giver sin søster gaver som jeg min bror

Min nabo går ture i skoven som jeg på stranden

4.2. Der: Betydning

Der betegner på linie med *her* oprindeligt 'sted'. *Ders* stedsbetydning kan dog som subjektspladsholder siges at være så udvandet at man kan tale om et næsten betydningstomt element i den henseende. Det ses af at i (36) hvor *der* i stedsadverbiet har bevaret sin fulde stedsbetydning, er der en uacceptabel modsætning mellem *her* og *der*, mens der i den acceptable (37) ingen modsætning er mellem *der* og *her*, og stedsdeiksis udelukkende styres af *her*:

(36) *Sikke en varme *her* er *der*inde

(37) Sikke en varme *der* er *her*inde

Der betegner kun sted i en meget abstrakt betydning, nemlig 'afstand' i modsætning til *her*, som betegner 'nærhed'.⁹ Det har som ikke nominal funktion som påpeget af Erik Hansen (refereret i Vikner 1991) og har dermed ikke kasus som påpeget af Vikner 1991. *Der* er udtrykssubjekt, og indholdssyntaktisk kan man sige at *der* har substantivisk prostamme funktion, idet det er bærer af substantivstammens betydning; *der* betegner 'kategori' eller 'mængde'. Da *der* har pro-kategori funktion, og ikke pro-nominal funktion, kan det heller ikke vikariere for nominaler der ikke **kan** have kategorireference, som fx **Der er faldet min hund ned af taget* (Brinks eksempel).

5. Substantivet

Som og *der* har i relativsætningen fordelt udpegningen af substantivets semantiske træk mellem sig, som adjektiverne har gjort det i deres to syntaktiske funktioner.

Man kan billedligt anskue substantivers semantik som mængdelære. Stammen, dvs. nogen form, betegner en kategori – eller en uafgrænset mængde. Det er utælleligt. Den ubestemte artikel *en* betegner et

---

9 Når *der* i *der*-konstruktioner er bærer af fortællersynsvinkel, jf. Heltoft og Jakobsen 1996 og Heltoft 1999, kan det netop skyldes dette modsætningsforhold mellem *her* og *der*, som nødvendigvis må relateres til udsigelsens kommunikative *her* og *der*. Deraf i øvrigt også (1b)s lettere chokerende effekt, *der*-relativsætningen markerer afstand i forhold til det kommunikative *her* og *nu*.

antal (i den forstand kan alle kvantorer betegnes som artikler). Sat foran *kvinde* kan helheden dels betegne en *kategori* – eller en afgrænset mængde indeholdende et vist antal eksemplarer, dels et *eksemplar* af kategorien kvinde. Figur 1 er en oversigt over substantivets semantiske betydningspotentiale, jeg skelner grafisk ved at kursivere:

Fig. 1

<u>nøgen</u>	<u>ubestemt</u>		<u>bestemt</u>			
<i>kategori</i> uafgrænset mængde	<i>ét eksem.</i> udpeget enkelt- individ	<i>en kategori</i> afgrænset mængde	<i>et eksemplar</i> del af en af- grænset mængde	<i>det ene eks.</i> det udpe- gede enkelt individ	<i>eksemplaret</i> delen af den afgrænsede mængde	<i>kategorien</i> den afgrænsede mængde
<i>kvinde</i>	<i>en kvinde</i>	<i>en kvinde</i>	<i>en kvinde</i>	<i>kvinden</i> <i>den kvinde</i> <i>Tine</i>	<i>kvinden</i> <i>den kvinde</i>	<i>kvinden</i>

Det er nødvendigt at have både *et eksemplar* og *en eksemplar*, fordi man ellers ikke ville kunne placere *proprier* som har indbygget bestemthed og hvis diskursreferent er et enkeltindivid. Jeg vil også kun nævne at substantivets semantik er årsag til den løbende diskussion om det generiske, det er umuligt at afgøre ud fra formen alene om *en løve* eller *løven* er brugt generisk eller ej. Tvetydigheden ligger i formen, den opstår fordi både substantivstamme og artikel betegner, og den kan kun ophæves via ko- og kontekst.

Informationsstrukturelt præsenterer ubestemt prototypisk diskursreferenten som ny, mens bestemt præsenterer diskursreferenten som identificerbar. Stammen har sin bestemthedsform: *en mand*, *manden*, og den ubestemte artikel har sin: *en mand*, *den mand*. Det informationsstrukturelle betydningssystem som er kodet i bøjningsformerne, kan sættes over eller ved siden af det semantiske system, hvor diskursreferenten enten kan være en kategori (præsenteret som ny eller som identificerbar), eller et eksemplar (præsenteret som ny eller som identificerbar).

Fig. 2

ubestemt			bestemt		
præsenterer diskursreferenten som ny			præsenterer diskursreferenten som identificérbar		
ét nyt eks.	en ny kat.	et nyt eks.	1 eks. identif.	eks. identific.	kat. identific
<i>en kvinde</i>	<i>en kvinde</i>	<i>en kvinde</i>	<i>kvinden</i>	<i>kvinden</i>	<i>kvinden</i>
			<i>den kvinde</i>	<i>den kvinde</i>	

Artiklens bestemthedsbøjning præsenterer diskursreferenten som er et eksemplar, som identificerbar. Skal en kategori præsenteres som identificerbar, skal man bruge stammens bestemthedsbøjning – man kan aldrig tolke (38) og (39) generisk:

- (38) Den løve er farlig (eksemplar præsenteret som identificerbar)
- (39) De løver er farlige (eksemplarer præsenteret som identificerbare)

Det der er interessant for *som*- og *der*-relativsætningerne, er at i det øjeblik der kommer en bestemmer på, *den sultne løve*, ophæves eksemplarbindingen – sikkert på grund af mængdelæren, bestemmeren afgrænser delmængde, og der er åbnet for kategoritolkning. I og med at *som*-relativsætninger tillægger eksemplarer egenskaber, henviser det anaforisk til artiklen, og i og med at *der* er 'prokategorial', henviser det anaforisk til substantivets stamme. Det bliver her interessant at se på hvilken effekt henholdsvis *som*- og *der*-relativsætninger har i determinative relativsætninger.

6. Determinative relativsætninger

Determinative relativsætninger udløses af kataforisk pronomen eller artikel, og forklaringen på at vi uden at blinke kan kategorisere et pronomen eller en artikel som kataforisk, er at finde i informationsstrukturen.

Et kataforisk determinativt pronomen sætter en reelt ny diskursreferent som **identificerbar**, og relativsætningen har dermed den rolle,

med tilbagevirkende kraft, at **gøre** diskursreferenten identificerbar.¹⁰ Der er altså fire nøglebegreber **sat som ny** (ubestemt form), **sat som identificerbar** (bestemt form), **reelt ny** (hvis ikke nævnt før eller ikke synlig) og **reelt kendt** (hvis nævnt før eller synlig). Figur 3 er en skematisk oversigt over hvilke kombinationer der kræver relativsætninger:

Fig. 3

	<u>reelt ny diskursreferent</u>	<u>reelt kendt diskursreferent</u>
præs. som ny	<i>en by</i>	<i>en by + rel</i>
præs. som iden.	<i>byen</i> <i>den by +rel</i>	<i>byen</i> <i>den by</i>

Stammens bestemthedsbøjning kan ikke være kataforisk forstået på den måde at den kræver en relativsætning, fordi kendskab til ordene, leksikon, og det vil sige kategoribetegnelse, per definition er kendt.

En reelt kendt diskursreferent præsenteret som ny, kræver en relativsætning.¹¹ Årsagen er, så vidt jeg kan se, at der ellers ville være totalt informationsmæssig redundans: *Hun gik rundt i en by. Det var en by.* Denne type er interessant i forbindelse med kløvninger som jeg ikke kan komme ind på i denne artikel.

Ny diskursreferent præsenteret som identificerbar med artiklens bestemthedsform, kræver en relativsætning¹² eller noget andet adjektivisk. Relativsætningen skal her **gøre** diskursreferenten identificerbar. Her har *som-* og *der-*relativsætninger forskellige funktioner. *Der* gør underkategori (40) eller eksemplar af underkategori (41) identificerbar, mens *som* gør eksemplar af kategori identificerbar (42):

10 Begrebet eksplikativ (Hansen 1998) kan altså ved relativsætninger siges at være informationsstrukturelt funderet, og hverken udtryks- eller indholdssyntaktisk.

11 Subjektspronominer i akkusativ som, jf. Heltoft 1997 er kataforiske, vil også kræve en relativsætning – eller noget andet adjektivisk/attributivt: *hende med skovlen ser ikke for snu ud, ham der står til højre for søjlen, ser godt ud.*

12 Man kan ophæve kravet om at der skal være en relativsætning ved at tilføje en kategorihenvisning, nemlig *de der* og *de her*, brugt til at markere at dette er en ny diskursreferent, en kategori, som man ikke behøver at specificere yderligere for at modtageren kan identificere dem: *Så kom der de der rockere, Så kom der de her rockere, *Så kom der de rockere.*

(40) **Den (løve der er sulten)**

Relativsætningen gør underkategorien *sultne løver* identificerbar, (afgrænser ny underkategori).

(41) **Den (løve der er sulten)**

Relativsætningen gør eksemplar af underkategorien *løve der er sulten* identificerbar (nyt eksemplar af underkategori).

(42) **Den løve som er sulten**

Relativsætningen gør nyt eksemplar af kategorien *løve* identificerbar via den identificerende egenskab *som er sulten*.

Determinativkonstruktionen er udtrykssyntaktisk set et hypotagme, indholdssyntaktisk er ledsætningen implikativ og informationsstrukturelt er den eksplikativ. Det betyder at konstruktionen informationsmæssigt er lukket om sig selv, hvilket igen betyder at relativsætningens 'fokusskopus' ikke går ud over hypotagmet. Dermed har jeg allerede foregribet den informationsstrukturelle kodning.

Afslutningsvis om det adjektiviske, skal og nævnes at i og med at *som* tilføjer eksemplarer egenskaber, sætter det i determinative relativsætninger kategori som identificerbar (eksemplaret gøres identificerbart ved hjælp af relativsætningen), og i de beskrivende relativsætninger sætter *som* både kategori og eksemplar som identificerbart, og relativsætningen tilføjer en yderligere egenskab.

7. Informationsstrukturel betydning

Ved de beskrivende relativsætninger er de informationsstrukturelle betydningskategorier fokus og baggrundoplysning relevante. Jeg følger her Tøgebys (1993) definition på fokus, dels som det nægtelsen rammer (Tøgeby 1993: 115), dels i betydningen nyfokus, hvilket er det der er relevant for det følgende (Tøgeby 1993: 447). Fokuserede oplysninger kan være reelt kendte eller reelt nye, og fokuserede oplysninger kan være sat som identificerbare eller sat som nye. Nominale led

kan være fokuserede i betydningen det som nægtelsen rammer, mens relativsætninger kan være fokuserede i betydningen nyfokus.

Her har *som* og *der* fordelt opgaven på sig, sådan at *som* markerer at relativsætningens indhold er baggrundsoplysning¹³, mens *der* markerer at relativsætningens indhold er nyfokus, dvs. relevant for det følgende. *Soms* lighedsbetydning, og sammenligningens prototypiske informationsstruktur, at man sammenligner med det kendte, gør den til en velegnet kandidat til at markere baggrundsoplysning. *Ders* anden hovedopgave i teksten er af informationsstrukturel art: *der*-konstruktioner sætter, i lighed med *det*-kløvnings (se bl.a. Diderichsen 1971: 196), det udpegede led i sætningen i fokus (jf. også Heltoft 1997). *Der* kan siges at være en *fokusoperator*, og *ders* funktion i informationsstrukturen i relativsætningen er altså at sætte indholdet i ledsætningen i fokus. Det forklarer hvorfor (43) er diskutabel, mens (44) er fuldt acceptabel:

(43)? Vi taler om en kvinde Ø jeg *dels* har set løbe før, og som jeg *dels* har interviewet.

(44) Vi taler om en kvinde *som* jeg *dels* har set løbe før, og som jeg *dels* har interviewet

Det informationsmæssigt sideordnende *dels* modarbejdes af eller modarbejder relativsætningernes ulige informationsmæssige vægtning i (43), mens der i (44) er informationsmæssig overensstemmelse mellem *dels* og underordning og underordning. Den informationsmæssige kodning forklarer også den intuitive fornemmelse af lidt underlige ytringer i (46) og (48):

---

13 Aage Hansen (Hansen 1967: 444) har optalt forekomster af relativsætninger med og uden *som*, og han finder at der er en tydelig tendens til at foretrække *som* hvor relativsætningen er parentetisk. Spørgsmålet er om det er sætningens parentetiske semantiske indhold der har været Aage Hansens kriterie for at klassificere ledsætningerne som parentetiske – eller om det er *som* der har været kriteriet. Jeg tror det er begge dele.

- (45) Vi taler om en kvinde *der* ligger forrest i feltet, og *som* ser ud til at vinde
- (46)? Vi taler om en kvinde *der* ligger forrest i feltet, og *som* har sorte negle
- (47) Vi taler om en kvinde *som* ligger forrest i feltet, og *som* har sorte negle
- (48)? Vi taler om en kvinde *der* har sorte negle og *som* ligger forrest i feltet

Forklaringen er at den fokuserede oplysning *ligger forrest i feltet* har noget at gøre med *ser ud til at vinde* (45), mens det er svært at finde forbindelsen mellem at ligge forrest i feltet og at have sorte negle (46), mens den omvendte rækkefølge næsten er værre (48). (47) postulerer ikke at *ligger forrest i feltet* har nogen indholdsmæssig pertinens i forhold til de sorte negle, den opremser kun karakteristika ved kvinden - problemet her er mere hvordan det kan være relevant at nævne begge karakteristika, mens (45), (46) og (48) postulerer at den første oplysning har relevans for den anden. Vil man fokusere begge relativsætninger, slettes både konjunktional og subjekt i den sidestillede (49), og *dels* er fuldt acceptabelt igen:

- (49) Vi taler om en kvinde jeg *dels* har set løbe før, og *dels* har interviewet.

Et slettet *som* på konjunktionalpladsen vil altså generelt markere at relativsætningens indhold informationsmæssigt er fokuseret

<i>k</i>	S	
som	+	ikke-fokus, baggrundsoplysning
Ø	+	fokus

Det gælder dog at relativsætningen som syntaktisk underordnet aldrig kan få højere fokusværdi end det led det hæfter sig på. En beskrivende *der*-relativsætning der hæfter sig på et ikke-fokusled, vil også intuitivt blive klassificeret som baggrundsoplysning. Det gælder fx når relativ-

sætningen fungerer som adled til et subjekt der står på subjektpladsen, som informationsstrukturelt er antifokusplads jf. Heltoft 1997 (50):

- (50) Problemet er nemlig at resultatet af den her undersøgelse åbenbart kan udlægges på flere forskellige måder. Professor Arne Astrup *der er formand for ernæringsrådet* siger at undersøgelsen viser at det for visse personer kan være ligefrem – og jeg citerer – skadeligt at tage kosttilskud i flæng.

Her kunne man informationsstrukturelt lige så godt have sagt *Professor Arne Astrup som er formand for ernæringsrådet*. Der er altså informationsstrukturelt variation mellem *som* og *der* når antecedenten er ikke-fokusled. Når antecedenten er fokusled, gør det en forskel.

Når subjektet er *der*, som er fokusoperator i sig selv i modsætning til alle andre størrelser der kan stå på subjektpladsen, kommer der et informationsmæssigt sammenstød mellem det *som* markerer, og det *der* markerer, hvilket kan være grunden til at grammatikkerne traditionelt fordømmer brugen af *som der*. Informationsstrukturelt er det en modsigelse, men vil man både tilegne eksemplaret egenskaber og fokusere egenskaben, dvs. når man også tager den adjektiviske kodning i betragtning, kan brugen af *som der* forklares.

De beskrivende relativsætninger er ikke informationsmæssigt krævede af antecedenten. Lægger de sig til et ikke-fokusled, kan både *der*- og *som*-relativsætninger højst få værdi af baggrundsoplysning. Lægger de sig til et fokusled, går *som* og *der*-fokusmekanismen i gang med henblik på pertinens **for det følgende**.

I *som* har vi altså et konjunkional som formel fokusophæver. Men beskrivende *der*-relativsætninger kan også omformateres til ikke-fokus med semantiske midler. En *der*-relativsætnings fokusvalør kan ophæves ved at der indføres en semantisk fokus-ophæver som *forresten* eller *i øvrigt*. (Et *jo* ophæver ikke fokusvaløren, men markerer at afsender sætter det fokuserede som identificerbart).

Med hensyn til fokusvalør, er det generelt ved fokuserede led at *som* og *der* gør en forskel, fordi den syntaktiske underordning betyder at led-

sætningens fokusværdi aldrig kan blive højere end antecedentens. Og det er ved fokuserede led at der kunne opstå konkurrence mellem det adjektiviske og fokusværdi - nemlig om man vil kategorisere og samtidig købe fokus, eller om man vil tillægge eksemplar egenskaber og samtidig købe ikke-fokus. I tilfældet eksemplar-ledsætnings indhold fokuseret ligger *som der*-løsningen lige for:

Fig. 4

	<i>fokus</i>	<i>ikke-fokus</i>
<i>eks. egenskaber</i>	som netop som der	som
<i>kategorisere</i> <i>antecedent</i>	der	der i øvrigt, forresten

De semantiske fokusoperatorer kan naturligvis også bruges til at forstærke fokus eller ikke-fokus (*som forresten* og *der netop*). Fokuskonstruktionerne er altså særlig interessante med hensyn til *som/der*-problematikken.

8. Konkluderende bemærkninger

En *der*-relativsætning kategoriserer og en *som*-relativsætning tillægger eksemplarer egenskaber. I den determinative relativsætning afgrænser *der*-relativsætningen underkategori. I den beskrivende relativsætning markerer *som* informationsstrukturelt at indholdet i relativsætningen er baggrundoplysning, mens *der* markerer at indholdet er i fokus, og det vil sige relevant for det følgende.

Litteratur

- Bache, C. (1997). Adjektivers funktionelt betingede rækkefølge i engelsk, In L.F. Jakobsen & G. Skytte (eds.) *Ny forskning i grammatik* (fællespublikation 4). Odense: Odense Universitetsforlag. 7-25.
- Brink, L. (1997). Den danske *der*-konstruktion, *Danske Studier*. København: C.A. Reitzel, 32-83.
- Diderichsen, P. (1971). *Elementær dansk grammatik*, København: Gyldendal.
- Glismann, O. (1986). Om tid og tempus. Et forsøg på en fænomeno-

- logisk forståelse af de verbale tempusformers betydning, *NYS* 16, 237-257.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne dansk*, København: Grafisk Forlag.
- Hansen, E. (1998). Kriterier for inddeling af ledsætninger, In C. Colliander & I. Korzen (eds.) *Ny Forskning i grammatik* (fællespublikation 5). Odense: Odense Universitetsforlag. 7-22.
- Heltoft, L. (1997). Hvem opslugte hvo. Et bidrag til beskrivelsen af det danske kasussystems udvikling. In F. Lundgreen-Nielsen, M. A. Nielsen & J. K. Sørensen (eds.) *Ord, Sprog oc artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*, København: C.A. Reitzel. 227-257.
- Heltoft, L. (1999). Ubestemte subjekters tekstfunktion. *Tekstanalysen og dens grænser*, bind 2. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Heltoft, L & Jakobsen, L. F. (1996). Danish passives and subject position as a mood system: A content analysis. In E. Engberg-Pedersen et al. (eds.) *Content, Expression and Structure*, Amsterdam: John Benjamins. 199-234.
- Mikkelsen, K. (1975). *Dansk ordføjningslære*, København: C. A. Reitzel.
- Togeby, O. (1993). *Praxt. Pragmatisk tekstteori*. Århus: Aarhus University Press.
- Vikner, S. (1991). Relative *der* and other C° elements in Danish, *Lingua* 84, 109-136.

